

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

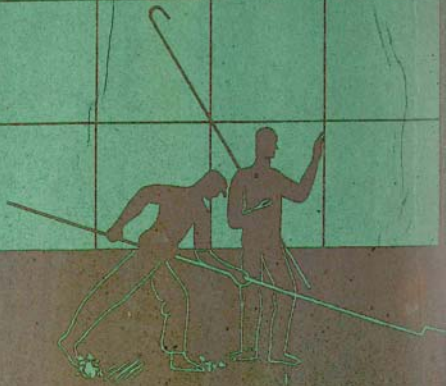
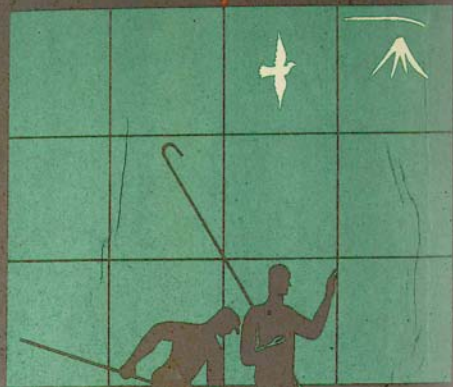
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

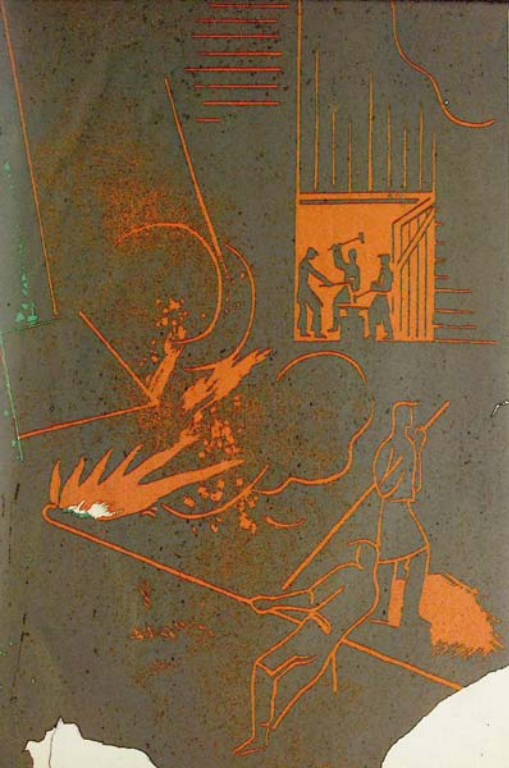
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Handwritten title in red ink

Handwritten signature or mark.

ԱԿՈՐ
ԱԿՈՐՅԱՆ

ԱՆԱՍԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

A III
4199

ՄԱՐՏ 1935
ՅԵՐԵՎԱՆ

Աւար-շաղիչ, կարճ, փայտեղ, անվանարկեր
յով նեղնակի պարտի՛ մի Հակոբ Ներսիսե
Յիւ. իմացի՛ր՝ Տ. Նալգաւէ՛ր
Երբայի՛ր՝ Ս. Նշանձե

△

Պատրոսի տպարան
Նաւլիտ 5904, պատկեր 1071,
Երեսար. 3037, տիրոս 5000

△

George S. ...

Amos Emerson

Հ. ՄԱՐՏՅԱՆ

ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ ՊՈԵՏԸ

Այ եղբիներդ Լոսթը տարան
 Լոսանց գարունքին.
 Քնն շառ կօկն, շառ սօքն թափփեց
 Քուփեց Լոսթերէջ.
 Բայց արման և խոր, զտակը կէլն
 Լոսթի ու Լոսթից.
 Ելի կը բացփն — առաւ եմ յեւ յեղ—
 Լոր կտնքի չեմքին.
 Ելի կը բացփն կարծիք զարդն պեւ
 Յնկեց գարունքին.

(ՀԱՆՈՐ ՀԱՆՈՐՅԱՆ)

Աննկուն մարտիկը բոլորեց իր կյանքի 68-րդ տարին: Նրա մարտական ջնադր պրոչիտարական Լեզափոխութեան սկզբնափուլումից մինչև նրա Լոզովանակը, նրա տեղափոխման ու մեկընթացութեան բոլոր ետապներում յերգել և աշխատանքի Լեզափոխական բանակի մարտակոչը:

..

Ժողովրդական բանաստեղծ Հակոբ Հակոբյանը ծնվել է 1866 թվին Գանձակում, մի ազգատ արհեստավորի ընտանիքում: Նրա հայրը, Յազանը, Դարարազի Քալիշ գյուղացի յի: Մանուկ հասակից զորք Յազով և չտանելով դաժան Լորեղոր խառութեանը, փախում և Գանձակ և իր մորաքրոջ ողնութեամբ աշակերտ մանում մի խարազի մաս: Յազանը յեղել է աշխատանք, առկուն, պարզ մի արհեստավոր: Նա ամուսնանում է Ազուլիցոց Զաքարյան Սանդուխտի հետ, ունենում է հինգ զավակ, զորոնցից վերջինը Հակոբ Հակոբյանն է: Յոթ տարեկան հասկում Հակոբյանի մեծըները նրան ուղարկում են Մոզի ալի անունով մի կնոջ մաս՝ պիտի սովորելու: Մոզի ալիի վարժարանում մեկ տարի սովորելուց հետո, ութ տարեկան Հակոբյանը մանում է յնկեղեցական ծխական զորոց: Միտական զորոցի միջին դասարաններում Հակոբյանի ամենասիրելի Լեզիմակը զեւ մանուկ հասակից դանում է Միքայել Լալբանդյանն, իր Լոզակավոր Էլզաւան աստված բանաստեղծութեամբ: Լեզափոխական լուսավորիչն (просветитель)

Մ ա ռ Ք. Կենսագրական Նյութերը փրցված են Հակոբ Հակոբյանի սուղին Լուստի Մարգարի կոչված կենսագրականից:

անցյալ զարի յերկրորդ կետի հայ հասարակական մտքի ամենաակամափոր ներկայացուցիչն էր և, շնորհիվ կղերական պահպանողական բանակի հայա-
մանքներին, խոչընդոտյալ հարգանքն ու նկրնակությունն էր վայելում իր
գրական-հասարակական գործունեությամբ, մասնավորապես յերիտասարդ
սերնդի մեջ:

Միակն յկեղեցական զգրոցում յեղած ժամանակ, — գրում և
Հակոբյանը, — մեռա ընկալ նախանշյանի պատկերը, շուրջը յուս-
նկարված Վեդան աստված զասանափորը, վոր արտադրելով ամբող-
ջովին՝ սիրեցի նախանշյանին և այնուհետև այդ յերկր զարևավ բուրբ
յերգերից ամենասիրելին:

Միակն զգրոցից Հակոբ Հակոբյանը նուսնում և ավագ ուսուցիչի
կարգու վերաբերմունքի՝ իրեն ապաստելու պատճառով ու այնու չի վերադառ-
նում զգրոց: Հակոբյանի կրթնամուլ հայրն աշխատում և վորզուն կամ ցա-
հանա մեռնապղել, կամ գարննի արնեսափոր, սակայն բանաստեղծի մայրը
կարողանում և կտրել մեռնանց ամուսնու համասությունը և Ավետիք վար-
ժապետի յեռանդուն միջնորդությամբ վորզուն առիկ և գիժնադիր Գաս-
նապետության մեջ զանվելով, Հակոբ Հակոբյանն ստիպված էր միամտա-
մանկ պարագի մասնավոր զատերով և հողալ ընտանիքի ապրուստը: Բանաս-
տեղծի մանկությունն ու պատանեկությունն անցել և մայրանկ ազգասու-
թյան մեջ: Մի հատիկ խոնավ ու մութ սենյակ, վորտեղ էինք հողի ելին
ապրում, և Հակոբյանը զաս ստիպելու անգամ նարափորություն չուներ, —
գրում և բանաստեղծի կենսագիրը:

Հակոբ Հակոբյանն սկսում և գրել ասանեկից տարեկան հասակից:
ՅՕ-ական թվականները, յեր պատանի Հակոբյանը նոր էր սկսել իր գրական
թութովանքները, հայ բուրժուազիայի սազմաունչ նացիոնալիզմի գրական
գերիշխանության տարիներն էին: Գրական միջավայրում իշխում էին հայ
բուրժուազիայի խոշոր զեղազեաները — Բաժիճին ու Թափայի Գասկանյանը:
Հակոբ Հակոբյանն իր պատանեկական գրական թութովանքների մեջ կրում
և նաև Գասկանյանի վորտ ազդեցությունը:

Գիժնադրում, վորտեղ ստիպում էր Հակոբ Հակոբյանը, աչգելված
էին հայ լեզուն ու գրականությունը. գրական կյանքը կազմակերպվում էր
գիժնադրայի պատկերից զուրու Գրասեր աշակերտների մի խումբ վորտեղ թվում
նաև Հակոբյանը, հավաքու յթներ էին կազմակերպում, հայ լեզու և գրականու-
թյուն ստիպում, սեֆերատներ կարգում. նրանք զանվում էին ժամանակա-
կից բուսական հասարակական մտքի առաջավոր ներկայացուցիչների ազդե-
ցության տակ: Այդ և պատճառը, վոր յերիտասարդ բանաստեղծը, զեռ
գիժնադրայի Ե-րզ զասարանում, մասնակցում և աշակերտական զգուսի
խմբակցություններին և հետև և վասանափորներ գրում նրա բուն
տեղեկբամետար և ընթաց բնավորությունը չէին ստանալափակվում միայն

դպրոցական առարկաներով: Յեղ անս մի հեղափոխական գոտանավորի պատ-
հասով, զոր Հակոբյանը գրել և փակցրել էր յեկեղեցու պատին՝ «Հյուսիսի
սգուսվըն զերնագրով, նրան դուրս են տնուս զիմնագրայի Ե-րդ գասարանից»:

Լաւս յէ մեզ մեջքերիդ տանն յսն գուշ,
Վարի վրա նստած է Հյուսիսի սգուսվըն:

Դրուս է յերիտասարդ բանաստեղծը, սկնարկելով Ալեքսանդր III-ին: Ուսուսը կիտատ թողնելով, բանաստեղծը, հակառակ հոր կամքին, վոր փորձուս էր նրան քահանա մեռնագրի, հանապարհվուս է թիֆլիս և ծա-
սայության մանուս Մուրիմովի ղեղասանը, վորպես ֆարմացիայի աշակերտ: Մանկությունից զրկանքների սովոր, սակայն ըմբոսս բնավորության սեր
Հակոբյանը յերկար չի գիմանուս ղեղասան բանասային կյանքին և տեղա-
փոխվուս է Բագուս նուս յաշտոնով: Բարձրագուս կրթություն սասնայու
և սղատ կյանքի նրա յերազանքներն սակատար են Մուս և մի որ էլ,
չտաննելով պրովիզորի կողիտ հայնայանքները, շիշը չղբուս է նրա ղլխին
և հեռանուս ղեղասանից: Գործագուրկ Հակոբյանը վեց սմիս թափուս է
Բագվի փողոցներուս, քնուս է Գանձակեցի բանվորների մոտ, նրանց հան-
բակացարաններուս, և փերջայես յերկար թափասուսներից նեսո ընդունվուս
Տեր-Ակոպովի նավթանքուս վորպես սեպործ, վորից նեսո գնուս է Սե-
բաղար և ընդունվուս «Հուսկանս յերկաթի ու մեխանիկական գործարանուս,
սկզբուս գրոնցողի, սղոս գանձագանի պաշտոնով: Այնտեղ չորս տարի պաշ-
տոնավարելուց նեսո փոխաղբվուս է Նյգեննշիտատի մեխանիկական գործա-
րանը, հաղվայանի պաշտոնով: Բանաստեղծի գրական-ստեղծագործական
նախնական գործունէսության շրջանն սկսվուս է նավթայիտարուս: Հակոբ
Հակոբյանը կազմակերպուս էր ընթերցանություններ, մրի պարագուս էր
բանվորական հանրակացարաններուս և իր ստալին ստեղծագործությունները
կարգուս բանվորների սոջես Այդ նրա գրական ստալին հրատարակային
յելուսթներն էյին, վոր ջերմ ընդունելություն էյին գանուս բանվորական
սուշիտարիաներուս: Այդ տարիներին Բագվի սեպուական դպրոցի աշակեր-
տական միությունը հրատարակուս էր իր մոտադիր որգան՝ «Հուսյա»:^{*)} Հա-
կոբյանը, վոր հարուստների հասցային գրած իր պամֆլիտ-գոտանավորներով
հայտնի յեր բանվորական խավերին և վայելուս էր ուսանողության համակրան-
քը, 1889 թվին հրավիրվուս է աշխատակցելու «Հուսյա»-ին և կարն ժամանակա-
միջոցուս գանուս և «Հուսյա»-ի չուրջը համախորթան ուսանողության սիրե-
լին: Հակոբյանը մի քանի յերիտասարդ ընկերներով կարգուս էյին Ձերնի-
շեղվուս: Գորբույուրովի, Գիտարիվի, Բելինսկուս, Ոգարիվի, Գերցենի, ուսա-

*) Այդ աշակերտական խմբի ղեկավար սեպուներից մեկն էր մեր Գեո. ստալին
կարմաղաղ թատրոնի գոտանավոր՝ ղերասան Գրիգոր Ավետյանը:

կան 60-ական թվականների մեծ լուսավորիչների հասարակական-գեմեկրատական մաքի ներկայացուցիչների գրական ու փիլիսոփայական աշխատությունները: Այդ արմատական հասանքի մաքի ազդեցությամբ և կազմակերպվում էակորյանի գրական-հասարակական հայացքների առաջին շրջանը: Յերիտասարգ Լակորյանը հայկական գրականության ազդեցական, ծրական նեղ միջուկը իր հայացքն ուղղում և զեպի ուսական հասարակական ստալավոր մաքի լայն նորիզանները: Տագրված գեմեկրատական մաքի ստալավոր ներկայացուցիչների հասարակական ինտելեկտով, յերիտասարգ բանաստեղծը գրում և իր ստեղծագործությունները և հրատարակախոսական-քննադատական հոգվածները: Սիմեակին հաստակ յերկյուզածությամբ 1893 թվին Վուրեան-ին և նանծում յերկու բանաստեղծություն Վեխա բարեկամության և Վեկեր N-N-ին, ինչպես նաև Վիլյամսոնական ինտելեկտիցիա խորագրով մի հոգված: Լակորյանի այդ բանաստեղծություններն ու հոգվածը հրատարակվում են Վուրեան-ի նամակներում: Սակայն այդ շրջանը Լակոր Լակորյանի նամար վարունակների մի շրջան էր, յերբ նա տարվելով նարոնիկական հովերով, գեմ նոր էր սանձանագծվում հայ ժնարեկության իշխող հասանքից և վտար գեմում ուսական ու արեմտայեկրոպական գրական կուլտուրայի ստեղծող: Բայց այդ տարիներին յերիտասարգ բանաստեղծն արդեն յի վերջում վտարիկամության ուշադրությունից: Վասիկանական պրիտավ Պիրազովը նույնիսկ խուզարկում և նրա բնակարանը:

Լակոր Լակորյանը Վարոպացով յերկար Մալ Բագվում գրական մաքի կենտրոնը Քիֆլին էր, վոր ձգում էր բանաստեղծին: 1894 թվին Լակոր Լակորյանը փոխադրվում և Քիֆլին և հալվապանի պաշտանով ընդունվում և «Россия» ազանտագրական ընկերության Քիֆլինի բաժանմունքում, իսկ մեկ տարի նետ վորպես զլիտավոր հալվապան փոխադրվում և մի մեխանիկական հակա գործարան, վոր պատկանում էր Քիֆլին — Ղարս յերկաթուղիների կամուրջներ յինոպ կարապետով-Բեժանով ընկերությանը: Այդ ընկերությունը սնանկանում և, Լակորյանն ընդունվում և կովկասյան բանկում վորպես հալվապանի ոգնական և այդ պաշտանը վարում և մինչև վրաստանի խորհրդայնացումը:

Վինչպես մի գնողը նայում և միտ ստաններին և ըստ այն գնահատում ու ստնում նրան, այնպես էլ բանկիք Ալիխանովը տեսնելով ինձ, առողջ ու կարմրաթշիկ յերիտասարգիս, շուքորթելով և ուս շոյելով, սակարկեց նետ և ամսական 50 ուրլի ռոնիկ նշանակելով հրեց ինձ գեպի բանկի բարիերը՝ ու գուար փակեց յետիկիցս... — գրում և Լակոր Լակորյանը:

Իր նոր պաշտանավարում յերիտասարգ բանաստեղծն ստիպված էր աշխատել արական յերբեմն տաներկու մամ. իր միթիթարությունը նա գտնում

եր գրուած, գրական ստեղծագործական աշխատանքի մեջ, վորին չվիրում եր իր սակագրիմ ազատ ժամերը: Անհանգիստ և ըմբոստ բնավորության տեր Հակոբյանը Քիֆլիտում չիբ բավարարվում բանաստեղծի և բանկային շինու-նիկի մեծակայաց կյանքով: Նա նորից մտտ և կանգնում զազտնի կազմակեր-պություններին և 1894 թվին ձեռքարկելովում ու չիբկու ամիս բանատարկվում և Մեանիբի բանասուտ: Այդ թվականներից սկսած յերիտասարդ բանաստեղծն ավելի հանախակի յե հրապարակ զայիս Արասիանյանի «Մուրճ» ամսագրում, վորդես նրա աշխատակից: Այդ կանգնուտ Հակոբյանը ազգագրում եր վոր միայն բանաստեղծություններ, այլև հրապարակախոսական հոգովաներ, վորունցից ուշագրավ և բ՛անվորները կոչեկտիմ ազանովագրությունը զժրախա զեղբերիցս վերնագրով հոգովածը: 1899 թվին հրապարակվում և Հակոբյանի բանաստեղծությունների առաջին զրքույկը, վորն իր վրա յե հրավիրում մամուլի ուշագրությունը: Մակայն այդ բանաստեղծությունների մեջ Հա-կոբյանն արտասայուտ և նարողնիկական արժանագրություններ և գրեմիտ-րում առաջավոր զեմեկրատական ինտելիգենցիայի հասարակական իդեալները:

Սերք մեր սմբին ել մեզ պես ցով ունի.
 Սնկ նրա ցառն ել մեր սրտն անձնք.
 Նրա հոգեբը տանք մեր ցնորին,
 Սերգիբի նրով զարքններ, բովներ
 Քիվտի սիրտը, լքայի հոգին —
 Քոչ նրա սիրտը նորից ամբանս.
 Գուցն ուղղիտով ցովին զեմանս

Այսպես և յերգում Հակոբ Հակոբյանն իր բանաստեղծությունների առաջին զրքույկի մեջ, Ակնհայտ և, վոր յերիտասարդ բանաստեղծը վորո-նուսները չըլնան եր ապրում:

Այդ արդյունք եր պատմական-հասարակական այն հետամնաց միջ-վայրին ու հասարակական հարաբերություններին, վորունց մեջ հրապարակ յեկավ բանաստեղծը:

Վորքան մենք մի հետագարձ հալացք ենք նետում անցյալ զարի 90-ական թվականների և 90-րդ զարի առաջին տարիների՝ հայ կյանքի մայլ հա-սարակական միջավայրի վրա, այնքան սեյլիք և զմագրվում հեղափոխական բանաստեղծի սիլուսուր:

Անցյալ զարի 90-ական թվականները նշանակալից մի՞պատմաբընան են, մասնավորապես Անդրկովկասի անասական-հասարակական կյանքում: Ռուսական տիրապետությունից հետո ցնոզ հայ արդյունարերական-կազմ-տայն Անդրկովկասյան շուկայում խոչոր զիրքեր եր նվանում: Հայ ըուր-ժուաղիտն կազմակերպվում եր վորդես զասակարգ բինքն իր համար, զանախով բնասարկության տիրող նյութական իրանությունը — նա եղանում եր նաև նրա տիրող հոգեոր իշխանությունը — սանք:

Մարտի խռչերով, նրա հրապարակային ժամույլը և զեղարկեսական գրականութայինը ձեռնարկում էին կապիտալի քաղաքական-անտեսական ագրեսիայի ծրագրերը: Անցյալ դարի յերկրորդ կեսի պեղիտայի մեջ Ռաֆայել Պատկանյանը հայկական ռազմաուժնը նացիոնալիզմի աչք յերգիլը, շեփորում էր հայրուկային պեղիտայի ռազմաուժնը յերգիլը:

Հայ գութն, հայ գութն, վերի և սար կը լսեսս,
Մ'ի թեզով կը տանվի, վերին գութն կուշտ ևս կուտսս:

Իսկ Բաֆֆին, հայ բուրժուազիայի աչք ակնամութ զեղարկան իր ծրագրային վեպերում գծագրում էր ազգայն ապստամբական հայրուկային շարժման մի ամբողջ ծրագիր, հայ բուրժուազիայի «Ավետայաց յերկրի» ռոմանտիկ պատկերը փոխ առնելով արևմտախեղճական բուրժուազիայի վարչակարգից: Հայ բուրժուազիայի, նրա հրապարակային ժամույլի ու գրականութան առջև դրված էր ասեկահայ հարցը ուսական կամ արևմտախեղճ-բուրժուական ինտելեկտի սրով լուծելու խնդիրը, վորպես որակազգի հարց: Այդ զեղարկաների ևամար հայ յերկիրը պատկերաբանում էր վորպես մի «յերկիրը գրախտավայր», վորի միակ սե բիժը, միակ բացասական յերևույթն ոտարի լուծն էր, ոտարի սիրապետութայինը:

Հայ նացիոնալիզմի ռոմանտիկ յերգիլներն աշխատում էին հակա-նեպոտիական բուրժուազիայի գլխավորությամբ ստեղծել ընդհանուր ազգային հակաս, ժողովրդական մասսաների ուշագրությունը գարձնել ուրիշ կողմ, նրանց ի սպաս գնել բուրժուազիայի ազգերով ծրագրերին: Իր անտեսական ու քաղաքական կապերով շաղկապված լինելով արևմտախեղճական և ուսական բուրժուազիայի հետ, հայ ռեակցիոն բուրժուազիան կազմակերպում էր իր ծարաական կուսակցությունը—գաշնակցությունը, վորը անդրադառնալով արևմտախեղճական ինտելեկտի սեղնատը Մերձավոր Արևելքում, զգործնականն ևզի վրա յե գնում իր սերերի քաղաքական ազդեխոյի ծրագրերը: Նացիոնալիզմի յերգիլները—Ռաֆայել Պատկանյանը, Բաֆֆին, առաջ էին շարունակում հայրի ստալնությունը, նրա մեխանիզմի գաղափարն արևելքում, վոր շարժում էր հայ բուրժուազիայի հրապարակային ժամույլը: Հայ բուրժուազիան ներկայանում էր կուլտուրական բուրբ բարեմանություններով, և նրան պիտի յենթարկվեին արևելքի մյուս բոլոր յերգիլները: Ազգայնական-ուսաստայական աչք ստալնությունը, բազմ բնայրենիքը, բնայական գառն, — հին ժամանակակից հայ տիրապետող ազգային բուրժուական գրական ևսանքի ընդհանուր նշանարանը:

Մանր բուրժուական զեմոկրատական ինտելեկտիցիայի տաղանդավոր ներկայացուցիչներ՝ Հովհաննես Թումանյանը, Ավետիք Իսահակյանը և

ուրիշներ կանգնած էլին յերկու աշխարհի, յերկու դարի սահմանագծում, նրանց պակիրայի մէջ նստած էր յերկու նոգի, յերկու մարդ:

Մի կողմից՝ սեփականազգրկող մանր անտեսասիրող, միջին գյուղացու, սեփականազգրկման, ազգասացման, վայրենացման տարերային բողոքի արտահայտիչը, մյուս կողմից՝ նացիոնալ-զեմկերատ ինտելիգենտը: Մի կողմից՝ անկնազգոն սեւալիզմն ու դիմակների զերծում, մյուս կողմից՝ ազգային սեւակցիան վոլորասացութուն: Մի կողմից՝ հայկական գյուղը, էշուրը փոփոմ ազրակայտեր, վորակց սթալանում են քայտիտ ու սեւրտեր, էտը նստում էր միշտ արցունք ու արյուն, մյուս կողմից՝ էնայոց վշտի անունն ծովը:

Հասարակական դասակարգային պայքարը մեր ինտելիգենցիայի զեմկերատական շերտերին պատկերանում էր, վորդես զոյության ընդդիմական կոթի. իսկ մարդկային հասարակութունը՝ մարդկանց հասարակ ազգրգոտ, ուր էտուր են սրում ամենքը զեմ ամենքին:

Անս մեր մանր բուրժուական ինտելիգենցիայի հասարակական մտայնության ընտրոջ զեմերը 900-ական թվականներին:

Սակայն վորն էր այդ ինտելիգենցիայի հասարակական արամազրությունների սոցիալական սկունքը:

«Տարատայի հայացքների հակասությունները պետք է զննատեղ վոչ թե ժամանակակից բանվորական շարժման սեւակետից (սոցիալիզմի զննատականն, ինտրիկ անկրամիտ է, բայց զա բովական չն), ալ վերանս կադիտայիզմի, մասսաների քայքայման, նոգազրկման զեմ յեղած բողոքի սեւակետից, վոր պետք է առաջ զար ուս նահագնետեղական գյուղում, — գրում է Անիինը:

Կադիտայիզմը, մասնավորապես վալիտաուական կադիտայի ներկայացուցիչների վեմեակը, հայկական գյուղում զվորդես վամպիր ծնում էլին նրա սրտի արյունն ու գանգի ուղիղը, — տանք Մարտի խոսքերով:

Մեր մանր բուրժուական զեմկերատական ինտելիգենցիայի ուսուցիտական, սեակցիոն, պանդոնոպական հասարակական իղեւններն ու նրանց հայացքների ազազակոջ հակասությունը, սոցիալով, պայմանավորում էլին մանր գյուղացիության պատմական կեցությամբ: Իսկ հայ սեակցիոն բուրժուակրան քայքայող մանր գյուղացիության ուղազրությունը ընկեւում էր ուրիշ կողմ, զեղի իր խոստացած էավետաց յերկիրը:

Անս թե ինչու հայ մանր բուրժուական զրոգների տաղանդավոր պիտաղան, վորի սեակտազրծությունները մանր բուրժուակրայի, զերազանցապես մանր գյուղացիության քայքայման ու նոգազրկման ազազակներն էլին, — յերբ ինչիքը վերաբերվում էր հայկական նացիոնալիզմի բրազմին, միտնում էլին հայ ազգայնական ինտելիգենցիայի ընդհանուր եակտոն: Հասարակական քաղաքական այդ մտալլ ֆունի վրա հայ զրականության ու պոնիայի զերիշխող մտիքն էր հայկական նացիոնալիզմի Վեբերի գրախ-

տաժարը ըստ ամենայնի վստիկոյ, շրջագառած բնութան սքանչելիքներով:

Այդ ազգային փոխառութեան միջավայրում հրապարակ իջով բանաստեղծ Հակոբ Հակոբյանն իր բանաստեղծութիւններէ առաջինը գրեց: Կով, վորդես ջաղաքի աշխատավորական շերտերէ յերգիչ, Հակոբ Հակոբյանի պոետիայի պատմական արժեքն այն է, վոր նա այդ ազգայնական, միական, կեդրական թունավորած միջուկը առնելով արտառնաւ հայացքով վորոշ վորնուաներից նստ կարողացավ տեսնել հասարակական դարգացման պատմական ընթացքը և հասարակութեան ախ գտակարգը, վորին պատմութեանը վիճակի եր շահագործող ժաղկութեան ազատագրման գործը: Սակայն յերիտասարգ բանաստեղծը զեռ իր բանաստեղծութիւններէ առաջինը գրելու ժամ արտառայելով զեմոկրատական արտադրութեանը, իզնայ հայկական յուրժուտիայի յերգիչներէ նստ: Նա զեռ իր ուղին, վորդես ջաղաքի յերգիչ, նա ընթացավ զեռ իր յերիտասարգ հասակում, վորդես ինքնատիպ ու ինքնուրուխ բանաստեղծ, և նրա աշխարհայացքը զերգանցագոս կազմակերպից հայկական գրական-հասարակական միջավայրից զուր, ուսական և արեմտայնիլրուական առաջվոր ժաղկ ազգեցութեան տակ, նստինակ իր վորնուաներէ շրջանում: Բայց բանաստեղծի ջնարկի վիճակից այն, ինչ վիճակից մեր նկարփոխական շարժման նախակարգաններին: Անդրվովսայտայ պրոլետարիատը զեռ նոր եր կազմակերպում վորդես գտակարգ բնքն իր նստար, իսկ նկարփոխական ինտելիգենցիայի վորոշ շերտերն անցնում էին զեռ պրոլետարիատը նարդնիկական արտադրութեաններով: Մուրեմ-ում զեմոկրատ ու ստանմին գրքույիով հրատարակված Հակոբ Հակոբյանի բանաստեղծութիւններն արտառայում են հայ արեմտավորութեան և ժողովրդական զեմոկրատական իտվերի արտադրութեանները: Իրանք հասարակական այնպիսի շերտեր էին, վորոնք կադիտալիստական հասարակութեան զեմ մկտ իրենց պար ջարի մեջ զեմովարվում էին զեռ անցյալի արագիքաններով ու հասկացութեաններով: Նրանք մեջ զեռ թարմ եր ազատ հաճարութեան, շնայտ հացին, շնայտ աշխատանքին, շնամու ու զեյրութի գաղափարը կադիտալիստական աշխարհի ազականութեան մեջ: Հակոբյանի այս առնական բանաստեղծութեանը, վորի մեջ իտում եր ազատ արեմտավորը, ջաղաքացին, սարբերում եր նրան հայ նացիոնալ-զեմոկրատ ինտելիգենցիայից:

Սակայն Հակոբ Հակոբյանի նարդնիկական արտադրութեանները բնութագրիչ են նկարփոխական ինտելիգենցիայի այն շերտերի նստար, վորոնք զերգանցագոս մեր հասարակական կյանքի մուտը էին և զեռ ծանոթ չեին արեմտայնիլրուական բանվորական շարժմանն ու ժաղկային: Շնամու ու զեյրութեան բանաստեղծութեան մեջ, վոր գրված է 1895 թվականին, նուրբրատում եր բանաստեղծի տաղանդը, և անկամ հայ հասարակու-

Քյան պաշտենական մամուլը չկարողացավ լուսնային մասնակի բանաստեղծին: Ենամուս ու զիջրթն բանաստեղծությունն ակնհայտորեն իր վրա կրում էր Միքայել Նալբանդյանի մեղաան ստավանդ-ի ազդեցությունը, զոր մի մամուսակ բանաստեղծի մանկական թոթովանքների զոդորիչ նյութն էր:

Հակոբ Հակոբյանի այդ շրջանի բանաստեղծությունների թվին են պատկանում «Գեղեցիկի վախը», «Լացի սգրյուրը», «Բրդի լուսնը», «Չարդ սաննեմ», «Ազոթը», «Ուխտ քարեկամության» և մի շարք լիբիկական ու եղիկ ժողովրդական բանաստեղծություններ, զորոնք զբովան են զլիտվորապես 1890-ական թվականներից մինչև 900-ական թվականները, յերբ վերջնականապես զեպզբել է պրոլետարական պոետի գրական-քաղաքական ուղին: Հակոբ Հակոբյանի այդ յերիտասարգական գրական փորների ամենասարեհքաժոր կողմն այն է, զոր նրանց մեջ խոսում է ժողովրդական գեմեկրատական խովերի իսկական զոդին: Սակայն այդ բանաստեղծությունները չունչ չեն տալիս բանաստեղծի գրչին և համակված են զորոնք ինչպիսիպուսիքանական արամազրություններով: Հակոբ Հակոբյանի յերկամի ջնարը սակզված էր քաղաքացիական պոեզիայի մեծ ու լայն հորիզոնների նամար, բանաստեղծի սփողոցայինն ձուսան իրեն սպաս էր զզում մեծ ցարգերի սարերքի, նրա միտքի մեջ նրա ինչպիսի յերզը հնչում էր այնուպ ուր թշնամիներն էլին հակասամարում: Հակոբ Հակոբյանն այդ թեմաներին այլևս չի վերապանում, նրա ժողովրդական եղիկ բանաստեղծություններն ու լիբիկան գրչում են քաղաքացիական պոեզիայի հազմական մատիքներին: Բանաստեղծի սակզագործական վերելքն սկսում է 900-ական թվականներին և իր կուտարելությունն և նամում 1905-6 թվերի հեղափոխության որերին՝ պրոլետարիատի հեղափոխական շարժման վերելքի նու: Անպրիովկասի հեղափոխական պրոլետարիատը ցարական բուսպուսության ճնչոզ մեքենայի մամուկներում սակզվում էր իր յերզին:

A 4199

Վերջ լայոյ ու փայփայոյ
 Յերզը գոտով ձանրայի,
 Յե՛վ վայր ու լաց միթթարոյ
 Եվագն էլ չե ցանկայի:

Գրում է բանաստեղծը 1902 թվականին, հիշատակելով հայ մամուսակակից քնարերգությունը, զորի մեջ վոյինչ չեր յերզվում ստանց լայ ու կոծի:

Հակոբ Հակոբյանի այդ շրջանի պոեզիան, մասնավորապես մինչև 1904 թիվը, յերբ նա վերջնականապես մամում է Ս.-Գ. բուլեվիկյան ֆրակցիայի շարքերը, զերազանցապես բողբի շնչա ունի: Նրա բանաստեղծությունների մեջ, զորպես լայն կուտի վրա, արասցուլում է հեարիքի աշխարհի վերան ու գրկանքը: Բանաստեղծն իր պոեզիայի մեջ զայլուլթի լուսներ և կուտակում պաշտանական նասարակության զեմ, մեռնոց և նետում նրան: Մեր

Հակոբ Հակոբյան

եմ-բզ կորչ աչիքը», դուրս կանչելով անգափախական շարքերից բոլոր Սու-
լամարթիներին ու վարանողներին:

Յե՛վ վայ ե նրան, ով այս զե՛ն ժամին
 Յե՛վ կը վարանի ե կը թուլանա:
 Յե՛վ իր մեղքերի կոշտերի վրա,
 Լույս չի անձնու:
 Յերկաթը չիկնած կը սառի այն ժամ:
 Գե՛ւ, յե՛կ ու նորից վառիք զու ջուրան:
 Լնակի զանգվածը, յարբե նորից Լանը:
 Վըջ Լուզի կրակ—
 Վն, գարկեք, քանի յերկաթն է զե՛ն սառ
 Մուրեք մեղքերից պատրաստ միշտ թառ,
 Իսկ ով մարտանս զե՛ն չի ընդունակ
 Մարտերի միջից թոյ անկտանա:

Վնչ, պատասխանում ե բանաստեղծը, պարտաթյունը ժամանակավոր
 է, վառ ե բնկափախության քուրանն ե Եվայ ե նրան, որ կը թուլանա ե
 ով կը վարանի: Բանաստեղծը քարոզում ե Եմուրեք մեղքին միշտ պատ-
 րաստ պահելը, Երբբուքուն պահել անգափախության կրակը: Ե դուրս ե
 կանչում անգափախական շարքերից Եմաքաման անընդունակներին: Դա
 բուլլեիզմի պոեզիան եր սեակցիայի մասյլ սարիներին, յիբր վաղ՞ զեմ-
 կրատական ինստիտյունցիան սպրում եր իորը քաղաքական՝ ապախայոյ:
 Այլ բուլլեիզմ եր յերզումս Դա բուլլեիզմի մարտական շուկաների յերզն եր,
 վորանը գրտեցին կին աշխարհի ստրուկյունների վրա, իրենց Լույս՝ արիւ-
 թյամբ, յերկաթյա կամրով ու խիզախությամբ Լոյսակալ գործեր կատարե-
 ցին ե նախապարտասեցին անգափախության Լազիանակը: Նրանց իրենց
 Լույս սմբող՞ խորությամբ ստում ե արեամարում եյին այն ամենը ինչ
 կին եր կախազանի այտների մաս կրթն եյին յերզում անգափախության,
 նրանց անվերջությունը Լանում եր անմուրացության: Անա թե ինչու
 նրանց խառաքար յերզլի յերզերում ստեղծեմնաաշխարհի նույլ անգամ,
 չկար, նա փառարանում եր զալիք անկ փոթորիկները, նա խարազանում
 եր յերկչուսներին, նա յերզում եր ընկամների խիզախությամբ, նա կուլի
 յեր Լանում նոր Լերաների:

Նրանց կրեքը Լուսադրիերից
 Մակափած, Լարզված,
 Մեկի յերկից զե՛ն թարս արշունը
 Կաթկաթ թորայի:
 Մյուսի Լուկաթն վերջի յերանը
 Սեակին տայի,
 Գայի ե՛ն, գայի—
 Գայի ե՛ն նրանց ե անպերի պե՛ս
 Լուսակում, զիզվում,
 Վրե՛ծ ե՛ն ուզում—

Հակոբ Հակոբյանի պոեզիան արձակում էր ժիրավոր առյուծի զրեծի մոնյուսը բարեկազմների վրա՝ նրա ներուներն շայտը բանտերում,» Վազն աջատում,» մյուս սրը Վախազանն էլին բարձրանում։ Սակայն նրանց չբխանքներին անեկը չէր լավում, նրանք՝ էջի՞ն էլին յերգում նեղափոխութան, հպարտ չհաղթված։

Վրե՛ծի ցամառն իրով բորբոջված
 Նրանք բնն յնյան՝
 Յե՛կ բե՛ք գարնով արշու՛ով ներկված
 Չունե՛րի սեղան։

Բանաստեղծը գտնում էր նեղափոխական նոր փոթորիկ՝ աւարեկեղծ իշխող գառավարգերին։

Նոգը նոր զազրած քններն է պարզում—
 Գտնում փոթորիկի
 Չգայուն ետը Թափով յերազում
 Իններորդ այժր
 Յե՛կ մթնայտում ցափտն իրգե՛կ
 Դայե՛ք բորբոջվում,
 Լո՛րս, վիթխորի անխուսափելի
 Վրե՛ծը կոփվում—

1908 թվականին գրած այս բանաստեղծութան մեջ նեղափոխութան պոետը նուրբ գծերով արտահայտում է նեղափոխական մասսաների իսկական արածադրութունը, զորանք ժամանակավոր զգազարիչն էևս զրեծի, ցամառն զայրույթով լցված առյուծայթ լուռ, սակայն ներսում նոր մարտերի պատրաստ՝ սպասում էլին անխուսափելի զրեծին։ Էջգայուն ձովը՝ սթափով յերազում էր իններորդ այլերը։

Այսօր չատ ավելի նեղս է նեղափոխական յերգեր գրել։ Սակայն նեղափոխական յերգիչը ուսուցիչայի գաժան առի՛ններին արժվի սրատես հայացքով և լենինիզմի նեղափոխական տեսությամբ զինված՝ կանխատեսում է նեղափոխութան իններորդ այլերը։ Անտ թե՛ զհրն է նեղափոխութան բանաստեղծի մեծ յերախախճը և նրա զերը մեր գրականության պատմության մեջ։

Հակոբ Հակոբյանին չէր վիճակված ստեղծել պրոլետարական պոեզիայի նոր զրե՛ծ, զս պայմանավորվում է պատմական այն պայմաններով, զորի մեջ հանգես յեկավ նա։ Հակոբ Հակոբյանը արտահայտեց իր եզրիտան ու պրոլետարիատի ներսամարտերը տիրող գառավարգերի դեմ, նրա պոեզիան հանդիսացավ այլ պայքարի ազնկատ արասցու՛մը և նրա զենքերից

եր ճարտարութեան բարոյական գերածննդի մեջ, Իգլաւիտական նման մասնաշեղջութեամբ ճարտար անմտանոց եր գարննում տիրոջ հասարակութեան նամար, վորովհետեւ նա գերշիջիւրջ գիտում եր պաշտօնական հասարակութեան սիւզինն:

Յեջք մեծաուն ու ծալութեան —
Մեզի անուշքների զու մեծութեան,
Յեջք յառաջ մերի անհատով
Խեարելիք այս քաջ, խնամով անդրին —
Արտեղ արգիւում նախապէս գարնամ
Հաջի նամար քո յեղբայրն ե ընկամ:

Յերգում ե Ազա անդրին իր շէրքն անքերում բանաստեղծութեան մեջ, Մանր բարձրական սաղիկալ ինտելիգենցիան բարոյական պարտաւանք եր ուզում տիրոջ կարգերի գեմ Արդդեա չեր բնիգիական սաղանդավոր նեղափոխական բանաստեղծ մեջի Վերաբնը, «Տրքիբունիս ե Ալգաստարութեան» հզոր նեղինակն իր նոյակապ սիմֆունիաներով, պոնդիայի կուս պատկերների մեջ մեծ թափով արտաւայտում եր իր զայրույթն ու արգակաւանքը զեղի իշխող գաստիարգերը:

Հակօր Հակօրյանը պոնդիայի մեջ գնաց ժամանակակից նեղափոխական պոնդիայի այդ տեմնակարգիւտուն գեմքի՝ մեջի Վերաբնի ուղիներով, «Հակօրյանի բանաստեղծութեաններին ձեռն անդամ մտ ե այն ազատ շափին, վոր գերազատում եր Վերաբնը»: «Մեկայն, լեթն Վերաբնը նեղափոխութեան ուղիներին եր, սպա Հակօր Հակօրյանն աննամը նեղափոխական եր, բանվոր գաստիարգին ամրոջովին հարած մի ճարդ եր» — գրում ե անդալցայալ Լուսաւարսիին Հակօրյանի մասին գրած իր ստալարանում: Հակօր Հակօրյանը բողոքի յերգերից, զայրույթի յերգերից ե տաճրիս յերգերից անցավ պրոչեստ-րիտի նեղափոխական ճարտարի յերգերին ե անննին բանվոր գաստիարգի՝ տեսով հասարակական կյանքի պատմական առաջնիջի ուժը, վորին կապիտալիտական հասարակութեան անարխիան զուրս եր մղում զեղի մեծ քաղաքներին արվարձանները կապիտալիզմի կործանման հզոր բունակը կողմնուր համար Բանաստեղծը պրոչեստարական շարժման սկզբնաւորման տարիներին անցավ նեղափոխական շարժման կողմը ե մի գլխով բարեկարգով ժամանակակից հայ գրական ճարտ մակարդակից, վորդեա միակ լուսավոր սասղը հայ գրականութեան մասը յերկնակամարում:

Ան թե ինչու գաշնակ բարձրական գրականները փորում ելին ամեն կերպ թուլացնել Հակօրյանի պոնդիայի ազգեցութեանը, նոյաարարելով այն միակողմանի, վորովհետեւ նա յերգում եր տարծարանի աշխատանքը միայն, այն ել տավելի շուտ ճարգով, քան թե զգացմունքով, իղնայով: Յեզ իրապես, Հակօր Հակօրյանի «աննեղենցիոզ» պոնդիան խորթ եր նշում գրական ե հասարակական այդ շրջանակներին թէ իր նեղափոխական բովան-

զակությամբ, թէ իր նեղի նա չուներ զոչ հայ ռազմաշունչ նացիոնալիզմի պոեզիայի արհեստական վերամբարձ զմեզ, զոչ Տերյանի նըքսակերտ լիբիկան, զորի ՄԲՆդադի անուրջներին ինքիվիզուալիստական մեզմ մեղզիներն ականջ՝ էյին շոյում, նրա յերգերի նեղափոխական բովանդակությունը, ումեզ պոֆուրը, չափի ազատությունը, քաղաքացիական պոեզիայի, տարրային, նրապարակախոսական լիկսիզոնն իրենց շեղատությամբն անարևելում էյին քաղքենի ինտելիգենցիային:

Բանաստեղծի ստեղծագործական ազանցը լայն նորիզոններ գծեց նախագին նեղափոխության մակընթացության տարիներին: Պրոլետարիատի ներուամարտերը զարձան նրա պոեզիայի անսպաս ակունքները: Հակոբ Հակոբյանի քնարը 1905 թվականի նեղափոխության և նրան հաջորդ տարիներին ափեց նշանավոր զրգմեքներ, զորանք մեր քնարերգության մեջ նշում էյին զորպես պրոլետարիատի նեղափոխական մարտակոչ, և մեծ հուշակ ստեղծեցին բանաստեղծի նամար: Կուսակցական շեյքն թերթում նրապարակված բանաստեղծություններն իրենց թափով, զնորավասական մեծ պոֆուրով, ֆանտազիայի ուժով նեղափոխության յերգչի համարվը տարածեցին բաճկորական լայն զանգվածներին մեջ և անզամ պաշտանական հասարակության մամուլը չկարողացավ լուսության մասնեչ բանաստեղծին: Այդ բանաստեղծություններին մեջ բնութագրվում են մեծ քաղաքի ժխորը, նրա նեղափոխական տարերքը, նրա փոզոցն ու նրապարակը: Դա նիչեցնում և վերհարնի քաղաքը, իր ծանր ինդուստրիայով, զոր բարսխում և զորպես կապիտալիստական հասարակության սիրտը, զորն ազնվում ու շարժի յն բերում նրա կյանքի յերակները զողջ: Մի էզլութական գազտնի նեղքով, շրտուններամ շարժվում և կապիտալիստական քաղաքի նկա մեխանիզմը, նրա էզդզպատից մուզված լեռներին շարանը:

Ան քաղաք... նկա բուրգերի մի գանգված և սխ,
 թե միտպազու պոզպատից մուզված լեռների շարան.
 Ուր թրաններ, կոսիտաների ցանցերը անխան?
 Շարժի յնն բերում, ազնվում կյանքի յերակները զողջ:

Սեզ աշո աննը, և՛ կուք, և՛ թրամ վաքավ իտաներում,
 չգոր, էզլութական գազտնի մի նեղքով ալիքանման՝
 Գալուս են գալիս զորպես նամալափ սեմզը ուղքի,
 Ու չեն խանգարում թանը քաղաքի, Ալըք քաղաքի:

Մակայն կապիտալիստական ինդուստրիայի շրտուններամ վաղքը քարն-զորին զամում և կապիտալին, ինչպես Հեֆեստոսի մարբը Պրոմեթեոսին զամում եր ժալերին: Կապիտալի կուսակման համեմատ նա պայմանավորում և թշվառության կուսակումը (Մարքս):

Հակոբ Հակոբյանը զոգևորվելով մեծ քաղաքի էզլութական նեղքով կապիտալիստական քաղաքում տեսնում և էյերկու ախոյանները — բուրժուազիան

ու պրոլետարիատը, Վորոնցից մեկը բնակ է առողջ հյուսիսը կյանքին, բաժանում բույր ու հրապույրը ու չի նահանում, բայց մեծ թաղաքին նահույքի, լույս փողոցների, հնչուն լեզուների ստեղծողը, վոր շուք է ավելի բարձրագույն թագմանարկերին, դուրս գնելու սեղ լուսնի Մակայն կապիտալիստական նասարակության զարգացումը նրանց ընդհարումը զարմնում է անխուսափելի, նախաթյունն՝ անհնարին, իսկ նեղափոխությունը՝ պատմական անհրաժեշտությունը կապիտալիստական նասարակության անարխիան պրոլետարիատին զուրս է մղում զեպի թաղաքի ծալքումների վորջևերը, վորոնց մեջ նրանք լեզունար ներսանների պես անբանում է ապստամբության գրուչակ են պարզում։ Մեծ թաղաքի արվարձաններն ու գործարանները դառնում են այն կենտրոնները, ուր բարբառում է ապագա նասարակության սխրուր։ Յեզ յեթն զենեղրատական ինտելիգենցիայի վորտը ներկայացուցիչներ պրոլետարիատի զեմքով սեննում էլին միայն կապիտալիստական նասարակության ստեղծող պոխությունն ու վալքենացումը, բարոյական ալլասենումը, արտակայում էլին աշխատավորական զանգվածների զալլույթն ու բողոքը, և բավարարվում էլին միայն բարոյական պարսպամեղներով իլիկող զասակարգերի զեմ, ապա նախոր նախորչանը, վորպես նեղափոխական բուլշևիկ, սեննում էր նասարակության զարգացման պատմական ընթացքը, մեղալիստի մյուս յերեսը, շահագործման նես միասին կապիտալիստական թաղաքի նեղափոխականացնող ազգեցությունը։

Յեզ բանակ գրած թագալուսյում, վորպես զու ուլիք,
 Այտեղ նուլում է գործարաններում սերունդ զուլիք
 Ո՛ր, նստեցեք նրա փոթորիկը որտ բարբառան,
 Նա յեզ իր խուսերն, իր նուլերն ունի, իր գերնդատակ,
 Կրի եզ մափին չի գիմանալու վու մի անբարտակ—

Մեծ թաղաքի գործարաններում բնակվում է ապագա սերունդը։ Գործարաններն այն արյունասար սնոթներն են, վորոնք կյանք են ապին կապիտալիստական թաղաքին և միաժամանակ վորոշում մարդկային նասարակության զարգացման պատմական ընթացքը։ ԲՆՈՐՈՐ սելսերը զեպի թաղաք են ստանում — ստում է վերհարնը։ Այտեղ է, վոր նուլվում է ապագա նասարակության պատմական ուժը։ Թաղաքի արվարձանների այլ միլիոնավոր զանգվածներն ստում են, ալքատ, սակայն ունեն իրենց բնեց նուլզերն ու գերնդատակը, իրենց կազմակերպված բանակը, բորի եզ մափին չի գիմանալու վու մի անբարտակ — կանխատեսում է պետքը։ Մեծ ազալիմիզը, նավարը զեպի պրոլետարիատի նալթանակը շափազանց խորն է նախոր նախորչանի պոխիայի մեջ, Բանաստեղծն իր պոխիայի մեջ միավորում է կրքատ նեղափոխականի սենեղերամենար, խոր ու աննաչս ստելությունը զեպի զասակարգային թշնամին և զգայուն բանաստեղծի անասման սերն ու նավարը զեպի պրոլետարիատի կոր բանակը։ Նրա պոխիան ցա-

զարքի արժարեաններում բանակ գրած «սերնդի խոր հույզերին», մեծ կրքերի ու սեմպերամենտի բուռնիկյան պոեզիան է, զոր չգիտե նահանջել, հաղավել: Հակոբ Հակոբյանը պոեզիայի մեջ լուսավորիչ է, նրա պոեզիան հագեցած է հասարակական իդեալներով և չի փայլում մեակնանքի նրբակերտությամբ: ԶԷ զոր Վեպուլոզ Գարշինը մեղադրում էր նեկրասովին «աննպաստիչուդ լի-նելու մեջ» կրկնելով մեծ բանաստեղծի սաղաշափական անհարթությունները:

Покоем, прочен ж легок
Катится городом водок...

«Զնայած իմ սմբողջ համակրանքին դեպի վրեժի և թախծի պետաը, յես հարկադրված եյի համառանել, զոր «ЛЮТОК»-ը չի ներդաշնակում «ВОЗДУХ»-ի նեա», — գրում է Պրիխանովը նեկրասովի մասին: Հակոբ Հակոբյանը քիչ և զրազվում քնարերգութեան սիթմով ու սաղաշափությամբ, չի պահպանում նրա արագիցիան կանոններն ու լեկտիկոնը, և այդ մեծ անփութությունն է ու պրոպայիկ տարբը հասուկ և նեկրասովին և քաղաքացիական պոեզիայի մրուս ներկայացուցիչներին:

Հակոբյանը վաղ լիբիկ է և վաղ եպիկե նա հեղափոխական հրապարակախոս և պոեզիայի մեջ, նրա լեզվական ստեղծագործական լեկտիկոնը, պատկերներն ու մետաֆորաներն և յապին տարբերվում են ժամանակակից հայ քնարերգութեան պոեզիայի լեկտիկոնից: Նրա պոեզիայի հեղափոխական թափն ու պափուք բուրբովին նարություն և յին հայ քնարերգութեան մեզմ շրջանների խոխոչող լիբիկայի մեջ:

Հակոբ Հակոբյանը յերբեմն վաղ թե պատկերում է, նկարագրում, վաղ թե դիմում է պատկերներին ու մետաֆորաներին, այլ զատում է, հրամայում, մարում, քարոզում, պրոպագանդ է մղում, ընտրում է սուր խոսքեր, վարոնքովին նման ծակում են, լսելիք չեն շոյում, համախ խոխոսում են պոեզիայի սիթմն ու ներդաշնակությունը: Նրա պոեզիայի մեջ և յականը հասարակական-քաղաքական ինտերեսն է, զոր կազմում է բարձրացող հեղափոխական գոտակարգի գրականութեան անխուսափելի շրջանը: Կովի ժամանակ սիրային յերգեր չեն գրում: Սակայն Հակոբ Հակոբյանի պոեզիայի մեջ ցած ու ցրիվ փակված են, ինչպես փոթորիկից հալածված վտակեր, պոեզիայի շրջված կոկոններ, վարոնք արտահայտում են բանաստեղծի ստեղծագործական ուժն ու ֆանասպիան: Յեզ յեթե Տերյանի մեզմ լիբիկան հիշեցնում է ջինջ սովակի ջըջոցը, սպա Հակոբ Հակոբյանի պոեզիան ուժեղ այլք էր, զոր բարձրանում էր մեր քնարերգութեան «խաղաղ ծովում», նրա ներշնչող բնութեան մեջ:

«ЛЮТО ЗА ТРАГНУ У ЭТОГО ЧЕЛОВЕКА, И ЧТО ЗА ТОПОР ЕГО ТРАГНУ» — սուտ և Քեյնսկին նեկրասովի մասին: Նեկրասովի զկացրնային տա-

զանցը, զոր անցյալ գարաշըջանի յերկրորդ կենում իր ազատագրական մտքի՞նքնով, նոր հասարակական իդեալներով, չեր փայլում ստանձինն մեզական նորակերտությամբ, սակայն իր խորը հասարակական շնչով ու մեծությամբ զողորմում եր ուսական ժողովրդական զանգվածներին, զուզեալում եր ուս ժողովրդի լավագույն զավակներին:

Հակոբ Հակոբյանը չափազանց ընդհանուր գծեր ունի իր ժամանակակից քաղաքացիական պոեզիայի ներկայացուցիչների հետ: Նա չեր կարող պատգործել նա ջնարերգության լեկտիվոնը — ազգային ուսման աղմուկի պոեզիայի վտեր, վաշ չովհաննես Քուսմանյանի սառն եպիկան, վաշ էլ Տերչանի նուրբ լիբիկան: Հեղափոխական բանաստեղծը շտեղծեց նոր վտեր, սակայն խախտելով էին պոեզիայի կանոնները, դիմելով ազատ չափերին, պատգործեց գերազանցապես արևմտալեզուական և ուսական քաղաքացիական պոեզիայի խորը ներկայացուցիչների կուլտուրան, վարդապետով գերազանցապես Վերհարնի, նեկրասովի պոեզիայի վտեր: Յե՛վ Հակոբ Հակոբյանի սկզբնաշրջին տաղանդի պոեզիան կայնի հարվածների պես իջնում եր պատմական հասարակության գլխին սշանք ու վտրտով, իր փոթորկալից մեծ կըզերով, վտրտես նեղափոխության ավանաքեր, իր մեծ ընդ ու սորոգայիկ լեկտիվով ահարկում նա ջնարերգության մեղապաշտներին ու ինքիվիդուալիստներին, վտրտես տանդեմեդազ գրող: Ան մի որքնակ այդպիսի արվեստից, զորի մեջ նեղափոխական բանաստեղծն իր խորը տեղպերամնտով 1906 թվականին բարեկազային կովի յի կուշում իրանվոր աղերսբին՝ շմեկ էլ զարկելու ցարի զանին: Այդ պոեզիայի ընտրաշ կողմայն է, զոր բանաստեղծը, վտրտես նեղափոխական խոսքի վտրտես, ավելի շուտ հրամայում է, ազգում մտքերի վրա, պրոպագանդ է մղում, ջան պատկերում է: Նա յերզում է, հարվածում, ախտեղ, ուր լիբիկը կարող եր միայն հուզվել, նա գուշում է ախտեղ ուր մեղապաշտը կարող եր միայն ահարկվիլը նրա յերզն եպիկ բանաստեղծի սառնասիրտ նկարագրերը չն և վաշ էլ լիբիկի սրտի զեղումներ: Այդ բանաստեղծությունը հարուստ չն պատկերներով ու մեղափոխաներով: Դա կովի մարչ է, զա վտրտելում է իր նեղափոխական պափասով, նրա մեջ հնչում են պրոլետարական բանակի նեղափոխական հուժկու զարկերը, վտրտեք պղնձյա չեփորի ուժեղ հնչյուններ են արձակում:

Այ, մեզ մտառ, բանվոր աղերս,

Մեկ էլ, մեկ էլ մի զարկ ավեր,

Մի զարկ ավեր ցարի գանին,

Վոր խորտակվի նա փեմովին:

Այժմ էլ ցարն է մեզ ազաւում,

Վոր ինայնեք վերջին ընչում:

Բայց մեզ ժառագ բանձոր սպերք:
 Մեկ էլ, մեկ էլ մի գարկ ավեր:
 Մի գարկ ավեր ցարկ գունի,
 Վոր խորտակի նա կիսովին:

Ովքեր սովոր էին Բըշուսովի, Բայլմեմարի, ուսական սիմֆոնիստների
 ու Տերչանի լիբրելային, Նրանց սկանչին խորթ էլին հնչում ժմկ էլ, մեկ
 էլ մի գարկ ավեր: Կը-գայիկ սողերը: Բանաստեղծության լեզվական աւ-
 րող Ֆակուսեան ելաղես ընտնադրիչ էր միայն Հակոբյանին: Պիտի սանչ,
 վոր բանաստեղծին անփույթ էր վոչ միայն բանաստեղծության լեզվի՝ աը-
 տաբին մեի, այլ և յերբեմն նրա ներքին կառուցվածքի նկատմամբ:

Միանունու մեր ուժերով,
 Արտաների աշյան գնով
 Քեկ ընկավ ցարն իր գակից,
 Բայց չի շարժված մի սեղանից:

Այսպիսի հաստատ չի կարելի գտնել Վահան Տերչանի, Քուսանյանի,
 Ավետիկ Բուսակյանի պոեզիայի մեջ: Այստեղ բանաստեղծը չի նետում
 սիմֆոնի: Այդ սողերը պրոպայիկ են, սակայն բանաստեղծը կարողանում է
 իր ստեղծագործական ուժով և պաֆոսով, իր անմիջականությամբ վարա-
 կել ընթերցողին, ախրի նրա մաքերին: Հեղափոխության արիքունն իր
 պոեզիայի լիկոնիկներ մեջ ունի սուր հեղմանք, ծակոց խաղեր: Նրա
 պոեզիան հնչում է վորպես մասաների յերթի մարտակոչ, վորի սուր մե-
 տաղանայն ուժեղ հնչյունները գրանվորում են հեղափոխության շարժիչ
 ուժերի աարերքը, փողոցի գրունը:

Այսպիսի պոեզիայի գեղեցիկ նմուշներն են բանաստեղծի հեղափոխու-
 թյան յերգերի շարքը:

Տեսն էս, ընկեր, պեկեմունը անկ ավիանի,
 Բը յերկու այլը շարժան սարի պես իրար են վազում,
 Իրար են վազում փրփուրը թերթին, Լովազի նման
 Ա. Լոխորտալով գարկվում, փրջվում ավազի նման...

Իսկ յերբ անցնում է վրեժի քույրն, Լուզումը վայրի:
 Տեսն էս ինչպես Լուզապանում է Լոխան լրերի:
 Մեղմանում է նա... մանուկի նման ծաղում է այլը:
 Ալիքի միջից մի յերգ անման, ծխալով մեղմի:
 շյում լսելից...
 Լավ էս, ընկեր, չըբոստ յերկնյում կուչ վորտի:
 Վոր զրգում է վարպես մի պայթյան մեծ թնդանթի:
 Տեսն էս ինչպես անկերի կրթին կարծակը զիզալոց
 Իր լիցն է միում փութկուտ յնչտակի ու ցնցում աշխարհ:
 Կամ ինչպես թափով ծառ-նման է լինում ցաղկուտ փոթարիկ,
 Լոխա ծառերին լարե-լոց սնուն, գարնանում խաղալից:

Մինչ չոր տեղում և նկեղ շաշուկ և ինչպես փրկանք՝
 Մտեր յերկունքից պատում աշխարհ
 Բուժյունը կաթ ժպում և ապա պայտա արկին —
 Վերջին պատուհան չոր արևմտքին—

Այստեղ շարժումը գրգռում այս բանաստեղծության գեղեցկությունը նրա ուժեղ նկատարողական դասին և, գեղեցիկ նկերգրականները, ուժեղ ուսման արև պատկերները, վորոնց արեգորիկ նմանությունները գրեթե ուժեղ և նկատարողական սարերը, ինչպես զգասկոս փոթորիկը, վոր շահա ծառերին դարձնում խաղալիք, նա նման և շփոթվոր առարկի մանչյունին, նրա շեյանրի և մանվան պայքորին վեկ պայթումից նետո, շխաղալ մանկական ժպիտը, կաթնուժյունից նետո կամ շովկիանի անկ արկնումը, նրա շգոս, ուժեղ շաղխումը, շովապի նման փրփուրը յերկինն: Այս արեգորիկ պատկերները մեղ կիշեցնում են մեծ շաղաքների մեծ կրպակարկների ու փոքորների գրգռող մասանների թափը:

Այնտեղ, վորտեղ լիբիկը կարող եր գիտել նուրր ուրիմին, շնարկի գեղեցիկ խոսքեր, Հակորյանն շնարում և նշեղ խոսքեր, ուժեղ ուսմանտիկական պատկերները, ինչպես արկնակ՝ շահեղ ուղկիանի արկնումը: Այնպարիան, նկատարողական ուսմանտիկական գասնում և արտանայտան գեղեցիկ մե, ինչպես մեծ տեղում ենք այլ Մաքսիմ Գորկու Վերկանումի յերգը և մի շարք ստեղծագործությունների մեջ: Անա թե ինչու Հակորյանի լիբիկանի մեջ գործածվող ՎՊՊանթի պայթյուն, զգասկոս փոթորիկը, շահեղի վորտեղ և յայպես խորթ եյին կայ շնարկապայտ նամար:

Վորտեղ մեղ և Տերյանի լիբիկան, վոր խոխում և ինչպես մի գեղեցիկ վեկտ առվակ, վորքան սառն ու պատկերապար և թուանյանի կապը, վոր վերակնկանացնում և մարդկության մանկությունը, առլիս և անցյալ կուշուրայի մի ամրոջ պատմաշրջանի կասարակական կարարությունների գիմանկարն իր միջական ժողովրդական բանաստեղծության լեղենդար ներուներով: Նա գմայեցնում և իր գեղեցկությամբ, սակայն չի վարակում իր շնչով ու տեղեկարմենում: Մենք գմայում ենք Տերյանի նուրր կուշական լիբիկայի գեղեցկությամբ, նրա պատկերներով: Սակայն այլ և Հակորյանի պեղիան: Նա վարակում և իր թափով, ուղտիկով ու նկատարողական տեղեկարմենում, նա շարժում և ամեն մեղ աշխատավորի արտի ամենանուրր թիկերը և կազմակերպում և նրա միտքն ու զգացմունքը: Նա իր պեղիայի մեջ արտանայտում և ամենախոր ամենությունն ու աննաշտությունը գեղի գասակարգային թշնամին ու բուռն սերը գեղի պորտիտարական նկատարողական ներուսամարտերը: Ընթերցողն սպրում և պետի նետ, վրեժի և դայրայթի ամպեր և կուտակում: Հակորյանը յերբեմն չի պատկերում, այլ կովում և, նրա պեղիայի մեջ կարեղականն ու լիբիկականը տեղի յեն առլիս նկատարողական արիբունին, նա չի գմայեցնում, այլ վարակում և իր տեղեկար

մեծապէս, իր ուժեղ կրօնքով: Հակօր Հակօրյանը մեծ ցաղաքի նեղափոխական հրապարակների ներհայացուցիչն էր, նրա սեղմված բուռնեցը հայ գրական պատմաստոււմ նա իր ջնարով մուշկած էր նեղափոխութեան նեա և ապրում էր նրա սպգմախոմ մեծութեամբ:

Ընթերցողը նրա ստգրի միջից զգում է զանգվածների ազմունն ու խուլ զորութը: զորն ամեն բուպէ կարող էր յեխել իր սխաղազ հունիցն և սշանթ ու զորութ արմակել իր շուրջը: Բանաստեղծը նեղափոխութեան սրերին իր ինկախ յերզը տանում էր զարծարան ու փոքոց, զորպես նոր կյանքի պետ, բացում էր պատմութեան վարագույրը և ցույց տալիս ապագա հասարակութեան զեզեցիկ գիտանկարը:

..

Ռուսական առաջին նեղափոխութեան ազգեցութեան սակ մեր մանր բուժուական զեմակրատական ինտելիգենցիայի վորոշ շերտերը զնացին զեպի մախ: Նեղափոխութեանն իր վոխմզական բարբութեանից զեպի հասարակական կյանքն իջեցրեց նաև սիմվոլիստներին: Նեղափոխութեան կենդանարար շունը վոգեվորեց ինտելիգենցիայի մի շարք նշանավոր ներկայացուցիչներին: Ռուսական հասարակութեան և բուրժուական կուլտուրայի սկանաժոր զեմքերից մեկը՝ Վալերի Բրյուսովը կարողացավ իր սաղանդի ուժով տեսնել նոր արեմածազը: Բուրժուազիայի աչք տանտակ զորդին ստեղծ էրա սպականութեանը, փրկութեանը վորումում էր նեղափոխութեան մեջ ու վողջումում շուներին: Սակայն վորպես նախապաշարված ինտելիգենտ, Հայնրիխ Հայնեյի պես կարծում էր, թե նեղափոխական պրոլետարիատը կարող էր աչքել ու վոչնչացնել այն ամենը, ինչ ստեղծել է մարդկային կուլտուրան զարերի ընթացքում, զա ինտելիգենցիայի այն շերտի մտախութեանն էր, վոր կանգնելով յերկու աշխարհի սանճանագմում, չէր թոթափում բուրժուական մտավախութեանը, չնայած համակրանք էր տանում զեպի պրոլետարիատի նեղափոխութեանը, սակայն չէր զխտակցում նրա պատմական զերը:

Հայ ջնարերգութեան մեջ նեղափոխութեան ազգեցութեան սակ շմբնչազի յերազներիցն զեպի իրական աշխարհն իջան Վահան Տերյանն ու Շուշանիկ Կուրզինյանը: Վերջինս հանդես յեկավ վորպես նեղափոխութեան ուզեկից: Կուրզինյանի շնեա տար ջո խուշը և մի շարք նեղափոխական բանաստեղծութեաննը զրված են առաջին նեղափոխութեան ազգեցութեան սակ և հանդիտանում են նրա պոեզիայի լավագույն ստեղծագործութեաննը: Սակայն, սեակցիայի առաջին իսկ տարիներին աչք ինտելիգենցիան զնաց ընդհանուր հուսանտաութեանն ու պետիմզգի յերազների աշխարհում միթիթարութեան վորանկուս:

Հայ քնարերգության մեջ նկատութեամբ յան շնոր տողերում յերգերին փոխարինեցին պետիմիմի ու Անբողոքեայի բողոքին նմիրում յերգերը: Մանր բուրմուսական իմաստիկեանցիայի նշանավոր յերգիչ Ավետիք Իսահակյանը ազից այդ իմաստիկեանցիայի բավական սովոր շերտի նստարակական արտահայտութիւններն ու նրա ներառիչարի նուշերն իր Վերու-յուսա-Մահարի մեծ պոեմի մեջ, նա, վորպես անարբիտա ու բուժուար, զայրացկտա ծառս եր լինում կապիտալիստական նստարակութեան զեմ, զտնտնարեւոյ շրս արեւքն ու արգարութեանը, նրա պետականութեանն ու բուրյականութեանը, նրա բուր սրբութեաննեցը, վորովհետև զոսկին իրեւում եր մարդկային իզգի, պատմի զզայնունքի, աշատութեան վրս և ամեն ինչ զարմնում սուսմտիսի ստարկս: Յեթի Իսահակյանը վորտնում եր անպատենքի բզազանների ընկերութիւնը՝ ապա Վանն Տերյանը սովանում եր ՎՊՆուդի անուշերտում:

Յն սիրում եմ մինչազ նքրակերս,
 Յքր ամեն ինչ յերգում և նայու նս,
 Յքր ամեն ինչ իտրերգութու ու խուն,
 Մարում և կապուտ մութի աշխարհում-
 Չբնս վոչ մի սուսան զնոյ պայտա շոյ,
 Ազմուկի թնս մարդկային զեմք սիրս մաշոյ:
 Կիտնչ սիրազ չի սքանչում չի ցում,
 Կրպնս յերազ մտացումի անմտում,
 Յեզ թվում է, վոր անեզք և ամեն ինչ,
 Կը՛ջող կանչոք և մի անսուսան ցազք նին!-

յերգում և բանաստեղծը:

Մեր քնարերգութեան այդ խաշոր ներկայացուցիչը ուսական սիմֆոնիստների սրինակով ուսլլեմի գծերով արտասայեց անակցիայի շրջանը: զեմկերտական իմաստիկեանցիայի վորտ շերտերի իտր ապատիանն ու կրտութեանթեանը, նրա պետիմիզմն ու ինզիմիկուսալիզմը, իրական աշխարհից փախչելով տանուրջներին նեքիսթային աշխարհը: Նս Հովհաննես Թումանյանը չեր, վոր իր սիմֆանքը վորտներ կայքննի զյուզի կուսական բուրթեան մեջ: Նս ցաղաքի յերգիչ եր, իսկ ցաղաքում՝

Բյուր մարգոց մեջ
 Գոյ մարգոց մեջ-

Նրա շնորհն-ստար եր զզում իրեն տու վորքս: Նս չեր բողոքում, միայն արտասայում եր խորը նուսանասութեան և ապատիս: Նրա խորը պետիմիզմն ու մայրունչ ինզիմիկուսալիզմը անակցիայի անմիջական ազգեցութեանն էլին: Տերյանը, ինչպես և մեր մանր բուրմուսական իմաստիկեանցիայի իրենց մեծաստաններից չեյին ստենում կապիտալիստական բզաղաքի մու-

շուտ և նկատօրինակն զանդամներն խուլ զօրտը և նկատօրինական մամանակավոր սեղատուությունը:

Ան թե ինչու բարգամտոր քաղաքներէն քողոցներն ու հրապարակները, զօրոնք շունչ են տալիս Հակոբյանի պոեզիային, Տերյանի ևամար բարձուր էյինն, իսկ բնութիւնը պղտը և պետեղ փախում եր զնդի միջնադի անուրջներն ցարա մեղեդիները: Այդ եր սեակցիայի անմիջական ազդեցությունը ևս քնարերգության զեմակրատական շերտի պոեզիայի մեջ: Միայն Հակոբ Հակոբյանը Մայր բարիկազի վրա նկատօրինական մակընթացության ու սեղատուության ետապներում և յերբեք չլքեց իր դիւրեքը: Նրա պոեզիայի մեջ չլովեց վնասման, հուսալքման նշույլ անգամ, յերբ սեակցիայի առաջին իսկ նարգամներէն զեմակրատական ինտելեկտուցիայի լայն շերտերը պարտության ազդեցն էին մրմնում իրենց մեղատաններում:

Գարգամ և նկատօրինականը կնցն նկատօրինականը:

Յերզում եր բանաստեղծը: Հակոբ Հակոբյանը նկատօրինական բռնակն եր, ապա պոետ: Պոեզիան նրա ևամար նկատօրինական պրոպագանդի միջոց եր, նրա պոեզիայի մեջ ևստարակական ինտերեսը ծածկում և զրականին, նկատօրինականը՝ բանաստեղծին: Նա աջելի շուտ Շիլլերի նետերը և, ցան Գյոթեին, նրա պոեզիան նորանոր բարձունքներ եր նմանում կովի մեջ, բարիկազների վրա: Նա կարողանում եր յերզել միայն այնտեղ, ինչպես մրչկանալով փոթորիկի ժամին յերբ զոտ ալիքը բոսում եր փոթորիկը:

Նկատօրինական պոետն իրեն ազատ և զզում բցապետ փոթորիկի մեջ, բարիկազների վրա, զորպես նազթանակի յերզիչ, ևամարգամ, բար չեն պարտի սուղերն արինն, միշտ բարձր պանելով նկատօրինական կարմիր դրոշը, բնով շտարակուսելով ազգա մտաւրուտ նազթանակի մեջ:

Սուր բաների բիրտ սուտաների,
 Ետ և զիմացել զիմացիչ էյի:
 Սեզաչ սիքելի:
 Լավտ ունեցիչ նազթիչ վերջական,
 Այստ չե վողջ բան և ազգան—

Ռեակցիայի զաման տարիներին, յերբ միտղոտության ռազմազաւասային գատարանները սփռված էյին լայնատարած Ռուստոտանի բուրբ անկյուններում, և ցարիկը վրեժ եր լուծում նկատօրինականից, յերկիրը զարձակելով մի հսկա զամբարան, նկատօրինական պոետը վոչ միայն բուրբ պատան չզրկեց, այլև լիովին ևսմատալով ազգա նազթանակին, Մայր նազթ գործարանների կամարների տակ և, զորպես նկատօրինական մեծ արուբազուրը, յերզեց ընկամների հիշատակը, զայրույթի լեռներ կուտակելով միտղոտության զանիւնների զեմ, յերզեց ազգա նազթանակի

պոեզիայի մեջ Ավետիք Բասակյանն եր կապիտալիստական հասարակութայն
 բանասակ վորդին՝ ու բունտար, վոր բարձրացնում եր. ասղքասի
 վրեժխնդիր ձեռքը, Վորպես վոխակալ ո՛վն անապատին, նրա ձեռքում դնում
 եր արարակառ ազատութայն ու նշմարութայն սուրբ, վորպեսզի առաջին
 իսկ մարտից վայր դնի, վորովհետև Ավետիք Բասակյանը, բացի ախրո՞ղ և
 սարկի հասարակությունից, ուրիշ նշմարություն չի բանալում:

Տեր կամ սարակ պիտի լինի,
 նշմարություն չիս ուրիշ:

Այլ եր Հակոբ Հակոբյանը, վորպես նեղափոխութայն յերգիչ, պոեզիայի
 մեջ արտասանելով շահագործող ժողովրդական զանգվածների տառապանքը,
 բանաստեղծը չի վորում, չի ազթում, չի դիմում պաշտոնական հասարակութայն
 խզին, գթություն չի հայցում Ըմբռնելով ժողովրդական լայն
 խավերի սոցիալական արագեղիայի պատեհունքը, Հակոբ Հակոբյանը
 մասսաների ազատագրման գործը չի սպասում Վերին մի. խումբ էլուսա-
 վոր ընտրալներին, նրա համար ժողովրդական զանգվածների ազատագրման
 գործը նրա սեփական գործն եր: Անա թե ինչու նա բամբակն և ընտրում
 իր աշխարհը: Բանաստեղծն իջնում և բերպաների նեղափայլին աշխարհից,
 նրաժամբում և յերգիչ բազում արվեստին համար, վորի ցուրմբը մարդ-
 կային հասարակութայն կյանքը դիտում էլին իրենց մեծատաններին, Հա-
 կոբ Հակոբյանը նրաժամբում և պաշտոնական հասարակութայն զավինինե-
 րից, վտանարարում և զրական ետեաների կողմեսը: Ես չի՞ցանկանուս
 Վիրա հոգս մոռնալ, ինչպես անում եր Եմբռնալի անուրջներին ներսկեա
 լիբիկը և յերգիչ Վերին, ու Եներմակ ուրունքս:

Բանաստեղծն այրում և հին աշխարհին կապող բուր կամուրջները,
 անհնարին զարնելով իր վերագարը, վտանարարում վո՞ղ միայն ախրոզ
 հասարակութայն բուր սրբություններն ու նրա իրականական բողինները,
 այլ և նեղափոխական ձեռնոց և նետում նրան, կրքոս նեղափոխականի
 տեղեկերամեծումով, հարձակվում ախրոզ կարգերի վրա յսվ գնում և հոսան-
 քի դնում:

Անա թե ինչու լիբերալ պահպանողական մամուլը փրփուրը բերնին
 փորում եր զուրս դնել Հակոբյանին հայ ցնարերգությունից, վորովհետև
 հայկական կյանքն այդ պարոններին պատկերանում եր վորպես հայ բուր-
 ժուաղիայի, հայ մեծատունի կյանք և հայ ցնարերգութայն պառնասը կարոզ
 էլին բարձրանալ միայն այնպիսի մարդիկ, վորոնք յերգում էլին ազգի
 (իսկ նրա մեծատուն) փառքը, Եմբռնալից, Ելուսավորչի կանթիղը: Յե՞վ
 Ենվիրտան ազգարարում եր, թե, Եզեղասերներին մի բուն կթես միայն անելու
 նրանց ամբար կոցոն իրենց ակնջները և լուս կանցնեն այդ Ետրտուսը
 սեռարանի առջև, վորովհետև ամբարտաժարը, նրա յերգիչը կերգի ամեն յերգ
 և կնվաղի ամեն յեղանակ, ինչ վոր իրեն՝ ամբարտաժար և կանելի:

Այն, Հակոբ Հակոբյանը մեր իրականութեան յերզիշն եր, սակայն պրո-
 լետարիատի, նրա նեղափոխական ինտերնացիոնալիզմի յերզիշը՝ հայ զբա-
 րանութեան սոցալիստիկ շարժումներէն մնի, Յե՛վ ընձով պատահական չե,
 զոր զեռ 500-ական թվականներէն բանաստեղծը հայ ջնարկագրութեան ճիւղ-
 կան միջավայրից թուիք և զորմում զնպի արևմտախմբողական նեղափոխա-
 կան պոեզիայի նոր հուշուրան: Նրան զբաղում եր զոչ իր ժամանակակից
 Հովհաննես Թումանյանի սառը նպիկան և զոչ ել Տերյանի նրբակերտ լի-
 բիկան: Նրա նեղափոխական յերզիքի տեմպերամենտն ու պափոսն իբրպես
 չեյին կարող արտահայտել արտիցիտն պոեզիայի չափերով և Թումանյանի
 ու Տերյանի մեղմաշունչ պատկերներով: Մինչդեռ արևմտախմբողական և
 ուսուցական նեղափոխական պոեզիան բանաստեղծի առջև բայց եյին անում
 վարձուութեան նորանոր հորիզոններ: Հակոբ Հակոբյանը 1902 թվին Թարգ-
 մանեց իտալական հայտնի բանաստեղծուհի, զեմեկրատական ինտելիգեն-
 ցիայի նեղափոխական արժանագրութեաններէ արտահայտիչ Ազա Նեզրիի
 բանաստեղծութիւնները: Այդ Թարգմանական բանաստեղծութեաններն
 իրենց բարձր գրական կուլտուրայով չեն տարբերվում ընազրից: Տաղան-
 զավոր իտալուհին բանաստեղծին գրած իր նամակում հիացմունքով և ար-
 տահայտվում նրա հրաշալի Թարգմանութիւններէ մասին: Հակոբ Հակոբյանը,
 վերջես նեղափոխական զեղարվեստական խոսքի վարպետ, ստեղծագործա-
 կան նորութեաններ եր վարսնում ժամանակակից արևմտախմբողական նե-
 զափոխական պոեզիայի մեջ և իր Թարգմանութեան արտահայտում այդ
 պոեզիայի հարազատ վոզին: Հայ ջնարկագրութեան մեջ առաջին անգամ
 եր հնչում արևմտախմբողական սառնավոր ինտելիգենցիայի ջնարը: Այդ
 անշուշտ խոշոր յերուսիթ եր մեր պոեզիայի մեջ: Չնայած իր զավանած
 զեմեկրատական իլյուզիաներին, այդ գրական ինտելիգենցիան որեկտիվորեն
 արտացոլում եր իր ստեղծագործութեաններէ մեջ ժամանակակից գասակար-
 զային հարարութեաններն արեմտան Յեվրոպայում: Գնդարվեստազեա-
 ներէ այդ չերաը, անվան բուրժուական կուլտուրայի արտիցիտներով,
 վարպետ մեծ մասնողներ՝ տեսնում եյին ավելի նեուս:

Ազա Նեզրին մեկն եր այդ տաղանդավոր ինտելիգենտներէց, զոր
 տեսնելով կապիտալիստական հասարակութեան հրեշային ավերածութեան-
 ները, մարդկային զանգվածներէ շահագործումն ու խռտանգումը, ծայրանկ
 սոցիալիստութեանն ու վայրենացումը, իսկ մյուս կողմում՝ բուրժուակիայի
 աշխատեումն ու պարագլխային կյանքի սպականութեանն, իր պոեզիայի
 մեջ յերզում եր աշխատանքը և իր տաղանդի ուժով արտահայտում աշխա-
 տավորական զանգվածներէ ցասումն ու բողոքը տիրող կարգերէ զեմ: Բայց
 Ազա Նեզրին նրանց փրկութեանն սպասում եր ճշտակապ խելիքի ու մտքի
 սաղնատներէց: Այդ ինտելիգենցիան ամենաուղիկալ գույներով զերծում եր
 բուրժուական հասարակութեան դիմակները, սակայն փրկութեանն սպասում

մեկը: Այդ և նրա պոեզիայի պատմական քաղաքական արժեքը: Ինքնին հասկանալի չէ, Վոր պրոչետարիատը միայն իր հազարամյա հեղափոխությանից հետո ստեղծեց իր նոր ու բարձր գրական հուշարժան: Հակուր Հակոբյանի պոեզիան պատկանում է նրա պատմության աստիճանային շրջանին: Բազմական է միայն մտային ջրհեղեղը, և մեկը կատանեմը, Վոր այդ բանաստեղծություններից ամեն մեկը արտահայտում է հեղափոխության այս կամ այն հոսանքի այրող հարցերը: Բանաստեղծը գրել է ժողովրդական լայն զանգվածներին հասկանալի լեզվով, յերբեմն պրիմիտիվ փոքրիկ բանաստեղծություններ, պամֆլետներ, կովի մարշեր, աշխատանքի պարզ յերգեր և զեղարվեստական բարձրարժեք պոեմներ: Հակուր Հակոբյանի ստեղծագործությունը ուժանախիզմի ուժեղ շեշտն ունի, կարելի չէ սասել, Վոր հեղափոխական ուժանախիզմն իշխում է նրա պոեզիայի մեջ: Սակայն յեթև սիմվոլիստների ու բուրժուական ուժանախիզմների համար ուժանախիզմ մը-լաց եր ֆանտաստիկա չի իլեալիտական տեսարներում միեթարության վորտանելու համար, ապա Հակուր Հակոբյանի ուժանախիզմն իր խորը սպիտակագույն ու պոֆեստով կազմակերպում եր հեղափոխական վերաբերմունք զեղի իրականությանը նա վոզեորվում եր իր հեղափոխական թափով, կոֆում եր կոֆոզ շարքերը և զծագրում եր ապագա լուսավոր կյանքի կոնսուրները: Նա զնում եր հեղափոխական նոր գրականության մարտական նշանաբանը, վոչ թե պասսիվորեն արտացոլել, ֆիքցապիայի յեթաբիկ իրականությանը, ալլ հանդիսանալ կյանքը հեղափոխականորեն վերափոխելու գործուն: Ավելորդ է այստեղ շեշտել, Վոր հեղափոխական ուժանախիզմը ընտրող և մեր հեղափոխական անցյալի գրականության: Այդպիսի ուժանախիզական ստեղծագործություններ են նաև Մաքսիմ Գորկու խորը ստեղծագործություններից «Մրրիկանովի» ու «Բազելի յերգերը»: Վորտանք հեղափոխության հորտության, պրոչետարիատի առնական զեմքը ընտրագրող զորեղ ստեղծագորտություններն են պոեզիայի մեջ: Թոժանախիզական շեշտ ունի Հակուր Հակուրյանի ընտր առավորը խորը ֆիլիսոփայական պոեմը, վորի մեջ ստեղծագործական խորությամբ նա հանդես յեկավ մոժանակակից ինտելիգենցիայի մաշրանեղ սուրյնկախիվիզմի, իլեալիզմի և ինդիվիդուալիզմի զեմ: Հասարակական խոր ապոտիան վարակել եր զեմոկրատական ինտելիգենցիայի լայն շերտերին: Նա միեթարությունը վորտում եր իրականությանից հետո, իլեալիստական ֆիլիսոփայության մեջ: Հայ ֆուրերգությունը, վորն իր ֆիլիսոփայական բազմավ շարագամով շարագամեց ազգատիկ եր ու պրիմիտիվ, զեմում եր Մետերլինգին, Նիցշեյին: Բնավ պատանական շեր, վոր «Գեղարվեստը» թարգմանարար հրատարակում եր Մետերլինգն ու Նիցշե: Ըստ ընտրող պաշտանի: Ինտելիգենցիայի այդ շերտերը յերզում էլին բարվասան արվեստի համար: Հասարակական կյանքը նրանց պատկերտում եր վորտես ընտր նյութ», ինչպես կավը արձանագործի համար: Մեմվոլիզմը ֆուրեր-

դուքյան մեջ իշխող հասանք եր դառնում և քաղաքացիական պոեզիայի հասարակական մտախնդիրին փոխարինում եր անհատապաշտական սուբյեկտիվ լիբրկան:

Հակօր Հակօրյանը ընդ առաջուստ պոեմի մեջ ընդհանրացնելով գրական-հասարակական այդ հասանքների ընդհանուր արամազրույթյունները, առաջադրեց արվեստը հասարակական կյանքի համար նշանաբանը: Բանաստեղծի համար, պոեզիան պրոլետարիատի նեղափոխական կռվի զենք եր: ընդ առաջուստ-ն ընդգրկում և հասարակական կյանքի բազմաթիվ հանդույցներ: Դա բանաստեղծի փիլիսոփայական-հասարակական իդեալների, ստեղծագործական ընդհանրացման մեծ կտավն եր, վորը բնութագրելով ժամանակակից ինտելիգենցիայի պատկերը, միաժամանակ առլիս եր պոեմի փոթորակալից կյանքի նկարագրեր, նրա ստեղծագործական ուղին:

Ան իմ ժուտան կյանք առվ նորից
 Ենվ պատանեկան ալիսումով յնուն
 Խոսեց սրտիս նեա անցած սրբից —
 Անցած սրբի լեալը սիրուն—
 Որեքս վոր անցան ծագիկների մեջ,
 Լի վայելքներով անմեղ, լանկական,
 Որեքս վոր անցան շարեշար, անվերջ,
 Բունե տույրերով պատանեկական
 Ենվ թնջ և կյանքը— մի յերգ դյուրթական—
 Կը կրկնվում և ինտրանի, թովիլ
 Ենկեղներով յնգունեկերով,
 Կըրը Շնչում և սխղեմ գրավիլ
 Ան մարում ցավի արեազանքներով—
 Կյանքը մի նկար, վորը կուսվում և
 Կապը գուխներով, կապը ցույրերով,
 Կյանքը անկա ծով, վոր փոթորկում և
 Կավեր խորտակում ու վերջը Թում
 Մենակ ու տխուր իրա խոնկերով—
 Ան իմ ժուտան սեմում եմ նորից
 Նանջվում անցյալի ծանր յերկունքից
 Գոեմիս մեծ կյանքի նոր գարուն
 Մի պատկեր սիրուն:

Այս զեղեցիկ հատվածում բանաստեղծը ֆանտազիայի ուժով վերակենդանացնում եր պատանեկական ընեքյաթային աշխարհը, իր ժանկույթյան հույսերը: Նա դյուրթական յերգերի յերկեղներից անցնում և մի ամբողջ հանապարհ, դեպի նեղափոխական պոեզիայի մարտական յերգերը, թողնելով մանր բուրժուական լիբրիկների թաղելու իրենց մեռելները: Նա բացատում և անհատապաշտական սուբյեկտիվ լիբրիկան: Ընդա լուծելով անհատի և հասարակական գառակարգի կարաբերությունը, բանաստեղծը հանգում և մյուս ծայրահեղության, նա նսեմացնում և ինդիվիդուալում զերը պատմության մեջ:

Լուրդ Լուրդյան

Բայց այլ ծայրանկյությունը յաստի հատուկ և լուսավորական գրականութանը: Միայն հասարակական գործունեությունն է, վոր զոգևորում և բանաստեղծին, և նրա շնորհակալան որերի նմայքն ու պատանակական բուռն հույզերը նրա կյանքի գլխավան յերգը, անցնում են պոետի պատանակութան նեւ, վորպես նրա կյանքի շնորհակալ գործունեք, վորին հաջորդում և հասարակական նկատութեական գրական գործունեքութեայն շնորհակալ առաջաքը բանաստեղծի կյանքի նոր արշալույսը:

Ա, այն աշխարհում կա մի անապարհ:

Մեծուկ ու փոքու:

Ուր յեթն գնա —

Քեզ պիտի շոգս ժողի առափու,

Նա չէ մի յերգ:

Սիրելի ընկեր և վոչ սին պատրանք:

Նա խոստանում է քեզ իրական կյանք:

Ինձ՝ նոր առափու...

Անա բանաստեղծի հավատամքը Հասարակական կյանքը յերազ չէր, վոչ էլ աւին պատրանքը, ինչպես պատկերացնում էին սուրյակախիվ լիբրիկայի ներկայացուցիչները: Դա իրական կյանքն էր գաղութայնութեան լի Բանաստեղծի շնոր առաջաքը բացվում է գործարանների կամարների տակ, ուր շնորհակալ հարգանքներն են ու մարդկանց կոխվում: Եվ խոսեց չի բանում վոչ ծառ ու ծաղիկ, վոչ բազուկ ու խոտեր, աշխարհ չէն անցնում հավքերը և շցամաքում են գուլ-գուլ աղբյուրները, Եթառանում սոխտակ վորդերը, իսկ լուսնյակ գիշերներին սոխտակ անպերը սեանում են գործարանների հայթ կոկորդներին զուրա փայթեցած ծիւխից և ծառ ու ծաղիկ անկ ջջված են խրոխո յերկամբն աշունք, բազուկ-խոտի անկ—պողպատե յարեր: Նապխապխտական այլ հակները, Երոտ պնչերը յերկինք են կառչել ազան յերախուս, կարծես Երաշուհի վիշապի նման ուզում են շնչել: Դա կապիտալիստական հասարակութեայն մեջ ցարգաքի թաներ ու խորը նկարագիրն է:

Լուքերի նվագ, գուլ-գուլ աղբյուրներ

Յեզ վոչ ալ վորդեր

Չես անհիլի ախտեց լուսնյակ գիշերի լուսաշող անպեր

Վոչ էլ սիրտուր շակի արիկ կրքոտ Լամբայներ:

Ախտեց ծառի անկ ջջված են խրոխո յերկամբն աշունք:

Բազուկ խոտի անկ ցանցերի փլուտ

Պողպատե յարեր

Յեզ շուրջը բոլոր շանկ ու միտ

Կանան, ինչպես թանկացած միտ

Մեծնյութները

Յերկինք են կառչել ազան յերախուս

Մրտ պնչերը:

Կարծես Երաշուհի վիշապի նման

Ուզում են շնչել:

Անա Հակոբ Հակոբյանի պոեզիայի «նոր առաջնորդ» — մի իրական ուշադրելի, զոր գունազարդված չէր զեղեցիկ փեսուրներով և զա հակադրվում է սուբյեկտիվ իրենախոսական լիբիկայի բերանները աշխարհի իդիլիային», բացում հասարակական կյանքի վարագույրը և ցուցադրում նրա իրական, անհրապույթ զեմքը, Լուսինով պոեմի մեջ հասարակական կյանքի նոր խնդիրներ, պնդելով հասանքի զեմ, ուր իշխում է յին Մեանրլինզն ու Նիցշեն, նա արծարծում էր այն միտքը, զոր արվեստը հասարակական կյանքի արտաճանալիս է, նրա գասակարգային պայքարի արտացոլումը, Իսկ հասարակական կյանքը բոլորովին նման չէ իրենախոսական ինտելիգենցիայի գունազարգած իրականությանը և վոչ էլ մանր-բուրժուական զեմուկրատական ինտելիգենանների միջնադրի հոգեպարար յերաններին: Աշխարհը չի կործանվում, այլ կործանվում է և պիտի կործանվի կապիտալիստական աշխարհը, մինչդեռ հաղթ գործարանների միտքում բարբառում է ապագա նոր հասարակության սիրտը: Այդ նոր գասակարգը ծնունդ է կապիտալիստական հասարակության անարխիայի, և նրան վիճակված է շահագործվող մարդկության ազատագրման մեծ գործը: Նա չէ, զոր իր մեջ կրում է հասարակության զարգացման սենյերն ու հուշերը: Անա ախտեղ և բացվում է նոր առաջնորդ: Սեղ բանաստեղծն իր հերոսուհուն ցույց է տալիս մանր-բուրժուական իդիլիայից, իրենախոսից զեպի հասարակական իրական կյանքը ստանդ ուղին: Նա ինդիվիդուալիզմին հակադրում է կոլեկտիվը և առաջնորդում իր սիրուհուն զեպի «մարդկության ապագա սիրտ», զեպի գործարանը, զեպի պրոլետարիատը, զորը չի սպրուստ Եղավով անձնական, Շնրա մեջ չի վործում բախտավորության բանալին, այլ Եղավն է ճշում շարժող մարդկության: Այստեղ բանաստեղծը բնութագրում է պրոլետարիատի կոլեկտիվիստական զեմքը: Մարդկային այդ գանգվածները հանդես են գալիս մարդկության ամենամեծ բարեմասնություններով, զորպես նրա առաջնորդ բանակը: Գործարանի կոլեկտիվ աշխատանքը կրթում, միավորում, մուլում է ամեն մեկին կոլեկտիվի մեջ: Բանաստեղծն աշխատանքի նկարագրին այդ պոեմի մեջ գծում է ախպիսի վրձինով ու հարազատությունը, զոր թվում է, թե կանգնած է ջրոցավազվող ճուրայի առջև և լսում է ջր գործարանի փոկերի շայտանը:

Բուրան եր վառվում, փնչում կատաղած,

Ամեն սենյունից զորպես վիշապիներ,

Կարմիր կրակը լեզուներ անամ,

Ոգը լիդեղով յերկաթն եր ծամում,

Մուփ-մուփ լիկանում:

Յեղ մինչ մի նոր մե, մի կյանք չէր տալիս

Անուշ մտաղին՝ չէր անգտանում:

Յեղ խորում էյիս — ան թե ուր է

Ձգում բանվորի սանդուղ զոգին:

Ան քն ինչև կարմիր-ալ գունը
 ևս սիրեց այն զես խանդազատագին.
 Ա. քնն կաթ-կաթ շքտիք և ծորում
 Մբաւ եակատիք.
 Բայց ելի մի իր, մի գործ և լուրում
 Անշուշա յերկաթիք.
 Մի գործ և յայտար

Ան ախ միջավայրը, վորի նամանակ աշխատանքը միավորում և մարդկանց միկուրեկախի մնջ, շնուրում և յնոր հզոր մնջքի մնջ, կուում ու կոփում նրանց կամքը, մարտունակությունը: Ան աշխուղ և, վոր մնջում և ազգաց կյանքի, շնոր հասարակության մանուկը: Ով շատ և տանջվում, նա ամենից լավ և կյանքը հասկանում, — ասում և պահար: Աշխուղ և հրավիրում բանաստեղծին իր ընկերուհուն: Այդ պոետի մնջ շակար շակար յանդանց նոր մարդու սիրը, վորը պրոլետարական աշխարհայացքի, նրա իդեալների արտահայտիչն ևր պոեզիայի մնջ: Այդ կերտն իր նոր յերգերով, հասարակական իդեալներով, իր աշխարհայացքով, իր գործունեության նոր ծրագրով նոր կերտ ևր մեր քնարերգության մնջ: Էնոր առավուրը կեղափոխական պոեզիայի նոր առավուրն ևր ռեակցիայի ճնշող տարիներին: Այդ պոետն իր բովանդակութամբ ու ստեղծագործական խորութամբ տնում և, մեծանում, վորպես կեղափոխության սիմֆոնիան, ներշնչում ու կեղափոխական զգացմունքներ և կազմակերպում: Ան քն ինչև շնոր առավուրը պոետի ստեղծագործական թախչն ևր զեպի նոր հորիզոններ, վոր մնջ բանաստեղծին հայտնի ելին շարժման նպատակն ու կոտակարը: Ան քն ինչև այդ պոետը կեղափոխական մտքի հաղթանակն ևր պոեզիայի մնջ, իր վորու սխալներով կանգերն: Սոցիալ-դեմոկրատական մամուլը մեծ զովասանքով արտահայտիչն էնոր առավուրն մասին, վորպես նոր խոսք պոեզիայի մնջ, վորպես կեղափոխական հակահարժամ ինտելիգենցիայի հասարակական խորը ազատային:

Եկարմիր ալիքներն պոետն իր զեղարվեստական արժանիքներով նախնայում և շնոր առավուրից: Նրա թեման գործազուրն և բանաստեղծը վերցնելով մեծ թեմաներ կեղափոխությունն իր այս կամ այն ետազում, մասաների կեղափոխական արամադրությունները, կատարում և մեծ ընդհանրացումներ: Կեղափոխական ուժանախկան, վոր ուժեղ և շեղափոխությունը, էնոր առավուրն ու միջարք այլ պոետների մնջ, շակարքաշը կերտներին յերբեմն զրկում և իրենց ինդիվիդուալ գծերից, իսկ յերգած իրականությունն՝ իր կոնկրետությանից: Սակայն բանաստեղծը յերգել և մի այնպիսի չրջանում, յերբ նրա կերտների կամար ներքին, անհասական կյանքն իրապես զոտարերվում և յեղել ընդհանուրին, իսկ ուժանախկան զբա արտահայտման մնջ և: Սակայն չի կարելի չխոստովանել, վոր շակարքանի պոեզիայի թերու-

Քյունենրից մեկն այդ եւ Այդ տեսակեայից բանաստեղծի աշխատանքային շնորհքը, վորպես կանկրետ թեմատիկայի արտահայտութիւն, ունեն ստեղծագործական խորը արժեք:

Մեր քնարերգութեան մեջ մինչև որս հաղիվ թե այդպիսի վարպետութեամբ արտահայտված լինի գործարանը, աշխատանքի ուրիշը, նրա միտքի սիմֆոնիան, վոր արտաքինից կոկիկ չէ, սակայն բանաստեղծը վերցրել է այնպիսի նուրբ գծեր, և զա հնչում է այնքան հարազատ, վոր թվում է, թէ կանգնած էք ջուրայի առաջ, առնում էք նրա հրավոր շունչը: Այդպիսի հատմաներ կան ընդ առաջնապէս պոեմի մեջ: Հակորյանի 1909 թվից մինչև 1916 թվից գրած ստեղծագործութիւնները զերազանցապես աշխատանքային յերգեր են: Հայ քնարերգութեան մեջ աշխատանքի յերգեր են գրել նաև Եւզանիկ Կուրգինյանը, Վ. Տերյանը, Գ. Վարուժանը, սակայն այդ ինտելիգենցիան բնագործութեան վրա նայում էր վորպես աշխատանքի ծանր բնույթն առկա կըլտ, թշուառութեան ու վայրենացման աստիճանի հասած մարդկանց, վորոնք վոչնչի ընդունակ չեն արգեն: Մանր-բուրժուական ինտելիգենցիան բնագործութեան հասարակարգին մտտեմուտ էր հումանիտական իդեալներով: Տրամագծարեն հասարակական հակառակ արամագրութիւնները արդյունք են Հակոր Հակորյանի աշխատանքային յերգերը: Նա հեռվից դիտող ինտելիգենտ չէ:

Հակորյանի աշխատանքային յերգերի մեջ, վորպես մի մեծ պանորամայի, մեծ կտաղի վրա, պատկերաւորում է կապիտալիստական գործարանի նկարագիրը: Բանաստեղծը, կապիտալիստական տեխնիկայի, գիտութեան հակայական սկզբաբերքը նկարագրելով վորպես պրոպրիետար յերևույթ, չի փնտիչանում այն, նա տեսնում է, թէ ինչպես կապիտալիզմն սպառնում է գրաստեղծութեան ու տեխնիկական աշխատավոր մարդկութեան ստրկացման ու անարիմակ շահագործման համար: Անա այդ գործարաններում մարդը, վորպես մի մեղք, կորցնում է իր անմեղականութիւնը, եկորչում է նրա արնախում յերախում, աշխատանքը դառնում է շանք բնույթ, մարդը զհարիջի դուռն է անընդհատ բաղխում: Կապիտալիստական գործարանն իր ցանցազատ թելերից սղողաւ զոտային է փռել և վորպես շահա արնախում սարգ, արյունն է ձնում աշխատավորին, վորը:

Մալիկ Լասկուտ,
Մալիկ շեքուտ,
Արյուն է թցում:

Այդ գործարաններում պրոլետարիատը կրում է կապիտալիստական շահագործման բոլոր արևափրջները, շեքում է, անքում աշխատանքի ծանր բնույթն առկա, շահ հողի յերտերի տակ, սակայն ամբողջում է եղաւ արևութեամբ, յերկաթ է գալարվում նրանց ջլուտ մեղքերում և տաշարիս ծաղրանքն է նրանց սրտում: Այդ բանակն է, վոր աշխատանքի մեջ կոկիկում,

զայրույթի լեռներ և կուտակում կապիտալիստական հանրակարգի դեմ և հարթում և նոր կյանքի արշալույսի ուղին՝ միշտ շարժուն, հարսնուն, ստեղծող, աննկուն: Պետիվիզմի ու հիասթափության և վոչ մի նշույլ չկա բանաստեղծի աշխատանքային յերգերի մեջ, նա զրանց մեջ կերտում և պրոլետարիատի ներստական զեմքը: Բանաստեղծը չի վազում չի դիմում պաշտամական հասարակության վողորմածության, այլ կույ՛ի յե հանում իր մասունքերին կապիտալիստի դեմ:

Հակոբ Հակոբյանի աշխատանքային յերգերն ընթերցողին վարակուս են իրենց շնորհությանը, նրա սրտում վտում դասակարգային ստեղծության հուրը և վողորում հաղթանակի նետանկարներով:

Այդ որդիինալ յերգերի թվին են պատկանում՝ «Գործարան», «Կաթսավար», «Պղնձյա հանքում», «Յերկու սխոյան», «Լուսարացին», «Դարբնի յերգը» (վոր բազմաթիվ որինակներով սպազբված և մեր դասադրեցում): Այդ բանաստեղծությաններ յեջ աշխատանքի թափն ու սիթմը նշանց առլիս են թարձր ստեղծագործական արժեք:

Հակոբ Հակոբյանն իր նկագոխական և զրական գործունեության նեա միասին զրազկել և նեա պրոլետ-զրական շարժման կազմակերպման յնզրով: 1914 թվականին բանաստեղծը հրատարակեց «Կարմիր մեխակներ» և «Բանվորի այրոմ» ընդհանուր յտրագիրը կրող զրքույկների սերին՝ հայրեն և ուսուերին յեղուներով: Այդ զրքույկներից մեկում հրատարակվեց Լուսաշարակու հայանի հոգվածը զեղարվեստը զեղարվեստի, թե կյանքի համար, ուղարկված Փարիզից: Իր զրական ստեղծագործական հրատարակախոսական գործունեությանը զուղընթաց բանաստեղծը կուսակցական անխոնջ աշխատող եր ընդհատակում: Հակոբ Հակոբյանը գործոն մասնակցություն եր ցույց առլիս 1912 թվին Ս. Շահումյանի և Ա. Կարինյանի յտրագրությունը յույս սեանող շնոր յուքը ստազրին, վորի մեջ սպազբվեցին բանաստեղծի «Մաքսաման ժամին», «Ենասղը», «Գործարանը», «Գյուղը հարսվում» և մի շարք բանաստեղծություններ: 1915 թվին ընկ. ընկ. Խանոյանի, Մոսկովյանի և Յերզնկյանի յտրագրությանը հրատարակվող «Գայքար» թերթում սպազբվեցին «Պահակը», «Ազգայիններին», «Փոթորիկ», յույ 1916 թվին բանաստեղծը զրեց իր հայանի «Հավասարություն» պեմը, վորի մեջ պատկերում եր ազգապրոցիալիստական հանրակարգը:

Նկագոխության բանաստեղծը նոր թափով սպազրեղ նեազեց Փեարվարյան ու Հեկտեմերյան նկագոխության որերին: Դեռ 1916 թվի հունվարին ավարտված նրա «Հավասարություն» պեմը կանխատեսում եր սպազա պատմական զեպերը: Բանաստեղծը պատկերում եր սոցիալիստական հանրակարգի «Ենքաթային պատկերը յտնարան նրա շեմքին»: Մի աշխարհ, ուր «ժարգվությունն աներամեշտության թազավորությունից թոխը և զորում սպատության թազավորությունը»: Նկագոխության

պետն ուժեղ ուժանտիկայով նկարագրում և սոցիալիստական հանրակարգն իր հանրային սեփականութեամբ, կոնկրետ աշխատանքով և հասարակական կյանքի բոլոր կողմերով: Այդ նոր աշխարհում ըստ բանաստեղծի մարդիկ այլ են: ԵՏանյան հարկանի շնորհը նախան էր իրար տխրանի նման, իսկ մեծ քաղաքների մայրմասերում զգործարաններն են վնասված իշխում: Այդ արդեն կադրատիստական քաղաքը չէ իր կեղտոտ արվարձաններով, այլ նոր հասարակության գործարանները, շրջապատված սկանալ պուրակներով ու ծաղկանոցներով, Եմարդիկ ախտեղ բույրն էլ բանվոր են: Այնտեղ գերացել են կադրատիստական հասարակության արբիբուտները՝ Երկաթուղիային ու քաղաքը: Վստին հազարավոր մարդկանց արյան գին լինելուց Եգարմն և արձանները պատվանդան և կանգնած և քաղաքի նրա պարտկներում, զորդն անցյալի տխուր հուշարևն: Մարդուն Մացել և Եանուանի կոնկրետ, կոնկրետ բնութան գեղե, իսկ մարդկային հանձարը Ենոր իմաստ և սույն կյանքին: Այստեղ և, զոր գիտութեամբ, տիեզերական գտնում են մարդկային հասարակության զարգացման նյութական խորք ու:

Բանաստեղծի նկարագրած սոցիալիստական հանրակարգի կիսըը հանրապետական սեփականությունն և ու սոցիալիստական աշխատանքը, զոր կադրատիստական աշխարհի գոտիքից ու աշխատավորի անկի անարդուից գտնում և Ենգու զգարաններ: Այդ պետն մեղ Հակոր Հակորյանը զեղազեղի սրաստև հայացքով տեսնում և մեծ պատմական զեղեքը, հակապրում և յերկու աշխարհ: Հեղափոխության Եգոթորիկն և, զոր քանդում, ավերում և կորզերն անցյալի, ստեղծում այլ կեցության աշխարհը: Ազգայն նոր հասարակութեամբ ընդհանրեղ զիտում և իր լիարյուն հասարակական կյանքով, իր կյանքի, կենցաղի բոլոր յերևույթներով ու վայելչութեաններով, պատասխանելով բուրժուական զեղազեղաներին, զորանց համար կոմունիզմը Եպետական զորանց է:

Սակայն շարժարանով պետն շարժազուկ կանխատեսումը: Նա Մաց, տեսով և յերկեց իր պետն իրական պատկերը, մեր նոր աշխարհը, կեղափոխության հաղթանակից նետ: Նրա քնարը կենց նոր թափով և յերկեց սոցիալիստական աշխատանքի, սոցիալիստական շինարարության կերտիկան, Ելոյխովուտորյան ու Ենիր-Կանայը: Հատկապես վերջին պետն մեր կուսակցությունը պետն զեղազեղի գործերից մեկն և: Մեր բանաստեղծը վոյ միայն չլինի իր ստեղծագործական զիրքերը, այլ նրապարակ յեղով իր կեղափոխական աշխարհով, ալից մեր սոցիալիստական զաշտերի ստալին յիժեանակներից մեկի յերկը, զոր՝

Լույսեր ունի սրտի խորքում խորհրդավոր իր կերտելով,
 Լույլ իրանը զոտանքի մեղ աղբուներն մի կերտու եով,
 Օնկ ամենքին իր յերթի մեղ ուժ տեսնում և ու հանալում
 Խեղախումբ, յում ևս մեկ, ախտում և՛ Լույլն, մեղ զեղեմն—

Քժուժ ե, թե կանգնած եք Շիր-Կանայի ափին և այդ ներգաշնակ տղերի միջից լսում եք նրա լրերի խոխոխյունը և տեսնում կանաչով զարգարժած Շիրակի գաղտերը:

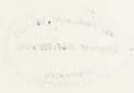
Նրանց իրենց ճշմտ որից այր էլին, մեր սնապա,
Այսորից կես կարելու չեն սրբակարաւ արտերի գն
Ձուզարգարժած խառ ու կանաչ
Քալիչ մատար, զառ ու զարբար:

Գյուղական կյանքի այս համեմատություններն ու պատկերները, առաջնորդական աշուղական առաջադիմությունը, գեղեցիկ մետաֆորաներն այդ պատիւն տալիս են ստեղծագործական մեծ արժեք: Բնավ զարմանալի լիքնա, վոր Շիր-Կանայի և Հակոբ Հակոբյանի կեանքակերտյան ստեղծագործությունների մեջ նրա պոեզիայի վրան սնգամ փոխուժում եւ Բանաստեղծը հաղթանարում ե իր պոեզիայի հրապարակախոսական աարբը, նրա տեղը թնտում են շինել ու վերս պատկերներ: Սեզ այդ միանգամայն կանկանայի յս Հեղափոխության փոթորիկների որերին քանաստեղծը զրում եր կովի մարչը, յերզում եր բարիկազներում, արտացոլում կեղափոխական մասսաների աարբըն ու ընդվզումները և իր արի յերգերով վոզնորում կեղափոխական գանգվածներին: Հեղափոխության հաղթանակը և սոցիալիստական շինարարությունը զարման նրա պոեզիայի վոզնորության նոր աղբյուրը և նա մարտի յերգերից սնցավ սոցիալիստական շինարարության ներգաշնակ սկիզբներին:

«Տասապանքի յերգերից, բոզոքի յերգերից, զայրուլի յերգերից, մարտի յերգերի միջով, հաղթության յերգերի միջով գեղի շինարարության ընդարձակ պոեմները, գեղի շինարարի և Շիր-Կանայը, գեղի ներգաշնակ սկիզբներ՝ ի փառա Վոլիսով-սարչի, վորը սիմվոլացնում ե ինդուստրալիզացիան»:

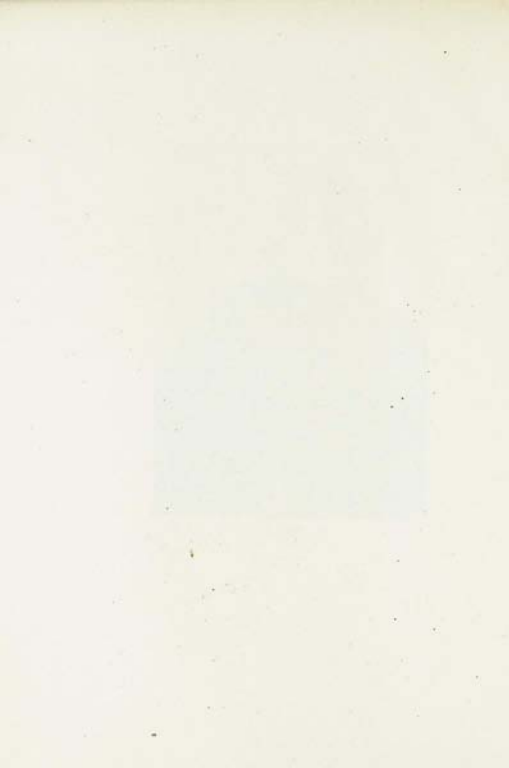
զրում և կանգուցյալ կունաչարսկին Հակոբ Հակոբյանի մասին:

Պրոլետարական կեղափոխության 17-րդ տարում, յերը մեր գրականության ու պոեզիայի վոտերն արգեն երոյ են քաշելը, և սոցիալիստական շինարարության կող պատվանդանի վրա բարձրանում և մեր նոր կուլտուրայի ու գրականության կոյակազ շինքը, կին արմատն արկանում ե գեւ կանաչ վոտեր, վորոնք մեր պոեզիային տալիս են գեւ հոր, չքացված վարգեր: Հակոբ Հակոբյանը գրական ապարեզ իջով, յերը գեւ նոր եր սկզբնավորվում պրոլետարիատի կեղափոխական շարժումը, մասնակից յիզով նրա տեղափոխության ու մակընթացության բոլոր կառններին: Վորպես կեղափոխության արտաբառը, Քաց մըտ բարիկազներում, աղբից ու յերգից պրոլետարական կեղափոխության հաղթանակը: Նա իր պոեզիայի քախաը կապից պրոլետարական կեղափոխության կես և կանաչից նրա հաղթանակից կեսու:

CREDO — ԴԱՎԱՆԱՆՔ

ԱՄՐՈՒԻ ԿՈՋԸ

Արբի, պոեա, դարբի պոեա,
Յերզզ հյուսիբ մեր ցաղից,
Ընկերացիբ մեր սրաի հեա —
Քեթեանանք հոգսերից:

Վիշալ շոյոզ ու փայփայոզ
Յերզը դարձաղ շանձբալի,
Յեղ լոզբ ու լոց միթիթարոզ
Լոլոզն ել չե ցանկալի:

Յերզիբ դու սեղ բուռն ցայամար
Սբաի բողոքն անմեղի,
Լչաղակիբ անզուսոզ ցամամար
Բոնու թյունը ուժեղի:

Արբի, պոեա, դարբի պոեա,
Յերզզ հյուսիբ մեր ցաղից,
Յերզզ տղբի մեր ցաղի հեա —
Քեթեանանք հոգսերից:

Ի Ս Ա Ն Ա Ր Յ Յ

Վարքանն էլ ուզեմ ձգտել զեպի ձեզ,
 Վեհապնենն սարեր,
 Ա. փարձել մաքուր ձեր ձյունըս կրծքին,
 Վարքանն ուզեմ յես
 Սլանալ զԵր, զԵր,
 Արմիթի նման հայտու սափառնել՝
 Այլ՝ չեմ կարող, հուսակնան լնաներ,
 Արկիբրը թողնել,
 Վար խարխափում ե կնիս ու մարի մեղ,
 Տատաղում ա՛նձերդ,
 Անձ յես կարիքի աշխարհն եմ ընտրում —
 Ընչպե՛ս ու չքօտն,
 Ա. ր զիշտ ու գրկանքն իրար նեւ գրկված՝
 Մի յեւր են փնարում:

Անձ դուք, զձեռ ստաղ՛ր,
 Վարքանն էլ գյութող,
 Միրառ պարտադ լինի ձեր հմայք,
 Վարքանն էլ գերեզ հոգիս յնրադող
 Ա. լնն յերկնային սանեք ձեր աշխարհ՝
 Գարնյալ չեմ կարող,
 Կողմած եմ համա իմ մայր հոգի նեւ,
 Հար ու հարսուն ամբոխի լողը,
 Եսձ ու կոկիծը,
 Ինն կոչ են անում, թե՛ արք. պահու,
 Մեր զիշտը լողեր,
 Մեզ ընկեր գարնիք:

Ո՛ր ինչպե՛ս քննցը ե յերկինք զերանան,
 Վիշտ, հոգս մոռանալ,
 Լուսնի փայլի մեղ լողալ, սափառնել,
 Աստղերը գրկել:

Բայց և սնուցաք իրականութեան
 Աւրանկանք սն,
 Նորոգես մի ժամա գն,
 Մարմնացան շարատ քաղաքի նման —
 Տալիս և հրաման,
 — Ի՞նչք յերազկուս յերկնային զանից
 Կյանքին մտանալու,
 Նրան յերգ ունիս, զիքք ունիս տալուս

Ա. պիտի ի՞նչեմ... տարիքից զանիս տալ
 Գծվաք և, զծվաք.
 Հագիս մալված և նրա հոգու մեջ,
 Տղերս կապված նրա շղերին,
 Մի մէկ հանապար
 Գոյութեան շունչ յերբեք ինձ համար:
 Անձ վարձան գոյութեան ինձի ներ հմայք,
 Անբնից ու ստաղեր,
 Կն մի քրանայի, կարելիք աշխարհ —
 Ինչպիսի ու լգիւմ՝
 Նրան ևս ընտրում,
 Այնտեղ գիշար, զրկանք իրար հետ գրկված՝
 Մի յեւթ ևն վնարում...

ԱԼԱ ՆՈՐԻՑ ՅԵՍ...

Անա նորից յես...
 Անվերջ հույզերի ցատուձից տանջված,
 Մարտափնների մեջ բավժամ, ամրացած,
 Գալիս եմ հանդես...
 Գալիս եմ հանդես գիճված հավատի
 Անասան ուժով,
 Ըժրոստ աշխույժով,
 Յեզ, սփ ընկերներ, դուք, զոր բանտերում
 Յեզ աքսորներում
 Տանջվեցիք նույնպես, գիճում եմ յես ձեզ,
 Կն մի հզոր ուժ,
 Վորը շուտ, թե ուշ
 Գիտի արթնանա ու հաղթանակի
 Ծնող բռնաւթյան,
 Վոր անխուսափելի պիտի իտրտակի
 Կեղեքչի շղթան,
 Յես հավատում եմ նրա գորտեթյան,
 Նրան ձգտում եմ ամբողջ էյությամբ,
 Ծշմարտութեւնը — ա՛նն իմ հավատ,
 Նրա անձեւը՝ — բանվորական դուս,
 Բանվորական դուս,
 Վոր գյուղ ու քաղաք արյամբ և սննդ,
 Վորը սարկից առյուծ և ձննդ,
 Եւ, զոր անընդհատ զոդիտրելի և
 Գեանի տակ բանող կայանափորին,
 Վորը ներշնչելի, հուսափառելի և
 Իր շղթան չարդիւ ձգտող բանվորին,
 Ծշմարտութեւնը —
 Անն հավատիս վսեմ հանդանակ,
 Նրա անձեւը —
 Վե՛ն աշխատանքի կարմիր հաղթանակ:

Պ Ա Ն Ա Վ Ը

Բնչ կորչին զոգիք, լքուն, վարանաս,
 Ընս կանգուն եմ զես իմ զիրքի վրա,
 Ընզ ինչպես պանակ, մինչ լույս աստվատ,
 Պիտի նսկեմ զես բարձունքը նրբա:

Ընզ յեթև նանկարձ թշնամին կյանքիս
 Մթին անկյունից մահադամ լարի՞
 Վնչինչ... կմեռնեմ ժպտաք զեմքիս —
 Նշան նավատա գալիք նայիմ սրի:

Իմ յեարից կրգա մի ասոզ՞ սերունդ —
 Ուժեղ ե նոտրա իր նախարգներից,
 Փորձի մեջ բովված մարտիկների գունդ —
 Դիրքը թշնամուց կգրկի նորից:

Ընզ ստեղծագործ զոգևորությամբ
 Ինչ զոր կխաղաբա թուց մեր որից՞
 Կաս լրացում վե՛ն գրասկզբությամբ.
 Վոզ՛ն՝ յն ձեզ, յեզրնչք, ձեր նախարգներից:

ԱՋԳԱՅԻՆՆԵՐԻՆ

Նման չեմ չես ներ սիրելի պուսաներին,
 Ձեր քուրմերին յերգս ոտար — մի խորթ ննչյուն,
 Յես չուզեցա հանսյանայ ներ սրտերին,
 Այս առարչա, մեզկ ու թունտս մզնավանջում

Յես յերգեցի զարձարանի սե աշխատանք,
 Յեզ հայնապատն պողպատ մեջքերն սենթիլ տակ,
 Սակեթագործ հրաշքնը կոչա նետքերի,
 Հագթանակոզ թափը նրանց վե՛ր պայքարի

Սթափման յերգ չես յերգեցի լքվածներին,
 Յեզ հրազիք՝ պատրաստ լինել զաբթնաց սրին,
 Յես յերգեցի աշխարհ ցնցոզ խենթ-փոթերիկ,
 Վարտա ու շանթ անկալուց չես խաղաղ յերկինք:

Յեզ մարդկության հովտալիքն չես յերգեցի —
 Մազիկներով վաղջ պատկված մի մեծ յերթի...
 Յես յերգեցի հուրը հալոզ ժանտ ըրճուսթյան,
 Յեզ հրապույրը նարեկ կյանքի գեղեցկության...

Վե՛շ, նման չեմ ներ սիրելի պուսաներին,
 Ձեր քուրմերին յերգս ոտար, մի խորթ ննչյուն,
 Յես չուզեցա հանսյանայ ներ սրտերին,
 Այս առարչա, մեզկ ու թունտս մզնավանջում

Յ Ե Ր Գ Ի Ն Ե Գ Վ Ա Ր Գ Ի Ա Վ Ա Ն Ի

(«Թուրքիեզ» օրկնք):

1

Աշտանիձայ, մշտամայիտ, իմ բարեիզմ,
Վար կյանքուսեց միշտ նեղնել ևս բանա ու աքսոր՝
Փեց ե յերզում իմ զնարը ուրախ աչար:

Դու աննանցիտ, դու իմ աննաչա, նին բուշեիզմ,
Վար մզել ևս ցարեբի զեմ պաչքար հզոր՝
Հարարտ կոմից հաղթանակին պատեմ աչար:

Ուզ զբուշից պատեմ՝ զնոջմե ևս ու զսոր,
Վար ժողովուրդս զնոջիզում ե տանուրեք՝
Անն յերկրում հաղթանակներ տանում աչար:

Դու իմ պարծանք, կյանքիս ընկեր, մյ բուշեիզմ,
Փեզանոմ եմ միտն ընչել, ապրել լուսոր՝
Փեզանոմ ել զե՛ն եմ, հարարտ մինչև աչար:

Տարիները ցանց ևն զաշել զեմքիտ արդևն,
Ո՛ր, յես, միև նիմուց, բեկման մեր հաղթ յերթին՝
Բայց չանել եմ զես Սուսցել հոգոմ աչար:

Աշտանիձայ, մշտամայար իմ բուշեիզմ,
Վար նեղնել ևս կյանքուսեց զնոջ բանա ու աքսոր՝
Փեց ե յերզում քո բարեիկ պահան աչար:

1921

ԱՅԻԱՏԱՆՔԻ ՅԵՐԳԵՐ

ԿԱՐՍԱԿԱՐ

Արդեա զոգ բունած, զայրացած սոյուն
Շողեկաթսան ե յնուս, մարնչում,
Հակն, հրեզն լեզուներ հանած՝
Դժողքի նման հնոցն ե փնչում:

Վիթխարի զազան հնոցի առաջ
Բոց ու կրակի առպից թառամած՝
Մեր կաթնազարբ հակում ե նրան
Ուշքն ու միտքը ջրչափին հառած:

Անտա ու ձմեռ նա զոյի կարոս —
Քրտինք ե ծորում գարուկ նակատից,
Վոր ախտելով յերեսը մրտս,
Սե հացի գին ե պահանջում բախտից:

Յեզ մի սե որ ել կաթսան պայթելով,
Հեք կաթնազարին կըզրկի կյանքից.
Հարսել են հացը, ով արբան գնով
Կը խի նրան հնոցի կրժքից:

ԱՇԽԱՏԱԼՔԻ ՑԵՐԳԸ

Մի յերգ գրեւեմ յես անձեման
 Հգոր մութի թափի նման,
 Վորտի պես հասուն, խրոխտ
 Մի յերգ գրեւեմ յես անձեման:

Մոփել է նա մութ հանքերի
 Մեռացակուս յերակներից,
 Ան ձափն առել քլունդների
 Յասկոս ու շեշտ հարգարկերից:

Մնունց առել, շից ու արշուն՝
 Բանուկ, ուժեղ բազուկներից,
 Գործարանը խանց ու ավյուն
 Շնչել նրան իր մխոյից:

Հեռոք ունի յերգս ախպես,
 Հոգիի մափն թե վոր յերգես՝
 Թախի՞մ ու վիշտ կըքանա —
 Լքված հոգուն նեցուկ է նա:

Հէյ, իմ յերգը միշտ անձեման —
 Հգոր մութի թափի նման,
 Վորտի պես հասուն, խրոխտ
 Մի յերգ գրեւեմ յես անձեման:

ԳՐԱԲԱՆԵ

Ձեռներէս զույգ թափման ունիմ՝
 Կրճքիս կապած կաշի կապնոց.
 Մաշնը ձեռքիս համաւարիմ՝
 Անի ընկերս -- կարմիր նոց:

Բով եմ գրել ջնն շուքայում
 Ան մնասցն մի մեծ գանգոյում,
 Բայց համար զիչ արջմանում,
 Վոչ հուզում ե կշանքի մի կայմ:

Բայց սնա, տես, հարհուրատոց
 Արեւի պես նա արջմանցում,
 Անի խախտի մեջ խախտափոց
 Արհեստանոցը յուսացում:

Անի կաշիքի տարափի տակ
 Բերին նրան, գրին սայլն.
 Ինչ, մարնարներ, յնկեր ձե՛ տանք
 Աչքի յնկած աթ համարին...

1914

A III
 4199

ՀԵՎՈՒՄ ԵՐ ՈՒ ՏԼՔՈՒՄ...

Հուսմ եր ու տնջում, հասալում ու բացում,
 Ան հոգի շերտերի — հանքերի տակ ագնում.
 Իմ յերգի ներսաներ — տանջանքի մարմնացում, —
 ...Նոր յերբեք չեք հոգնում, չեք հոգնում...

Յերկաթն է դաշտարվում ներ իլում մեռցերում,
 Գողգոթա խոնարհվում, դողգոթում ու կրվում,
 Այնտարցին մանրանքը ներ սրտում, ներ հոգում —
 ...Յե՛վ սակալն չեք հոգնում, չեք հոգնում...

Նոր Կյանքի սրբալույս, Նոր Ուղի հարթուղներ,
 Միշտ շարժման, ստեղծող, հարսնման, անճեղուն.
 Այնտարցին զարդարանք, կիսցքի կոթողներ —
 ...Նոր յերբեք չեք հոգնում, չեք հոգնում...

ԱՇԽԱՏԱԼՈՒ ԵՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԻՏ

I

(Գլխավորում)

Ձարագում գազով հողին պարարված՝
Առաջի — յնա էլ մանեմ ախա աշխարհ,
Ուր հողատերերով առանտակից գրկված՝
Դիմում են անվերջ ան հողի համար:

Յեղ զուգու գրի նրա յնչախի՛ն,
Ու ի՞նչ միջին տարապարտն ախ:
Յեղ ջանի ի՞նչ — զաղքատ զախեն,
Ու հաշ զհողի մեկի նման...:

Հողիտերի պես նրաղներն անում,
Հեծկում ելին ու ախար իտրվում,
Ջրի կաթիլներն արցունքի նման
Ելին կաթկաթում...:

Յեղ լավից ահա մի ձայն զչառային —
Դերեզմանախոր ջրանդի իտրի՛ն,
— Աղլուսում եմ ջեղ, իմ հյուր իտրեղային,
Այսորից շեկեր գրկեցիք զու ինձ...:

— Մե՛րն ես, ինդային ձայներն ախաւնեմ
Անդրերկրային իտր հասալանջով,
Այսուղ մանողը ել լին դատում յնա,
Ուղեցիք ալրի՛ճ զնարիք կյանքով...:

II

Ինչպե՞ս թեթև է ջաղում իմ ազան — վաթսուն տարեկան,
 Հոգեբը նրա նկուն ու շարժուն — արդի յե նման,
 Արագ ու արթի, արագ ու արթի.
 Բասն տարեկան անհոգ պատանի կարծես նա լինի:

Յես չկամ անգամ հիսուն տարեկան է ձեր եմ արզեն,
 Ծնկներս գողցո՞ղ, մեջքով կորացած մի կամուրջ փայտե,
 Խաբխուչ ու կքված, խաբխուչ ու կքված.
 Աշխարհիս բեռը կարծես լեռնացած՝ մեջքիս են բարձած:

* . *

Ինչպե՞ս տաք հազնված գոլորց է վազում պղաճիս ազան,
 Ջգուք ինձամբով նրան ուղնկցում իրենց տան ծառան,
 Առողջ ու կայտառ, առողջ ու կայտառ.
 Ազատ լեռների այժյամ վայրենի կուես նա լինի:

Յես ճարը կաթից չի չնոգնցած մի զավակ ունիմ,
 Ուսումնարանից նոր են արձակած, ուսման վարձ չունիմ,
 Ան պիտի նա գա դարբնո՞ց սկսեա ինձ հետ ճուրն դարկի:
 Մանուկ թռչնո՞րը, ճանուկ թռչնո՞րը այժմուց վարակի...

III

Ս Ե Ը Կ Ո Ս Կ Ի Ն

Քալախանու ջուրը պղտոր,
 Ուռիանը մեծ,
 Ձեզ ու քաշիբ նազիթը ծոր-ծոր
 Որ ու գիշեր.
 Շուրջից մալուխ—սև մալուխ—
 Ձեզ ու քաշիբ,
 Ջանդ գուրս գա, բանձոր աղբեր,
 Կյանքից մաշիբ:

Կյանքից մաշիբ, բնշ աշխատանք,
 Ձեն մի նանիբ,
 Տերբի չմ վոր չի աղբիլ կյանք՝
 Թե չես բանիլ...
 Ձեզ ու քաշիբ, մինչ վոր սիրտից
 Կտանե կուտե,
 Իսկ չերբ նոցան, խելույն փողոց
 Քեզ կնեան...

Ա. են մամին գիրտովում,
 Ջան սիրելիս,
 Մեկ էլ տեսնեմ առյուծ գուտած —
 Մոնչալիս...
 Նազիթաարթիլ բուկը սեղմած
 Քաթիկից մեկ,
 Ել չկա նա... ինքից քո տեր...
 Ձեր կովին գերջ...

IV

Ազնի տակ՝ արյունատար
 Յերակներն են ձիււմ-ձափում,
 Հաղորատոր սե նազիթաւար
 Թաղակներն ձափ սփում:

Սեղ յերզում են այն բարափոր
 Թաղակներն ցնցոյ թափոփ,
 Ազնուցած միջինափոր
 Փաթ կեղուիչ ձափը թափում:

Նազիթաւորը սմբար չունի—
 Պահեստ չունի, նազիթը խնամի.
 Շաարժանն էլ սկանջ չունի,
 Տիրոջ լսի, կեղեղ չունի:

Ու հասում է կեղուիչ սե
 Գնաի նման դեպ Կասպից ձափ.
 Ո՛ւմ քրտինքը, ձեւ արյունն է
 Այնպես զազում լաց ու կոծով:

Մի սեղ զտակն է ջուր գառնում,
 Մյուս սեղ բունփորն մեռնում սոփից.
 — Դու յերբ պիտի հազդ հայալ
 Մի որ խն ունկուշտ ձափից...

Զ Ե Ր Շ Ն Ե

I

Այրի Չաթախին յես հյուսիս դնացի,
 Ար նա չի կես զար զարք էր Պաղեղի,
 Ար Կապխաուլը նրա կանացի
 Մարմինը լիկի—ինքը կնուցել:

Գործարանները նրա փշտուակի,
 Հանքերը խոցված, սրտով զիջավոր,
 Շենքերը տխուր լույսով լեռան տակի,
 Ազատ էլին այն զայրուած մեծավոր:

Առ սե' էր հազել Չաթախը այրի,
 Մեակ էր կյանքը—լուկ աշխատանք,
 Յերբնն միայն ունրը զայրի
 Գալարված էլին նրա զտաքի տակ:

II

Քաղաք ու անդարը դիշեր է հանձնուած:
 Վաչ ներ քաղաքի, վաչ շուակ շրի,
 Կովուած է միայն ծովանորություն՝
 — Արազ ու աշխույժ սիբիլը ժողովու:

Յեզ լեռը ձախի, ոչտաղիք ծովին,
 Ջահել լուսինը ուսերին առած,
 Կուած է կարգաչն անխճամբօժի,
 Խանան իր միտքը ժառարին հուած:

Ճիթերի նման այս ու այն ծառից
 Կախածուք լուսի շիթեր են կախված,
 Կանաչ եղների ցերեկի տակից
 Հալում են թուզան աչքով անտիխած:

III

Մ'զ է կյանք սզելի այրի Չաթախին,
 Ոների բույնը զարձրելի զբախա.
 Վարանգից նաեւ նրա յերախին
 Այս ազմուկը նազի, ազմուկը զգարի:

— Ուրտերի գծով լեւներից անանց
 Վիթխարիները վարանաձեւերի,
 Վարանք նրանին շնչովը իրանց
 Գրանն աւալ իմաստ մուսած վայրերին:

Յեզ Չաթախը ձեր, Չաթախը այրի
 Վարդես նարանաբա զուգվելի է նարից,
 Ուր լարը միին, լեւները վայրի
 Քնդում են նիմա նազի գլուխգնդերից:

ՄԵՏԱՔԱՂՈՐԹԱՆՈՒՄ

Սեպուներն փեթակ է նա—
 ժխտալից խուչ ազնուկով,
 թէ խեղճուց զհասակ է նա—
 Ահնայրյուրի խիզախ յերգով:

Մտել եմ յես նրա զոճով—
 Զուգահեռ շարք—ժիշ մերկնայք.
 Ուրախ զգարի՞ պողպատ կոճով
 Աշխատում են այստեղ կանայք:

Զարանի իրիկներն
 Աշխարհները մեզմ, նրբահյուս
 Բարածայի թելիկներն
 Ախլաները արեգնայուս՝

Կարծես խորով յերգում են ինձ
 Իրենց հիմեր ներստեկան՝
 — «Մտեղծում ենք այս թելերից
 Մետաքաղարծ մեր սպազանն:

«Այս թելերից խիզաղ պարան
 Մենք նյութում ենք մեր թշնամուն.
 Դե, այլզու է մեր զործարան—
 Պատանք նյութող շատ հարամուն...»:

1928, Մտեղծակերտ

ՏԵՍՏԻԸ ՔԱՆՈՒՄ ԵՐԳԸ

Յեւ մի հասարակ ֆորբիկային եւ
 Եւ մեր զովոցը հեշատ կոխիւմ,
 Վոչ հեր եւ տեսիլ, զոչ էլ մար յերես,
 Քե տես զորը եւ... եղ էլ կհերես

Իմ ծնող հերը—տեղատիլ զործնքան,
 Ինձ ընդող մերը—նախուճ մերհուն.
 Իմ յոգրայրները մի մեծ—զգուշաց
 Յեզ քուչրիս հետ ձվաց մեր ողախ

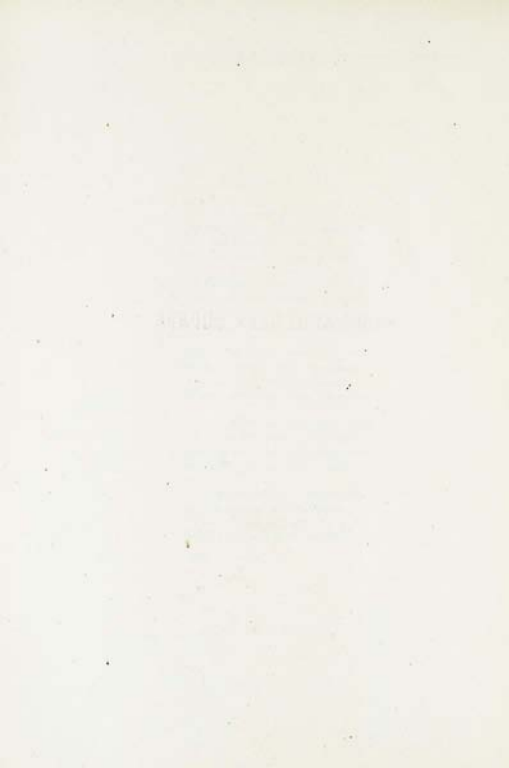
Մեր տանը հենցա հարանիքի տան,
 Ամեն որ ազուկ, յերգ. ուրախություն.
 Մեր իլիկները՝ մի-մի նվազութան,
 Մի-մի դաշնուտը, մի-մի յերգութան

Գու եւ, զովոն չեմ մեր եւ նոր տանից,
 Տեղատիլն ինձ հանար մի նոր ընտանիք.
 Յեւ աշխատում եւ նոր կյանքի հանար
 Քոչ լինի նրան իմ յուսան հանար

Յեւ, մի հասարակ ֆորբիկային եւ,
 Եւ մեր զովոցը հեշատ կոխիւմ,
 Վոչ հեր եւ տեսիլ, զոչ էլ մար յերես,
 Ամեն թե զորը եւ... եղ էլ կհերես

1928, Անթուր

«ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐ» ԺԱՐՔԻՑ

Գարբ բերանի մի բարձր էր ույն,
 Վոր բանիկ էր զայ տառապանն.
 Դործարանների շշուկներն էյին—
                     Սուղ-սուղում էյին,
 Կազմանանքերի զուգովներն էյին—
                     Բուզքում էյին

Բայց ահա, կարծես, մեզի ու զհասան՝
 Ըժրաստ նախերը իջնում են կառ-կառ,
 Մինչդեռ յերկուսը պաշտարի մասն՝
 Դեռ սուրում էյին զիչ ու անընդհատ:

Մեկը նայանից խզված հեշյաւով,
 Կնան հուսահատ թռչաթափափորի,
 Մյուսը՝ սույունի դոս մանչյաւով,
 Կոչ էյին անում աշխատափորին:

Մեկը ասում էր.— Դեհ, քանզոր ընկեր,
 Կարեմք անուշ քանզ, արքի դործարանն.
 Սեռ էլ եմ հնչված քեզ Դման, մաղեր,
 Թող մեր քրտինքով կշտանա աշան:

Մյուսը իջեազի բնակաւ աւժով,
 Բիրտ, խրտախալի, անարկու զու՛ով
 մչում էր կարծես— զորնք յնչր շուս,
 Աշանսս՝ փողոց կենտոմն անշուշտ:

Սեզ շուտարացին՝ կապույտ բուշում
 Բանձոր, փեղաքար զործի յնն զազում.
 Վարի կանն տակ մի կտոր ուն կայ,
 Վարի նկար-յերես սրտիցը կապույտ:

—Մ՛յ, դատարնսս կայնք յերբորդ սուրջի՞,
 Այսպես վերջ ազից թռչաթափափորը—
 Թեև ծանր է լուծը մեր գործի,
 Բայց և կեանս չե բողբոջոր օրը...

ԳՐԾԱՐԱՆ

Ան գործարան...
 Եսլում եմ նրան՝
 Ես երեւի պես
 Բացել է ընթան,
 Տնցում է, փշնդում,
 Լուր ու մութ շնչում,
 Յեղ մարդը այնտեղ,
 Վարդես մի մեղ,
 Ելլա արնախում
 Բացված յերախում
 Կարիքի գումն է
 Անընդհատ բազմում

Ան գործարան...
 Եսլում եմ նրան՝
 Ես իր ցանցազատ
 Քեշերից պոզզատ
 Վասայն է փակել,
 Դասիներ կակել
 Յեզ փորդես նակա
 Մի արնախում սարգ
 Արլումն է ծծում
 Աշխատավորի,
 Մարմինը չլանում
 Նալար բանեղորի...

Ան գործարան...
 Եսլում եմ նրան՝
 Այսմ գարնել է
 Լակա գամբարան...
 Այնտեղ մարդըն է
 Գնդանի Բազմած.

Կո՛ւ գոր ի՞ր կյանքում—
 Մաղիկ շատելում
 Մաղիկ շատած՝
 Արյուն և թքում
 Յեղձանը իրա
 Անեծքով կնքում..

Կամ չե՛՛ անի՛ր
 Մի ակնմարմում
 Բունդարին սեղմած
 Ի՞ր պոպոտա թաթում,
 Տեսնում ես անկարծ
 Ոնորք և նեղում
 Ու մերձայի
 Տարով հակառակն՝
 Տապալում գետին...
 Ան գործարան...
 Լախնե՞ք նրբան՝
 Այժմ գարնի, և
 Լսիս գամբարան...

1908

ԼՈՐՈՍՔԱՆԸ

Սուրից չեկա սայցնւմ յան
 Դարնարանի պարխաղներն,
 Անբախտկաւ աչն շենքերն,
 Կարնք սի ոչ
 Ասնչ սզնցն իմ յերգերն:

Անա մաս Դրա շեմցով—
 Ինն զաշուանց արժուն սուչիչ,
 Մեքնեաննչն ուրախացած
 Ան խենթացած
 Արնակնցն յերկաթն երչ:

Իբար անցան նախարակնչ,
 միք զիակնն ու պատւակնչ,
 Աղեմուչնչ Կարա թնգաց
 Ան զորւաց՝
 — Ինն շեմ Կոզնչ, զնն շեմ Կոզնչ:

Երան խմբով նախակնցն
 Կարաննի Կարա մաչնչ,
 Մրչլուացով զքրնգացն,
 Կրչլուացն՝
 Կարգն ուրախ զեղմանիկնչ:

Անի աչս ժխար-Կաննչի մեջ
 Մեն քարայից մալթանց զտանում,
 Այց անւանդխաւ կաթն եր անշեջ—
 Ատալուայան՝
 Կար կչանչի յերգն եր պարտասաւում:

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այն միտքի մեջ, նեղմուկ և անոց,
 Վաղ շրջ շտիկ ազնուկն և խառնում.
 Յերկ է, թե բազուք, շանթ է, թե վարան,
 Վեր այնպես խորիստ շեշտեր և նշանում...

Այնտեղ մտապես առյուծ-դաղձափներ
 Քաթիկերը թաղած ցարե նիմ քերում,
 Սուր ժամերընրոյ, ինչպես աղաններ,
 Պազպատ թերթիկերի կողերն են քերում.
 Քերում են, կրծում խու, նորնայնում
 Յերկաթե, թուֆե, պղնձե սայեր
 Յեմ առջեղի պես փում և սասկում
 Լազար մի մեկ խուճուճ-բուռներ:

Հրդեհ և կարծես այնտեղ, դարբնացում,
 Ուր արագ ու զարմ ևազմ բազուկներ
 Միտակներն են աղ ու լախի վազում
 Ու մուրը լիցում մաշյ պատերի.
 Կայներ են ցայտում զնդակների պես
 Ու խանձում դարբնի մազեր ու յերես.
 Սայն և անքում կտանի զարկից,
 Յերկաթը նշում և սաչքած վերբից:

Սայերը փառս այնտեղ լայն բակում,
 Յերկաթ են կրուճ-ճանրաբարը թերթեր.
 Լազար կոկորդ և նշում, ազնուկ,
 Վեր պատրաստ լինեն յերկաթը նեղույ.
 Ուսչում և զեմքի յերկակների ցանց,
 Մինչ սաչից մի թերթ դուրում են ցած...
 Ու մի բուլ զնդուց... և սուր անկյունում
 Լական և արդեն զեանի մեջ ցցված:

Մի տեղ նստելով մազուլի են կրում,
 Վեր նյութ, անուկ տան մեծ կաթնասներին,

Ապա ընթացով շարժումի բերում
 Արհեստանոցի վաղ յերակներին.
 Այլ տեղ գործիչներ մեկ-մեկու նստում,
 'Եր նորից խոցին, խայթին ու հարթին,
 Անիվ-արցին շտապով քսում,
 'Եր բանվորներին գործիչ հայթայթին:

Յեղ անհույսեր ծով ժխտի մե՞
 Այնքանածան ազնուկն է լավում.
 ՅՏրդ է, թՏ բոլոր, կո՞՞՞՞՞՞ է, թՏ վեն.
 'Եր այնպես խրճիտ սրտիցս է խտում...

1922

ԼՍՄԵՐՆ

— **Յ**երգենք, — առցին հախարակները, —
 Մախը չքանում, լույսն է մտանում,
 Այս յերգերի մեջ սիրան է ամբանում,
 Յերգենք, մտացվին ծանր հոգերը:

— Կացեք մի վայրկյան, — շնչաց կախան, —
 Ազգանշան առա՛ յերգեցեք հետ-
 Յեզ շողի հանեց իր խողովակից
 Առ մի դիւ սուրաց թողեց յերակից:

Նրա սուր կոչից անիվը հակա
 Մուշի, քնամախախ շարժոււմի ընկաւ-
 Իսկ իր յեացից էլ դլանակները,
 Աշխույժ հայրն ու հախարակները:

Յեզ խիստ, համաշափ շեշտ ու թափի մեջ
 Լուսմ էր խրոխտ, ներշնչված մի յերգ-
 Մեքենավարն էր, աշխատանքի հետ
 Ուրախ, յետանդուն կազմել էր համերգ:

ԳՅՈՒՂԻ ՅԵՐԵԱՆ

Ստերի զլինն փոսկի արևը
 Պսակ և կապիլ,
 Վտկեփոշին և ողբ մեջ խաղում.
 Այստեղ ձիենելույց, այնտեղ գմբեթներ
 Կանաչ գյուղերում
 Իրենց բարձրությամբ իրար նեւ կարծես
 Պայքար են մղում:

Նայում ես նեւուն՝ մարզաբնիկ պես
 Խուրիերը ետզատ, բայց զլուխներով
 Ծարկաբ կարգով շողել են կարծես
 Լախն ու բայց գաշտում,

Յեզ գու շղթան, նրանք յերգում են,
 ԹՄ լուս ազդեում:

Յեզ Կորիզոնը, զոր գերջալուսի
 Կարմիր բնեղբջ վրան և Լազել,
 Նա էլ իջել և վերամարմ զանից՝
 Յերկիրը զրկել:

Նա էլ շողել և լսելու նրանց
 Ջերմնանոց յերգեր:

Ճճի և բնություն... շին իր գյուղերով —
 Լարուստ ու չաղուն. ափելի նեւուն
 Լախն ու մեծափառ Դանուբը սիրում
 Կանաչ ափերով, կապույտ ջրերով
 Լայացք և շալում,

Յեզ վարքան նայում ինքնամտացման
 Անուշ պատրանքով

Սուզվում և Կողոզ՝ հրեզանքի ծածում:

Յեզ թվում և թի իրենց գիծակից

Այստեղ յերջանիկ ու գոհ են մարզիկ:

— Լաճաարակից...

Բայց յերբ տեսնում եմ կարճի վարդիք

Մբոս ու զեզնած վերադառնալիս

ՅԵՐԿՈՒ ԲԵՎԵՐՈՒՄ

Այն փողոցներում, այն փողոցներում,
Ուր հազարավոր զխուսւմ են կանայք,
Բայ սրունքների ու մերկ կրծքերի
Հանգես են հանել ծախու մի հմայք:

Նրանց աչքերում հուրը կրքերի,
Պարանոցները գեր. անա՛նական,
Նրանց զգեստից տափանքով զայքի
Մտրում է բայքը կանացիական:

Մէք է այն մեկը զոր հոգու խորքից
Ճշտ. բողբոջի ցուփուս գայրույթով,
Ճշտ ու ափ ամբոխի շարքից՝
— Պենփել եր այգոյն մե՛ծ սրլուն գնով...

Դեպ հետու հյուսիս թռչում եմ սրտոյ
Ու փողոցներին նայում սկնտածով,
Այստեղ չկա կին, զոր լինի պարտոյ —
Քարրիկներումն են ամենքը գործով:

Նրանց աչքերում լարված աշխատանք,
Դեմքերին խուսան Հովասարության,
Կրքերն են յետում նրանց կրծքի տակ
Քոյաջող թափով ստեղծագործության:

Ու թե են ասել սգմուկն ու շշուկ
Վերին ընկուից գործարանների,
Նրանց յերգերը ախարվա անշուք՝
Հրդեհի կայծեր մեր վազման սրի...

ՊՐԵԼԵՏՍՈՒ ՅԵՐԳԸ

Չորձարան, Գորձարան, Գորձարան —
Դու մեր ուսուցիչն մեր ուսումնարանն

Բո լայն շենքերի կամարների ստի
Մեկ միտ խմբի և նայրն աշխատանք-
Սերբ բազըք անից մեկ փոքոց նեակի՝
Բո գրկուեն ենք մենք աղքատան զուել

Սիրում ենք մենք թեզ, ինչպես մանուկը
Իր նարագուս մոր անուշ ստիճիքը-
Կապիկ ենք թեզ նեա սիրով անուսան,
Վարպես նորանարան ու նորափեսան

Սերբ լուստեկին զուգուկ և նշում,
Ասում ենք՝ այդ մեր ընկերն և կանչում-
Սերբ շարեկաթնան իր նարբ փնչում,
Ասում ենք՝ այդ մեր զոտ սիրան և շնչում

Սերբ նախարակներ ու անիվը թուփ
Հանգում են խենթ փախուկի սարսուփ,
Սերբ զաղբաներդ զարե անուխից
Շիկնում են, փայլում ինչպես կարմիր սաթ՝

Մենք մասնում ենք.— սկզբից սնա
Տարեբքը կովի և խուլ սղաղբաբի,
Նեափում կովից մեջ նգուր, սեղանա,
Կերտում մեր նայրը կապիտանիների

Քուջը իր նույնով մեր կամքն և կում,
Մարեք իր շաշով մեր սիրտը զուսում,
Ինչ կա կրանքի մեջ աննայա ու շապամ՝
Մեր նպում նույնում զու կողապարտում

Հացուեանքի մեր մայր սիրելի—
 Յերկունքների մայր, ասնջիպ ու ասնջիպ,
 Զարկերակը մեր բարձր խանրի,
 Մարմնացում ավոյ հույսերի անոյ:

Բեզ ամեն մի վաթ չի կարոյ սիրել,
 Վաչ մեծատունը և վաչ ևլ կզեր,
 Կտրի մեն նա, ում զու յես մնել,
 Ով քո մրաֆ և անել իր կողեր:

Գործարան, Գործարան Գործարան —
 Մեր ուսուցիչը, մեր համալսարան:

1922

ԻՄ ՍԵՐԸ

Սիրելի եմ յես նրան հուրը աչքին,
 Ետպուս և մազուկի բույրը լանջքին.
 Սիրելի եմ յես նրա յերգը հնչուն,
 Խոսքերը խմաստուն և կարկաչուն:

Սիրելի եմ յես նրա պազուկները լալ,
 Աշխատող և ստեղծող մաշը հալալ.
 Սիրելի եմ յես նրա նամուսը վառ—
 Բրտինքի ազդբույրից բյուրեղազուլալ:

Սիրելի եմ յես նրա հույզը անտես,
 Վար նեղից փայլում և հրդեհի պես.
 Սիրելի եմ յես նրա կիրքը խանդառ,
 Անմոռաց, և՛ սուղջի, և՛ նիվանդառ:

Իմ սերը հոգեպար չն մի գրգիռ,
 Հափշտակ պատանու սրտի թրթրո.
 Իմ սերը կախարչույ խնամ ունի,
 Խոր, աննիր խոհով լի խմաստունի:

Ամեն մի նրա շարժից բազզ և ծովում,
 Ամեն մի նրա խոսքից մի միտք սնվում.
 Բոլոր գեղ կանանց մեջ նա յե սիրուն,
 Յեզ շանկ, և՛ անմահ, և՛ դալարուն:

Սիրում եմ, սիրում եմ նրա շոգին
 Նրա շաշ ու ժխոր—նրա հոգին.
 Չգիտեմ, կամ արդյոք մեկն ինձ նման,
 Վար ալազես, խենթի պես, սիրեր նրան...

ՀԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆ ՑԵՐԳԵՐ

ՄԵՎ ԵՆ ՍԵՎ ԵԼ

Քյ, ձեզ ժառանգ, բանվոր աղճբ,
Մեկ էլ, ձեկ էլ, մի զանգ ազեբ.
Մի զանգ ազեբ ցարի գանին,
Վոր խորտակվի նա հիմնովին:

Միանալու մեր ուժերով,
Ներսաների արյան գնով
Քեկ ընկավ ցարն իր գանից,
Բայց չի շարզված միանգամից:

Այժմ էլ ցարն է մեզ ազաչում,
Վոր խնայելնք վերջին շնչում.
Բայց, ձեզ ժառանգ, բանվոր աղճբ,
Մեկ էլ, ձեկ էլ մի զանգ ազեբ...

Մի զանգ ազեբ ցարի գանին,
Վոր խորտակվի նա հիմնովին...

1905 հոկտեմբեր 17, Քիֆին

Հ Ա Ղ Մ Փ Ո Ն Ա Ռ Ի Յ Յ ՈՒ Ն

Տեսիլ ես, ընկեր, այնկեմտե՛ր անց ավելյանի,
 Ուր յերկու ալիք շարժուն սառի պես իրար են վազում.
 Իրար են վազում փրփուլը ընդմիջ հովազի նման
 Ու հոխորտալով՝ զարնվում, փչրվում ալապի նման...
 Իսկ յերբ անցնում ե վրեժի բողնե, հուզումը վայրի,
 Տեսիլ ես ինչպես հանգստանում ե հսկան չրերի,
 Մեղմանում ե նա... ժանտիկի նման ժպտում ե ալիք,
 Ալիքի միջից մի յերկ անձման ծփալով մեկմեկ,
Շոյում լսելիք...

Լսիլ ես, ընկեր, ըմբոս յերկնքում կոչը վարտի,
 Վոր զզրզում ե վարպես մի պայթյուն մեծ թնդանոթի.
 Տեսիլ ես ինչպես ամպերի կրծքին կայծակը զկզ-զայ
 Իր լիզն ե մխում փութիկս, շշտակի ու ցնցում աշխարհ-
 Կամ ինչպես թափով ծառ-ծառս ե լինում ցտակոս փոթորիկ,
 Հսկա ծառերին շոքե-շոք անում, զարնում խաղալիք,
 Մինչ վոր տեղում ե նեղեղը վայրայ կ ինչպես փրկանք՝
 Մանր յերկունքից ազատում աշխարհ-
 Բնությունը հազի ժպտում ե ապա պայծառ արեղին—
 Վարպես պատասխան շար արևովիբրին...

Լսիլ ես, ընկեր, մենզականի նիչը հուսանատ,
 Վոր զայրվելով՝ արգանդի ցավից պոստ անընդհատ...
 Վերապար ընկած այն եզ առյունն ե այնպես մանչում,
 Յերկունքի ժամին Մեծ ազատություն ոգնության կանչում.
 Կյանքի ե մահու պայքարը մեղդ այն մայրն ե ասնջվող...
 Իսկ յերբ հանում ե հուսո բախտավոր ժամը փրկավեա,
 Տեսիլ ես ինչպես այդ խորհրդավոր զե՛ս պայթումից նեա
 Մի զտե՛ս, խաղաղ մայրական ժպիտ, վարպես գառ հակինթ,
 Փայլում ե նրա արծու շուրթերում, զեմքը զարգարում

Այգոգես եր ահա է այն զին՝ ժամին Հեղափոխության,
 Աերբ զոր բաղիվեցին իրար հակառակ յերկու ախոյան.
 Այիբի նման խուչ մոռնալոցին յերկու հարս ուժ,
 Այխարհը ցնցվեց... ու յեղան հորձան հարզերը զատուժ.
 Վայրապ Հեղեղին, շանթ ու փոթորկին նետեց թափով
 Հեղեղ ցնծութիւն,
 Աերկունքի միջից մանուկը մնովեց Մեծ Աղատութիւն:
 Ընկեր իժ, ընկեր, ահա մանուկը Հեղափոխության.
 Փորձութիւն ժամին յերգվիբ կը թափզ պաշտպանել նրան:

ԳՐԲԵՆ ԶԵՐԳԸ

Ջարկ, շարկ, ընկեր, մեզ բազմ կունք
 Քոզ զոզգոզա մեծ սալը,
 Եանթի տարափ մեր շուրջ փունք
 Լուսավորքի աշխարհը՝

Մենք ընության առողջ զամկ՝
 Քրտինք ինչնք—սե արյուն,
 Ջլուս բազկով նարնք զտառակ,
 Մոնալ շինննք թշնամունս:

Ջարկ, զարկ, ընկեր, էլ կանց շառննք,
 Մնա է անա լավ սրբ...
 Այնպես թափով սալին զարննք,
 Կոր զոզգոզա աշխարհը...

Յ Ե Ս Զ Ե Զ Ա Մ Ո Ւ Մ Ե Ս .-

Յ ես ձեզ տառւմ եմ, կգա ուն որը,
 Անբը իբրժապարկ ամեն մի բանձոր
 Իր աշխատանքի կզտունա տերը
 Ա. ազատ, ուրախ կապրի բազմաձոր:

Նենգաձորների զժնգակ սրտից
 Կիրքը մարդկային կկորչի անկեա,
 Կլտի յետը շանթված ամբից
 Յե՛վ զայն ու գառը կապրեն իբար նեա:

Ո. էլ չի տիրիլ անարգ ստակը,
 Մարգուն մարգու զեմ չի զինիլ անվերջ,
 Ամբիտն կելնի չալալ զտառակը,
 Իբար նշտառոյ կովին կաա վերջ:

Յ ես ձեզ տառւմ եմ... մառ է ախ որը...
 Քոյ սարուկներին թվա այլ յերայ,
 Նքան կհասնի կովոյ բանձորը,—
 Մարանչոզների յե դա ձեզ մարայ:

1905

ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻՆ

Ծնված արգանդից ծով ազխության,
 Բայց դիտակցության զու ազխտարեր՝
 Առաջինը յեզար նեղափոխության
 Եղան ազգը, այ բանվոր ազգեր:

Կյանքի անխիշ շարժող գիթիարի,
 Չուզեցար մոտաջ լինել նամարդին,
 Առ նետեց մարճը բազուկի արի,
 Գործադուլ գուժեց անարգ հարստին.
 Հարուստը սուկաց... ու գիշեց կամրից
 Յեզ հզար բազկից,
 Այ յերկամ մաշիկ զուրբան, բանվոր զան:

Ճշաց Մոլոխը՝ կենց վար իմացավ
 Առաջին շուրջ թո հաղթանակի
 Յեզ վրեժն արյամբ լուծել կամեցավ.
 Բայց զու զայբացար վորպևս փոթորիկի.
 Չուզեցար գիշել հաղթի անդրանիկ
 Առ կովի լելար ընդդեմ բանության,
 Հանուն թո զասի շահի անունով,
 Զահերի զնով,
 Հեյ թո թափիլին զուրբան, բանվոր զան:

Բովված նստում քաղց ու կորիքի,
 Մավար բանտերի, բիրտ հալածանքի,
 Շնա ևս զիմացել, զիմացիք հիլի,
 Յեզբայր սիրելի,
 Հավատ ունեցիր հաղթից վերջնական.
 Այսոր չե վաղը՝ թուն և ապագան...
 Դե՛հ, զերմ հավատից զուրբան,
 Բանվոր զան:

ՄԱՐԿՆԵՐԻ ԵՐԿՐ

Քարնան անդրանիկ այս ուրախ սրին
 Դուրս յերեք խուճր-խուճր բանտիս շնկերներ,
 Անձ վաղուցն առյուծ գալառ ու ձորերին՝
 Աերզեր ներ ազատ, ասնական յերզերս

Դուս արևազանքը ներ հազմ յերզերի
 Քոզ սարսափ սոզի թշնամու սրտին,
 Քոզ ցնցի հոգին բնավորների,
 Հանդիտար խլի ննչոզ հարբստին:

Անձ թոզ խրանու ձայնը բնութման—
 Ազմուկ չլոզի գործարաններից,
 Այսու մեր տանն և վե՛ն գիտակցության—
 Քոզ պայթի ազան համառ գալու լիթից:

1906

Ե Տ Ա Մ Ե

Քե-մեի կազված, կազ-կոչի նշված՝
 Յեզ քաջու՛մ եյին, ե՛ նախու՛մ ստաղ...
 Ամաւ եր որը փոշու մեջ խեղդված,
 Բայց խրտխտ ու նոզի՞ ե՛ քաջու՛մ եյին,
 Յեզ նախու՛մ ստաղ:

Յեզ կալուկներով քրտինք եր ծորում
 Բայ նակաւաներից, պարանոցներից,
 Յեզ ստաղ նոչի մեջ ծաղիկ եր ծլում
 Ամեն մի կախիլի զեւտին զլորվող
 Քրտինք-զոնարից:

Շնաւ զնային, քիչ՛ նոջաւ, շղարտված՝
 Նրանց կրճերից չլովնց հասալ:
 Վերջը կանչ ստան Ուրախ գիտաց,
 Բայց նրանք զարձալ կարմիր ալիքով
 Սուրում են ստաղ...

ՀՈՒՆԵՐ ԿԱՆ

Հողնած ուղեղիս մի տաք կայծ իջավ
 Յեզ հուզեց նորից արյունս լքուն.
 Ջերմության մի հուր փոթորիկեց անցավ,
 Յեզ հոգիս սնու խրոխտ, աննկուն:

Մտտիկ անցյալի զեզուն խոսք ու կոչ
 Մի առ ժամ նորից կյանք ու շունչ առան,
 Շանթալի խոսքը մարտիկ ընկերոջ
 Յեզ ծով ամբոխի ալեծուփ շարան...

Յեզ վոզեորված կրակն աշերի,
 Յեզ զբոշների խաղալը փնտ-փնտ,
 Հերոսների մահ, կոթվ ջաջերի,
 Քայլերգը նրանց նազի ու վեհափնտ...

ՀՆՅ, այն որերի հոսանքը ծովի, —
 ՀՆՅ, այն խոյացող հոսանքը մարդկանց —
 Գալիս են, անցնում նման հուշերի,
 Փոթորկում հոգիս Փնտք ու փնտք նրանց...

III

Հին բուլլերիկ, բուլլերիկ եմ,
 Խոսք ու ճառի ուժըսովից եմ,
 Ընդհատակյա մեր կոնիզը
 Ինչքան, ինչքան գեղեցիկ եր...

Հուզումների ու պայծառի
 Մեջ է կոփվել կամքս արի.
 Բանս ու աքսոր շատ եմ տեսել
 Քանի՛ տարի, քանի՛ տարի...

Բայց աննկուն եմ մնացել
 Անզավանան մեր գրողին,
 Բուլլերիկյան ավանդները
 Ամուր սեղմած իմ կուռ գողին:

Հին ուրերի բուլլերիկ եմ,
 Հին զվարդիայի յես մարտիկ եմ,
 Ամեն կանաչ մայրս մեկին
 Կարմիր տառով թուուցիկ եմ,

Հին բուլլերիկ—բուլլերիկ եմ,
 Նոր ուրերի յերգեցիկ եմ,
 Հե՛յ այսորվա մեր պայծառը
 Ինչքան ավել գեղեցիկ ե...

ՀԵՂԱՓՈՌԱԿԱՆ ՔԱԼԱՅԷ

Ասում են տարին մի քանի անգամ
Քունն է կարմրել արյան շերտերով,
Արյան շերտերը առուի նման
Մեակերի ժայռից ծորել են ներթով:

Ասում են արյան ամեն մի կաթիլ
Քույնի յն փոխվել ժայռից ծորալիս,
Ու գահիններին խեղդել յերկաթի
Իբ ողակներով ցտակառ թունալի:

Ամեն առափառ պաղ լուսանեղին
Ասում են Քուի ջրերը պղտոր
Բողբի շեշտով արյունառ յերգի
Ալեկոծել են ափերն անդորբ:

Քն այդ բողբի ալիքները գիծ
Քիֆլիզն է ցնցել իբ խուլ թաղերով,
Յերգվել են թաղերն լուծելու վրեժ
Մահապա բաների թափված արյունով:

Ասում են տարին մի քանի անգամ
Քունն է կարմրել արյան շերտերով,
Արյան շերտերը հրդեհի նման
Քաղաքն են վառել իրենց հուր յերթով:
1922, Քիֆլիզ

ԿՈՄՈՒՆԱՐԻ ՅԵՐԳԵՐ

Մ Ե Ո Ս Ն Ե Վ Ո Ր Մ Ն

Ինչպիսի՜ կերտ ընկերներ մնան,—
 Մեռան՝ չկորան...
 Կրակն եր ցոյտում նրանց աչք-ունջից,
 Նանձը՝ շրթունջից,
 Սերը խոսում էյին ծոգ-ամբոխի մեջ
 Վիշտ ու կարիքից.
 Վրեժի, ցտաման հրով բորբոքված
 Նրանք բեմ յեղան՝
 Սեղ բեմը դարձավ արշաւով ներկված
 Զոհերի սեղան:
 Ինչպիսի՜ կերտ ընկերներ մնան...

Այսօր, բանասերում, վաղը աքսորում,
 Մյուս օր կախազան
 Հանելու համար դահլիճը դաժան
 Կայինն է սրում.
 Բայց կերտաների շուրթերից սեղմված
 Նշովք չէ լսվում,
 Բաժակն են բժշում Վերածնության
 Սյուներին կախված,
 Ու հիմք յերգում Հեղափոխության՝
 Հպարտ—չհաղթված.
 Ինչպիսի՜ կերտ ընկերներ մնան...

Չէ՛յ, ազատության անպարտ զինվորներ,
 Դուք, վար անխուով
 Ներկեցիք փողոց ու գործարաններ
 Զեր տաք արշաւով,
 Նույն վայրում այսօր Զահլիլ-Չիվաններ
 Ըմբոստ շարքերով

Ձեր գոգքն եմ անում... ձեր թափված արյամբ
 Մեզում, սմբանում...
 Յեզ անձանհերից յերգվում են անվամբ
 Ու հպարտանում,
 Վար դուք, հերտվի, պատվով, զհենթյամբ
 Ձեր գործը տարաբար, —
 Մեռնաք՝ չկորնաք:

ՆԱԽԵՍՆԵՐԸ

Գայիս են, գայիս... Նայիք ախ ձորին,
 Վերջ չկա ծալքին...
 Դայիս են նրանք սև կմախքների
 Մով գլուխներով,
 Դայիս, փրփրաբուս բշուր այերժների
 Հասաչանքներով.
 Նրանց բիբերը կախազանների
 Ձվանից պայթած,
 Նրանց կրճիբերը համազարկիբից
 Մակաթած, շաքղոված,
 Անկի բերանից զեռ թարմ արյունը
 Կանկանի ծորայիս,
 Այուսի հակառակն զերթի բերանը
 Մեռանին ապրիս՝
 Դայիս են, գայիս...
 Դայիս են նրանք և անպերի պեռ
 Կուսակվում, զիզվում,
 Վրեժ են ուղուս...
 Նրանց բողբոջից գունդների զեռ
 Փարերն են հուզվում.
 Անույի նրանց ժորասուռներից
 Մեղվում և չերկինք,
 Հողը նոր դազրած թևերն և պարզում—
 Դուսում փոթորիկ,
 Չգայան ծովը թուփով չերազում
 Իններորդ այիք.
 Անով մթնադրասում ցառկա չրդեհի
 Կայր բորբոքվում,
 Հզմը, զիթխարթ, անխուսափելի
 Վրեժը կոփվում...

ՔՍԱՆ-ՎԵՑ՝ ԵՅԻՆ...

Քսան-վեց էլին...

Նրանք ամենքն էլ՝ ջանել ու յուռն,
 Նրանք ամենքն էլ նորաշունչ գարուն—
 Փնջած մեխակներ—Քսան-վեց^ը շնկեր:

Կոխվ էր զարկել
 Անզգների զեմ Քսան-վեցն ախ,
 Յե՛վ անհավասար ու գյուցազնական
 Այն մեծ կռօժի մեջ նա զերի ընկել:

Ու մի տառվատ,
 Յերբ տառչերը կաթի զեռ լեյլին հանգել՝
 Ախշա-կույմայի դաշտում ավազուն
 Վե՛ր Քսան-վեցին բերին կրակելի...

Յերկու-յերկու շարք
 Արևանի նման կանգնել են նրանք,
 Գուճառ ու հզարա, լուռ են, լին խոսում,
 Արևամարհանքով մահին սպասում...

— Կացե՞ք մի վայրկյան,—
 Հանկարծ վորտաց սև զանիճներին
     Ընկերն Շահումյան.—
 Ֆերջանիկ ենք մենք, վոր հիմա կընկնենք
 Յերազած մահով ջանել ու վայել
     Կոմուճարների:

Բայց լավ իմացե՞ք, վոր հենց իսկ վաղը
 Սպասում է ձեզ իսախառակ մահը—
     Վայել շներին...

— Մենք այդ լավ գիտենք...
 Յերերաց մի ևսին... Ու չանցավ վայրկյան՝

Գնացիքներէջ Քան-վեցն աշն
Հնամն արտի պես կոզ-կոզի ընկան...

Գնացքը յես գնաց...
Մինչ Քան-վեցը իբարու գրկան՝
Ախա-Կույմայի ազագուս զարում
Ամեն յուսանկ կամունարների
Հիմնն է՛ն յերգում...

1980

ՄԱՐԳԱՐԵ ՅԵՄ ՅԵՄ...

Մարգարե յեմ յես...

Յեմ զգոն հոգուս աչքով սրտանս
Քափանցում եմ իտու, հեռավոր վայրեր
Յեմ յերկրագնդիս անասնման ծայրեր:

Տեսնում եմ ինչպես յերկու տխույան —
Քչնամի ուժեր իրար զեմ յելամ՝
Կատաղի թափով իրար կխոյան,
Վոր տիրեն կյանքին, կամ ընկնեն մեռած:

Մի տեղ բուրժուան, զորպես հյուժված կին,
Կուչե յես խնչ իր փառքը նախկին.
Պատանջի աբ կողմ ջանել կոմունար
Կոմուն ե նոր կյանք կոն,ու համար:

Յեմ հեղեղի պես արյունն ե հասում,
Վոչ վոք չի թխում կոմի զազափար.
Տարերքն են հչում, լիռները խոսում
—Մչ զերազարձի չկու նանապար:

Յեմ զես կոմուն ե Հերոսությունը
Դանիճների զեմ — աշխարհակալի.
Փողոց ե իջել Արգարությունը,
Իբ գասն ե վարում համառ, տխառնի:

Մարգարե յեմ յես... Տեսնում եմ ինչպես
Դարերով հնչված ստրուկն արթնացած՝
Տիրել ե ուզում աշխարհին համայն.
Ու պիտի տիրի... հա,ուլ ե նրան:

ԿՈՍՏՈՒՆԱՐԻ ՍԱՇՇ

(Յձ. Եամուլ-ի կիշտակիմ)

Օ աղիկների մի մեծ զաշտ եր—կարմիր-կանաչ,
 Վեր փոփել եր աշքին ստաշ.
 Տանում էյին թաղելու մեր լավ ընկերով,
 Վեր ընկել եր վառ հասակում ծաղիկ-բուրբոջ.
 Տիմար ու բուժ այն զաշտակի
 Սև գնդակն եր նրան շանթելու...
 Այն յերաժիշտների հիմնն եր,
 Վաղաղել եր պարզուն յեթեր.
 Սեփ ալ, կարմիր գրողներով
 Ալ շիրիմը պատկի պես շրջապատել:
 Հանկարծ լավեց շինակերպանալուս...
 Սեփ այդ խրոխտ յերգի միջից
 Կարծես ծլեց շահել մի նախ,
 Լույնքան հաստատ ու համոզուն,
 Լույնքան հասակ ու յերազուն.
 Լա սաում եր՝—նայնք սրտ
 Վե՛ն նակատին... այս թարմ սպին
 Լույս և սալիս ինչպես արժին.
 Մինչ ամառի զաշտակն այն
 Կարծել և թե, յեթե դարչեց կոմունարին՝
 Սև որ կապեց մեր լույս որին.
 Բթամբուր կարծել և թե կյանք սպանեց,
 Բայց չիմացով, վոր մի մահով
 Նոր հազարներ վառի հանեց...
 Նզովք նրան, հէյ, ընկերներ,
 Մարդասպանին արհամարհանք,
 Սրան թաղենք և ապա մեր
 Անշղ զժած նամբով զճանք...
 Ու վորտայ թաղման քայլերդ,
 Սրա նախն նետեց յերգ...
 Տղամարդ, կին-կոմունարներ,

Հառված սրտով, զոնց նրվիզներ,
 Շիրմի հոգում ցանում եյին հովի սերներ.
 Մինչ ալ կարմիր գրոշները
 Փոփոալով մեթն զամուց՝
 Կարծես նույնպես նստում եյին,
 Կարծես նույնպես յերգում եյին
 Խրտառ ու զես, խրտառ ու զես,
 Մարդ չեն կորցրել ջանել, կարծես:
 Յե՛վ արևը փայլուն, կայտառ,
 Նույնքան կարմիր, նույնքան պայծառ.
 Իր յերգումը եր լույզի մեզ նեռ,
 Նա էլ կարծես դարձել պոետ:
 Մի՛մի ըստ հոգ ձեռքերս առած՝
 Լուս ծածկեցինք նրա յերես,
 Բռան հոգով — ծաղիկ ցանած
 Ջահիլ-Չիվան կոմունարի զամբարանին՝
 Ա... նեոպանք նույնքան լուս, զես...

1921. Պիլիզան — սուրճարի

ՄԱՍՆԱԿԱՆ ԱՄՍՏԱՄԲՈՒՅԱՆ ԼԵՐՈՒՆԵՐ

✨ *Եյ-ւո խառնակ էր այն սրերը մեր,
 Հէյ թե շտապ էր գործը անձնակեր...
 Մասաշելյանը Նուրիջանի հետ՝
 Դարձել էլին այդ սր հաննար ու պետ:*

*Հանել են գաշաը զըրանագընացք,
 Ու մեջքով թինկը ավել մի սարի.
 Հեղաշրջումի կուպեն բացել անցք,
 Ու սերը գառնակ այն սրվա սրի:*

*Ջրանապատում լավ տղերք էլ կան—
 Սեյան ու Ծանյան—սիրոզ Յերկիրն—
 Կորքան խիզախ էր ու բաշխիկյան
 Կրանց գրոնը՝ կպացումովն իր:*

*Կավեցին ծրանք ջանի մի ավուր,
 Մինչ ուսմբը վերջին զըրանապատի.
 Ու ապա հոգնած յեղան անձնատուր,
 Մխերով թիպած մեջն անուպատի:*

*Բայց սու, ի հարկե, պարտություն չէր մի.
 Այլ խուք են տառւմ այդ ժամին հիմի.
 Հազմանքի չէր փուլ—կեղափոխական—
 Կորին կուպանք մեր լավ ապագան:*

*Մասաշելյանին, Սեյան, Ծանյանին
 Ձերբակաշեցին ու նետեցին բանա.
 Նիվազին հասուկ միտք հրելույին
 Հպացով ժննիչ Բազդասարի ժա...^{*)}*

*«—Չույլ-գույլ զուրս հանել բանախցր գմերի
 Խավար դիւերին հետքերը կորցնել...
 Թող շախիաշներին գառնան լոկ բամբին,
 Կանուխաների վերջանա թող ցեղն...»*

*) Բազդասարը — կամ Բազդասարից գառնակախանների շխափա գառախազն էր Յերևանում:

Ու Եռչիկը մեզ գրում է բանախոս.
 «Լճյ-հարան, մի հար արեք փրկելու...
 Հերթը հասով մեզ... ամեն որ Կոնգրես
 Տանում են մերտոց գուրա՝ զնդակելու...»

Հասել է հերթը բժիշկ Թանյանին,—
 Քառասն աստիճան տաքության ունի.
 Ու ջն ախֆի մեջ Երան քաշկատում,
 ըզնում են հանել զեղ կառափնասուն:

Իսկ նա՝—«շմեր ավեք... խմել եմ ուզում...»
 Պուրում է բորբոք—գառանցյանքի մեջ...
 Ու գալարվում է, պատեր ժողջյում,
 Գիտեմ, հասել է ջանել կյանքի վերջն...

—«Շուն ու շան տղա, գառախաղում է
 Բաղդասարովը Թանյանի վողրին.
 Սրան մի յաշեք, ջուր էլ է ուզում—
 Փլավ ես կերեմ... Պոսնիկի վորդի...»

—«Պետության էյթը ուզում տալարելի,
 Դե, անուշ արեք զնդակից հարեր...
 Սրան մի ջնճաթ մեջքիցը տանք...
 Դե չուտ... աչքիցս թօն, բռնող արեք...»

Ու տաքության մեջ ախֆա Թանյանին *)
 Քաշում, հանում են մինչ զուր բանտի.
 Իսկ սա ուշաթափ հողը շանդուխով,
 Հենց բանտի շեղում հողին կափանդի:

Հէյ-հո խառնակ եր այն որերը մեր,
 Հէյ թե տազնաղ եր, ու գործը շտաղ...
 Մուսայիլյան ու իր լավ ընկերներ.
 Հիմա մեզ համար—արևան հոշակալ:

1922

*) Դոքսոր Թանյան զուգնուցքի բժիշկն էր:

ԿԱՐՍԻՐ ԳԱԼԵՐԵՅԱՒՑ

Վ. Ի. ԼՆՆՆԻՆ

Սանգնեչ եմ սնա պատկերի ստաջ,
Դիտում եմ նրա գծերը զեմքի.
Սա հանձնար է մի, թե՛ զորավար քաջ,
Վեր պաշտամունքը զարծում ամենքի:

Դանդը լլատ է շերի, սննուս ու հպարտ,
Ճակատը անհաշտ — կռիվների զաշտ —
Քոր աչքերի մեջ աչքոյ անապատ,
Սեպտեք իբր հրով կուպաշտ:

Նաչում է հեղնուս անցած աշխարհին
Սեղ կարծես ծագում բուրժուաներին.
— Վերջանն էլ ուզեք վեր կենաչ նորից՝
Դատապարտվածն էք մահվան աշարից:

ՍՅՈՒՆ ԵՄՈՒՍՅԱՆ-ԻՆ

Անքերդ կապույտ յերկրի նման
 Յեզ հազից շուշան,
 Սիրտդ խորունկ ծով, ազնիվ, աննման,
 Ընկեր Եանուժանու
 Զայնդ գանդակի վեճեմ մի գողանիչ,
 Քափանցել գիտեր
 Յեզ վոզերիչ շնչապիւն իր սքանչ
 Վհատած սրտերս
 Ետքդ շեր լուկ խոտք, այլ պատգամ հզոր
 Կայծակնոց ու վառ,
 Քշմամբներդ և մինչև աշտը
 Քեզնից գողանարս
 Դու և շմուտք, նարից կյանք տուար,
 Յեզ հազիմ քո մահով
 Մից ու անց մի նոր գաղափար,
 Փախից աշխարհով:
 Մտնդ խթանող ցնցեց շատերին
 Մեր կուռ շարքերում,
 Ո՛ր, յեւ ու մի ան քո մարտիկներին
 Կռի գաշտերում:
 Բայում են անա հազար հազարով,
 Իս նանապարով,
 Յեզ յերգվում քո տեղ վրեժդ լուծել. —
 ԴԵ՛հ, գնան բարով...

Մ Ի Ն Ա Ց Ո Ս Ա Վ Ս Ա Ւ Լ

(Ը Վ Ե Ր)

Ստիաններս եր, վոր տի՛ր տխր շահելներին,
Այժմ ել փոփած վարդս նվեր մեր ձերերին.
Մերերին փեր կյանքի կոփում բովփած շարքեր,
Վորանց դործը հրացք բերող մի հրաշք եր:

Կյանքը նրանք չգարնուցին նկատան փոխիք,
Կյանքի տմեն ցանց ու հյուսքից գտան մի յելք.
Ու թե այսոր բանվորն է իր տերը որի,
Այլ ել ժառանգը շնորհիվ մեր ձեր առյուծների:

Նրանք նման հսկա կազմու հասա գազաթին,
Նրանք նման նեղից բերող գարնան գետին,
Նրանց կյանքը չէր անխնայա ու անհամբույր.
— Բուրող վարդը չարացած էլ տայիս է բույր...

1921

Կ Է Մ ՈՒ Ն

(Espresso)

Կամ... Կամ... Կամ... Կամ...

Քեք ես, Կանո.

Մեր անձան, մեր սեռելի

Դու գիտանա...

Հրաշքների զարու զովակ,

Կանն անգին,

Մեր որերի ներս ավազ —

Մեր Քլանկի

Կան... Կամ... Կամ... անգին,

Քնքունը հոգի,

Մեր շարքերում Քաս շարած

Դու վաշ վաջի,

Ըսյն թշնամուն անի բերած,

Վախ ու սուղնուզ,

Ըսյն թշնամուն՝ ճանապարհ

Դու մի սասորուզ:

Կան... Կամ... խիզախ Մարտիկ

Մեր մեծ զորքի.

Կյանքդ նվիր, սիրուզ նվիր

Մեզ թողնելիք.

Մրտիկ բաղխից մեր սիրան ել ալմ.

Կալկանի,

Ե Դարձը զունը ե պահանջուն

Մեզ սասցիր:

Կան... աչքը զովքը ենք անուն,

Դարձիկ զմայ,

Յեկ զպում ենք, թե մե վարքն

Վար կարուցինք...

Վրդ՛ձ յո համե... ախան Մարտիկ,
Սիրույց համար՝
Կործկրց ձեռ, զարպեա արանց
Մենք սիրեցինք:

1922

—

ԳԵՂՈՐԳ ԱՍՏՐԲԵՂՅԱՆ

Տեպի եմ նրան զոչ թե յերազում,
Այլ չենց կյանքի մեջ.
Տեպի եմ նրան պսակ մաքաղով
Տարերջների մեջ.
Ե՛ն զոր ասում են Վանազնի մասին,
Թե կար մի մանուկ
Այսօր-մաղերով հրածին հսկա՝
Չենց նա յե՛ զոր կա:

Վարսեղից յեկավ Վանազնը այս նոր,
Վճի սեզ լեռներից,
Վարսեղից իջավ կորյունն այս զազրի,
Վճի անտառներից.
Նա սլանում էր նժույզից ել սուր,
Գնդակից արագ
Յեզ Խորհրդային թշնամիներին
Անում զոսանառակ:

Սիրում էր սուբալ ազատ ուղի մեջ
Արծիվի թափով,
Սիրում էր զո՛րի զբա խոյանալ
Ազգոջ սարսափով.
Բյուրեղ հոգու տեր՝ սիրում էր ցայտել
Բյուրեղ ջրի պես,
Կամ գահավիժել լեռների ծոցից
Ջրընկեցի պես:

Ու զերջին անգամ մի որ ել ուղեց
Սլանալ զԵՐ, զԵՐ,
Ողանալի մեջ նորից ստուգել,
Թե զորքան է լավ

Միտ բարձր լինել... ու հզորս մտած
Մտած յեզոներ...
— Հազար հզու. սեր հերոսք պիտի
Բարձունքուժ մտնի...

27 ժողով, 1925

ՔԱՂԱՔԻ ՑԵՐԳԵՐ

ՆՈՐ ՏՄՐՈՆ

(1906)

Ան կը գորկի՛, մեծ ժամացույցը
 Տասներկուս անգամ,
 Ենթ որնաստիան նրա անոցոք
 Վերջին գորկի նեւ
 Ծերուկ, նին տարին անուշի խորքը
 Կը նետով աննեւ
 Ենթ այդ վայրկյանին մարդիկ աննամբեր
 Եսեւ վտար կնշնեն,
 Բաժակներ կալած նոր տարվա մուտքը
 Բարձր կողջուենն.
 Տեղի կուեննաւ նամբույցի նեղոց...
 Իրար կը ցանկան
 Հազար մի բարձր —
 Բողբոլոր տարբեր...
 Կը թռչի սգում դաշնակի ալիք
 Ենթ յերգը ուրախ,
 Արևագունք կը տան ն' ասոցի կատակ,
 Ենթ կայտառ ծիծաղ,
 Իրար կը շոյն ջողջը խոսքերով,
 Վար վոջի տարվա մեջ
 Կյանքն ընթանաւ մեղրամարի սկս
 Բողջը ու անվերջ,
 Ենթ մտածում եմ... անա այս մարդիկ,
 Վար այսպէս ուրախ
 Ինքնախարութիւնը նեղոց կըթափեն
 Սիրտ, նամբույցի —
 Անշուշտ նենց վաղը պիտի մտանան
 Խորհուրդն այս որի,
 Փարիսեցիներ, և անցած տարի,
 Հենց այս վայրկյանին
 Բաժակներ կալած վողջուենում ելիք
 Իրար նոր տարին,

Յեզ մազմուս եյիք իբազործունե
 Տենդոս հուսերի —
 Գալոց որերի:
 Բայց բողեն անցով, գիմակն ել ընկով
 Յեզ Զերմ մազմանքին
 Շուտ փոխարինեց նենդամասթյան
 Մասյլ, սե հոգին.
 Բուռ զավերի, շունասիրության
 Ոնն արթնացած՝
 Մտանալ ավեց խոստում ու համբույր
 Յեզ սերը որննած:
 Ո՛ր, այդ սե հոգով ի զուր կհուսաք՝
 Քե ար վայրկյանին
 Ձեզ պետի բերե մի լավ ապագա
 Նարամուտ տարին:

1904

ԲՈՒՐՇՈՒՆԵՐԻՆ

Այգրես, սրերը սանձում են արագ,
 Յեզ գուք՝ դեռ թաղված անհին ախղում՝
 Սպում էք զարգես նինուներ անարգ,
 Մոյի կրբերը ևեր չեք էլ մեղմում:

Դուք սոխը ախղի գարշանառթյան —
 Յեզ ևեզ թվում է շնչում էք ամբրուս,
 Նձում էք թուխը անմիտ զերթության
 Այ ևեզ շամարում զաբելբի ներուս:

Այգրես, չյուժվում է ևեր նոցին մեռած —
 Դուք գարշալ զերբ գաղբը զինակին.
 Սերունդ խոյատուակ է աչխուերված,
 Ձեզ ան է սանձում պտույտը կյանքի:

Նայեք, կարիքը նազար թե ստած՝
 Ըստերում է ազատ, իր թւրքը փնտրում.
 Մինչ գուք՝ նարագատ կյանքից անջատված՝
 Նրա շարժումին արգելք էք լինում:

Սերունդ մեղադրի, սերունդ անհնային,
 Դուք թնչ պատասխան պիտի տաք մի սր
 Կով ապագային....

ՎՈՂՂՈՒՆՆ ԲԵՃ ԱՐԵՎ...

Շաղաւ, զիրավոր ախ սարի յետքին
 Վազ արշալուստան ջնջուալն և կապիչ.
 Ախտակ արեւը զեռ չե յերևում,
 Բայց նարեկ կյանքի վարպեր և փում...
 Մի խորհրդավոր յերկունքի վաչկիցան
 Ուր պիտի հուզվի չրդեհի մի ծով,
 Յեզ անա կամաց, զողզոջուն քայլով,
 Տեսնում եմ, մանուկ արքան և յեխում.
 Յեռանդ և բուրում նրա թարմ զեմքից,
 Տենդային աշխույժ՝ հուր-հրան ջուլքից,
 Յեզ քանի զնում — ազիլի վառված,
 Ազիլի խիզախ և և ի թափ առած՝
 Առաջ և ձգտում մեծացած նկան
 Ու նետում յերկրին հախցք ասնական:
 Իսկ սարը հաղաւ, զիրավոր գաճգով,
 Արեի հզոր պատվանդանի տակ
 Ճնշվում և կարծես... ու իր սապատով
 Ե՛լ ազիլի յե սեզմվում, կռահում,
 Կեկվում. ցածրանում, խզուլի գառնում:
 Արեը հասած սարի գագաթին,
 Կարծիք զրոշը պարզած յեթերում,
 Կարծես իր գահից մեզ կոչ և անում —
 Ազգանշանում... ու թվում և ինձ,
 Բն զողջ աշխարհը արթնացած քնից
 Դիմավորում և անպարտ նկային,
 Ու միտքերան գաշում ցնծազին.
 Վոլջե՛ն ջեզ, արե՛,
 Բեզ հազար բարե...

Ք Ա Ղ Ա Յ Ի

Ան ջազարը... նկա բուրգերի մի զանգված է այն,
 Ք՛հ միտղազաց պողպատից ձուլված շնաների շարան,
 Ուր թրամների, նեոախտանների ցանցերը ա՛նխանջ
 Շարժի լին բերում, սովկում կյանքի յերակները վողջ:

Անա փոստը... մեծ, յերկուր ու լսյն զնախ յն նման,
 Ուր վոլորաներով ձփում է, յտում նստանքը շարժման.
 Յեղ ուր գիթխորի շննքերը քարե յերկնահույզ շարժով՝
 Կապույտ մի նավագա յեղբիչ են վերից տնուն լազուրբով:

Այստեղ ցուլի պես բառաչում է, տես, կառքը ինճնաշարժ,
 Այստեղ ազմում հանրակառքերը, թրամները վարժ,
 Սրանց արանքից ֆիկեհնակի պես սարում են նարպիկ
 Հեծանիֆները, շալակն տուտ կին, աղամարզիկ ..

Յեղ աչա ամենը, է՛ կառք: է՛ թրամ վազքով խուռներում,
 Լզ՛ւր, գյուխական զազանի մի ձեռքով ալիքանման՝
 Պատույս են գալիս, վորպես նամաչափ տեմպը սլաքի,
 Աւ չեն խանդարում թանջը ջազաքի, նեքը ջազաքի:

Յեղ զո՛ւ է այստեղ մարդը աչորվուն — ուժի ու փառքի,
 Վոր աչա միտրում ծծում է առողջ Լյուխերը կյանքի,
 Մծում է ջամամ բույր ու Լրտաույր, նափրում, արքենում,
 Աւ չե հաղենում... ու չե հաղենում...

Ո՛ր, աչա խնունչի վոլորառններին, լույս փողոցների
 Հնչուն յերգերին

Մոմաս է միայն ստեղծողն այն,
 Վոր շուք է ալիչ նրա վերամբարն բազմաուրիկերին,
 Ինքը Մասցի մտապցած, մեծակ, վորպես խորթ գավակ:

Յեզ բանակ զբան ըրգարածայրում, զարդես զոս ալիք,
Այտակ շուրջում ե զարծարաններում սերունդը զալիք-
Ո՛ր, նեանեցեք նրա փոթորիկոց սրտի բարախման,
Նա ել էր խոնքն, էր հույզերն սանի, էր գեր-նպասակ,
Վարի ճնգ-թափին չի գիմանալու զնչ մի անբարտակ...

1911 Փարիզ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՐՎԵՐԵՍ

Կանգնել ես ա՛նա ինչպե՛ս նեկա ընդդ,
Տանիքդ բարձր՝ անպերին հասած,
Կտի՞վ ես մղում կաշմակներին հետ
Անձի գարնայի մուռն նահատակ պարզած:

Ամեն մի քարքղ արշաճն է կենել,
Մինչ հասակ տակ պատերդ նպարտ:
Ամեն մի աղյուս քրտինքն է թրծել,
Վար անուր լինի կողերդ պողպատ:

Ո՞վ է սնել քեզ, ո՞վ ավել հասակ,
Ախ ո՞վ քանու հետ կովել բարձունքից
Ո՞վ գողը սրբուսձ բանել ցրտի տակ,
Թրջվել աններից, սարսուռել բուքից...

Անձի գնւ, վար անշտի հրաթիւր ես լտփել,
Ո՛ւճ ես շուք ավել քո վերին հարկում...
Իսկ նա, վար ախշան քրտինք է թափել,
Տես, նկուզներումդ արշաճն է թրած...

1911. Բրջուռել

Ս Ե Տ Տ Ե Ր Ը

Պրամատան ներքին հարկում մտալ ու գտան,
 Իւր մտնելոց ստանալունն և յերեսից դարկում,
 Արկղները կա պողպատե շորս պատի շարան,
 Փանա ու գոփան, մութ, անհամբույր ախ ներքին հարկում:

Պողպատե ախ արկղներում գոսկին և զնգում,
 Հազար միլիոն, միլիոն հազար զեզնագույն գոսկին:
 Ո՛ւմ ջրախնջը, մեծ արշալունն և այնտեղ հեկեկում...
 — Ամեն յերկրի բանվոր մարդկանց և ամեն ազգի:

Նունագործոց հարուստների թաւաններն են ախ,
 Կար բերել են զքամատուն պահ տալու ախտեղ:
 Անապատով և իրենց տուն — վախ կա գողանան,
 Գողը գողից և վախենում տանը, ամեն տեղ:

Յեզ, ամեն որ խորհրդավոր ախ մի՞ն հարկում
 Զույգ բանալիքն են զբրնգում — իրար ստուգող:
 Գալիս, զնում յերկու սեւից, գոսկու նեա խաղում,
 Բերում, տանում, աննետանում —

— Գող՝ ու սիրող գող...

ՀԱՄԱՈՈՋ ԱՍՏՈՒՅԻՆՆԵՐ

(Պատանկ էյանիս արևելք)

Ղարխմազովենց հարուստ աչքին
 Մարգահասակ փշե ցանցով —
 Կանաչ յարուզ... ու նրան գին
 Դեռ չէր գտել վնչ մի սնցորդ:

Փաղաքից դուրս, տափարակում
 Կու ձգվել էր ծովի նման,
 Փարթևմուտքամբ վաղջ քաղաքում
 Ակար աչքի նրա նման:

Վախումն խշամանց ունեք նա չի,
 Նման մի-մի սնեծալբ գորգի.
 Ախով էլին պատույս գալի —
 Ենթան մեծ էր են մեծ աչքին:

Մաղիկների Գյուլխասան էր
 Ղարխմազովենց ներաթ-աչքին,
 Քե մանեկիք՝ խելք կը տանեք
 Ուղի բույրը, վարդն ու գարգին:

Աչքու միջին շփեզ մի սուն —
 Մի զգյակ կար քարե շենքով.
 Աւ աղբում էր ախ զգյակում
 Ղարխմազովը իր ընտանիքով:

Դադասանի չիք նա գտվակ —
 Ալիքասան-բեզ Ղարխմազովը,
 Այլ է չեքրեմն մեծ ավազակ...
 (Ա՛, թող լալկվի եզ ասողը):

Ասում էլին՝ փախցրել էր
 Մի ջանել կույս ու դարձրել կին:

Այնուհետև նանգիստ առել
Ու գերջ ազել տազանգակին:

Գյուրջի աղջիկ եր տիկինը,
Մի գեղեցիկ թասակբազի-
Մզ և յեղել են մի կինը,
Վոր նրա պես սիրա գրավի:

Յերգում եր նա իրենց բազի
Բլբուլներին ել վառ կրքով,
Մզ և յեղել, վոր չգազի
Իր լսողին նա իր լերգով:

Ուներ գտակրք գետանասակ —
Չորս ծաղիկներ, գյուղալ, սիրուն,
Ամեն մեկը՝ գալար պտակ,
Ամեն մեկը՝ գյութոզ գարուն:

Յեթերային գոյն նման
Ասես մի-մի մարքիզուհի,
Են վճիռ տապեան եր լոճան
Նրանց նամար կյանք չ'գտնի...

Գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ
Յերգն անպակաս են զգյակում,
Իշխանագուն բարձր նյութեր,
Կառքերի շարք՝ տան մղաբուն:

Մէ պաշտանիք, գուրերնասոր,
Մէ գեներալ ու լեանիշի,
Մէ պրիտտով ու գասաւոր
Մէ շինափրկ ու սեղչի —

Նորիմագովենց ընտանիքին
Վանց նարպատ մի-մի անգամ,
Գալիս ելին քեֆ ու յերգի,
Յերբ տխրեցին ամեն անգամ:

Մեա մի ազգաւ ժարգու ազա՝
 Յերգում եյի բլբուլի պես,
 Աւ լսել եր հարուստ ազան
 Իմ յերգերը վառ ու պեւ-պեւ:

Բերով մի սր նա իր աչքին,
 Վոր յես յերգեմ իր հյութերին,
 Աւ զապկեց իմ ֆանել հոգին.
 Յերբ տեսաւ աջն սիրուններին:

Աւ զըլեցի ձայնս զառչում
 Բլբուլների են պաշտարին,
 Մինչ զողջ աչքին հիացք դառած՝
 Ականջում եր իմ յերգերին:

Յերգում եյի յես միտսին
 Նրջապատման գրգռներով,
 — Գու մի բլբուլ ես, ինձ ստին,
 Սրանք վարդեր շորս գույներով:

Յերգում եյի յես իմ հյութած
 Նրանց բազի գովքն ու փառքը,
 Փեռ քարերի սակից բառ՝
 Աւ աշխարհի խերն ու շատքը...

Հանկարծ տեսաւ մի զույգ կաթիլ
 Փոքր ազնկա զույգ աչքերին.
 Սիրահարվել եր նա արզին
 Աւ գին զրել իմ յերգերին:

Ի՞նչ եր պակաս աջն զեզ-կույտին,
 Վոր արտասովեց իմ վառ յերգից-
 Խոցոտվել եր, զու մի ստի,
 Նրա սիրտը նետիս վերջից:

Այնուհետև մենք շատ հանտի
 Կուտեյինք կանաչ խոտին,

Համբ ու անխոս և միայն շախ...
Յեզ միայն լուս՝ զոտը-զոտին՝

Դուար, ճկուն, ծիլ-վաղներին
Կյուսեյինք յերկու պատկ,
Հետս գիտող չար աչքերին
Կաներ ջանել յերկու հասակ...

Ու մի որ ևլ այդի յեկս
Բասն տարիս լրիվ շտամ,
Ասի՝ կուզեմ ներ աղկան՝ —
Մենք զուգուց ենք սիրահարվամ:

Միծաղցին ու ասացին.
— Երև մի սպամ, ազցաս ազս,
Ղեց սիրտ առար ևզպես հարցին,
Դու՝ մի յեթիմ, մենք՝ մի ազա...»:

«Մեր ևս բազի ամեն մի ծառ՝
Քեզնից շնտ և դեռ աշխատում,
Առաջ գնտ հացի անք գառ՝
Հետս միայն անցիր մեր տուն...»:

Ջանել ևյի, չ՛գիտեյի
Մուտաւ լինել յերկու պատի.
Դե, նրանք մեծ բեզեր ևյին,
Մենք՝ աղուչալ խնդն Մի՛նտսի...

Ու սիրածիս տարան ավին
Հարստացամ մի բժշկի.
Յես շեմ հիշում, թե իք որին
Նա մի լավ որ տեսներ բսկի:

Տխուր ևր միշտ, թախիծ գեմքին,
Ինչպես սիրող զորքնվայրի.
Յերևում ևր խոցը զերթի
Ե՛ստ ևր խորունկ... սիրող կայրի...

Անխնայի յես այդ սրից
 Նորթազգվենց տունն ու այգին,
 Ատի, բնկնեք զուր իմ սրին,
 Վար սե սրիք որչա ժանկին:

Այժմ էլ են այգին չկա,
 Տեղը ցանում են բամբուրու.
 Ընտանիքը ցրիվ չեկած,
 Վերք Քիֆլիս, վերք Բաղու:

Դադարդյուն են ընկել նաքա
 Հոկտեմբերյան քաղ զամշից.
 Նորթազգվենց զե թող սզան
 Ու այգինգ տան ավել գամշից:

* * *

Ամեն անգամ, յերբ տեսնում եմ
 Նրան անցնելիս մեր փողոցով՝
 Սե ժողերը ձյանով ծածկված,
 Դեմքը ախուր, ախուր մի ծեփ...

Իրար նայում ենք աչքի տակով,
 Կարծես խոսում անցյալի հետ.
 Զանկի պես կարմրաստեղծ—
 Նա՛ սիրողսրի... յես՛ մի պահա...

Հեքիտի իս չե իմ պատմության,
 Այլ մի ախուր իրողության.
 Անցորդ, յեթև մանես Գյանջա,
 Կանանես իմ անխնամ տուն:

Վաչ տան հիմքն և էլ յերևում,
 Վաչ էլ բարձր ցանկը փշի.
 Մի ծուռ ծուռ և մե՛ն յերևում—
 Այն էլ վիան՝ իմ ծուխ-նուշի...

ԳԱՐՆԱՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐ

ԳՐԱՎԱԼԱՍՈՒՅԵԼ

Ձմեռ է խորին... ցեղերի տակին
 Հանգիստ են առնում հացնափղկներ-
 Ննջում է արմատն նեղ մանուշակի,
 Երբում են ցամաքած ծառ ու ծաղիկներ:

Ձմեռ է խորին... բայց է մյս կանցնի-
 Զյունը կը հայլի, հողը կազառվի
 Խիստ կապանքներից, արաչը յնդյամից,
 Սերժը իբ ճնշող հողաչերտերից:

Կը գա գարունը և շերժ արեկից
 Սերմերը նոր ուժ, նոր հյուսի կառանան,
 Հագա-նումրերի մեղքը կծոնեն
 Սեզ նրանց տակից հույսեր կը ծըլեն:

Մտաբերն այն ժամ նոր շարեր հազած —
 Նշենին՝ կանաչ, կարմիր՝ նոնենին,
 Մաղիկներին նեա համերաշխ գրկված
 Կը զիմափորեն գարնան մեծ ստնին:

Ո՛ր, պատրաստ լինենք այդ օրին և՛ մենք,
 Նրա գալուստը պատվով ընդունենք...
 Վաղձույն քեզ, գարուն, պսակ բնության,
 Անապատ ազրյուր վաղևորության:

Յ ԵՍ Ա՛ՅՆ ԵՍ ՍԻՐՈՒՄ-

Ե՛ն՝ զոր կրանաւ ստուռ յցի տակից
 ժիր զտակներ են նև ի նև չաղում,
 Ե՛ն՝ զոր ձյուների զերջին հալոցքից
 Քաղիչ, ազգամազ կանաչն և չաղում,
 Ե՛ն՝ զոր արևի կենսատու շողքից
 Գարնան առաջին ծագիկն և ծղում
 Յեզ մանուկի պես արթնացած քնից
 Աչերը նվում՝
 Յես ա՛յն եմ սիրում:

Ե՛ն՝ զոր նայում ես սարերի շանջին
 Գուտերի խումբն և կարբրին տալլիս,
 Լսում ես ջանել արտերի միջին
 Արտուտի ազատ կանչը թնդալլիս
 Յեզ այդ հազիբական ջնծալի կանչին՝
 Տեսնում ես նորեկ ընկեր-թաղումներ
 Արձագանքում են, տալլիս զողջույններ
 Ազատ յիջերում՝
 Յես ա՛յն եմ սիրում:

Ե՛ն՝ զոր այդ սրտիզ գոհունակ ժամին
 Տեսնում ես մեկ էլ հյուսիսի կողին
 Շողաց մի փայլակ... յնաքից էլ խրոխտ
 Հետու ներգաշնակ մի անուշ զորտ,
 Ուր հողիս նույնպես թնդում և, զղում,
 Վոր այդ զորտից անձրև և գալու,
 Ողբ ծագրելու ու մեզ բերելու
 Յանկալի գարուն
 Հենց ա՛յն եմ սիրում...

Ճ Ա Ն Ի Ն

Ճանինն է յետում,
 Ուր գորտ ու զետուն,
 Կրիտ է բըզիչ
 Կազմել են հանգես.
 Տիզմի շերտերով,
 Խճճած խոտերով
 Մանկած իր յերես՝
 Ճանինն է յետում,
 Չմեղմա անգար
 Արեջ ճազբում
 Ու խորճում աբաղես.
 Ե՛րեսը զամարել՝
 Ինձ չի խանդարում,
 Ե՛հ, գարունը զես
 Վարքանն է հետու,
 Ճինուի կյանքն էլ
 Թեկուչ ունենանք,
 Բայց քանի վար կանք՝
 Միշտ էլ կմեանք
 Միակ տերերը
 Այստեղիս կյանքի
 Ենզ մամուռակիս:

* * *

Ճանինն է յետում,
 Փնու-փնու ծիծաղում,
 Վար իր հանգիստը
 Դեռ չեն խանդարում...

* * *

Այ, հանին աննոց
 Խաղաղով յոտուն,
 Չես տեսնում արդյոք,
 Ղար ձուռ ե գարուն...
 Առ տեսնում եմ յա՛
 Քե անա ինչպես
 Մեր գետի առուն
 Նոր հասնոք առած՝
 Խաղում ե հեղում
 Յեղ համաց-համաց
 Ափերը լիզում,
 Փրփրում, հուզում.
 Առ թե մի կայծակ,
 Մի վարսա անոց
 Պայթի համարձակ,
 Յեաբից ել հեղեղ՝
 Ո՛ր, այն ժամանակ
 Ի՛նչ ուժով պիտի
 Գլուխի տանի,
 Հասակը ծովի
 Տիմար այս հաներն...
 Յեղ թող այս լինի
 Նրա կարն կյանքի
 Հառայք գերջին

ԸՆԿԵՐ, ԳՐԻ ՄԻ՛ ԼԱ--

Ընկեր, դու մի չա, զոր մատուց կյանքիդ
 Հասագիտո շեմքին
 Այ ձագիկներդ նոցմերը տարան
 Վազանց գարունքին.
 Քեն շնա կոկոն, շնա տերև թափվեց
 Քուփիդ շյուղերից,
 Բայց արժատն է խոր, զաստեր կնչեն
 Նարից ու նորից.
 Այի կրացվեն, տառժ եմ յես քեզ,
 Նոր կյանքի շեմքին,
 Այի կրացվին կարմիր վարդի պես
 Յեկոզ գարունքին:

ԿԱՐՄԻՐ ԳԱՐՆԱՆ

— Ազրե՛լ...

— Ազրե՛լ միայն կարմիր գարնան,
 Յերբ ջրերն են իրար խառնվում —
   Գետեր գառնում,
 Յերբ կանաչն է հասակ առնում,
   Փարթամանում,
 Ազրե՛լ միայն կարմիր գարնան:

— Կոզե՛լ...

— Կոզե՛լ միայն կարմիր գարնան,
 Յերբ վարան է աճեց թնդում,
 Յերբ կայծակն է յերկինք զանդում,
 Կոխքների բացում զասու, —
 Տարերջների խալ ովկիանաս:

— Մեռնե՛լ...

— Մեռնե՛լ միայն կարմիր գարնան,
 Յերբ հեղեղն է լեռներ խոցում,
 Յերբ սելաքն է ուզի բացում,
 Ինչ կա անպետք՝ տանում իր հետ,
 — Անցած կյանքի ել վնչ մի հետք...

ՄԵՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐԻ ԼԻՐԻԿԱԼ

... **Ո**ւ յես նիշում եմ իմ ծաղիկ որը, իմ մանուկ հասակ,
 Յերբ աչքիներում ծաղկում եր ծառը Չանել սալորի.
 Աւ յես նիշում եմ թե ինչպես շուրջս կապել ելին բակ՝
 Կանաչ խոտերը, ջրչրտուկները գարնան սրերի:

Բազաբամայրի մեծ աչքիներում նեոու միայր
 Հիշում եմ, ինչպես ծառերին կանաչ հապույն եր Յնում.
 Յեզ գարնանային մեծ սելափերից Գյանջիկան խելաու
 Ափերն իր նեղքամ գերաններ ջշում, ցուկոս մունում:

Ջառ ելին հազել մազի նշենին ու խնձորենին
 Յեզ աչքիներում բացել ծաղկունքի մի ցուցանանդես.
 Կարմիր ու կանաչ իր աշուկներով ցնծուն գեղեկենին
 Հմայր եր փուել շուրջը բուբուխի կարմիր գորգի պես:

Գարուն և բացվում... յեզ ամեն տարի կանաչ ապրիլին
 Նունին, նշենին մաարին գեղեկենին և կեռասենին
 մերմակ թերթիերով մազի գույներով աչերն են բացում,
 Իմ մեր սրերին նոր արշալույսի շնչում զգացում...

1932, Մալբուս

ԼՈՒՍ ՍՈՒՍԿԵՐ-

Լուս սոխակը... Լուս նրա նև
 Վերջին հասաչի ախուր արհաղանք.
 Քոչնկեցին կարծես ծաղկունքը այգում,
 Ջրի մրմունջը մարեց պուրակում
 Յեզ այգուն պասեց սուզ ու հեկեկանք:
 Այն սերը անպուսպ, վոր բռնկել էր
 Հաղար լեզվանի հրգենի նման,
 Այն ազատ մաքում, ուր և ծաղկել էր
 Ազնիվ խոնրի յեղեմը գարնան՝
 Մոզվեցին, հանգան մոխրի նման:
 Յեզ այժմ նոցա փռչին հալածված
 Ուր վոր ընկնում և՛ տարածում և լաց,
 Կարծես մի բողբջ ցավի, կակրծի,
 Հանգիսաը խլում բազմավոր մաքրկանց:
 Լսում և վազրը մածուկ անասաը,
 Աչնան որի պես գալկանում ծառը,
 Ջրին խառնվելով լացի ամեն շի՛՛
 Քույնի յն փոխում ազբյուրը վնիս...
 — Լուս սոխակը...

ՎՈՐՔԵՆ ՍԻ ՓՈՋԵԼԱԿ

Արդեա մի թաշնակ
 Նա յեկով յերգեց պատուանձիս ասակ,
 Անկ ձայնով բնութայչ, զայլայլեց անուշ
 Ան թաով նորից, թողով ինձ մենակ:

Ե՛ն, զազանցուկ են նովքերի նոյսդ —
 Ենու ե մուսցիում.
 Բայց Են թաշնակի սիրուն զեղզեզանք
 Սրտես չի անցնում...

Ան պիտի զգամ, զոր մի թաշուն եր,
 Անկով ու խոսեց պատուանձիս ասակ,
 Թողաց սրտիս հետ, նպս ու զարդ չուներ,
 Ան թեին տալով, շրացով նորից —
 Թողով ինձ մենակ...

Կ Ա Ր Ո Տ

Խայթի թույնով մրմնջում ե իմ հոգին,
 Կարտուսնս, կարտախոյ տուր լիացում.
 Յնս բողոքով կապացուցեմ աշխարհին,
 Վար մեր սիրունի դու չես ավել ճանացում:

Սնու ե, սիրելի դու չես կարող ուրիշին.
 Անցողական հանույք ե այդ—մի ժամանց.
 Վնչ մի վայելք տեղը չի տալ այն հուշին,
 Վար հզուդ մեջ տկու ունի խարանամ:

Ինչպես հավքը, վար գառնում ե դեպ իր բուն,
 Ինչպես ծաղիկ, վար արևն ե միշտ՝ անհնում,
 Այնպես նորից ինձ պիտի գաս, իմ թռչուն,
 Սիրույս խայթից ջո սիրան ել ե մրմնջում...

1911

‡ Ի ՍՈՒՐԵ ԻՐԱՊԻՏԵՐ-

Քս սերն ինն համար հարզանքի մի ուղչուր,
 Կս ել չն ժրքիւմ, իմ հազին փոթարիւմ.
 Քս սերը ինն համար հարզանքի մի ուղչուր:

Քս սերը հարզանքի մի ուղչուր,
 Կոր զուլու իր շքով իմ սիրտն և սանջում,
 Իմ սիրտը, զո զրկում առջայտն, անզորքով համկում:

Իմ հազին ծարավան հենց անց եր մեն ուզում,
 Իմ փիշուր պայքարող, իմ խառըը կշտամբանք՝
 Քս հազու ըստակի կերտումն յնրազում:

Սեզ աքար պայքարի կանաչարն մենը անցած,
 Սեզ ուլար կրքերից փարստում, ազտում՝
 Հաշտամբյան և չերզում զո հազին ևն զավան:

Սես ել աղ. հենց անց եմ յն ուզել,
 Իմ ջանքեր, իմ ստեղծանք, ևն չ, ի զուր շնն անցել.
 Կոր կրչո յն զան զո հազին ուղարում:

Ձգել եմ սրտից մեղ մի հաղց թեմ կրակ,
 Ձուլել եմ ինն համար մի մեհյան ալարտու,
 Կոր պարեմ զարգեստ զիցունեն իմ կերում..

Պոզ ուղրի զո սերը, զո սերը նոր կյանքի,
 Կոր անուշ մեղմամբյանը զուզել և ու մեղմել
 Իմ կիրքը ժարգիւմն, իմ կիրքը ստփանքի:

Քս սերը ինն համար հարզանքի մի ուղչուր,
 Կոր ել չն ժրքիւմ, իմ հազին փոթարիւմ.
 Քս սերը այժմ ել հանգստի մի ուղչուր:

Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր—

Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր—
 Հուշերի մի ամբողջ շարք,
 Սերերի յեր մեզմ ու բարկի,
 Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր:

Մանուկ կյանքիս հարեան—
 Նստա զույրը իմ կողքին,
 Նրա զիմաց անձման
 Մարի շնկերն նոր կյանքի:

Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր—
 Հուշերի մի ամբողջ շարք,
 Սերերի յեր անուշ բարկի,
 Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր:

Սեպան բացին իմ զիմաց—
 Համեմեցինք զբուլլիսով,
 Նորոգեցինք սպ ու հաց—
 Զբուլլի շեր այս—մարտի ծով...

Սերք խոսքեր, զազոյր զնն,
 Բացվող լույսի մի նոր եկ.
 Հանգիստ առս հոգեպես
 Այս հրապարակ կանանց մեջ:

Ո՛ր, ի՞նչ լավ եր այս գիշեր,
 Կիսավազակու ոգուժ բարկի,
 Հուշերի մի անուշ շարք,
 — Ձեզ զազոյր զուն այս գիշեր..

1928, Կիսավազակ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐ

ՆԱՄԱՆԸ ՈՒ ՂԵՐՄԸ

Ղեռ թռթոփախա մի մանուկ ելի,
 Ենկ յոթ տարեկան՝ անգամ չկալի,
 Ենրբ ինձ ավանդեց հայրս իմ անուս՝
 Մի սրբազան խոսք, և դա եր՛ շնամուս։

Նոյրոցի շեղքին զեռ վտաք շղթամ՝
 Դեռ նոր ելի զիրբ յեռ նեղքս ստամ,
 Ենրբ մարս համբույր թրջեց իմ նակատ
 Աւ պատփրեց ինձ անել միշտ շղեյրամ։

Բայց կարն թուցի ուսուցարանում,
 Աղքատի բախար, զե, ԲՆՆ և լինում...
 Հորս պատփերով սովրեցի արնուս,
 Սիրեցի նորս վաստակը համուս։

Ենկ այն սրից յեռ,
 Ենրբ ընկերացս մուրն ու սալի նեռ,
 Քրտինքը զեղբեռ ծորում և կամ-կամ
 Ենկ ինձ չիչեցնում՝ նամուս ու զեյրամ,
 Համուս ու զեյրամ։

1873

Ք Ր Գ Ի Է ՈՒ Լ Ը

(Մտնուկ եռչորհրդ)

Դժման ձեռնագիր սրերին դարձյալ
 Քեզ եմ յես հիշում, իմ ժամուկ անցյալ,
 Յերբ առաջ նստած ջուրսու ձառ զգարի՞
 Գուլթա յեր գործում, պատմում ինձ կերթալի՞
 Յեզ ձյունը փայլուն, հալածված բուքից,
 Բուլաներով եր թափվում յերկնքից:
 Մեր բակի շունն էլ իր բունը զաշված,
 Ձյան փաթիլները զիսում եր աղչած:
 Յես ննջում եյի ջուրսու ձառ լողած,
 Փափուկ վերմակը մինչ կուրծքս քաշած,
 Յեզ ինչ յերազներ, ցնորքներ անմեղ
 Զեյին զրզրում իմ ժամուկ ուղեղ...
 Հանկարծ սթափվում, աչքերս բացում,
 Տեսնում եմ առտիս—միերն է շարժում:
 Շիկնած թշերով պտտվում եմ նորից,
 Ել չեմ վախենում վառ յերազներից—
 Պատավը ինձ ձառ, անվերջ, անընդհատ
 Շարունակում է կարծես իր կերթալի...

* * *

Բայց ահա հանկարծ շարագույն մի ձայն
 Լսվում է զբոխից—բուխ յե նստն:
 Արթի մեղմ, բարակ, մերթ խիստ փրփրում,
 Կարծես այդ ժամին սիրտս ջրփրում...
 (Այդ մեր կատուն եր նոր եմ հասկանում,
 Իր հարեանի կես եր նա կոզում,
 Յեզ ցանկապատից նախանձ-թշնամուն՝
 Ընկերով զինված՝ գլորել շանում):
 — Տասիկ, էլում եմ, այն ձի է վառնում,
 Կարծես նա զազուակ ինձ է ձառենում...
 — Քոբր, բալա շան, թուզովիբ շուտով,

Քրքի Շունըն է իրա լակտով—
 (Աչուկն էր տատա ինն պատասխանում,
 'Եր շրխանգարեմ զուչրա գործելուն):
 Բայց մեր շար կատուն, մեխրագուն Շունը,
 Իր պատերազմն էր սաք շարունակում,
 Անկ էլ գիշտանի յեղև՛ն՛երով:
 Զարնուքանք սպզոց կըքով փրփրում,
 'Կարուկ, մանկական սիրտս ջրքրում...

— Տասնի, վախում եմ յես Քրքի Շունից—
 Տես, մտնում է... ահա իմ կրծքից
 Ես կպով հանկարծ... բուկն է ճշում
 Անկ ջուրսու տակից ինն ուժով ջարում:
 — «Անս արա, բնչա, զե, բովակնն է,
 Մաս, թե չե Շունը կըգա կ'տանն...»
 Անկ տատա սպզից սիրտս բարբում՝
 Լեղապատառն է լինում, նրվազում...
 Ես յում է տատա—գեճա է զունտա,
 'Լնում է գուր ինն, կպել է Անար.
 Ու գրկում է ինն, մերթ խաշակնքում.
 Քթի տակ ինչ գուր ազոթք մրննում,
 Անն յես շնչարկել, կնկրված վախից.
 Երա գրկի մեջ մարում եմ սնից...

Այց մանուկ, անմեղ մամանակներից
 Քանի տարիներ առնել են, անցել,
 Բայց այն «Քրքի Շուն» մախը անուկից
 Հիշողութունիցս զես չի գնացել...

ՎԵՂՏՐՄԱ ԻՄՐԱՆ—ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱՆ

(Ըստու-փյոջարի 2-րդ վարչանար)

Մ հայրն անուս ճզգարարաթի մի լավ մարդ եր,
 Բարի բայց լուրջ, կամջոփն իր մուրն—միշտ զվարդ եր,
 Արդարաներ, աշխատաներ և հյուրաներ՝
 Ճաշն ուտելուց—կշտանուուց միշտ ևի կաներ՝
 «Վարդի կերանց—
 Աշխատավորանց...»

Հյուր կզնար հայրս իրեն զառ-աներանց,
 Տան սրերին կապանսյին մեծ փեսային,
 Մասանը լի, բնի եր, սուսա սունը նրանց,
 Հորս պատվին լավ հաշկերույթ միշտ կառնին՝

Ու լիացած զեֆը իր զյուր են լավ վախտին,
 Մալապատիկ նստած տեղից հայրս թախտեն
 Վեր կթռչեր, թագ կտար իր շիշ փափախը,
 Կաներ՝ ա խալի, շին Պա ներ գյուս ոչախը...
 Մեկե՛լ՝ զորմի, զորմի կերանց
 Աշխատավորանց...

Հարանիքի, թե կնունջի են թե՛ ժամին
 Կենացնեք եր, Վոր կիտեր մեր խնամին,
 Ո՛վ իր մասին, ո՛վ—աղիզին միշտ կհիշեր,
 Ու զինով լի թառը զլիին պինդ կգաշեր՝

Լուրջ եր հայրս, նրանց նման չեր յեսական,
 Մի խոսք ուներ միայն լուրթին իր սաղական,
 Ու աշխատանք սիրող մարդը միշտ հյուրաներ՝
 Ճաշին, կամ հյուր յեղած ժամին նենց ես կաներ
 «Վարդի կերանց—
 Աշխատավորանց...»

1896, ՔՂՓՂ

ԳՅՈՒՆՆԵՐ ՔԱՆՈՒՄ

Աստուծո՛ւ եր Բագար, զպարտե՛մ եր Բագար,
 Դունչը ցցելով,
 Անձ ախրան յախու՛ր, սրբաբ քրքրոյ
 Անկեղծութի,
 Կոր ասեա ան զոզ՛ յերկրապանդր
 Միջինն էր պայթի,
 Կամ զնկարս իջած՝ անտախ աշխարհը
 Պիտի խորտակի:

Եզտե՛մ եր Բագար, գոտե՛մ յայ ու խուչ,
 Մղկրասն անխով,
 Կստնու՛մ սիրտ անդ, նուսանուտան
 Անկեղծութի,
 Դերեզմանային արտու՛ս եր ազգում
 Լարեաններին՝
 Դրազանն խովար, նամբ զիշերփա
 Լուսնյան ժամին:

Անձ Անուն ապին իր շան զստու՛մ ից
 Լարապայապում,
 Ման է գուշակում—ձանձան ժաներներ
 Միմի մեջ շարում:

— Խախան, ստում է, այս զնու՛ն Դունն է—
 Մնու՛ կտ արտախն,
 Բաթարեր անխից սրբարտ է գագում,
 Եկզն իմ անտախն:

— Եկրր շանը ստնու՛ս
 Կստեր իմ ներ,
 ԵՊիտի ձանուն
 Բրաչփառի տերը...»:

Կստնու՛մ եր Բագար, Եզտե՛մ եր Բագար,
 Քաղաքում անդր,
 Եկզն Անուն ապուն ձառտանձիւրով
 Մարում արեցոր:

Քչվառը անից ընկավ անկողին,
 Այն եր վոր պատկեց.
 Յեզ մի ջանի որ... ու մի յերեկո
 Հողին ավանդեց,
 Լուսացով որը, մի անշուք գագազ
 Գյուղից գուրս տարին.
 Շնտ փորձանք բերեց գյուղացոց համար
 Զուրմեւ այս տարին...

ԶԱՐԵՆՍԱՆԵՍ-

(Մանուկ եռչորհրդ)

Բժ նանը, բաւը, մի շատ լավ կին էր,
 Ժամ ու պատարաց նա շատ կը սիրէր.
 Քէ արթնանալուց, թէ քուն մտնելուց
 Ինձ համար նա միշտ ազդեցնէր կաներ,
 Աւ թէ պատահէր՝ հիվանդանայի,
 Կամ անտկնկալ փորձանքի դայի՝
 Նա դարձալից հոգատարութեամբ,
 Կրօնքին փարեւով, միշտ կը հարցընէր.
 — Եկան, բաւիկս, թեչդ կը ցտգի:
 Ան, զի, նանը քս շարքդ ասնիւ:
 Իմ խեղճ նանիկը իր ամբողջ կյանքում
 շարքս էր ասնուսն, շէջի հասկանում:
 Ախ, իմ մայրիկը, սիրուն մանուկներ,
 Այնքան բարի յեր, այնքան աննըզներ,
 Կար զիւրջը, իբրով, իմ շարքս ասրավէ...
 Սիրած բաւիկին զորք մենակ թողավ...

Գ Ե Ղ Ջ ՈՒ Կ Ի Վ Ս Ո Շ

Բյուր ցավերիս բերիք նոր ցավ,
Ա՛յ շարագույժ զու սև ազուավ,
Տաղնապալից նեղ սրերի
Նարբը յարար մի՞թե ննցավ...

Թե ծագի որ, զու մի նոր բոթ
Պիտի զուժես սրտիս ցավսա,
Կուսոցց զինչ յՔրք տեի,
Ա՛յ անամթի:

Եզ անիծված, շար լազարբը,
Կասարվում ե նենց էլ շատ շուտ,
Մեկ էլ տեսար արատ տարավ
Կամ մարեիք, կամ թե կարկուտ:

Բյուր ցավերիս բերիք նոր ցավ,
Ա՛յ շարագույժ, զու նենց ազուավ,
Մտածում եմ... սև սրերի
Նարբը արգյոք զեռ չի՞ անցավ...

ԼԱՍԻ ԱՂԲԱՆԻՐ

Ասր ժամանակ, յերբ բարձունքից
 եիբանի, ազնու մի յերզով
 Նա բարտփի լախ չըթանքից
 Սաքում եր նարզ նստանքով:

Սեղ յերզում եր սգմկալի,
 Սեղ անբնդնստ զբուսչում,
 Հարս ու գեղջուկ ջանելների
 Բշփչացին ժամանկչում:

Մեր խեղճ գյուղի արա-արսախը
 Նրա հուսափն եր աղբում,
 Մեր նորասուննի ծառ ու ծաղիկ
 Բազրջ սանում ու հափրում:

Սեկեղ սակայն ժամանակը—
 Ա՛յ ժամանակ սե սրի,
 Սեղ սպերեց նրա սելը,
 Փակեց լեզուն սղբյուրի:

Այդ սրերից մինչև աշտր
 Ել չի յերզում սղբյուրը-
 Կանխ-կանխ, սուս, ջանել սղվոր,
 Լացում ե իր սե սրը:

Լացում ե նա ե հինավուր
 Ել չի լովում խոխոջում,
 Լացում ե նա... ճկացի Աղբյուրս
 Այժմ նրան են կոչում:

Կ Շ Յ Ե Լ Ի

Ս որ լուսացած՝ Մանգուխա նանք
 Ձեն և սալխ ձերուկ սպոր-
 ռէ՛ հաթ զ՛իք կաց, հաթ տանը
 Այլոր շունենք զոչ մի հափուս:

Տընքաընքալով ձերուկ սպին
 Քընասեղից զեր և կենում,
 Ալքի սապրակ կըրան սակին
 Դեպի շուկան և նա գնում:

Ու սապրակը լի կապ բերնից
 Շաշակում և, սուն և գալխ,
 Մերուկ հակաի խորշուձերից
 Քրաֆնքըն և ծար-թափ սալխ:

Նանը շապ կապն և քայում,
 Այլաբն անում մեծ սաշաի մեջ,
 Քրթիլըմորում, խընք հունցում,
 Պյուլեր անում, շարում անվերջ:

Ապա բերում հախի կապեր,
 Քորոն զտում ճըրճըրթալի-
 Մինչդեռ անկյուն ջաշված սպեր
 Իր չիբուխին և զու սալխ:

Նանը Քորնի կողքին նստած,
 Դագնոց կապած, կըրներ քըշտած,
 Պյուլն անում և չերկու ակին
 Ու թափ սալով, զարնում աշափին:

Բայ ծալ-պյուլը Քորնի յալին
 Կըպած մընալ չի կորնում,
 Մեկ էլ տեսար թըրըմփայեն
 Մոխրի մեջ և նա գըլորվում:

Եվ մարտն կտրեմք, նանն և ստամ
 Եւնցս, մշտն, նիչ ա ընկել,
 Անքր դուրս դս Մարտն ազուն,
 Կոր ինն թորնի ներքից զըրկ՛ց...

Ա՛խ և ջուշում, բայց ին՛չ անի,
 Անբնու թորսն ազման հուցեր
 Դիփ գարննէ են կանդ-կրտենի,
 Քերինջներն են մնկ մընացել:

Եկարամբղ խեր, ա հոյ, լինի.
 Չեյիք կարոզ աչտուր բերնի,
 Բերած աչտուրզ հենցս լինի
 Կարնկ, գորթի, զըրդրգուլի:

Քանի աշտուս նանն և լայխ՝
 Անա զտի շախ և գայխ.
 Մանկացն և ժամուր Մտին,
 Փայտը շեւրին, խուրջինն ուսին:

Է— Ղարթի ստամ, Մանդուխտ նանի,
 Փամը սըրծամ, նոր ետ գալի,
 Քամու հաց բեր Մտին սանի,
 Արքայության հոգուց լինի:

Նանն ընտրում և լոփ կըտենին,
 Շայխ նրան հոգու բամին.
 Եկար ժամ չեմ գընացել յես,
 Ե՛րննկ մեղքից փրկեվեմ հոպես:

ՈՍՏՐԱ ՕՒ ԼՍՈՐԱՆ

Կառքերէր ճարգան մեկը
 Գտույս գտաւ շուկայում,
 Գտն մի կանգնեց խանութի մաս
 Արծաթագործ վարդերի
 Այնուց ճարճի զարկերի սակ
 Արծաթն եր հեկեկում
 Յեզ վարդերի ուժեղ մեղքում
 Գալարկելով՝ ապօրէիւտս

Անցավ ճարչը մի ալլ խանութ
 Ու կանց առավ նրա մաս,
 Կտկերիչն եր թեթև ճարճով
 Կտկին մեծում յառնարտս,
 Նրա փոփոկ զարկերի սակ
 Համբ, թեթև անբայով
 Փալլ վտկին եր խուչ հառաչում,
 Արտասուքը կուչ ստյով:

Քաղեց նրան, անցավ ճարչը,
 Գարբնոցի մաս կանց առավ,
 Ուր յերկաթն եր կուանի սակ
 Ազդկելով թողորում,
 Հակա թափով իրար յիարից
 Հարվածելով մեծ ճարճը,
 Հորց արցունքի, շանթի տարափ
 Լեզեղում եր իր շուրջը:

Ու անցորդը զարձակ նրան,
 Այսպես հարցրեց յերկաթին.
 «Անս, յեղբայր, ի՞ր արծաթը
 Արտաւում ե կամուշուկ,
 Կտկին՝ ընթաց ալլ մեղքը,
 Գիմանում ե իր վշտին,

Մինչ գուր — կողիս, սև մետաղ —
 Այդպես դժգուհ վիճակից՝
 Ասես ջափդ ուժեղ լինի
 Քնքույշ վուսկի-արծաթից։

— Այն, նիշու է ըր առածը,
 Գառախաննեց յերկաթը.
 Բայց զգուժ եմ ավելի ջափ,
 Քան վուսկին ու արծաթը.
 Մինչդեռ նրանք ձեռնկալում են
 Իրենց ստար մետաղից,
 Ոնս հարգածովում, մղկատում եմ
 Իմ հարազատ յեղբորից.
 Չկն մի բան աբ աշխարհում,
 Ազնիվ պարան, ջափալից.
 Քանց ախ, յերբ մարդ ձեռնկալում է
 Իր սեփական կտորից։

ՅԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ

Զ Ա Ր Յ Ո Ն Զ

Արթնացել, գող? Կովկասն է գործել մի Զազես, Երբ-կանայ,
Վոյ? յերկիրը փոթորկել աշխատող ձեռքերի աշխրով.
Ոե՞վ գեղջուկ է՝ բանձոր կանչում են մեզ աշտը հասկանայ,
Վոր կյանքը յերկնել է մի բեզուն հրատարանը գաշխրով:

Կովկասն է արթնացել. նայեցեր, անո նա, Վրաստան —
Քասպերով մի գյուղայ — գոսկենուս հակասին փունջ սասղեր.
Ձյունաթուրք բամբակի թփերով պնձվել է Հայաստան.
Ոե՞վ Բազուն նազիկերով քանդուրար ՍՍՐ-ն գորգարել:

Կանգնել եմ պահակի իմ գիրքում յերփներանց այս ֆունի.
Ձեռ ջրո՞ չհոտի, չկա միտք՝ չհորդի խլրտում.
Բյուրավոր ձեռքերի աշխրով նյութվել է սիմֆունի
Միջիսն լալն ու ննչյուն, միջիսն շէշա — համերգի հանգում:

Ու սուկի յե սովել մի ցնձում, վոր յերկիրն է ցնչում,
Սեկնուր ողի մեջ հանգում նե ի շունջ մի ժրջում.
Սեանդի յն յեկել բանն ու թին, ժրանդներն, մեքենան,
Լանձ էք, սասւձ են՝ արտուկա թոյ ամենքը հողենան:

Արթնացել, գող? Կովկասն է գործել մի Զազես, Երբ-կանայ,
Ապրում է իր եզուն կերտումի... Հէք, ով չե հասկացել՝
Քոյ նեափի ու լաւճի այս կոզին հազիկան, շինարար.
Ստեղծող Կովկասի փոթորկող մեծ ծովերն ենք անցել...

1925

ԿԱՐՄԻ ԼՍՈՒՄՆԵՐՈՒ ՄԵԼՈՒՊԵՆԵՐԻՑ

1

Ր Ա Տ Ո Ւ

Յես անցա աշխարհով նավթերի
 Ու տեսա նրա փառքն ու նմայք,
 Այստեղ մարդն հանձնարով անթերի
 Կերակուցի ե հիսուքանչ մի նոր կյանք:

Հորիզոնը նրա ջիւղ հեռավոր
 Հյուսիսի ե դյուրեական պալատներ,
 Ողի մեջ կախվել են բյուրավոր
 Բազմաւարկ, նորաշին հողթ տներ:

Յեզ ազա մշուշոտ վիշկաներ,
 Յերկայթի ուղեբովոր ու շաներ,
 Միտմանք, ծիսանք, խորովակ,
 Ու բանվոր շինքերի նոր-քաղաք:

Ու քանի միջաբողներ անհաշիվ
 Այս անհազ Ափշերանն ե կերել,
 Այստեղ են արշիննիկ Մանթիւնչև
 Խոնարար Մասուրովը մտղ դառել:

Ու այստեղ են սպրիւլ Շահուսթան
 Այլաշան, Աղիզ-բեկ, Սպանդար,
 Այստեղ են պայքարել աննման
 Փանովեց բայլընիկ կոմմունար:

Մեռել են նրանք վաղ հասակում
 Հրածին քաղաքի անունից,
 Ու ծածկել անթառամ պակով
 Ճակատը իրենց վես կոմմունիստ:

Մինչև վոր արշուևով նրանց թարմ
 Նոր Բազմի հիմքերն են սմբացել,
 ՀԵ՛յ, գիտցեք, այդ որից իմ փարթում
 Հայրենիքն Մովեսյանն ե դարձել:

1925

II

Պ Ս Ա Ն Ն Ց

Ի՞մ հայրենիք վոր դարավոր
 Խավարի մեջ աչքերդ եր կուրացնէ,
 Վոր դասելու մտի՛ր լուսից
 Վազուց եյիք անընդունակ դու դարձել՝
 Այսոր անտ ամենից շուտ
 Գնու չես, գնու չես, իմ աչքի լույս, արթնացել,
 Այսոր անտ սիրով անտուտ
 Վողջ հովհարը քեզանով ե նխացել:

Ի՞մ հայրենիք, հացդ համով,
 Խազողդ մեղք, աչքի՛ներից մուգ մախմար,
 Ի՞մ յերգերը այս անգամ ել
 Խինդ ու ծափով չես նյուտում եմ քեզ համար.
 Վոր ամենուր շաղ ես ափել զստարափող
 Գործարանների, նիղրս-կայան, նար շնճեր,
 Ձեռքդ մեկնել յեղրայրարար
 Մեծ Միութեան, դարձել նրան լավ ընկեր:

Ի՞մ հայրենիք, շինարներից դարավոր
 Շահ-Աբրախի մեղքով անկամ խնամամ՝
 Նրա անհաս բարձունքներն հեռավոր
 Ազ = խաջու ուղիտ-կանչով չեմ արտ՝
 —Մեծ հունար չի ծաղկած յերկրում
 Հանգես բերել նրաչքների բյուր զեզում.
 Հունարն ո՞չն ե, ափեր յերկիրն
 Ավանդ անել Քյանջու նման մի սեզում...

III

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

Մեր յերկիրը տասներեք տարեկան՝
 Բոյ ե քաշել, հասակ առել չինարու.
 Կեցցեն՝ Նրա Յիկը, Չեկան ու Յեկան,
 Վար ուս-ուսի հաղթ՝ Նեցուկ են իբարու:

Մինչ սրանից քսան տարի զեռ առաջ
 Յերեանը— պատշաճ կավե պատերի,
 Չեյիք տեսնում անէն կա բակում կան կանաչ,
 Կավե պատերն չսքած քարվան ուզաերի:

Հիմա շուրջդ բարձրաուլաց պալատներ,
 Թրամի կանչ, հաղթանակող ու զվարթ.
 Դեռ կիտաշեն, բայց ի՞նչ զոզարիկ են աներ.
 Ասեն մի քար կարմիր սուֆից— կարմիր վարդ:

Հիմա նախկին Յերեանը այն խավար
 Լույսերի մեջ զոնարափալլ ու հասակ—
 Կարծես հսկա Մոսկովն լինի լուսավառ,
 Թեկուզ զիններն զիբք բեր կարգա լույսի աակ:

Ու պըստավում պըստավում ե ամբողջ սր
 Կերտողների կարուսիլը յնուանդի.
 Դեռ շուռ չեկած՝ տեսնում ես զու ահա նոր
 Մի լայն փողոց արդեն յելել ե վտաի:

Մեր յերկիրը տասներեք տարեկան՝
 Բոյ ե քաշել հասակ առել— չինարի.
 Կեցցեն՝ Նրա Յիկը, Չեկան ու Յեկան,
 Կերտողները մեր գյուցազնյա որերի:

Ռ Ի Ն Ն - Գ Ե Ս

Ոխնայես,

Անս է յես...

Անս, զոր տեսս մեծ յեղբորդ Կոխովորուին,

Հայտնափար Գնեպրտարային,

Ջանկ զպոյոյ մեր Ջազեան,

Պսես զարձած Զարպեան՝

Կողմուն թեզ.

Տեսս մեկի տարբարակը հայտնոյ զես,

Մյուսի խրտա շրուշնեքը սքանչելի,

Եփանս ու սամիթոս Երբ-կանայի խրտան զես,

Անկ Սփրտարայ—մեջքը արած զյուզ ու շուխ:

Մինչ զու կանայ բյուրնեքին թիկն տված՝

Ու պարտրված քույրի մեջ կանայ ճախմար՝

Միմուզում ես խնդուն քանկ հարսի նման,

Եզ նազելի մեջքից կապած գուսկի քամար:

Կամարնեքոյ տնջերի մեջ քայլած շուրթեր,

Ոչից կտրված կուսես զուշար ձաղկտնիքեր.

Անկ ջրեքոյ խնարայի փրփուր խուսեր—

Խննթի նման զմնջ կվազեն, զմնջ կվազեն...

Հէչ չույտեքոյ...

Ու քոխուցոյ սիրու է կարմեա ամեն յամուցոյ.

Ամեն սյունոյ բրով կերտած մի հուշարման,

Փայլ տառիկի զանցով նշած ուրախ համուցոյ

Ջրից ևսնը նևովից յերգոյ շուխտիկի ևսյն:

Յեզ ու յմերզ...

Հիմք բնածնոց նոր կենցաղի ու նոր կյանքի,
 Զնատափունի գործարանին սնունդ-զայակ,
 Յեզ Սուրամի լեռների մեջ աշխատանքի
 Քափ ու տեմպի մեծ հեղինակ...

Թիան-զես...

Վոր խոսում ես Բուխարի ումնն տան հետ,
 Մաք հյուզերին ու գյուղերին նոր կյանք շնչում,
 Բեզ յեկեզ ե ալցելուքյան մի ձեր պահա,
 Զանեզ ու միզ, արն լույսիզ հազար վողջույն:

1932

Ձ ՈՐԱԳԵՍՈՒՄ

Ախորժայուք ձենից մատուց,
 Ձորագետի ուրախ զնիզի,
 Ձգարթի յերգիցց պարտանում
 Ան հրնգում եմ, ահա, յես ելի:

Արժանանակ ես ձորերում
 Հովիտի շղթն եր շքնոզնոցում,
 Հիմա թնդուն գուգուկի և
 Այս գայրերի մեջ գրնդում:

Արժանանակ ես սարերին
 Առված գալիքն էլին վառում,
 Հիմա նրանց ծծակներին
 Հազարաշյու լույսեր վառում:

Աժ ես ապիս Ձորագետի
 Եննք ու շարք-բեռաններին,
 Կուչ և գալիս ու գալարվում
 Բո լույսերից սեր թշնամին:

Ան կուց էլ յերբ կազարանս
 Գետագետին վառիկ շքիզ՝
 Ձորագետից քեզ կուզարկին
 Աշխատելու մի ուրիշ տեղ:

Կիկացոց ձենից մատուց,
 Ձորագետի յերգիչ զնիզի,
 Հազմանքներից ուրախանում,
 Մե՛ք եմ ապիս յես էլ, յես էլ...

Ա Ճ Ո Ւ Մ Ե Ն Ք-

Ժմա մեր յերկրում բուսածնների տեղ
 Ազարակներ կան,
 Յեզ Եռչիկի տեղ՝ կամ յերբաուհիք —
 Կարծիք գլխարկով,
 Այնտեղ և հիմա աճում ու ծաղկում
 Մեր լույս սպասան —
 Ասասարերոզ կոլխոզնիկների
 Կայծակե կամքով:

Օ եր յերկրում հիմա ցանքը բարակի
 Առ նակնգեղի
 Լեզու յն՝ տակ, հատում են իբրև
 Մեր բերքի մասին:
 Յեզ սովխոզները շուրջը բույրած
 Քաղաքի, գյուղի՝
 Արև են գտակ սոցխուխասկան
 Նոր արշալույսի:

Հիմա մեր յերկրում տախտակի, գյալի
 Բույրն և դեռ բուրում,
 Ար իբար հեաքից, Քարբիկների, աներ
 Աճում են շարքով,
 Ար Ջարսզնար Լուու սարերի
 Կատարն և զերում
 Իբա աշուձե բեռանի գանգված
 Քոթիջ-խոյանքով:

Մեձ և անք մեր, ու նեքյախային —
 Գարեր շն՝ տեսած,
 Ազարերով շե, գոր աճում և մեր
 Աճը հաղթական:
 Մեր հերսաները իանդադատության
 Արբուսներն հասած՝
 Իրենց ջղերից հյուսում են աչաղես
 Մեր լույս սպասան:

ԱՅՆ ԱՐԱՎՈՍՏԻՆ

Չիշում եմ, կարծես այդ լինելը չերևի,
 Անի վաչ թե անցած աստի՛ տասներեք,
 Անրբ Ապոստոլոսից տասնյակ թնդանոթ
 Արտասու՛մ ելին—պատասխասու՛մ ոչ...

Մեր բնկերնեքը ուժերը շարած՝
 Նամբա յնն բանում կարմիր Բանակին,
 Դիակչինք, զորքը թշնամու լքված՝
 Գրաի նա՛նանջի, զա նանկարձակի...

Այ մի զիշեր ել շուշառ շրացված,
 Բազաբու՛մ արեկց միտք ու ազմուկ,
 Փախչում եր շատու ժողգանին պարաված
 Իրա սրաջնրովս—զեպի արեմուտք...

Լույս տապառն կարմիր Բանակի
 Մի վաշտ յերեսց նաչրում բազաբի.
 Ատաթ տաջեից մի տանկ անապո
 Բայրում եր նանգիսա—սրոք ու շորոք.

Տանկի նակառն նասել եր զվարթի
 Մի բանակային զրաչը ևև ճին,
 Արտեղից-գորակց մի փարթում փունջ վարց
 Երան զեմ արեկ ժողապից մի կին:

Նա փունջը տասվ նույնպես սիրալի
 Այ տմուր զցեկ տանկի նակառն.
 Ինչպի՛սի ազատ, բազավո՛ր զալի՛ք
 Թի՛ջի՛նք զպայ այն տապառն...

ԽԱՌՆ ՅԵՐԳԵՐ

Ա Ղ Ո Յ Է

Այն մի գծալիչ առաժուտ եր,
 Սերբ թուլուններ բունից իջնում,
 Արշալույսին վաղշունելով
 Ազոթը էյին յերկինք ուզում:

Սեզ տերեր նեղ ստեղծա,
 Թեթև գողով ձրննում եր,
 Իրբն շրթունք միանձնունա,
 Կարծես, նա էլ ազոթում եր:

Դեռ փայլում եր Արուսյակը—
 Արշալույսան աչք վն աբբան,
 Սերբ առաջերն էլ վերջին ազոթը
 Մրննեացին ու շրացուն...

— Տեր, գուհեղի վշտից նազված,
 Իմ ազոթքն էլ թող նաանի ջեղ,
 Սեզ մազթանքս՝ սրտից աքրված
 Ընդունիր իրք մի վաղշակեղ:

Սեզ շրթունքս ա՛ն ու գողով
 Մեկի անունն եր շննում...
 Ա՛խ, նա, ընկե՛քս... հառաչելով,
 Տառապում եր վերջին շնչում...

1890, Սյամպանկա գյուղ *)

*) Առաջին տեղում յայտ է տեսել Բագու, ընդհատ առանձնական թերթում 1890 թ.:
 (Չեղմանն էրչառաչելուանն):

ՈՒՆՏ ԲԱՐԵԿԱՍՏՈՒԹՅԱՆ

(Մ. Ա-38)

Քոչ նակատիցչ մի վարչ պահեմ—
Սիրս համբույր-հիշատակ,
Քոչ նրանով ուխտս կ'նշեմ—
Ուխտ անարատ ու շխտակ:

Նրա շնչով զոգևորվեմ—
Տակամ կ'բանջի պայքարին,
Նրա բույրով թոչ ստորվեմ—
Սիրեմ ցովը թշվառին:

Քոչ այն վարչը կ'ընթիս սպրե —
Յեմ անթառամ և անվերջ,
Քոչ նա հոգի ինձ ներշնչե —
Անվախ կ'ովել կ'բանջի մեջ...

Քոչ, թոչ պահեմ յես այն վարչը,
Քաղեմ նրան սրտումբու,
Յեմ միշտ նրա բույրն պատվով,
Հիշեմ ուխտն ու յերգումբու...

1882

ՓՈՓՈՐԿՈՆ ԼԵՍՏ

Յերբ խորագննին հայացա ըստան՝
 Կայսրս եմ ձայլան, զուստս պատկերից
 Սեղ աչգ պատվի պեմքից զմերսւմ
 Տեանում թագնըլում կիսամար ըջպիս՝

Յերբ զս աչքերը հեռուն գիտելիս
 Մի վերջին ուժով փայլում են հանկարծ
 Սեղ համ խոնջւոցան վշտերի ըսվից
 Դապանի ժրտունջով մարում մերմազմ՝—

Սեւ միտ հիշում եմ աչկան ձովջ՝
 Կոր հանգիստս առան անպուսպ փոթորկից,
 Սեւ հիշում եմ այն մեզմ աչքիսնէրբ,
 Վարանք ժպտում են աշնան արեգից:

Սեղ զնէջ, սե՛ աչեր, մի սր վառքուան,
 Իսկ այժմ ասնջլում հուսախար սերից,
 Ինձ հիշեցնում եք ձովջ անպորտուն,
 Հազմվում, զսպվում անկ փոթորկից...

ՇՆՆԵՐՁՆ ԼՈՒՍՏԱԳԻՆ

(Լուկոս Մանուչանի)։

Սեր սիրելի Լուկոսներդ այս փնջիկը կազմեցի,
 Քարձ շիրիմիդ, տանջված ընկեր, ահա նվիր բերեցի.
 Լողակույտիդ թող զարդ լինի իմ փնջիկը բուրալից. —
 Նա հյուսված է սրտիդ մտտիկ ծաղիկներից, յերգերից...
 Բայց, ձեզ գիտե՛ս, գուցե գա որ, փնջիկս էլ թառամի,
 Հիշատակդ սրտիս խորքում... Ո՛ր, նա յերբեք չի մեռնի...

1895, Եւլիսի 23

ԱՐՄՈՒՆԻՆԻ ՇԱՏՈ

Ինչպես լուսինը չերկնակամարում
 Անրեից նետ փայլում է պայծառ,
 Ինչպես սառցերը պարզված յեթերում
 Եղբն են սալիս ել ավել կայտառ:

Այսպես էլ սիրտս արցունքից նետ
 Արբում է, զամում ճնշող ջուկերից,
 Ընդ իմ խոնկը յետանգուն շեշտով
 Զգամս են յեթեր՝ թե ստան նորից...

1903

ՃԻՆԻՆ՝

Չոր, դուստան ծառի նշույթին
 Բույն եր գըրել գորչ նի-նին.
 Վարտեղից եր աշխարհ ընկել,
 Հայտնի չեք այդ վաղ վաճին:

Մի բիրտ, թղուկ նա քղեց եր,
 Բայց հավանատ ու նեղսիրտ.
 Իր գոյութան մասին հուզեր,
 Վոր աշխարհքը խոսի միշտ:

Ու մի սր էլ վազարմելին
 Լսեց թուշուց նվազներ,
 Հեզնեց ձայնը նեք ըլլուլի,
 Վոր հյուսում եր սիր-չերպեր:

Նախանձիցը հաք-հաք եկավ,
 Վհուկ նրան բաս բռնել,
 Ուշք ու միտքը վողջ բնութան
 Դեպի իրեն գրավել:

Ճի-նի, նի-նի — էլում եր նա
 Յեվ միալար, շքնշարզել,
 Ճի-նի... նի-նի... լսեք, անն
 Յես էլ գիտեմ նվազել:

Յեվ սրն ի բուն ախարան հչաց,
 Վոր արաքվեց մեր նի-նին,
 Նախանձտար անշնչացած՝
 Արզնն ընկած եր գետին:

1902

՝) Բնագրի մի քվե, վոր ժողովրդի սուխով, էլում և մինչև արևի մայր ժամերը
 ապա ընկնում անշնչացած:

Յ Ե Ր Ա Ն Ի Կ Ր Ա Ն

Յերանի նրան, ով մանուկ սրից
 Վերա ու գրկանքն և նամարն խննույր.
 Ով փարթեմ կյանքի շքեց կենցաղից
 Չի լնի զգացել յերբեք մի նունույր:

Յերանի նրան, ով բյուր վշտերի
 Սպիներ ունի սրտի մալքերում.
 Ով ամեն մի վերք, ամեն մի սպի
 Վաստակել և բիրտ մաքրածան կուլում:

Միբրեմ եմ կտիվ ընդդեմ բռնաբխան,
 Կույի մեզ և լույ իմ անդորրայրյան.
 Կույեցեք և գուգ, գունք մաքրածան,
 Կուժով պիտ գանեք մեր յերջանկաբխան:

1964

ՎՈՐՈՒՆԷ ԻՍ ԸՆԿԵՐ-

Վայճնչ իմ ընկեր, մեր որն էլ կգա,
 Յեզ ինչպես ջանել արևածաղին
 Փախուստ և տալիս խավարը հակա՝
 Այնպես էլ այդը կողջունի կյանքին:

Կապար և կապել մտալ յերկնքին,
 Վայճնչ, իմ ընկեր, այս որն էլ կանցնի.
 Մի վարտա անեզ, մի կայծակ կրկին —
 Յեզ նորից գարնան մենք կերթանք այցի...

Թող լացի, ով վոր դիտե լճանել,
 Զվարճանա՝ ով շունի իդեալ.
 Աղազան ծաղկատ մերն է, իմ բնկեր,
 Պատրաստվենք նրան պատվով ընդունել:

1913

ՓՈՒՅՑ ԶԵ-

ՓՃ. ՃՄ չե, զոր ախոր ճառախուզ ե խոր
 Յեզ որն անթափանց.
 Ընկեր ընկերոջ, յեղբայրը յեղբոր
 Ել չի նանալուձ.
 ՓՃ. ՃՄ չե, իմ ընկեր, նկատիր ու անց...

Հարստեամբ յն չե սա մի նշան —
 Այս սրվա սրբ.
 Մի փորկաքար ե, ու միջոց միայն
 Լավ նանալելու՝
 Ո՛վ եր անկեզձր ե ձվ կեզձ քարբ...

Մտախուզն աք կչքանա շուտ
 Մեր հորիզոնից.
 Սարերի լանջին խոտերը թավիչ
 Կնփան նորից...
 Յեզ այն ժամ, ընկեր, նեմու մեզ, նեմու
 Կեզձ ընկերներից...

ՄԻՆՍԻՐ--

Մի ասիբ անցով գարունը կյանքից,
 Քե մուս է լսի անկախ յերազանք.
 Մի ասիբ դալար այս նոխ հասակից
 Եանգավառ սիրտ մեռնում է նվայք:

Տեսիլ ես աշնան անդրանիկ ամսվան
 Մտա ու բազեղի ներկված տերևներ,
 Կարմիր ու նարինջ պսակի նման
 Մտանքը հազած հարսանյաց շորեր:

Աշնան տերևներ, կարմիր ու բամբ,
 Վոր կանաչից ել սիրուն եք նայում,
 Կարազի յերզն եք յերզում զուք ախար,
 Իսկ վազը... նորից կողջունեք գարուն:

ՀԱՐՔԻԱԿ ԵՒ ԱՂՋԻԱԿ

(Ալլիպոլու)

(Եվեր զոտց մենչեկեմերին)

Չարեիկը մեղկ, հանդիպելով մի որ կուսին,
 Ասաց. սկզբի, շատ եմ լսել յես զու մասին.
 Աղբուս էս մեն, անմտաշէլի, հպարտի պես,
 Եւրջ պատաս, ինքզ ել սոված աղքատի պես:

Մինչ տես, տես, գլխարկ ունիմ յես շաշամի,
 Փորքս միշտ կուշտ, թրովբուս եմ, ինչպես ըստի.
 Ամենայն որ զփարեանուս, սրբախանուս,
 Ազատ, անհոյ, բանկեաներուս, թե զախանուս:

Կրծքիս վսեկն, տես, այն Զանիցն եմ ստացել,
 Այս գտնարն ել փախելոյ Հանսից ինձ անացել.
 Տանիկ փաշան որ ու գլխիք տարել ջնջի,
 Բուռայցին զգեստ կարել ինձ շէջիքի:

Յեզ կույսը մեր պատասխանուս է հարեիկին.
 «Դեռ խոսում ես, շես ամաշում, բաշտ գու կին,
 Այն ո՞վ լինի, ծախվի ջեզ պես ասին մեկին,
 Կոր շունենա է՛ զարգարանք, է՛ հայրի գին»:

Յես աղբուս եմ, շարս պատաս, ինքզ ել սոված,
 Բայց մասներիս կոշտերաքն եմ ապրել սովբած.
 Ի՞նչ գրկանջը կը վերջանա աշտբվանից,
 Բանը, թշվառ, սկսվում է հենց վազվանից»:

ԳՄԵՆԱԿ ԸՆՎԱԿ-

Դաշնակը ընկած... և բռնակալի գլխից փլկեց,
 նա, վոր յերեսուն և ավել տարի Նայ արյուն կլկեց,
 նա՛ վոր յերեսուն և ավել տարի, չար լողու նման,
 Իր շուրջը փռեց մահ ու գերեզման:

Հալածեց թափը մեծ գազափարի —
 Նորեկ աշխարհի,
 Բանտերով ցանցեց նոր սերունդների
 Յերթը վիթխարի,
 Ու վերջին ժամին յերբ մահ եր զգում՝
 Ձեռքերը լվաց կարմիր արյունով . համուճարների:

* * *

Դաշնակը ընկած... տանում ենք հիմա
 Նրան թաղելու.
 Նրա գազազը շինեցինք ահա
 Սև կամարների ախտախաղերից,
 Վորոնց տակերից
 Յերբեմն գողաց դաշնակն եր անցնում
 Ու... մահ տարածում...

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ԱԼԻՑ

Յես վազուց նստա իմ խոր արբանքին
 Անվ վաշխեցի՜ ինչ արգելված էր,
 Անս վազուց ազի սանն ինչ կյանքին
 Անվ ախար արգեն նստակա՛մ մի ծեր:

Անկեզ եւ կանգնեզ մեծ գի՛նի գի՛տաց,
 Դերնգման է աչս, ին՛ մի նոր փորձանք:
 Մահ, ինձ մի սանիր, զես շի՛չ էզ մի կաց —
 Չգտա՛մ եւ իմ մե՛ջ զես յնսուն մի կյանք:

Մի կտի՛վ գերշին, կտի՛վ զալի՛ք
 Քոզ վարե՛մ ուրախ՝ սնանե՛մ գոնց հյուրի,
 Համաշխարհային ին՛նորոզ ալի՛ք
 Քոզ հին ժարտիկիս ինձ իր մե՛ջ ձուլի:

Չե՛ վոր յես ես աչս մեծ աչի՛քի
 Մի կտի՛րն եւ — մի, վոր պիտի ջոյախի,
 Չե՛ վոր նա վազուց յերկնած յերկնքի
 Անպի յե զամեկ, վոր պիտի պայթի...

ԻՄ ԿՏԱԿ

Մածկոզ թարբ իմ շիրիմի
 Թոզ զնգանի նման լինի.
 Պատվանգանի վրա գրած
 Թիզ ու անուն Հակոբյանի:

Յեզ գրիչս այս կուտ սալին
 Կուանի տեղ թոզ լուտ հանգչի.
 Ձեզ վոր յես եմ, վոր ստաղլին
 Անգամ գրչով սալին զարկի:

Գրիչը մուրհ, կյանքը զնգան,
 Վոզլն իմ կովք նշանաբան.
 Թոզ ուրեմն մահիցս նետս
 Նա զարգարի իմ գամբարան:

1920

(ՍԵՐՄՈՐԿ ՎԱԿԱՆԵ)

Յես վոր մեռնեմ՝ իմ շիրիմին մի թար գրեք զուք սալանն,
 Յեզ այն սալին թարից կերտած մի մուրհ հանգչի թոզ յետաքին.
 Յես ուզում եմ հողի մեջ ել կատարել մի սև աշխատանք,
 Մնացողաց — դեռ յերկալ: կյանք, զմնացողաց — իր հարզը տանք:

Իմ սալ թարի պող նակասին գրեք զուք իմ վերջին կտակ,
 Վոր թողնում եմ իմ զինակից ընկերներին վորպես ազանդ.
 — Բանվճար ես դու, գրչի ժշակ — գզվիր, սիրիք մեր աշխատանք,
 Հավճրժ լինի հիշատակը, ով մահանա իր նախարակ իր փոկի տակ:

ՊՐԵՍՆԵՐ

ՆՈՐ ԱՅՈՒՆՆԵՐ

(Տախտ-34)

ԱՅՈՒՆՆԵՐ

I

Ան իմ մաւան կյանք ստա՞մ նորից
 Յե՞մ պատանեկան աշխույժով յուսան
 Թուեց սրտիս նաւանցան սրերից —
 Անցան սրերի նմայք սիրուն.
 Սրեր, վար անցան ծաղիկների մեջ,
 Լի վախերներով անմեղ մանկական,
 Սրեր՝ վար անցան շարնչութ, անվերջ,
 Բուսն նույրիով պատանեկական:
 Յե՞մ ԲՆՆ է կյանքը... մի յերջ պայթական,
 Վար կրկնվում է հրաշքանշ, թողիչ
 Յերեկներով, յերանակներով,
 Վար նշվում է ախտիս գրավիչ
 Ան մարում ցավի արձագանքներով...
 Կյանքը մի նկար, վարք հյուսվում է
 Հազար գույներով, հազար ցուրերով,
 Կյանքը նկա մով, վար փոթորկում է,
 Կամեր խորտակում ու վերջը Թու՛մ
 Մենակ ու սխուր իրա խոնկերով...
 Ան իմ մաւան տեսնում եմ նորից
 Տանջված անցյալի ծանր յերկունքից
 Գտնախ մեկ կյանքի նոր գարուն —
 Մի պատկեր սիրուն.
 Գտնակեր մի կույր, վարին շատ վաղուց
 Վարնում է յի, բայց չէ յի գունում,
 Ան մի իրեւել, վարին հիմա՞վուրց
 Յե՞մ տեսնում է յի է՛ չէ յի տեսնում,
 Վարին յես ձգտում՝ բայց չէ յի նամում...

II

Այժմ ա՛նա նա... տեսնում եմ, զգում,
 Վոր իմ հոգին և նրա մեջ ապրում.
 Վոր իմ և նրա հոգու ծալքներում
 Կն մի հարազատ իբրաք նման գիժ՝
 Խորը սկզբում միասին ցավից...
 Բանցք և, ցանցք, յես չեմ կշտանում
 Նրա գրավիչ, խոտուն աչքերից,
 Յեզ մտնն անզամ մի բան եմ գտնում,
 Մի միտք հզանում նրա պատկերից,
 Յերբ ուշքս շարած նայում եմ նորից.
 Ա՛խ ախ աչքերում մի ամբողջ աշխարհ,
 Ախ թախծուտ շուրջինն մի ցավուտ մպիտ,
 Իսկ հրապույրը գեմքի վշտանաք...
 Զգում ես, վոր նա կրել և մի վիշտ,
 Մի խոր, անհուն վիշտ, վորը չգիտես
 Ո՛ւր և վերջանում, նրան մէք տանում,
 Կամ ինչ՞եւ հոգիդ այնպես տատանում.
 Աւ ժառանգ ես, ու մասնում ես՝
 Յեզ չես հասկանում...
 Զգում ես, վոր նա մտապ հասակում
 Շնտ և սոկացել, շնտ և գիժացել,
 Աւ թեև նրա կյանքը ծաղկալից
 Հոգմերի տակ և մեզել, մեծացել՝
 Բայց ելի անցած վշտերի բովից
 Մի զեղեցիկ բան գարնայի մնացել,
 Ո՛ր, յես սիրեցի այդ նազան կույտի
 Շողը յերեսի.
 Բանի նայում եմ — ել չեմ կշտանում,
 Զտեսած ժամին խորը վշտանում,
 Կարծես կորուսած մի անձ թանկագին
 Նրա սուզըն և սրտիս ծանրանում.
 Ահա յես մեծակ սպասում եմ յուս.
 Ամեն մի բողե, թե հն, պիտի զա
 Աւ բանա իմ տան գոճակը ախուր,
 Յեզ իմ սողե կանգնի հեկեկա,
 Կանգնի ու ստի՛ տեսնը վոր յեկա,
 Յեկա գիտնալով, վոր կրակի պես

Լաջփում ես սկնումս... շինեմ զոր շոքեմ
 Ըստկանայ տխուր ու լեց զխաբարշեմ,
 Կար սրտից ջափը նկատեմք յամեն
 Աւանդեմ, զոր յեւ աշխարհն էլ անգամք,
 Այնքանն էլ ջար չեմ, ինչպիս կարժում ես...
 Աւ յերազի պէս անարտչ ու ճուք
 Ասես ու գնան, ասես ու գնան՝
 Աւ մեկ էլ անանեմ, զոր դու էլ չիտես,
 Կար դու էլ չիտես...

III

Տեսնում եմ նորից, զու մ'ն սկնյախում
 Կասե՛լ, գիտում ես աշխերոյք թաղում.
 Սիրում ես դու ինձ թէ կոչես գննում —
 Այց չեմ նուսկանում
 Այց խորնրգամբո յանկայ ժամին
 Բո նրապուչքն եմ յես սխախ զգում.
 Կյանքի տրեք իրոս իմաստոյ
 Զգում եմ, աշխես նուչք և ասնում
 Աւ շոյոց, անուշ մի նուսպայքով
 Լաջփում ու լաջփում իմ նպու խորքում:
 Լեմ, դու նայում ես յերկար ու թաղում...
 Աշխերց կարծես անբեւոյ ճամկփում
 Մի աղբյուր լինի, զոր ուղի յաղում՝
 Տերեի սակեց գնում և, նասում,
 Կայում յերեւիտ, սրտես նես խասում.
 Աւ յես ձարտփի տապ ձարոց ջրից,
 Աւ յես կարտաի մարտուր ը յարեղից՝
 Ընկնում եմ յանջից, զոր սիրես ըսչեմ,
 Փգնիքում կրծքից, ջափս կուշու յաչեմ՝
 Բայց մեկ էլ նանկարն աշխես շրայում,
 Կարպես մի աշխում սարն ի գեր յեղում՝
 Տեսնում եմ, ասփնց, զոր դու էլ չիտես.
 Կար դու էլ չիտես...
 Մ, տղ աշխեր աշխարհն գրտփիլ —
 Կարծես սուրտեւում մարգարիտ-մաղիկ,
 Լեսան ջնարոց, բայց կյանքի կարտու,
 Ինձ խոստանում են մի նար սաստփու:

Զգտում են նրանք ինչ վոր անհայտի,
 Կարծես զորոնում մի աշխարհ գազանի,
 Գազանի մի աշխարհ, ուր յեթն հոգին
 Յերջանիկ զգար ու շուտ մահանար՝
 Վնչ մի ափսոսանք չեր առաջանայ:
 Զգտում են նրանք, զորոնում մեկին:
 Գերբնական աչեր, զուք ժււմ եք ուզում,
 Գուցն յերջանիկ կյանքը յերազում,
 Կյանք իմաստալից, կյանքը իրական,
 Կյանքը կյանքի մեջ գազափարական,
 Լի հուզումներով, ցանկութուններով
 Յեզ յերջանկութան փոթորիկներով...

IV

Յեզ յես վազուց ե նեու կարտի
 Մի ցով եմ զգում իմ ցավու սրտում:
 Յեզ յես վազուց ե սիրս անոթի՝
 Նրա զոչ ու հույն եյի կարտում:
 Արթնացավ իմ մեջ նա մի նոր ուժով,
 Միբաւ լըծցրից այնպիսի հույզով՝
 Կարծես վերափոր մի խոցի մըմունջ,
 Կարծես փայփայոչ կանացի մի շունչ
 Վողջ եյութունչ շոյում, զուրգուրում
 Ու հոգուչ բերում
 Մազկունքից բուրոչ մի քաղցր զրդիւ,
 Մի անուշ թմբիր...
 Յեզ այլ ժամերին մի կյանքն ինչ ե,
 Հարյուր կյանք թե սամ այլ քաղցին՝ քիչ ե:
 Ու յես իմ հոգու ուժերի թափով,
 Վոր խըտացել ե ծով-սրտիս խորքում,
 Ուզում եմ քեզ զամ հիշ ու սարսափով
 Ու ալքի պես մնկներոչ փարեմ,
 Վառքերոչ մարմար գրկեմ, համբուրեմ,
 Ասեմ՝ իմ անդին, աջուկս իմ կյանքում
 Յես զես չեմ սիրել, բայց պիտի սիրեմ,
 Ու մեկ ել այլքս յես վերև հասեմ,
 Տեսնեմ ինձ մնակ, իսկ զու ել չկես,
 Թու՛ն էս, մարե՛լ, վորպես խու յերազ...

V

Ա՛յ զերջին անգամ տեսա, նայելիս,
 Լազար պլշտներով, Լազար թաղչանքով,
 Յնաս թեզ մենակ սիրտոյ Լազգիլիս
 Մասխան ծովի բունն նորանքով,
 Դշուխոյ յես տարան, մազերդ ջիբքան,
 Լուսանաս թափով չղակցական
 Չուրերդ չարգուս, մասներդ սեղմուս,
 Արդյաք մեծ մասին ես դու մաստուս
 Լաքսի, աննախի, ներկա մի անմի,

ՔԷ մի զնարքի.

Սնաս թեզ ինչպէս շարան միտք ու խէշ
 Անգամ ես գանկ կտակածիդ մի յեշք...
 Ա՛յ մի սիրտչիք մոլիտ իմ բամին
 Պայթում ե հանկարծ շարքիերիդ ուժգին,
 Չարի, բարիի ուժերն են կոզում,
 ՔԷ հանապարհիդ գարշերը փափում-
 ներկայի փշեր, սեղչայի կուշեր,
 ՔԷ զեւ անարդ մի համք զիշեր...
 Անկ մասնում եմ. զանցն սա ուժի
 Հնաս աշխարհում իրեայ սիրուն,
 Դուցի փաշտարան մի աննաս տան
 Դերմարդ կոզիւուն Լազարս արմանի...
 Ասեմ, իմ սիրուն, իմ Լազու պատեր,
 Ա՛յ ե՛ս այն Լակուն, զոր կարգադասով
 Քեզ յինկ ընկեր.

Ա՛յ տյն տխուներ, զորն համպեց
 Տիրեչ քո սրտին, իշխեչ քո մարին-
 Ա՛յ տյն յերկինքը, զորք խիզախեց
 Աժափեչ իր մեջ քո սփչյան Լազին...
 Կյանքի ծարմօր յեսականության,
 Աննաս թափչքը բունականության-
 Արդյաք աշխարհիկ փայել:ությանը,
 ՔԷ փարթում կյանքի սին կեր ու իտուր...
 Ա՛յ, թե՛ նա տեսներ իմ զսօլ ու թախիծ՝
 Քեզ ինձ կթողներ տյն նեւս տեղից,
 Քեզ ինձ կթողներ զոչ թե՛ անմեղական
 Լակ բախտիս համար- իբրի կարեկից,

Այլ ձեռքդ տուած, վորպէս թեանկից —
 Աշխարհ կերթայինք կյանքը ժամեւս,
 Մեր միտքն ու հոգին ժարգկութեան տալու:
 Յեզ, սառ, ինչու մի ևս չես հողթական
 Վարտի նման ինչ և թեյազրոււմ,
 Վոր դու միայն իմ աշխարհն ես սիրում:
 Կամ ինչու սիրաս հուճկու ևս չես ստան՝
 Ազգակնկլով միշտ նուշին և ստոււմ,—
 Վոր քո խելացի աչքերը անուշ,
 Վոր քո աչք ազնիվ ժպիտը քնքուշ:
 Մեկին սիրելու համար չեն ստեղծված,
 — Մտված են նոքա ամբողի համար,
 Նոքա ծուխըն են տառազած կյանքի,
 Նոքա ծնունդ են մի այլ աշխարհի,
 Յեզ թող վոր ազրին ժարգկութեան համար:
 Ո՛ր յի՞թե փշի իմ գլխին կամար,
 Յես չեմ հավատալ, յես չեմ հավատալ:
 Վոր հոգիդ պայծառ և սիրտդ ազատ
 Կարենա զերել այլ եակ—անկատ:
 Դու ինչ ես սիրում, դու իմ իջեալ,
 Յես չեմ հավատալ,
 Վոր միտքը անշի սրտի բարախում,
 Մտաիդ մեջ մի այլ կրակ և միտում...
 Յեզ այդ գուարը նովբրել մեկին
 Ետն և յեսական—կաշկանդոց հոգին,
 Նքա թռիչքը մի ցնորք անտես,
 Յերեբուն մի հոգ, ուր ինչ էլ ցածես՝
 Գրաի թառամի, պիտի չորանա,
 Մկիզք ու վախճան յերբեք չունի նա...
 Յեզ թնչ և մեկը,
 — Մեկը՝ մի ստվեր, վոր ինչ էլ յի՞նի,
 Նման թույլ ու մեղկ ստոր շնչունի
 Արձագանք չունի:
 Այլ և հաղարը, այլ նոքա կոշում,
 Նքա դրանից աշխարհն և թնգում...
 Ա՛ն, այն աշխարհում կա մի անապարհ —
 Անձուկ ու փշոտ:
 Ուր յի՞թե գնաս՝

Քեզ պիտի շողի վտակի ստափոս:
 Եւ չե՛մ մի յերազ,
 Միրելի ընկեր, և զոչ արն պատարանք:
 Եւ խոստանում ե ջեզ իրական կյանք:
 Ինձ՝ նոր ստափոս . .

ՅԻՎՈՐԳՅ ՄԵՆ

VI

Յնին իրով ե, նազելի սիրուն,
 Կոր քո աչերը կյանքի շնոր կարսոս
 Մի նոր, իրական աշխարհ են փնտրում,
 Սեզ ինձ խոստանում մի նոր ստափոս:
 Արի տանեմ ջեզ իմ սիրածի մաս:
 Ինչի պարնարան՝
 Արի տանեմ ջեզ, ուր բանվոր մարդիկ
 Չեն ապրում միայն ցածր անձնական,
 Այլ ցածր զուրում շարքաշ մարդկության:
 Ուր դարձ ե կազի մեջ են վարանում
 Հնույք-բանային բազմափորության:
 Այնտեղ միտ-ին և ընկերովի
 Իրար թե կտանք, նեցուկ կլինենք:
 Կոր ցած ու գրկունք նեշտությամբ տանենք:
 Սես ջեզ կախենմ զձե՛ լոկ սիրելու —
 Հանուլքի համար,
 Այ սեզմ նուշիելու քո մտապ հազում,
 Կոր զու ափելի լինես գիժապկան
 Այս դաման կյանքում:
 Ա՛խ, մանկությանից ջնկեր սիրելու
 Քնչապարն եմ յես,
 Աւ թե ինձ լես՝
 Կգոս միտին,
 Ել չես մտածիլ անձտախդ մտին:
 Յերանք՝ նքուն,
 Ով կանցնի ջեզ հետ կյանքի նոր ուզին:

VII

— Գնանք գործարան...
 Բայց լիք սանձ, սիրելի ընկեր,
 Վեր չկան այնտեղ ծառ ու ծաղիկներ,
     Բազեղ ու խոտեր.
 Հավքերի նվազ, գուլ-գուլ ազդյուրներ,
     Յե՛կ վաշ ալ վարդեր.
 Ձեռ տեսնի՛լ այնտեղ լուսնյակ դիշերի
     Հուսալու առկեր,
 Վճի ել սիրահար ջանել, արե՛ր
     Կրքոտ համբույրներ.
 Այնտեղ ծառի տեղ ջղված են խրթոտ
     Յերկաթե սյուներ,
 Բազեղ-խոտի տեղ ցանցերի փշոտ
     Գողպատե լարեր,
 Գեղախոս իռննոց յերգի փոխարեն
     Կը լսես այնտեղ
 Հախարակների ուղալիքն Վրաս,
 Յե՛կ խենթ փոկերի համերգը անց.
 Այնտեղ խեղդվում են շողու ամպերն.
 Գալ ազդյուրի տեղ՝ զբախնք ամեն որ,
     Վարդի փոխարեն
 Ծորում, քամվում են արյուն սրտերն,
     Յե՛կ շուրջի ջուր
     Շտինց ու ժխմբ...
 Կը տեսնես, ինչպե՛ս թանձրացած միտք
     Միննուրդները
 Յերկինք են կառչել ազան յերախով,
     Մբոտ պնչերը
 Կարծես հրաշունջ վիշապի նման
     Ուզում են շնչել
     Ու իրենց քարշել
 Անուն բարձունքից փայլուն սասպերը,
 Վեր նրանց թաղեն մուշ-միտ մեջ.
 Կը տեսնես շարված սպազոր ու խեղճ
 Արևեստանոցի աղյուս-պատերը
     Քանակ ու թաց-թաց,
 Կարծես բանվորի զբախնքով թրջվա՛...

VIII

Սեղ զու կմանես աջն զործարանի
 Կամարների տակ,
 Կարեղ յետեմ ե թափով աշխատանք-
 Կը տեսնես աջանեղ արձևաառնայի
 Հարազատ զամակ կազմի-բանվորին,
 Կարծես Քաւայը նստել է նրա
 Կարացած մեջքին
 Ա՛խ, շնո ետ տեսել նրան, իմ ընկեր,
 Սեւցած յերես, միի մեջ կորած,
 Այ զես հասակը յերեսուն շատած՝
 Կամ մերկնուն է նիբում իր թաթում—
 Կտաքերը փշրած, բազակը հասած,
 Կամ ոչ նկատեր այրած, փոթնփոթում...
 Սես տեսա նրան, սիրելի ընկեր,
 Մի միկն զիշեր
 Բարան եր գտալում, փնջում կտապած,
 Ամեն անկյունից, գորպես վիշապներ,
 Կարմիր կրակը յեզաներ հանած՝
 Ոգը լիզելով յերկաթն եր ծածում—
 Մուփ-մուփ յիկմում,
 Սեղ նրա զիմաց գորքինը կանգնած,
 Այ բոցի զուշնից թափ, յետանց առած՝
 Չարցած մասներով յերկաթն եր կտում
 Սեղ սրղպատ մեջքով համաբն ծուռ,
 Կտում ու կովում...
 Սեղ մինչ մի նոր մե, մի կյանք չեր տալիս
 Առանչ մետաղին՝ չեր հանդատանում:
 Սեղ խորում է յի... տնն թե ուր է
 Չգտամ բանվորի սակեմոց վազին,
 Ան՝ թե ինչու կարմիր-ուչ զուշնը
 Նա սիրելց աշնպես խանդապատաղին,
 Այ թեև կաթ-կաթ քրտինք է ծարսւմ
 Մրտա հակառակ,
 Բոյց էլի մի իր, մի զործ է նույրւմ
 Անշունչ յերկաթից,
 Մի զործ հոյակապ,

Վարով կոփվում ե իր կամքը յերկաթ,
Մնվում ու բովվում հազուան անհաղթ:

Մի ուրիշ անգամ այս տխրաններին
Յես տեսա, ընկեր, մեծ ձուլարանում:

Դույլեր ու ձողեր ձեռքերը առած՝
Ջեռուն հնոցի շուրջը բուրբա՛ծ՝

Քննչ եյին հայում:

Վազրանն ամենի կարմրելի էր, փափկելի,

Ուզում էր պայթել...

Յեզ անա մեկը անձկեններեց

Մուր ձողը ձեռքում

Վազրանի կուրծքն ե զայրույթով մխում,

Յերակը խայթում:

Կարմիր հարցքը արյունի նման

Վիժում ե ուժգին,

Կարծես հոխորում կլանել նրան՝

Ոզ վոր խիզախեց վերջ տալ իր կրծքին:

Բայց բանձորը քաջ սովոր ե նրան,

Մազրում ե, կեցում ջեռուն կեզուկին:

Հարցքե մեջ ե սնվել, մեծացել

Նրա հաղթ հոգին:

IX

Վարպես հրաբուխի ջեռուն ձուլածո՝

Շիճնած զույլերում հարցքն ե յեռում,

Մարդիկ վտանգի հարաչ-հրոցով

Հարցքը դեպի մեերն են բերում:

Անա հասել են մե-կաղապարին —

Մահ ու դժոգքի այս հանապարհին՝

Հանկարծ վարպետի խորխոս հրաման...

Ու մի վայրկյանում տասնյակ բազուկներ —

Կարված մկանունք, ուռած յերակներ

Դույլն են ձուռւմ զհեղ մեի բերան,

Կակորզը թափում հայրը հուրհրջան:

Կարմիր կեզուկը հայած շուգունի

Քլլաում ե խնձի հասանքի նման:

Բոցեր են յհնում կրճրիցը նոցի,
 Մեծբանաբոց զազնանում ուր,
 Բայց մի է նազում վիրապի խաղին —
 Բառասուր նրան զուսից է արդին,
 Ռարախ են մարդիկ ու զո՛ւ են նրանք,
 Վար նաք տանջանքից մնակց նազմանակ,
 Դեանի ասկ լուսված զարծի կենդանի
 Իր գիրկն է աւել նոցի կապապար,
 Կարծի մարմնացել... Կեցցե՛ զազափար...

Ն

Այգզեա շարժվելու նրանք միշտ սովոր,
 Այգզեա աննանդիտա յնուսն ասեն որ
 Դաշխ են անվերջ,
 Հազարը մեկի պես, մեկը՝ հազարի —
 Մի աչիբից յեւ՝ բյուրավոր աչիբ,
 Զուգում է յեւր նոցա մեմի-ի մեջ
 Սեփ մեռած կյանքի հազում փոխարին,
 Նրանք զաշխ են մի-մի առափառ —
 Ստվար մարերը նառազայքնելու,
 Նրանք պայքարում շարքաց մարդկութեան
 Հանդիսա քերելու,
 Նրանք ասնջվում են վնչ ինն, շեղ, մյուսի,
 Զարբոցի համար,
 Նրանք մեռնում են ինն, շեղ, յերբոցի —
 Ետանքի համար,
 Սեփ նկայական մի ցուփով առափած՝
 Զգտում են առաջ, անցնում խոթելից,
 Սեփ սիրան է ինչպիսի աչք միտքյունից,
 Տես, աչք նրանք են, ուր ասեն մեկը
 Մի քար է քաշում մրջյունի նման
 Ազապա շինքի կտելու հիմքը,
 Սեփ յերբ աննում է պտաները յեւսն,
 Սեղան, բարձրացան է զարծն էլ կենդան՝
 Վարկարվում է աշյունի նման
 Դեանք զարձարան,
 Դեպի կարճիքի, քաղց ու ասնջանքի
 Այն յնուսն քուրան.

Այնտեղ կտեսնես զրկանքի զորուն,
 Ուր ինքն աշխատում, ուրիշն է ուսում.
 Այնտեղ կարող ես հասկանալ մարդուն,
 Կանալ վերջեր սրտից արյունով,
 Հրելատեղային այդ բարի դեմքով,
 Քնքույլ, նրբազգաց կանացի հոգով
 Այնտեղ կարող ես ցավեր ամուքել,
 Յեղ վնասյալի սիրալը բորբոքել,
 Վոր լքման ժամին
 Վտին դիմանալ նա կարողանա,
 Մինչ մի լավ որի նա կմտանա...
 Մտեցիր նրան, մյ իմ սիրելի,
 Տանջվիր նույն ցավով.
 Եւ, ով շատ տանջվում՝
 Ամենից լավ է կյանքը հասկանում...

XI

Յեկել եմ կանգնել թափուտ անտառի
 Մի լայն բացատում, կանչում եմ նրան.
 —Ո՛ւր ես, սիրելիս, ճիւղ իմ նազելիս,
 Գնանք զործարան...
 Բայց նա չի լուռ... մի, նա չի գալիս...
 Շուրջս մայրիներ, գալար ու ճկուն,
 Շուրջս կազմիներ, ջանել ու տոկուն,
 Այստեղ անտառի համեստ ծաղիկներ՝
 Մեխակը կարմիր բյուրով դիմացկուն,
 Համիկը նազան, պաթառ ու ծպտուն՝
 Իրենց անտառի յերզըն են յերզում —
 Մեկ իրենց կանչում...
 Նորից մայն տալիս, նորից եմ կանչում.
 —Նազելիս, ճիւղ ես,
 Չե՛ վոր սիրեցի, փայտաշիցի քեզ,
 Ինչպես արևը, վոր կյանք է շնչում
 Գալիացած ծաղիկն,
 Ինչպես զարնան ցոզ, վոր ձիլ է տալիս
 Նրա արևատին:
 Աւ նա չի լուռ, ու նա չի գալիս,
 Նրան մի ցնորք, մի կյանք է քարչում.

Դուցն ե կյանքը — ի նաևս չընկրով,
 Դուցն ե կյանքը — մանր նպակրով...
 Ա գնում ե նա նախքան իր բույրից
 Բարես յերազնու իր մեկ շերտըսում,
 Ա գնում ե նա... մի գրան, գուցն,
     Ինքն ել աբարից
 Կրպես թույլ մաշիկ տունց նեղակի,
     Ատանց ինձաճի,
 Գրախ շարունա, պիտի թառամի,
 Մանր, ստորյա մի պատանորից...

XII

Ասկ եր մեկը նույն գիտանանքից,
     Կը յունյակի տակ
 Ամեն ինչ շարժում, փոխում ե նորից —
     Յեզ ալպես անգիբը...
 Ա՛խ, յես Յուցի գարնայ մեն-մենակ
     Իմ ցավերի մեկ:
 Կրպես մի ցնորք, գուցն ե պատանու,
     Նա յեկամ, անցամ,
 Ետից, փայտից, ընդգրկից նպես,
     Նորից շրտցամ,
 Նա յեկամ, անցամ ստուպի նման,
     Կրպես նուզոյ աննչ,
 Ա թոցից սրտես ցավես պատանւթյան
     Մի տիրույթ ել:
 Յեզ յես զգացի, գոր նա ինձ նամար
 Մտովի, բայց ստար՝ ե՛ կար ե՛ շրկար:
 Յես տեսա նրան իմ յերազնաբում,
 Յես տեսա նրան յիմեց-բարեունքում,
 Լուսնյակի պես յերեսը նանտ
     Անդերի մայրից,
 Անտականույթի, յերազ աշրքով,
 Գյաթական մայրա շարթիմ փայլիլիս —
     Ինձ մեր կանչելիս:
 Ա՛խ, յես նազուցա, գոր իմ նազելիս
     Կովի չէր սովոր,

Երան հանգիստ եր միայն հարկավոր,
 Գուցե և զազանց մի կյանց բախտավոր...
     Յե՛կ յնին աղղկե՛ս՝
 Ինչե՛ւ իմ հոգին կրակի՛ց առաջես...
 Ա՛խ, այլ չիմանաք զորդես մի կատակ,
 Քաւրի՛տացու՛թ յուն չե՛ր սա մի գառարկ-
 — Սրտի գնդանիքն եր, բոցի պես հարց,
     Այրոջ, սուրբոջ,
 Բայց ելի ծարավ սիրտ սեզանից —
     Անկուշտ իրարից-
 Սրտի գազանիքն եր սրյունը զստոյ,
 Ուր յերկու համառ, անհանգիստ ուժեր
     Զգտում են իրար,
 Բայց ծածուկ սանձի՛վում մեկ-մեկու համար-
 Գուցե և հոգու, մտցի իմաստի
     Ներշնչու՛մն եր այս,
 Վորը ստրում և մարտիկ պոստի
     Թոխշում անուտ-
 Յե՛կ նոր հասկացա, զոր յես աջովի էմ
     Լոկ իմ կրակից,
 Վորը մի անգամ մարդու մե՛ջ զստվում,
     Մարում և նորից-
 Վոր նա մի անոթ, ուսկից ծծել եմ
     Նեղուկ կենսաբարբ,
 Նա մի բնութ՛յուն, զորից աղղկել եր
     Հոգես խանդավառ...

Կ Ա Ր Մ Ո Ւ Ր Ա Ն Ի Չ Ե Լ Ե Ր

Չ-րդ ընկ շնոր Կարգուսի:

ՅՈՒՐԻՆ ԴՄՈ

I

Ո՞ր Կարգուս, յես թեղ աջնդեա սիրեցի՞ —
 Դու չհասկացար իմ հոգին-պոետ.
 Կրճարիս նեղ համբին թեղ վարձեցի՞ —
     Դու չհկար ինձ նեա:
 Դու չհկար ինձ նեա, ե մի յար քաշած
 Կրճիս թելերից, չքաշար սնունտ...
 Ան էլ գնացի իմ սիրած համբով —
     Ուրիշ նար չկար.
 Ան էլ գնացի ու համբիս տեսա
     Մի յով աղջկա.
 Մի յով աղջկա յես հանդիպեցի —
     Դարձ ու Դարգուսար —
 Անձ մե՛նք սրտացին իրար սիրեցինք
     Վարդեա քույր թողաքք:

II

Ո՞ր, Stella bella!...
 ձիշու ե, թեղ նման գագարիկ չե, սիրուն
     Իմ կույր սիրած,
 Ձե նա յերկնային, վաչ ձայնը անուշ:
     Հարից վաչքում...
 Այն, նա չունի թեղ այն յերազույ
     Աչքը նմայուն,
 Վաչ էլ կանաչի նմայք թաղմովս
     Դեմքի գծերում,
 Բայց չթեղ ե նա, առողջ ու փարթամ,
 Վարդեա կենտուտս թարմաշունչ գարուն:

Շուտով թառամեց նա շն քնքույշ վարդ,
Այլ կարմիր մեխակ դեմացեալն, նպարտ.
Նա իր և յուր յամբ՝ անդուլ աշխատանք,
Սեռ իմ հույզերով՝ փոթորիկ և կյանք:

III

Դու ինձ ասացիր. — գեղեցիկ էմ յես,
Տես իմ աչերը — արեից ել վառ,
Տես իմ ժպտը — յուրից ել պայծառ,
Քո սիրտդ վողուն հմայք կերբի
Յեզ գրավչությամբ սիրտդ կզերբի,
Իմ մի հաշտ խոսքից քեզ բազդ կմայրի,
Յեկ քո ծարավը ինձանով հագի... և:
Յեզ կրկնեցիր՝ անս,
Գեղեցիկ էմ յես...

— Վնչ, գեղեցիկը իզեան և վես.
Նետվել փոթորեան ծով ամբարի մեջ,
Ինքս ել մի ալիք նրա նեռ ձուլվել,
Յեզ կուլնել, կուլել, անհանգիստ, անվերջ,
Ի՞նչ կա գեղեցիկ սրանից ավել...
Դու ինձ ասացիր.

— Մի թաղիր ջանել հասակդ յոռուն,
Փոթորիկներէ ալիքներէ մեջ,
Քո յերազանը դեռ շնառ և նեռուն,
Յեկ սիրե՞նք, սիրե՞նք իրարու անվերջ...
Յես՝ յերազներէ չքնազ յերգեհան —
Միքո մի աստված,

Դու՝ մի ջիզ յարված, վար ձախ ևս հանում
Մբարեցս աչքված...
Քեզ քո կոխվը. պայքարն ու վտանգ,
Յեկ ինձ նեռ գնանք...

Յեկ ինձ նեռ գնանք — կյանքը վերջ ունի,
Չերմացնենք նրան մեր համբույրներով,
Արբեցնենք սղը ծաղկանց բույրերով.
Իմ սիրո համբան վտանգներ չունի...

— Ննզ և, գուցեի,
Միակողմանի
Քո սիրո համբան —

Կանաչիտական,
 Սեղ աբղեն ներբոված՝
 Բա սիրտ սաստկած...

IV

Նիշում եմ, մի սբ—մալխյան գիշեր—
 Դու ինձ մտանցար... Արի, յեյանենք
 Անք այն սարն ի գիր
 Ա. գիտախրենք

Վին սրշալույսին նոր ստապատյան:
 Ա. մենք սարն յեյանք...

²Քաղաքը հակա անմայր սանրածկած
 Անրկուսին սուս՞
 Բյուր հրազների փակչ եր մի ցանց.
 Հազար աշխերի, հազար սաստկերի
 Քաղաքը փախկած
 Քարթում եր հուփից...

Սեղ ստորակուն չա մեզ շոյանքով,
 Կիսամար նախնից անուշ շշուկով
 Ասացիր դու ինձ.
 —Այս քաղաքը մեծ չեղ նեղ է թվում,
 Վոր ստրվում ես այլ հարկո՞ւններով,
 Այս նախ ու փարթում նմայքը կրճրիս
 Քեզ չի՞ հրգենում,
 Վոր բարբոթում ես այլ յերազներով...
 Սեղ մեզ, աննկատ, մաշնիսի նման,
 Քուցտոպ կրչով ինձ չեղ քաշեցիր,
 Սեղ չես գլուցի մարդ չարթիսից
 Հարը հայանքի...
 Ա. նարից գազգո՞ղ, մեղկ ու նվազկատ
 Կիսարաց չարթով դու շշնջացիր.
 —ՏԵ՛ս... ո՞քս է անու յեղեմը կյանքի...
 Ան սխտիփեցի.
 Այ գու խարամանկ—վերջը ելի կին—
 Վարպայթներով,
 Ինչու կամեցար ինձ նարից գյութիչ
 Քա հմայքներով,
 Ինչու թերթի ինձ գազաթն այս լուսան,

Իսկ անկյուններսում կծկվիչ են սոված—
 Անհայր, սուսնոց մայր,—
 Կարծես անպար փախորկից նետ
 Կարկառից շարսզված, իրար փախավժամ
 Մտերի փոստեր...
 Մի այլ անկ չիմանց նորածին մի կին
 Կիսամաթի մեջ յերեխան գրկած՝
 Իր այս մանուկի շուրթին և սեղմիչ
 Մտինքը ջարժած...
 Ապա ձերերի գալուց սովերնեք—
 Վարդ՝ ու յեղեսն,
 Կարծես կայծակի նարսմից խանձված,
 Զարսցած կանգեր.
 Մտոցներն են այն սև քանձոր մարդկանց,
 Վարձեր անընդհատ նայ պիտի շամն
 Քարից, մետաղից,
 Վր այս ձերերին փրկեն սովածան
 Լինելու գոտից...

VII

Կազուց փերջալույս...
 Արևը արցին նային և սալխ,
 Եվ ինչ խառը ունի, ինչ լավ սակիք՝
 Արկնակամարին և նա պոտն սալխ...
 Ի՞նչ գմայլ գույներ, նրբին ու զեղուն,
 Արկինքն և յերգում հույզով գողգողուն...
 Եւ այս գե՛ն ժամին շշուկը նշույց,
 —Աղմու եք, սառույց—
 Եվ մեծնոց արի կամարներ թակ
 Լուսն աշխատանք:
 Այն նաք ու պայքար, շոխնոց ու շատույ,
 Վր փախարկում եք մի վաչքեյան սառ՞
 Դադարից կանկարծ,
 Ան և նրանք—նազարթվոք զունչ—
 Մովերներ յնա մտայլ ու նայնած,
 Կարծես յերկնքում անկերք յերկնած՝
 Քաջյում են յուսմանի և շատույում սառն
 Քաջյում են յուսմանի և շատույում սառն

Նարքերով անկերի,
 Կա մի խորիմաս, չընայ վեհաթյան
 Այս լուսթյան մէջ,
 Անբարբառ մի նիշ, վոր կայանից էլ
 Ասեց է զանթուտ...
 Ան նասնքի մեջ գուճաս ու ժաղան
 Անա մի այլ շարք աշխատող կանանց:
 Արագ քայլերից հեկում են նրանց
 Մուսկից գրկված կրծքերը ցածրած:
 Ան տեսնում ենք մենք՝ յես ու իմ Ստան,
 Այս ժաղկանց շարան
 Յեզ փոթորում է նուրը մեր կրծքում—
 Կովի հանակում...
 —Գայիս ենք ան, շարքան ընկերներ,
 Ան ձեզ նեա մենք էլ ամեն մի դեպքում,
 ՔՔ դժոխքի մեջ, թե ծովի խորքում

VIII

Հազարների մեջ իր հյուսի շեմքով
 Մանում է անա վաստակավորը,
 Քաղցից նվազած ընտանիքի հայր
 Սարգիս բանվորը:
 Նայում ենք նրան— յես ու իմ Ստան—
 Արյուն է կապում զուղիս աչքերին.
 Դեռ յերեկ ջանել, այսօր կորացած՝
 Կապիտալի այս շարքանն ու գերին
 Մանում է մտայլ, փոշու մեջ կորած,
 Կարծես դժոխքում հալածանք կրած...
 Քրտինքը շորցած յուզող մաղերին,
 Մերկ բազուկներ—
 Մինչ արժանակները—
 Կապույտ մի ցանց են հյուսել այս գարրնի
 Զլուս բազուկին:
 Ան տեսնում ենք մենք թելչուկ մարդ ու կին
 Հացի յեն նասել կողք-կողքի, գույքով—
 Կարծես բազազուր,
 Ընթրում են շատուց մեծ տխրամեկով
 Ա՛հ, գոն են նրանք— յերկուսն էլ բանվոր—

Դանձ ճիճն զտալ չեն պատու ըտոյ
 Լեւո՛ւ գե՛ն, գիտենք Նրանց Նրա՛ս ա՛հալ—
 — Այն Նախ չուրք և Նախ՛ չբազուց—

IX

Անձ Խարզիւր մեր, շարժեցով զողջով,
 Անկողմում պտուկած,
 Գտնուած և բանօր իր ընկեր կնո՛ւ
 Մի տխուր արկած.
 Ասում է՝ «Միբուն, ոչոքս են ըսնագում,
 Բարբոց աւ բրիչակ մեր զարձարանում
 * Մի տղետ պաշխեց,
 Փոխարիկ ճաշիկեց—
 Մեր ընկերք այն — Քաշիչչի Մուքին,
 Եւր տեսանայով անցած զարունքին՝
 Այսոր գտնուեցին—
 Կես միխնանոց Նազիմ-ափաղանի
 Վերին գտաին եր բոլորեցն ճանուած
 Անձ մեկ նեւ շտապ մեխերը գտնուած.
 Եանկարծ, յաււ էնք, Նրա զուգը տակ
 Փայտե նեւակը յերերաց, նստաց,
 Անձ ծանր գտաին, ժողը կտփովէ եր,
 Մուքեյի կրծքին չափեց, հրահրաց—
 Ա՛հ, անիճալ այն կտառփարիչը,
 Եւ յեր մեղափոր
 — Ետապով կտպեց վերջին կտպիչը,
 Լսխորտում եր նա,
 Պայճանի սրբ չրացով այսոր,
 Կես տուգանքի նարց,
 Ան շուտ տախտի, պիտի ստանա
 Վարկեց տմեկ ժարն—

*.

Անձ նապար ճաշերն նապար բազարով
 Աղմկում և յին,
 Ետանւո՛ւ աւ քնդում ժողտոխց անկոյ,
 Կայճակից ստեկոյ.

Յե՛կ հազար բոցեր մարդին շանցով
 Փախորհում էլին,
 Շուրջը տարածում շանթերի տարած -
 Դաշներին նեղել:
 Մուգին էլ իրա լարել էր շատը
 Ոճերը վերջին...
 (Դ՛նէ, գիտես էլ՛... նոր ամուսնացած
 Զանել ամուսին...)
 Յե՛կ մինչ նա ծովեց, զոր մեկը չիկնամ
 Գամբ մյուս կողմից... գոռացին հանկարծ
 Վարտի նման նենակները այն -
 Հին ու խարխուլած...
 Յե՛կ մեր խեղճ Մուգին հանգած էր արգենն...
 Ասաց ու հողոց հանելով սրտեն,
 Մարդիսը հուզված մյուս կողմն ընկավ:
 - Հեռ... խնկ նամ...
 Գոչից Սիրունը անհանդիսա լեռնով...
 - Տարանց մենց նրան մաս հիվանդանոց...
 - «Ուշ է...» ասացին... Յե՛կ մարդը մեռավ...
 Մեռավ, ես էլ վճաց...
 Յերկաթն էր ջջվել նրա գանդի մեջ,
 Զանկը-լիվանի կյանքին ավել վերջ...
 - Ա՛խ, մի, Մարգրես շան, զուցե մի որ էլ
 Մեր զեմքով մանի արդպես մի մտել...
 Մե է որը մեր...
 - Ինչու սե, Սիրուն, ասլիբի ջո շանը,
 Ման ամեն տեղ է, զուրք թե տանը.
 Մեր ընկերները այսուր վշտացին,
 Վոր Մուգնիլն պես ընկեր կորուցին.
 Ա՛խ, նա մի ծաղիկ բողբոջ-հույսերի,
 Անբաժան ընկեր մեր լավ հույսերի...
 Ասաց Մարգրես, և յերկու ընկեր -
 Իրար հասկացող ազամարդ ու կին -
 Մանք վշտի սակ նեղվա՛, ջուս յերան,
 Վոր վաղը ծեղին
 Ամենքը գիմեն իրանց գործարան.
 Չի՛ վոր ապրում է և զեռ չն մեռած
 Այն հազար գածան - ամենորյա ցաղց...
 - Ու էլ ես չուրբ, էլ ես չբազաց...

— Այն ինչ բազմ է բանկին այնուպէս
 Գործարաններում,
 Արդար անտառում սոված զայլերի
 Վառանկն է գտնում,
 Քե փոթորիկ է, ծովի չրերի
 Հեռ է պայքարում,
 Գուցե ծննդի ջափերից բռնված
 Մի մայր է մտնում,
 Անբիւանքի ժամին փոքրանալն կանչում,
 Վեցնեք—բառանշում
 Այն ինչ է այնուպէս գործարաններում—
 — Հրդեհ է, հրդեհ կարծիք փոթորիկ —
 Առայժմեքն են այն
 Բացի են փոքրի, հավարի շիվան,
 Վար վարքի հանեն,
 Ազնայթան տանեն
 Գործարանների մյուս բանփորներին
 Հրդեհ է ծաղկի մեծ հուշարանում—
 Քուշի իրանում—
 Այ այս անգամ էլ մտի յերկային,
 Առջման բաղնիքն...
 Ձեր ծանրացը հարցքի զաղին
 Զանգարեմեղ
 Հրարութի նժան նկուկ է մայիքի
 Անկ ալ շեռուկը վերք ջրակերպ,
 Վաղը փոթորկեր...
 — Միտ պիւրներ, բացքի կով
 Անկ հարնատուներ բար հարարավար,
 Կովիքի զրբի՞, ասրերքի վրեծ—
 Զար ա նեմպար...
 Այրվում է սղ... հաղվում է, լավում
 Բացի շանիքից...
 Ծաղկի են մարդիկ, վտանում են մարդիկ
 Այս պատահարից...
 Բիրերն են թուլում լարված աչքերի
 Կարճում կողերից,
 Խանվել են մարդիկ, կովում են մարդիկ
 Ծանաւն այս ժամին,

Վաչ տներն և ճամբար, վաչ էլ իջնամբն:
 Յնդկնակամարը կտուել և ճամբար
 Բոցի շանթերից հազար ընդամենի...
 Անա և կմայրը մեն զարմարանի
 Զարզամ թևերով մուկի մեջ ցցված՝
 — Տարերքի հարված...

Բայց մար են նրանց, կախողներն ախ
 Այ փոթորիկն զնձ, Մը շնն յերևած,
 Սեղզվիլ են արգյաջ ձիերի ծովում,
 Թե զեռ պայքարում նառը ալովի,
 Վար չավերվի տունը ազախի.
 ՉԹ վար իրանջ էլ էքաջ մերկ, սոված
 Փոպոց կնետվեն, և մի կտա գործ,
 Փոքրիկներին մի կրեղի սե հաց...
 — Որ նախ շուրջ և նախ զրազայ...

X1

Այսպես և լի ո՛ր զո ծարաններում,
 Ա՛յ ցովի ախպեր,
 Կյանքը նշտալիցամբ մեզ չի տալիս հաց.
 Թե տալիս և մեկ՝ հազար և իրում
 Տվածի զինաց...
 Սուգիչներն էլ մեր սրտերն են քերում...
 Ա՛խ, զուգ տեսիլ էք անխառնքերում
 Սե-սե բնիկներ տնե զանգվածի—
 Այրված ու կեկված, վոր զուրս են բերում
 Հրդեհից նառ բովերի անցքից
 Ան շարք-շարք զարտում սե զազազներում,
 Ա՛խ, զուգ տեսիլ էք անխառնքերում...
 Այսպես էլին հո ախ ընկերները,
 Վարանջ հալվեցին ախ միջին որը
 Զնուսկ նեզուկի գողգոջ հայրցքից,
 Կանցնի մամանակ, արգյունարերը
 Կտանա գինը կրած փոսպից,
 Բայց շանի տե՛րը... բայց շանի տե՛րը...
 Մանածուզովը կզա, կը քննի
 Սեզ կրճուռքները ախ մեծ ազետի.
 Անշուշտ կզանի.

Գուցի և ցամառ նստցի աշն նարցին,
 Քե ինչպե՞ս անի,
 Վոր չք կրկնվին ազեաներն աշո—
 Ազաշի նամար անմերձ պատուհաս...
 Կիարի, կերթա ցամբ շրուճած...
 Գարնայց նախ չարք, և նախ ջրազայց...

XII

Ան ձեզ յերգեցի բանձորի սրբ—
 Նրա արնոս նայ...
 Ան ձեզ յերգեցի իմ ձերկ յեղբորբ—
 Նրա նիստ ու կայ,
 Ասաց և, անչար նա իր նարկի սակ,
 Ասորչա կյանքի յո՞ն զազազում
 Իր գիշան և թազում,
 Ինչպե՞ս մի յաշխան կաթկաթայ առու,
 Վարք կեւ նամբին կարած, ժայթգած
 Սամբում և նայում
 Բայց զուք անեւի էր, անեւի էր նրան
 Չայրայթի ժամին,
 Արք ժանչում և վանդակը փչրած
 Արածի նման...
 — Թող յայի աշն ժամ նրա թշնամին...
 Կաշնարար և նա, փորին թե գարկեա՝
 Կայնեք կր ցայտան կրակ աշքերից,
 Նա յերկնած ան սակ, փորք թե նարկեա՝
 Կայնակ կփխի ցտակատ սուղկերից...
 Նշաթի սարակը, փորքան ել գրկված
 Ասորչա կյանքի յի բարեբաներից,
 Այնքան նա նարուստ յուան աննչերով,
 Մարտունակների արչան փազրեով,
 Վարքան յակչայ ջազցի արեւում՝
 Անքան անպար շանթ ու փոթորկի
 Անրկնած ցամբում...
 — Անձ թող աշո անպատ բանի ժայղնած
 Բանձորի չարք և իր ջրազայց...

ՅԱՊՐՈՒՄ ՄԻՑ

I

Փարսի թուր

Ման աշտակ փթթարկելու ներ սըրտերը,
 Վըզովելու ներ անդորրը խաղաղ կյանքի-
 Ման աշտակ ստաննելու փուռ կիճերը:
 Նեխված ու դարչ ներ ՚ի՛ն շննքի-
 Դե՛, վեր կացեք, ով քնած է մեռածի պես,
 Ով չԵ ուզում, վոր կուչ գնա այս հասնքին-
 Նե՛, վեր կացեք, ով ուժ ու քուփ ունի ինձ պես,
 Ով չԵ ուզում կյանքը դունչ մեծ փորձանքին...
 Լսում եք դուք, տես աշտակ վորտան է Լուս
 Իր սուր Նիզը յերկրի կրծքին միտմ Քուփով,
 Ցաստեով ի՛ յերկնած վազու վրեժն է այս—
 Յերկնած ցավով ու սարսափով:
 Դե՛, վեր կացեք, ով քնած է մեռածի պես,
 Ով չԵ ուզում, վոր կուչ գնա այս հասնքին-
 Նե՛, վեր կացեք, ով ուժ ու քուփ ունի ինձ պես
 Յե՛վ ծով-կարտա՝ աչքի դուրս շնոր Աշխարհին՝...

II

Ահա այս յերգով ժուով մեծ աչքին
 Մտեսը դարբին,
 Աւր Գունի մի խուճը հաճաքում ունեք
 Յերկնվու ժամին-
 Ժողովվեչ էյին Լեռու մի սղզում,
 Թե ինչպես տանն,
 Գործուտերերին դրած պահանջը
 Լանխաչի տանն...
 Աւ աշտակ է նա—Մտեսը դարբին,
 Յերգը շրթունքին,
 Բանդի ուր ժուով՝ աշտակ է նա միշտ—
 Ամենքի հոգին
 Աշտակ են տես Բազդանն ու Միխան,
 Միլիքն ու Կարան, չորս կն ընկերներ—
 Կյանքի քարքարտ ուղիներն անցած
 Զորս մի անիմներ:

Այսուպէս են նստի նաւորին ու նիւտան,
 Կախին ու Վերան,
 Վարանք շատ զատուպ, շատ ջապ ու սասնջանք
 Քաշախիտար սարան:
 Այսուպէս է նա—Մասեայ դարբին,
 Անրաջ չքիտանքին,
 Այսուպէս է նա մրջա, քանձագործ նա խելն—
 Անկերքի նային:

111

Պէտ չեմ ժառանգել նրան, իմ ընկեր,
 Նա մի շահունակ,
 Վարք շահեմանար, զաշխոյ աշխարհից
 Կրակն էր ջաշխուտ,
 Չարն ու սասույ ժկանուշքներից
 Արշուն կախիտանուտ:
 Նեպ սրեքքի գուն, չապի ըրբա զալակ,
 Կարբիքք նրան
 Քիչէ էր, ընթել նետա մի ջապար—
 Գնդի գործարան:
 Կշանքի աշն ջարան, աք նայան ու գրկանք—
 Անրիտ ընկերանք
 Մոխաւ են մի սեպ ն սանաւ նասակ՝
 Վարպետ մի ժարից մեման զալակներ:
 Անկն էր ջապար
 Չաւրիչաւ միտք աշն նասանքի մեջ,
 Ար կշանքն է կոխի, կոխիք անգիւրջ...
 Նասա աշ ն սպա գրազի աք ապան
 Փարմիկ էր, գարմիկ կերտած մի սիրտան:
 Մասրան իր կրակուտ,
 Մասրնք կուս գարիտի
 Մանցին նրան խիզախ մի զայի
 Անգ սլաւարտանային գրտակից կշանքի:
 Ան ստես նրան սաշի ժառ կանցնած
 Կասնք մեաքին,
 Գնդք սանական ու նասանապած
 Անգ խարնդալար գնեքք գնեքի
 Իճասա սասապած...

Յեզ հիացունցից թնդաց լո՛ւ հոգին.
Սա ախ զրկանքի վարդին եր ձիթն—
    Յեկան կարիքից,
Վորի շանթաւոր, վալլազ աչքերից
    Գրակն եր ցոյառած,
Վորի ամբակուռ հաստ բազուկներից
    Աբյաւն կաթկաթում...
    Մուրը իր ջանքով,
    Սալն իր բողբոջով
Կուցին նրան կայծակի մը կամք,
    Վարտոյ վոզի,
Յեզ գարնավ ինքը գարշինն իր կյանքի՛.
Դեռ չե՛մ ժուսցել ախ կամքը կայծակ,
    Յեռանդը հորս,
Դեռ չե՛մ ժուսցել յես ախ հերոսին
    Քոսքը գործի տակ,
Գործը կովի մեջ՝ և մինչև այսօր...

IV

Ա՛յ ի՛մ ջիւղ ազրյուր վոզեարության—
    Յերկունքի զովակ,
Յես քո զրկանքը ամբողջ ծանրությամբ
    Մեջքիս չե՛մ կրել,
Բայց զգացել ե՛մ նրա վեհության,
    Նրա խորության
Յեզ պատկառանքով սիրել ու զգվել
    Նրան ի՛մ յերգում.
Ու թե՛կ քեզ պես յես էլ ե՛մ աչքովել
    Քոկման կրակով,
Յեզ էլ ե՛մ ապրել զտոյ ասնջանքով,
Բայց զե՛ռ փրկության զտի սեզանին
    Մեծ զո՛ւ չե՛մ տվել...
Ներքը ի՛նձ, յեզբայր, քո ցավի յերգչին,
    Մեծանուգարար,
Ի՛նչ և ի՛մ տված... կաթիլ ցոյ միտիս
    Ամպերից իջած,
Վորից հազիվ թե սփոփում զգար
    Հոգին ծարաված...

Կամ ի՞նչ մի թեթև գերքը, կամ սպին

Վորք ամուսն եւ ժողովուրդի ժամին:

Վերք եւ ասում չես

Վորք ոչի՞ պես

Մայրք ու շանթեր վառանք սրտը:

Վերք եւ ասում չես

Վորք դարձարքեր նստում ու չերես:

Մեզ չես կուզե՞լք մասնաշաղկապ կրակի:

Մե՞նք սեպուհին աչքեր ի՞նչ կուզին:

Վորքը ե՛ր սեռանք

Մեզ կասու՞նք ամենք մի նորին սերունդ:

Քրտեւ եւ կրակը...

Մինչև կատիկը կուզում չի մեռնում՝

Մեկը կազարի պատու չի չերում...

V

Նախարարի գալուստ ժայռաքարաքի՞

Ուր կարկանդակ եւ մեղքիցը կրկին—

Սերկիցը զոհին՝

Ընկած եր աչքին:

Կանաչի, միջից գարնան ճաղկերի:

Վոր զեղեցիկ են մաշիս սրերին՝

Վաղխանում ելին կույծես կու չերին:

Մի սեղ աչքուսեր մեզմ որսովելով

Թեթև զեղեցուց:

Մզ գրու՞նք պես ճամբանում ելին

Կանաչ խոտերից:

Մյ՛ւս սեղ մեխակի կարմիր թերթիկներ:

Փայտում են նազով սերունդներն:

Կարծես թե նազից պարզելով թևեր

Վաղխարարանքով ասելիս լինին:

— Մեր ճաղկին ենք մենք, ուրիշ վաղ գարին—

Մեզ ընկերները մտ ջրան կար—

Մե ջրուհիներով

Կայնեղը զխոտերից ջրանք աչքերին՝

Կանաչ աչքու մեջ շաղկ ու ջրով

Կուս սպասում են մյուս ընկերներին՝

Փնու, թաղեն մազով:

Անս մի ձեռակ, առաջ, աչքաբոց,
 Կողմն թիմկ տված՝
 Խորում և անթարթ, խորում տիրաձած...
 Այսուք մի շանկ՝ ասրող իրանով
 Եսով խառնե ձգված՝
 Մանրի միջից սեղանին և զննում...
 Յերբորզը առջ-առջ խառն, համուզում
 Ի՞ր ընկերներին, թե թնչպես աննն՝
 Դարձառներին յերևոյն զարկած
 Գանանջը տաննն,
 Խառն ան, գինում, հազվում՝ փրփրած,
 Աինչ կողմները փոխում կորած
 Հայտնվում են սևա Սուսան ու Մարան
 Լյալան ու Փառան...

VI

— Անս և նրանց, ընկերներ, խոսոյ
 Մտեսը հանկարծ.
 Հայտնում եմ մեր այս ժողովը՝ բացված
 Ի՞նչ սրտկարգ...
 — Այսուք լինելով ժողովն արտակարգ,
 Միայն բանթուր ժառին կրեառներ,
 Սեղ մտով Միխան
 Փոխարկի նման.
 Ան շաղատե՞րդ արիցն ինչ կատի—
 Տեղից զեր թուով՝
 — Ընկերներ, առով,
 «Էրբարուխ» կոչված գործարանի սերն
 Ա՛յնքան հզօրացով,
 Այնքան լրբացով,
 Վոր բանվորներին արդար պահանջին
 Յերեկ նա հայտնեց խիտ ու շեշտակի.
 Թե՛ «գործարանը կամ պիտի փակեն»,
 Կամ բանվորներին կնոջ արևակեն...
 Իսկ թե, ամենքս հուզիք աշխատել՝
 Որովարաներդ պիտի կրեառել...»
 Անեց, ընկերներ,
 Այս ծաղրը լզերը թնչ անուն ունի.

Իր գափակներին Մերանք շնորհ,

Կամ Նեաւարք ձեր

Առջից ձեր սասնակն:

Անթի ձեր սրգար, համեստ պատանջից

Մերանք նախանջին,

Բաս, առն է յինի

Մեր զգին շողեր...

Ո՛վ խոսել ունի թող չիմի խոսել,

Ան ինս սար...

— Ընկերներ, զնպայ ձայնը Մասայի

Քարձայնոց, Նշանն զանդակի նսան-

Մենք, բնորոշներս, սոյսը զիմացիներ

Վնանն զարձարան.

Մեր պատանջները մերձեց թե՛զ սպան-

Այն էլ ձագրելոյ, սասն է՛ զտրիմի

Տղամարդ չկար՝ կին սպարիներէր...»

Մենք շարս պատմիչակ շարս զարձարանի

Հայտնում ենք կամքը մեր ընկերներէր—

— Գարձագուց լինի...

— Գարձագուց լինի, կորչուն ճշտուներ,

Բարս հարուսաներ,

Հազմեցին հանկարծ փոխարկի նսան

Ազկան ձայներ

— Գարձագուցը պիտ ընդհանուր լինի

Ռուսքի պես պայթիկ ձայնը Մասուի.

Թոյ պղան նրանք, մի թնչ սանկ է

Ջրկին, սլապից

Համբարներէր

— Այդ թիչ է նրանց, պտտայ Արշիւր

Մեծամասնական.

Մեծ լինի նրան, ով սասցիներ

Փակի զարձարան,

Ո՛վ մեզ սպանեցից.

Մեր սթեանից

Ննուս է փոպոյ.

Իրք չկա զարձ...

Մեզ մա՛ն սպարին— մա՛նք պատասխան.

Թոյ իմ բաժինը լինի կախազան—

Գրա մեանն սպան...

—Միայն ե, ընկեր, զանգակի նման
 Ղազանից նորից կանաչի մի ձախը—
 Կայն՝ խոտից ե դարձյալ իմ Սառան:
 —Անտար մեզով շարիքը չերբեք
     Զի անկեառանա,
 Մենք կոխի ունենք զառակարգի գեմ...
 Սեռ միանում եմ Մոսկու ընկերին՝
 Կոչ անել բոլոր գործարաններին,
     Հայասնի գործադուր:
 Քոզ զգան սպայք, թե քնչ ասել ե
     Չրկվել սպարից
     Հավելյալներից:

VII

Յե՛վ հրդեհի պես պղում մոլեղնած
 Բողոքի հիշեր պայթիւթիւն կանկարծ,
 —Գործազուլ չինի, թողէք տխրասունք,
 Հազար կոկորդից մի ձախի նման
     Գոռացին կուզված:
 Յե՛վ մի վայրկյանում ուր հազար ձեռքեր
 Այբքի նման փոթորկում ելին,
 Ուր հազար մարմեր ու մեքենաներ
 Առյուծի նման կոնդում ելին,
     Կանգ առան կանկարծ:
 Վնչխառանք՝ կոչված մեծ գործարանի
 Սուլիչը խրոխտ, ազգանշանոց
 Քաղաքածայրի գործարաններին
     Գուժում ե թանթուր:
 Այն ձվ ե զտնում ե այնքան վազարծ,
 Ինչ ե պատանել, այն ձեւ են թաղում,
 Պ՛ւ՛մ տունը քանդում, է՛ւմ տունը շինում:
     Ո՛վ ե նա շանթեր...
 —Այն գործարանի յերակն ե պայթել,
 Ժամացույցի պես շարված ու սարքին,
 Կանքը փոթորիցոյ ասածս կանոց առել
 Ու անդի սովել մի այլ փոթորկի:
 Միանելու չընեն ել զորը ճիւղ միջին
 Առաջվա նման կրտսուխ չեն ժայթքում:

Թնդանայի՛ր պես ցցված յերախնայ
 Եւ հար չի պայքում:
 Անձ վաները խենթ, սառած, շփարուն,
 Փայտե ձողերի վարպեւ էն վղով,
 Սալտեւ էն մեղի ու էլ չեն պարում,
 Ել չեն մըրկում առջիտ հուշով:
 Վաղը լուկ է, վաղը համբայեւ,
 Նման քաղաքին առաւօնեւան,
 Անտ քարացեւ
 Անկ նպովքից մարդարեւան...

VIII

Անձ Կարսեյնիցը վարտաբ նման
 Թուաց ողբ մեջ,
 Անձ ողբ յերգեց, յերաժշտեցան
 Ալիքների սուկ,
 Անձ սանն մեկնա աշքերը վտոված—
 Կարմիր արեւոյն—
 Փայքում ենք տառի...
 Անձ ուր վտար գնում՝ մեր վտարերի սուկ
 Ալում է նմանալ...
 Անձ գրտեւորը ձեռքերիս պարզած—
 Կարմիր գոթերիկ—
 Հրգեմ նման նիւտ էն հուշված
 Ալիք սա ալիք:
 Հպին ձգում է դեպ վաղընը սպաս—
 Ինչիս հազմանակ,
 Անձ թվում աշտուտ, լին վաղ ջնտեքան՝
 Աղբերակ, գետակ:
 Առնակցում էն մեզ մարտական հրմեր
 Ալիքների սուկ:
 Մեր շարիք սնկոյ յերգերի հեղեղ...
 Վաղ նուս աշտուտ
 Անը թուցնոված գրասնեւանում,
 Կանով թափը նվանոյ յերգի՛
 Սանկում է, հուշում, կեկվում, գալարում,
 Բայց աչքի գալով, շտապում գնոյի
 Վասիկնաւառան...

Ո՛ր, ախ նենդ խից յերբեք չեն վախել
Անվեներ Միխան, Մելիքն ու Կորան—
Վարդիշն վառնդի—
Ուղղում են ամբոյն հետևչ յնան
Ազատ միանդի,
Ու ալստեղ է նա՛ Մասնը դարբին—
Յերգը շրթունքին՝
Ալստեղ է նա միշտ, բանվորի նա խից—
Ամենքի հողին՝

IX

Հետս Մախաթի շուան յնստում—
Քուռի նախ քանում—
Մով գրութների եփում է ալիք—
Կարմիր փոթորիկ,
Ալ գրտների թավիչն է նստում,
Այն համ հետ վիճում,
Մինչ ախ ու ախ տեղ սրտերն են վառվել,
Թնդում են նստեր...
Անա բեմ չնամ Մասնը դարբին—
Ամենքի հողին,
Վորտի նախով քնդում է, խուտում
Փրփուր շրթունքին,
Յեզ ումեղ նեղքի թավուտ մի շարմում՝
Առաջ է քաշում
Իր կողքին կանգնած Մարգրս բանվորին,
Յուցնում ամենքին,
— Ընկերներ, նախք, ահա սա նարգը
Վոր յերեկ առաջը
Առաջդ եր, շահի,
Այսոր կքվել է, մեղքից ծաղիլի վողը
Ու դարձել անել,
Ահա, ընկերներ, գուց դարձաւեր
Այն շար մարդուկի,
Վոր ամեն մեկին կուզի յնքարկել
Մրտ վիճակին
Յեթն ուղում էք, վոր ախ գրութիան
Այսորից տանց վերջ...

Ան զեռ խառնի մեջ՝
 Թոցվեց զեռինը խառնը կողակների
 Մտարչով գոգից,
 Կարծես չեղկինըջ զլշվեց զլին զեռ
 Նրանց սքչավից,
 Փայտ մեջ կարած նիւնները խենջի,
 Կայնոց պայտերով,
 Մի տնիմարվում նեւայեցին միտնոց
 Նանգոց սքերով...
 Ան նեւեանը՝ մա՛ն ու կտարած...
 Մարդանտառի կանայք էնքան...
 Բայց մեր է Մանու, սի՛նն նա մեռավ
 Իր ընկերներով.
 Մեր տնգախ Միխան, Ջաջարն ու Բազդանն
 Իրանց չեղկերով.
 —Ձերբակալվեցին ոչ սքչ նրանը
 Սեղ խաղաղվեցին.
 Ան նեւեանը... Մա՛նը նեւեանը...
 Բանա ու շղկաններ... Սիբիբ, սքարածնը:

X

Անցան չորսմեներ է կովին կամառ
 Նեղի ամենին, իրար զեջկեցին
 Սերկու ում կամառ:
 Չկար Մանուր, Մեյրըն ու Կարան,
 Միխան զեկամար.
 Բանուսն էն նա չեպես Տառլանան, Վերան
 Սեղ գիրամարմած Սուսան ու Գարան:
 Մե՞ ընկան վախկտա ձերուկ բանգարներ,
 Բանձաղը պայթեց.
 Ետքումի չեղով նարեց զարծարան...
 Այի բարձուան, բարձուան շեղվեցա:
 Գարջ նիտ միջից, զոչ չոպու միջից
 Ան սփ է սուչում նոք խողովակի
 Նեղոց վայրտայ.
 Կային է սուչում ու սխաբ չեղուով
 Վերամար սքալեց.
 —«Վեր կայ սքվնայցիբ, բանգար մողովուրդ.

Գնահարձարան,

Քեզ և սպասում չո հարուստ ազան...
 Մեղքիդ հյուսիսը, միանունքներդ,
 Քեզ չեն պատկանում, գնահարձարան,
 Քեզ և սպասում չո հարուստ ազան...
 Լարնդ որսկան մե՛ ճաննի՛մ միայն,

Գնահարձարան,

Քեզ և սպասում չո հարուստ ազան...
 Սուլի՛ն և սուլում...
 Կեր կաց, արի՛նացիր բանվոր ժողովուրդ...
 Անթի չգնաս հիմա գործարան,
 Սովից կմեռնե՛ք թե՛ գո՛ւ, թե՛ ազան...»

••

Նախանձում ենք ձեզ զոզո՞ղ և անփաս
 Մնացածներս—
 Խորատկված նստի՛ այս բեկորներս...
 Մեր լավ ընկերներ,
 Այսուժանցյալի զոպեռանչ բարեր,
 Հնուցաց մեղմից
 Յե՛ղ՝ անայսթյան արերց մեր հողան
 Նայում ենք մեր չուրջ և ի՛նչ ենք տեսնում
 Այս մեղկ արևրին...
 Անասրեր ու զոզո՞ղ զեմքեր անճանաչ՝
 Թե՛ աշխատելիս, թե՛ մու՛թ գիշերին
 Մենք ձեզ ենք հիշում, այ՛ լավ ընկերներ,
 Ա. քարում հասաչ...
 Ա՛յս, յերանի թե՛ սովերները ձեք
 Այս դասարկության, լցման արևրին
 Մի գայլի՛յան նորից չերեսն դային,
 Անգույն այս կյանքին փառքողի՛ներին
 Մի՛ իմաստ տային:
 Ինչպես արևի հասագայթները,
 Վոր շողջողում են դու՛յներով հայար,
 Այնպես ե՛լ անմահ ձեր հաղթ գործերը
 Եղում են սե՛տ հուշերով պայծառ
 Ա. ջերմացնում մեզ
 Արե՛կ զորդիք, նախանձում ենք ձեզ...

Կախանձում ենք մեզ արարչությունից
 Անձ մաթ բանասերում աստառյալներին,
 Վար թեև արեսեց անվերջ կտանձվիք՝
 Գանե կատկայաց ընկերներ ուներ,
 Չզուտ ու մուշտ գեպի կյանքը զեւ,
 Մինչ մենք... մենք, ազատ մտաշահներս,
 Ինկզմում ենք մշտոյ առ միմարբարի
 Թույն մզնազանջում
 Ա... Կախանձում մեզ...

XI

Բացել և զուր բանաստեղծուր շար
 Ա. Կերս և կրում բանաստեղծածներին,
 Երս մանտ գեղքի մախարչերը
 Կման են կունի շիշտ սև ծառին,
 Հրում և մեկ-մեկ մաթերը բանաի
 Ա. շառքի գարկում զուրը յերկաթի
 Բանաի խորքերում ախար զնդում են
 Եղիմաները հին,
 Իսկ լառիկան մեջ լավում և սնա
 Մի յերգ ախարգին,
 Մի յերգ ախարգին, զոր ամենքի էլ
 Հուզում և հուզին,
 Վերջապա և, մուռչ, անշուր,
 Բանաի խորքում խուզ շշուկ,
 Վերանդից եր— սիրար մաշտոյ
 Եղիմաների լավից սուր,
 Անձ հեծեծից ախար մի յերգ
 Պաթիկց մշտում մի ճիծադ,
 Մ, սևս կապեր, շխանդարեր
 ճիշը հուզա աշն խիղախի,
 Սեւս հենց հիւս շղիման կրած
 Մտածում և խորասկիւր,
 Որերն անդամ— կյանքը շաղարած
 Մի նար կյանքով նարաղիւր,
 Վերջապա և, մուռչ, անշուր,
 Բանաի խորքում խուզ շշուկ,

Վարակից եր—սիրաջ ճաշոյ
 Եղթաների լսփեց սուգ...:

Յերգում եր այսպես Մասուը հոգնա՝
 Ինքն էլ հուզվում.
 Նրզա վշտերնց չզերը լարված
 Հանգիստ են ուզում:

Մահայն մզ է ախ, վոր բանտի խցում
 Իր շղթաների նեա ե դրուշում...
 —Զաքարը ընկեր... զն՛, լսեք նրան,
 Քն քնչ է առում.

«Ամբող իմ կյանքում կէյ դու. իմ շղթա,
 Տանջվել եմ միայն .. մտածում եյի
 Առաւմանայ, թայց... տես քեզ դաս,
 Այժմ ճարգիկ ինձ քեզ նեա կապեցին,
 Յեզ պատկեցին.

Գիշերները վողջ քեզ նեա եմ միայն
 Յես սիրախառում,
 Քնզ կանչում. արք, պատկենց միտսին,
 Անգին աճուսին.

Յես կը ծածկեմ քեզ փափուկ վերմակով.
 Վոր դու չմբուս.
 Կը փայփայեմ, վոր ինձ հազաաարիմ
 Մշտապես լինես.

Ձեյի եանաչում քեզ, մյ իմ շղթա,
 Դու ինձ վճնց գասար,
 Մի առե, առա, եզ վճնց իմացար,
 Վոր Զաքարն եմ յես.

Եզ վճնց իմացար վոր քեզ կյանք սփող
 Զաքարն եմ դարբին.

Անձ թե ինչու. ընկեր. իմ անգին,
 Դու ինձ փաթաթվել, վոաքիս ես փարվել..
 Անձ թե ինչու այդպես անբաժան —
 Դու սիրում ես ինձ իսանդաղաստագին:

Ո՛, իմ սիրելի,
 Գիտեմ քեզն են պատվիդ արժանի,
 Գիտեմ, վոր դու ինձ չես զավանանի,
 Դե, տխուր ծամին

Այնպես դու յերգիր, վոր քուսա տանի...:

Ասաց ու գարկեց իր շղթաների
 Արտի բնիչրին՝
 Ենթ սպանները, զոր ասեն սեկը
 Տարբեր ու ասորեր նշյալն ունեյին,
 Հնչեցին մի յերգ,
 Երած, սույն մի անուշ համերգ...
 Քննց Զառարը,
 Ընկել եր կրծքից զշտերի ջարը՝

XII

Աստուծո՛ւ և գնում անուպատներում...
 Թունայս համերգով—հեռու ուղիներ...

Վնասք բարով ու գաբ բարով,
 Մեր ընկերներ,
 Այստա խոսքի—սեծ հասունքի
 Մունեակներ,
 Գնացք բարով ու գաբ բարով,
 Մեր ընկերներ,
 Զոր զասք գրիք փուշի աշխարհ՝
 Ան ձեր զասքի փուշիներից
 Կարգեր ծրուն թարգոց համար...:ս
 Այսպես լերգեցինք զողջ և անփաս
 Մասցամներս,
 Խորտակված նազի մեղկ ընկերներս:
 Ան շատ չի անցում, սասցանք նամակ
 Ընկեր Մասայից
 Մենք՝ նշյումներս...
 Խոսքն եր արթուն, հույսի արշալույս
 Անթ չեանոց շնչոց.
 Հյուսիսափայլի հանանջների լույս,
 Զոր մեռած կյանքին նոր կյանք և շնչում:
 Մեկ թփաց ախպես, թե կանաչեկ և
 Միջրին սմբոցէ,
 Հողը պանդիկ ու բեղմնափոփիկ
 Իբ լեռներով փողէ.

Հ Ա Վ Ա Ս Մ Ր ՈՒ Պ Յ Ն Ի Ն

I

Մտել եմ ուն մի նարեկ աշխարհ —
 Մտել մի սքանչ ներքաթի դունով.
 Այրտեղ ամեն ինչ նոր է ինձ համար —
 Նոր ու կատարյալ իր գեղարկյունով.
 Արեր աշտակի փայլում է թեև
     Առաջիկա շուքով,
 Աստղերը դուրս մղաւում, ձիմաղում
     Ինչ ու հեռայնով՝
 Մեր կոյուղ զետերն փոթորկող, տնկ,
 Մեր անտառները թաղափարս, շրեղ,
 Թեև խաւում են աստղիման հանդող՝
 Բայց կյանքն է ուրիշ, մարդիկը մի ալլ
 Ան էլ գաղեմի շին նման իրար:
 Մի ներքաթ է այս, տեսիլ անման,
     Ուր հազար-հազար
 Տանուկ հարկանի տներ ու շենքեր
 Նայում են իրար սրբանի նման.
 Այտեղ ամեն տուն է ամեն մի շենք
 Մի-մի քաղաք է, մեծ ու փոստշեն,
 Ամեն մի փողոց՝ ծով համաւարում,
 Ամեն ասնիքի արեր բազում...
 Հրեն քաղաքի հեռամայրերում
 Ետերաք, հզարա, գեղեցիկ սիրուն
 Գործարաններն են գեղապան իշխում,
 Վերամբարձ գլխով աշտարակներից
     Լույսեր են բաշխում.
 Հրեն մաքրաշեն ջրերի հույզեր,
 Կանաչ պուրակներ է մաղկունացներ,
 Ամեն մի շենքի է գործարանի
     Փարթամք են կազմում.

Յեզ ժարզիկ այտեղ ամենքն են բանձօր
 Յեզ աշխատավոր,
 Ուր շկան ալիս զոչ միլիոնատեր
 Յեզ վաչ չքավօր
 Այտեղ ամենքն էլ ընկեր-բազղավօր,
 Իրար հավասար
 Յեզ մեկը՝ հազար:

11

Մի ներխաժ է այս, մի նորեկ աշխարհ...
 Յեզ յես աչքերիս կուզեմ հավասար:
 ՄԲՔն յերեկվա գառնուկն է գալի,
 Առյուծ է այծյաժ վերացան իսպառ...
 Այս Բնչ փոթորիկ, մրբիկ նեոտան,
 Յերկրաշարժ տեղ,
 Անողոք նեղեղ
 Քանդեց, ավերեց կարգերն անցյալի
 Յեզ հավասարեց հազի ու ջրի:
 Այս Բնչ հզոր մեռք փլեց, խորասակեց
 Նահազարծության հիմնաքարն այն,
 Վոր այսքանն տարի,
 Վոր այսքանն տարի,
 Ճնշել էր ժարզուն ջրախնդ-արբունի:
 Ազան գայլերը մւր են, մւր, այսպես...
 Այս Բնչուկն, Բնչուկն...
 Չարիքն այնքան յեռուն, խառցած
 Յեզ արժատացած,
 Հաժխանական գարիբով բարզված
 Նախանձը ժարզիկանց
 Ուր ժարզը ժարզու համար գալի միայն՝
 ՄԲՔն վերջ տան,
 ՄԲՔն վերջ տան...
 Տիրակալության, ընչախիբության
 Այն քաղցը ազան
 Վոր ժարզոց արյան հանույթն է միայն,
 Ի՞նչպես վերացան,
 Ի՞նչպես վերացան...

Բէ յերկրագանդը մեր աշխարհի վերջուն
 Մի նորակ ախրան,
 Ազնիւ մատակցի, նախկնայ զարից
 Բանդակզնայ նորից:
 Բէ այն յյարստութիւն արեւ վերջնէրից —
 Նամախարհային պատերազմներից,
 Վարից իննացամ կրպնի մտերի,
 Վարից ցնցվելին յերկինքն ու յերկիր:
 Պայիկն ու մախրիկն մի վրիժ արզար
 Ի նաւաշուսն գործերի գաւթար:
 Այս ինչպե՛ս, ինչպե՛ս,
 Ի՞նչ կրտսք ե գեո...

111

Յե՛ղ յես կանգնել եմ այս նոր աշխարհի —
 Զբաշքի տառչ,
 Եւ չեմ գործանում, վոր այն յաները
 Չայլ-փակիների
 Կեկեքումներին արշան ե նաւաշ,
 Վակիները այն:
 Վոր ծառայում են այժմ արեւանների
 Պատմանցան միայն,
 Վորանք ձգվում են շա՛ն փոպոցներում
 Կարգով շարեշար,
 Նորեկ սերնդին իննին գործերը
 Պատմելու նամար
 Եւ չեմ գործանում, վոր այսուր մեր
 Մասիկ անցյալի մի թելն ե միայն,
 Եւր կան նոր կտիւ, նոր նվաճումներ,
 Կրանքը նաւայնելու կառարելութուն:
 Կրանքը այն գե՛ղար, վոր միշտ ե պաշտար
 Նոր մարդու նամար:
 Մարդու. վոր կովոյ նաւամեն ե միայն
 Նարեքը-ընտիլան,
 Եւր ուղեղը մեր սնուն, նարանուն
 Պիտ արագությամբ գործի կաշմակի
 Յե՛ղ սա նոր ձևեր, նոր իմաստ կրանքին,
 Գործի, ստեղծի գերամարդկային

Եանդովառութեամբ,
 Յեզ ինչ էլ ունի, շորհք ու խոանդ,
 Հանձար ու սաղանդ,
 Զոնի հազմանքին սանդագրժութեան,
 Ո՛ր, դու, հաչմանակ մարդկային շանքի,
 Հարված իզանքի.
 Ո՛ր դու, հաչմանակ վե՛ր աշխատանքի
 Յեզ ուժեղ կամքի,
 Հաչմանակ ազնիվ. անկեղա, անկանդիստ,
 Եարժան հար ընդ միշտ.
 Քո կետեանքը մյս պիտի լինի,
 Այս պիտի լինի որքը այսորվան,
 Այս և կշանքը մեր.
 Մինչև ցորենը հաղամ ի՞նչ մեանում՝
 Մեկը հաղարի պատու չի քերում.
 Մինչ վոր մարդկային կերտը ցեղի
 Գովում չի ընկնում՝
 Հովասարութեան և Յեղարարութեան
 Ձի հարվ՛վում ուղին.

IV

Յեզ լես կեցյաթի զեմքին խոնարհած՝
 Հիանում եմ լուկ այս նոր աշխարհով.
 Մի աշխարհ չքնազ, վոր ախ՞ք տաս՝
 Ծփում և, շարժվում, վարդես լետան ծով.
 — Ծ՛յ, հազմեր, հազմեր ազատօրիներ,
 Վոր ազդես արագ թռչում եք, սլանում,
 Ո՛ւմ եք պատկանում.
 — Հանքապետութեան...
 Ի՛յ, հազմեր, հազմեր, լուսեր ենցարդան,
 Վոր դիշերները արև եք վառում,
 Ո՛ւմ եք պատկանում.
 — Հովասարութեան...
 — Յեզ ինչ, աշխարհի զեղեցիկներ եր —
 Հազմ մեքենաներ ու զործարաններ —
 Վոր քոր ու կողեց լարիք եք ծնում,
 Ո՛ւմ եք պատկանում.
 — Բանվոր մարդկութեան...

— Դուք, ծովեր, չրեր, լեռնաթաղանթներ,
 Հանքեր ու ցանքեր ազատ աշխարհում,
 Մե՛ս եք պատկանում.
 — Հանուք մարդկութան...
 Հասարակարաններ, աստղեկայաններ,
 Ար տյա ներքոքի պարտանքն եք կազմում,
 Մե՛ս եք պատկանում.
 — Մեկի՛ն ամենի՛ն իրար հազարս—
 Այ, հազարն ե մեկը՝ ե մեկը հազար:

V

Տե՛սե՛լ եք արդյոք ժող արշալույսին
 Եւրամին կանաչ—ցփջ չեքեմին,
 Կամ եւփ չեքիքուս չուսաչոյ ամպեր
 Անքին անազարս, ինչպէս կարագներ,
 Կանաչների մե՛ջ ե զարդերի մե՛ջ
 Ան տեսա աշտակ մի սպան սիւտան,
 Քաղաքից նստա շարեշար անփե՛շ,
 Միտարկ աներ—չարճը զողջ գարուն:
 Տե՛սե՛ր աշտակ բյուրեղից են զողջ,
 Հույ՛ների եղեղ, արնն ջնասանի.
 Աշտակ ձլում ե մի սերունդ ասողջ
 Գեղ մամուլների.
 Ինչպէս սիւտն ու պարզ են հայեփած
 Այս զափակները արեկն աշխարհի,
 Մեղ ինչպէս սիրով ե ինչպէս ազատ.
 Ազ՛ջիկ ու ազա իրար հարազատ,
 Կարծես ամենքը մի մարից ծնված,
 Մի սր սե՛նայած ու մի տեղ սնված,
 Խալում են կայտառ, ձգճում սրասնց,
 Լախանն, շարսեթյան ասար ե Երանց.
 Սերպած են, զարպես գարնան թռչուններ,
 Կոչ զար Երանցից հոգս ու ցավ չունին.
 Սովորն ինչն, այս զեղ ծաղկանոցում—
 Բնության ծոցում—
 Տեղտեղ փթթե՛լ են ծաղիկ հասակներ—
 Գուտանքների,
 Մաղիկ հասակներ, ինչպէս պտակներ.

Վոր շուք են տալիս գաշտերի միջին
 Քաղիչ կանաչին.
 Ովք՞՞՞ր են սոքա, ինչ՞՞՞ յնն աշտեղ,
 Այս մանկանց միջին:
 — Նորեկ աշխարհի ողակներն են այն —
 Համերաշխութան,
 Վոր ամեն անգամ իրենց հմտությամբ
 Ոգնեն, աջակցեն զեռն և անփորձ
 Այս մանուկներին,
 Ոգնեն. աջակցեն և ուսուցանեն
 Մեկը ամենքին,
 Վոր այս հասակից մատաղ սրտի մեջ
 Համասարության և յեղբայրության
 Զարգանա զողին:

VI

Անա և նրանք՝ գործարանները
 Նոր սերունդների,
 Անա և նրանք՝ ստեղծողները
 Այս նոր աշխարհի.
 Հոյակապ սիրուն, զողջը աղակյա —
 Հույսերի աղբյուր.
 Հատակը հզկւն, շարք եննապակյա,
 Ողջ համափյուն.
 Մտեչ եմ նրա կամարն զոնով —
 Նման տանարի,
 Այտեղ և ծնվի, այտեղ ստեղծուում
 Վոյին հանճարի..
 Անա և նրանք — ետխարակները
 Զուգահեռ շարքով,
 Վորպես ախտաններ՝ մարմար հիմքերին
 Բազմեչ են կարգով,
 Գործում են թափով, ճրրկում սրտով,
 Տենդային հեքով
 Ենզ լույսիք շայտ միանվազ
 Հաղթական յերգով
 Այտեղ չե լավում առաջվա նման
 Ետինզ ու շատաչ,

Վաղը խոնարհեցի, փաղը գաղփեցի և
 Հանձնարի սուտը,
 Անի մարդու համար մեքենան անտես
 Մի գաղփած գաղան,
 Վար ինչ ուղղութիւնն է ինչ ընթացք սուտ՝
 Կրչոյի անձուխ:
 Ի, գիտակցութեան
 Վար խելնի մեքենան մինչև իսկ անգամ
 Գարնեկ է խառն ընկերք մարդկանց...
 — Ենթադաստիկցան,
 Վար աշխատանքի մասերին անգամ
 Լարփած ֆլերին հանգիստ է ընդուն:
 — Ձրս մամ աշխատանք:
 Այր մարդն է խոյուս հաղթանքից, հաղթանք:
 — Համաստրութեան,
 Վար այս համարաչի աշխատանքներից
 Ազգութիւն է համայն հասարակութեան,
 Ապրում իրենի, ընկերի համար —
 Իրար համաստր,
 Այր հազարն է մեկ է մեկը՝ հազար:

VII

Բարց մեքենայի խոնարհ սպասում
 Բանփարն է կանգնել,
 Անի համ նշաններից թելիք է նշանում —
 Ձյանների ընտեր:
 Մի քաղն, գոյրկյան, մի արաց պատու
 Անի նշաները այն
 Այլ մեքենայի տեսնում ես կույս-կույս
 Աւերքը չեյան:
 Անարդիկ մեքենան ընդունն է սանուտ
 Թերերի խորներ,
 Ատմուտ, կյանում է կրճից հանում
 Պատրաստի գարներ,
 Երս հարեան մեքենայի հաղն
 Վրս չէ հանում,
 Անի քաղաք-քաղա գարծիմքը շարմաց
 Ատրում ու գարսուտ,²

Մարում, փաթաթում ջաթանի փակեր
 Գողգոթա մասերով
 Յեզ շտապ ևսցնում ալլ բաժանմունքներ
 Վազոնեաներով...
 Այստեղ է ահա, վոր կյանք է ստեղ
 Մի ուրիշ աշխարհի,
 Գործում են ևսգար ժիբ մեքենաներ—
 Մեղունների շարք.
 Յեզ ամեն մեկը անբաժանելի
 Մի մասն է ձեռում,
 Կարում ու ևարթում իեւացի, զգաստ
 Ու՛ զործը պատրաստ:
 Յեզ աշխատանքը, վոր բն էր առաջ,
 Չբնանք ու առնջանք՝
 Այժմ զարնել է նոր մարզու ևամար
 Լույսի զփարնանք.
 Մարդ ու մեքենա սիրով ևամերայի
 Գործում են ուրախ,
 Կում ու կոփում նոր սերունդների
 Ազագան շքնազ...
 Յեզ այս ամենը զարնյալ իրենի—
 Ընկերի ևամար—
 Իրար ևսվասար,
 Ուր ևսգարն է մեկ է մեկը՝ ևսգար:

VIII

Վոզլմէյն մեզ վոզլմէյն, նորնի աշխարհի
 Ազատ գա՛վակներ,
 Վոր զարե՛ր, դարե՛ր մեր մեծ ևայրերի
 Լարատե ջանքեր
 Այսոր պսակվեց վտեմ գործերի
 Վե՛ր ևսգթանակով,
 Բեզ այժմ գիտեք անցյալը հիշել
 Անուշ պարծանքով
 Վոզլմէյն մեզ, վոզլմէյն, թերջանիկ զարի
 Անխոնջ գա՛վակներ,
 Վոր ևսգթ ու անզարն այս մեծ սրերի
 Տերերն եք զարնել:

Իմ գառ խոնկերն մարմնացած ազնոյ,
 Հերոսներ հարազ,
 Ձեզ հազար վաղջույն, վար կշանքին մեր այր
 Ենչեցիք խնամաւ,
 Անկ մարզն այսօր ազատ ու ախրոյ
 Ձե նախնին գրասու-
 Աւ ձեզ եւ վաղջույն, կարմիր սրերի
 Հրդեհի կաշիներ,
 Վար ձեք մեծ խամբի խաթիւրը աշրած
 Անկ ընդմիջս անգարս՝
 Մի վեհ, փառավոր ուղի չեք անցել

15

Հրէն գալիս են կարմիր Հաճերը՝
 Նարեկ աշխարհի,
 Հրեն գալիս են պայծառ աստղերը
 Վարձուաների.
 Աերկու սեւից եւ մանկ են այսուեզ —
 Տունը դիտութեան,
 Վարշեւ բազը ընթացիկ սրի
 Հանրապետութեան
 Ա՛ն, այն զեմքերը ազնիւ ու խոնուն,
 Չզան և ուշիմ,
 Անկ այնքան բարի, և այնքան բարի,
 Ամեն մի կնիքս և ամեն խորշում
 Երանց վեհ զեմքի պատմութեան ունի-
 Աւ քանի-քանի կրնի են ասնջանք
 Այս զեմքերը կիրթ,
 Մինչև վար գառնի են կառարելութեան
 Գրոյմ ու կնիք,
 Վարքան մաքրակն ու աստապղն են
 Սրանց մեծ նախնիք,
 Մինչ մեզ թողնի են այսպիսի զեմքեր
 Վեհ ու զեղեցիկ,
 Անս ամբիսն յեւազ մի դիտուն,
 Լքիմիս ու խոնուն,
 Ասանց կրքերի և հազուաների,
 Գարզ ու հյութալի, համառու ու լի

Իր գյուտի մասին հայտնեց ամենքին,
 Յեղ իբ հանճարեղ զորութեամբ խելքի
 Դանիբը բերեց խոր համոզմունքի:
 Յեղ յես զարմացա, զոր մարզն աշտրվա
     Յերչանիկ ու լից,
     Դնէ չն աշտ որից.
 Վարձեում է նա նոր հորիզոններ
     Նորից ու նորից...

X

Գարուն է անուշ... թարմ հանաչների
     Մազալ ու ձփանց...
 Այս հանաչներում ինչ գոր թողանքի
     Կա գյուլնուղ հմայք,
 Այս նոխ դաշտերում հսկա համերգի
     Մի շնորժ փայփայանք...
 Արեւ աշտը ու բախում թյունից
     Մազերն է փռել,
 Արեւ հզոր իբ բարձր զահից
     Այ գրոշ զտանր.
 Ա՛հ, այն գրոշը, սրտիդ այնքան մաս
     Յեղ այնքան նանակ,
 Ազում ես թռչես ու գրկես նրա
     Ամեն մի հանանչ,
 Յեղ մարզն աշտրվա, զոր է արարիչ
     Հազասարութեան,
 Յեղ մարզը հանճար—զոր է և տիպար
     Վեհ գեղեցկութեան՝
 Զուլփեղ է աշտը անուշ յերգասան
     Այս բնութեան հետ
 Յեղ զարեւ, նրա ներդաշնակութեան
     Յերչիչն ու պետա
 Առաջ, հաղթանակում է ուժեղ է թարմ,
 Յերզ ու նվազով, պտակ ու ծաղկով
 Յեկեղ է մարզը յերչնան զուլփով
     Հովիտը Մարգարան,
 Տիեզերքի հետ ասնելու սրբ

Մեկի ձայնը
 Հրեն շարքերս—նոր կյանքի նշան—
 Փնդր մանուկների,
 Հորքան են նման արեքաման
 Կանաչ կտակերի,
 Չախով մանկական, տնուց զրնգան,
 Սերգուժ են նրանք արձնելով կյանքի
 Սեփ աշխատանքի
 Հրեն բանակը անխափ ու կուտ
 Սասնաղջիկերի,
 Այ գլխարկներով—ձայնիների գուտ—
 Կարմիր պուստիկի,
 Սեկի են նրանք նրնոր յերգելու
 Կյանքի մեծ յերգչին
 Սեփ խնամքովկյու արևանի տուտ
 Ի՛նչնն սասցի:

XI

Տարին մի անգամ, սարին մի անգամ
 Գալիս են անու սբո կազարները
 Տարին մի անգամ,
 Սեփ կապի արևանի շարքը ըտրամ,
 Ջերմ գազերովս՝
 Սերգուժ են նրնոր Հաճառարսթյան
 Սեփ Սեղրայրսթյան
 Սերգուժ ե ձարզը, յերգում ընտթյան
 Սեփ ձուս ե՝ ձայնի,
 Աղբերակ, գետակ, ջրջրան գետի
 Այիբ սա աշիբ,
 Սերգուժ են աշնակու, խորիսս ե արգին
 Քանդաղապատցին,
 Կարծես մի նկու կամախարային անուց ընտրից
 Լինին ձարայիս սբո ջնչակերը կապի—
 Ի մի ընթանից:
 Սեր յես, գոր արգին մի գամակն ելի
 Այս նոր-Աշխատելի,
 Սեփ յես, գոր յերգոց մի նուրբ շարն ելի
 Այս մեծ ընտրի՝

Զգիտեմ ինչու աշպես շացեցի
 Անուշ հուզմունքից
 Աւ շամաչեցի, ու շամաչեցի
 Յես իմ արցունքից:
 Հաճասարուքյան և յերջանկության
 Տանն են տանում այս հաղարնեքը
 Տարին մի անգամ,
 Յեւ հիանում են,
 Վոր մեկը աշտեղ սիրում է մյուսին
 Հաղարի նման:
 Ո՛ր, վորքան սիրուն ու սիրելի յես
 Մերունդ անմահ...
 Դալիս են նրանք մի ժարգու նման
 Տարին մի անգամ
 Մեծ ժարգու տուղ՝ զկայելու այն
 Ազանդ ու պատգամ,
 Քե կյանքն ունի իմաստ և նմայք
 Հոկ այն ժամանակ,
 Յրբ յեսը կապրի ամենի՛ր համար —
 Իբար հաճասար,
 Աւր հաղարն է մեկ և մեկը՝ հաղար:

XII

Անս և կյանքը այն կարտուալից,
 Վոր թվում եր ինն հետու մի յերազ.
 Նա, վոր յեթերի անհույս թելերից
 Իր ձեռքն եր մեկնում և մնում անհաս՝
 — Իրականության, իրականության ..
 Միբեւ եմ կյանքը յես աստիճերում,
 Նրա մըրկող թափը յերկրային,
 Միբեւ եմ նրա ուղին դժվարին
 Աւ յերգել անվերջ՝ իմ հին յերգերում:
 Միբում եմ անս կյանքը ալորվա
 Իբա հաղթանքով, իբա պարծանքով,
 Հաղերժը նրա, իմնզը ասորյա,
 Միբում եմ նրա վեհ զեղեցկության,
 Նրա դրոշը կարմիր, փնդփուզան,

Վոր թերեց աչար մեզ արգարության,
 Լազաարության և չղրայրության:
 Սիրմե՛մ ե՛մ կյանքը, սիրմե՛մ ե՛մ ախպես,
 Ինչպես նորանարան իր փեսացուին,
 Ինչպես ծաղիկը արևի շողին,
 Ինչպես անձրևը յերաշտած հողին,
 Սիրմե՛մ... ե՛մ և, սիր՛ս մեռնել չե՛մ ուզում,
 Չե՛ վոր նա, կյանքը, մի անուշ հուզում,
 Գնա ախրան կտի՛վ, փոխորիկ ունի...
 Բայց թե մեռնե՛մ ել, է՛ն, այդ քնչ փաս,
 Չե՛ վոր յես ես մի՛ նշույն, յերազ,
 Այս նոր աշխարհին ի՛մ յաման արժի,
 Անկյարս համար, ընկերիս համար
                                   Իբրար հազաար —
 Այս հուզարն է մեկ և մեկը՝ հուզար:

20 գեղարձեր, 1916

21 հունվարի, 1917

ԱՍՏՎՍՆԵՐԸ ԿՈՍԵՆՍԸ

ՆՍՆԻՊՍԵ

Ի՞մ յերգի համար, ի՞մ շարքի համար
 Յև ձեզ եմ ընտրում, կարժիք հաղարներ,
 Ձեզ, վոր մանկավարժից կրակով անմար
 Մուրճերից շարիչ սրտիս եք զարնել...
 Յե՛վ խարտոցը ձեր հզկել, վողորկել
 Ժանցը ուղեկիս ազգաճամուխ,
 Մովերի խորքը ժշել, ուղարկել
 Յեսական հոգիս կրքոտ ու մոյխ.
 Յև ձեր քուրալում շիկնած կրակով
 Չանել եմ, բովել մտքերս յետու՛ն,
 Աղբիլ, տառապիլ մարդկանց տանձնքով,
 Մանձանափակից նանաչիլ նետուն:
 Ի՞մ յերգի համար և շարքի համար
 Յև ընդ եմ ընտրել, կարժիք աշխատանք,
 Քեզ, վոր կարժազգեստ, զե՛մքով արևա
 Նշարտաճերի չյուսել ևս լեռնանք,
 Յե՛վ նորեկ կյանքի—ազազա մարզուն—
 Սակզազորձի թոզի, որինակի
 Ա՛խ, թևև յերբեմն քո շենքերի տակ
 Կարժիք զավակդ և ընկել նահատակ,
 Քևև շատերը ներսի նման
 Ընկան ու մեռան շքանց հի՞մքի տակ՝
 Բայց և շատերը լիյան այս սխտան
 Պայքարումից յես — նոր աշխարհ գտան...
 Դուք՝ արևներդ մեք նորածեղի,
 Դուք՝ նեղինակ ի՞մ խանդավառ յերգի,
 Ի՞մ յերգի համար, ի՞մ շենքի համար
 Ձեզ եմ պարտական գրչագիս խոնարհ:

I

Մերք յես աչք քաջի առաջին անգամ,
 Մերք յես գլուխի, վար միտքս և անուն,
 Ինչպես կեկոն վարդ, վար չե խնայվում —
 Ինչպես և քաջվում,

Մերք շուրջն անաս յես լաց ու կակուն,
 Վար դես եր կազմել վաղրից նախնական՝
 Սես ել ձուրջիցի աչք նստանքի մեջ,
 Նարվիցի նրա խախտիով անվերջ,
 Բայց և շուտ շուտ խնայ խնայի՞նք լացի,
 Սես ել սասցի,

Այս յերկրում ապրող մենք ննջվածներս —
 Նարքաք աղվերից, նարքաք նյութերից
 Ինչնի՞ կեր ապուս և ինչնի՞ կեր գերթ
 Ջրկանք, նարածանք կրող մյուսներից,
 Կովկասաբնակ գետ նստվածներս
 Ինչնի՞ քախափար ուսս յերաջրներից,
 Չե աննուրեք ցարերն ևն տիրում,
 Սարերք խոտով գնդակ-մարակով,
 Չե վար ամեն սեղ մեզ նստաներք
 Այրվում են մի սեղ նսան կրակով,
 Ար ցարն ու սուլթանն իրենց գառ խաղով
 Ժողովուրդների ընթանն ևն փակում,
 Գործարանատեր, գոտախան, սերսեր
 Աշխատավորի արշունք չակում...
 Մեզ յես հասկացա, հասկացա իսկույն,
 Վար կա աշտակ մի անարգարսի՛ յան,
 Կն աշտակ մի մեծ ձանք խաշտափայտ —
 Ետաներին աննայտ,
 Վարի սակ նեմում, անքում և նամս յն
 Չարքայ ժարգիսի՛ յան:

II

Մեզ յես ձուրջիցի աչք նստանքի մեջ —
 Նրա անունը՝ սե քանձաբու՛խ յան...
 Մենք շուտ ենք իբրսբ ո՛րան ազրերս սակ
 Ա խանդավառվիչ մի խո՛ւ-վ գեհե,
 Մի ցավով աարվիչ բողբոջավարսի՛ յան

Մեր կյանքում սակայն յերեք շննք տեսել
 Մեր բնկերնեքը մեջք-մեջքի ալամ,
 Կարիքն և յեղել ու մեկ էլ չոր հաց.
 Դործարանների կամարների տակ
 Մենք շատ ենք տանջվել, բայց ննջուկը մեր
 Մեկ հույսն է յեղել—մեկ էլ աշխատանք.
 Յերբ մեր մտքնի տակ յերկաթն էր տափկում՝
 Մենք գիտելինք զոր՝ այլ մեր տերերի
 Համառ ու գոթան սրտերն են փափկում.
 Յերբ կռանի տակ շիկնած պողպատից
 Կայներ են ցայտում՝
 Մենք գիտելինք զոր՝ այլ մեր սարգերի
 Ազան աչքերի արցունքն է կաթում.
 Իսկ յերբ թափանիլի էր խենթ պտույտով
 Վաղ գործարանն էր հուշում, մրբկում՝
 Մենք լավ գիտելինք—այլ մեր սրտերի
 Յերակն է զարկում.
 Հույսերով զտուգած, հույսերով լարված
 Մենք լավ գիտելինք, զոր պիտի իշնի
 Տիրուղի զլիին մի ծանր հարված.
 Դոժան ցարերի, գիշատիչների
 Հաճխանական անեծքով—լրված,
 Նրանց զազաղի կափարիչների
 Մեխերն արզեն մեր ձեռքով գամված...

111

Յեվ խոսեց լեզուն արգալ սրերի—
 Հեղափոխական ժարգարենների.
 Յեվ դրո՛ւ ավեց կարմիր փոթորիկ,
 Այլ հազի՛ յերթն էր ըմբոսա շարքերի,
 Այնտեղ ֆեարվարն նոր գարնան շեմքին
 Իր նեան էր սցել
 Յեվ կրակ շնչով, զորտախ շանթով
 Յերկիրը սնցել:
 Ինչպես անգրտնիկ անձրևը աշնան
 Մարում է տապը հողի կարոտած,
 Դարնան գետերի նեքը խլրտած
 Զարկում-փչրում է ձմեռվա շղթան՝

Այնպէս ել զօրսան փետրվարմարտյան
 Գարնով շեփորը Հեղափոխության:
 Մակարն մենք նրան Կովկասում ափեր
 Քաղիով ստացանք,
 Այն զօր Հյուսիսից մեզ ափին նվիր՝
 Այն ցամ էր, ասնջանք...
 Ասանց քրտնաբի մի է նմեկ ցանք,
 Սազազ, սնկախի, ասանց յերկունքի
 Այն մի մնանդր տեսել ժամակի...
 Մ, գրանիս Կովկաս, նեայնն Քիֆիս,
 Գղամ ու սիրման բայր ջեղերից,
 Դու, զեղ Վրաստան, նամեն-Հարստան
 Անի աշխատագիր բարկ Ազրբայջան —
 Հետս տեղերից՝
 Հիշում եր զօրսան արշան ու ասնջանք
 Ձեզ թողին բամբն Մասափթ, Գալմակ,
 Քուրքը նայու զեմ, նայր զրացու, —
 — Ուր զնջում եր կիրքը գրացու...

15

Փետրվարմարտյան աշիրներէ շուն
 Սեռագարն գարիով գրո՛ւ ափեցին —
 Վասրէ նամեցին
 Հոկտեմբերյան մեծ Հեղափոխության,
 Աշխարհն իր մնամ անգրանիկ սրից
 Ձեր տեսած — յղպես մի զեղեցիության,
 Արեւ իրս յուզ սալու սրից
 Ձեր ափած ամպին աչպիս նուր-նեայք,
 Ովկանն աշուր իր զող՝ սարերբում
 Ձեր աչրած աչքան հուզաձեռի կյանք,
 Սերկին ըն աջպես զօրսու շէր յամ,
 Կայնակն ախպես կարկուտ զեր տեսած, —
 Մայրաքաղաքի զնվոր թե բամբոր,
 Վարպես տալաններ նետից զիրափոր,
 Բազարամայրի արգարաններից,
 Գործարանների արտ թաղերից,
 Վազում են ստալ խնթի աշիրներով,
 Խորտակում շաշով Կերտակներով

Պաշտօնները դառ...
 Հնգիմ կրանչատոցի բանվոր, նախաստին
 Շատ գունք ազին,
 Վոր կամեմուսյի պատվանդանը իտր
 Հիմնավորեցին,
 Վոր միանդամից արբեն-տանեյին
 Հատակը ձողի
 Փռած ու նեխված դիակները զազ
 քուրճուսների...
 Հէյ, այն ձող-արյան ալիքները իտր
 Լախացան, անցան իրենց ափունքից,
 Թռան կովկասյան լեռանց բարձունքից
 Ուժով անասուն,
 Ու... մեզ էլ հասուն...

V

Վարսառեաների հեղեղն է խոսում
 Ողերի միջով.
 Այն մեծ արյունն է խորհրդով հասում,
 Այն մզ է կուգում կրակոտ շնչով,
 Ո՞վ գարնովում, մեծ հեա...
 Կարմիր Ռուսիայի զավակներն են այն,
 Կուգում են այնտեղ ճերմակների հեա...
 Նրանք բուրն էլ ջանել, պատանդակ,
 Անվեներ գեմբով, լրջմիտ ու խոսուն,
 Նրանք ամենքն էլ արեի զավակ —
 Վե՛հ գրասկզբում յուրս արջերում,
 Ունին կատարյալ մի վտեմ, սիրուն
 Պատմական կոչում
 Մի նոր առաջոտ, առաջաքի պեա,
 Սեզ թարմ ոգի պեա,
 Յերևան լեկան կարմիրներն այն
 Ժողովով մանկան.
 Այն առաջասուն յեթերի նաման
 Պազազված էյին դեմքերը նրանց
 Ձգված ու լարված.
 Հէյ, առյուծների կորյուններն էյին
 Կովից նոր յւլած:

Ու մտան նրանք ինչիցիսք սիրուն,
 Բիճիցիսք ձերուկ և սլաակնուկ,
 Ու ասին նրանք. անա ձեզ զայնչ
 Այս սիրուն ջազար, համեցիք, ասեք
 Ու կատավարեք,
 Ձեզ ենք հաննումս մենք սրտ բարևանքներ—
 Մեր արշամբ սեփած,
 Սրտ զին լեաներ, թափաւ անասաներ,
 Արնախաւս զբանով մեր սքրտագործեմս...

..

Առափոսի պես և թարմ սպի պես,
 Արևի նման շերտացիք դու,
 Դու, խորնուրդների մեծ իշխանութուն—
 Բանվար գյուղացու.
 Թարմ ու նարսեխուն շնչեց ջո հողից,
 Դա շունչ ու ջուրից—
 Մի նոր շերտացուսեց իր սրննքներով,
 Մի նոր մուգուփայլ իր նոր շերտերով.
 Այս սքր արզին շերտեկա չի սք,
 Մենք գնաւս բարով զուգուց ենք ասեչ
 Անրեկիտ սքին,
 Անրեկիտ սքից աշտսքին հասեչ...
 Առափոսի պես և թարմ սպի պես,
 Արևի նման շերտացիք դու,
 Դու, խորնուրդների մեծ իշխանութուն—
 Բանվար գյուղացու:

VI

Ուզ սառն անցան ասեղծուցները,
 Վար բանտերի մեջ ելին մեծացել.
 Անա թե՛ նրանք— նոր աստվածները—
 Քանի՛ փշտածակ ուղի չեն անցել...
 Կովկասի շրեզ զայրերին փառքեմ
 Նրանք այժմ անք և միայն աշտքանս
 Մեր շար թշնամին նանանջի մամին,
 Վար նեղեղի պես սքրեչ էր անցել

Ա զ զ զ յ Երկիրը առատ, բարգաժան,
 Ալան-Քալանի մոխիր եր գարնել՝
 Աստվածները այդ արդար ցասումի
 Յեզ խոցվել էին և խիստ բարկացել:
 Հազար-հազարով ծառս ու ծառս յերան
     Աստվածներն այն,
 Յեզ խոսեց իլած, ազեր մեքենան,
 Յեզ բնիկ հազար յերկիրը խաղան:
 Հազար-հազարով իբրաւ անցան
     Աստվածներն այն,
 Վորը սոցը, վորը բա՛ ու թին,
 Վորը խարտոցը, մուշն-մանկազ ձեռքին,
 Ազեր վայրերին շնչեցին վոզին
     Շինարարութան:
 Զբերին՝ ուղի, կյանք ու շունչ՝ հալին,
 Խոսեց ու նչաց ևս յնը մետաղի,
 Յեզ գյուղը խավար ակը հույսերի —
 Սրտիցը հանեց նաճանչ լույսերի:
 Մտախուզի պես ցրվեց հոգս ու ցավ,
 Կյանքը կարկամած նոր յերգիչ դարձավ...

VII

Յեզ շարժվեց թափը վերաշինութան —
     Մտեղծագործութան:
 Յես տեսա ինչպես տխուհուր հաղթած
     Կովի նակատում,
 Անցերում հուրը խոնդազատութան
     Նոր կյանքն և կերտում:
 Ինչպես Փիղիսո, վոր բրինձ ձեռքին,
     Ենչով հանձարի
 Ներշնչում եր կյանք, իմաստ ու վոզի
     Անշունչ մարմարին՝
 Այնպես էլ մարդը նոր ստացած գարնած —
     Նորնի աշխարհի —
 Հոգի յեր շնչում հիվանդ ու մեռած
     Մեքենաներին:
 Տեսա, թե ինչպես մուրճը վորստում
     Նա իր նեղն ստած՝

ժանդարտ ու փառած բույսերն և հասուած
 Քարախաղաչած,
 Մեխերը հանուած շողեկաղերի
 Վերաջոր կրծքից,
 Կարծես կոպի մեջ զնդակներ առած
 Հերոսի վերքից,
 Ո՛ր, տեսա հիփանց, հաշմանդամ զարմած
 Ետցնկաթխաներ,
 Վարանց աշքերից արցունքն եր կաթուած—
 Կազմե տկուաներ,
 Վարանք աննամբեր սպասուած եջն
 Վերաբույսների
 Անդամանասոց հասու գանակի
 Փրկեց զարկերին:
 Ապա թե ինչպիս հակաները արմփած,
 Վերքերից բուժված,
 Մեքսերի-գծով զվարթ աւելցող
 Սուբուս եւ առաջ,
 Սուբուս եւ ուրախ, նկատուած թշնամուս
 Քափ ու շատաշով
 Աւ քաղցում իրենց տվերիչներին
 Ենզումի շաշով:
 Յես տեսա նրան— իմ հերոս յեզրոր
 Փշատակ հանքուած,
 Ջրախեղզ յեզած մուխ յերակների
 Ջուրն և թխակուած,
 Վոր կյանքը նարից անխանանքերու
 Իր շնչով տպրի
 Յեզ վաղուց մարած ձիւնելու յգների
 Բոցերը վտարի:
 Թեկեր եր առել յնամանգը մարդու,
 Դման գերամարդու—
 Պեկաս եր գտակ հուրը աշքերու
 Անանձնով ցախուսն,
 Չէ վոր մարդածին ստափաններն եւն այն
 Աշխարհիս համայն,
 Վարանք նար ուղի, նար կյանք եւն կերտուած
 Մարդկության համար:

Ու յերկաթուղին նոր կյանք ստացավ —
Յերգիչ էր ծանոթ, յերգեց ու անցավ...

VIII

Յերկինքն այս տարի մի սքանչելի
Պարտիզան դարձավ.
Ամեն մի շաբաթ նա իր ցնցողից
Անձրև էր մտում,
Մարզաբաներով գաշտերը ցուում
Թանջվարն այս տարի զեր-ստավածային
Հողի յնր տակ
Ու իր յնամպի շահերը վտակ.
Նա գաշտ էր հանել բաներ ու գուրբան,
Հույն էր փորձորում ուժերով տխուհ.
Վեր էր մտալիցել արձիվի նման
Սեղ լեռան կողեր,
Վաչ մի կտոր հող չէր ուղում անգամ
Անմշակ թոպակ.
Կտուրին անգամ նա սերմ էր ցանել
Ու միառ բերել
Անցած սով սարվա սրերը անել
Մաշ ու յերնիս, հարս ու պտուղ կին
Հողի յնն շնչում հողի յերակլին.
Հողագործները զննչերով զինված,
Կանու թշնամուն նրանց զեմ յնչած,
Կոխվ մե ժպտ,
Կուրծքը լեռների, գաշտ ու ձորերի
Ակտում, եղում,
Քարի բերանից, սկի յերախից
Հողանուժք իբրում.
Մարդը մի հանձար — քարից էլ կյուր է
Նա նյութիկ ուղում
Յեղ առատության դրսը կյուում.
ՁԲ վոր մեծ սովը էն անցած տարին
Հարվածեց նրա տուն ու ստրաբին,
Մային ու կալին.
Սովի սարսափը նա չի մտացել,
Տարերջը նրան տաված է դարձրել:

... Հասկերի մի ծով...

Նեղ ու գունաւանկ ծանրացած բերքի

Գեղին այրքով.

Այս այրքներում գեղին գտնելուս.

Նուրբ, նեղամարտչի կնի մի գնեալ յան.

Այս ծով գեղնապահ տրտերում նուսուն

Իր այրք-բաշտի հանձնն և խառում

Ան ծավալ-ժաման գորտում իր չուն.

Առաւուսի յանն և, առաջ՛ նորսի պես

Իրեն և կանչում.

Ո՞նք հազիվ գյուղացիին տրտի մե՛ջ կանգնած.

Վարպես նոր առաւված,

Կարմիր արեւից այտերը այլոված.

Գուն և, յերջանիկ.

ՉԵ՛ գոր այս սաննը նրա նամար և,

Վար նվեր բերել իր մեծ գաղտնիկն —

Կարմիր բանակիկն:

IX

Նարարչիս գյուղից իրագոր են յեկել

Սերգան ու Մարիչ

Ան Մանարկամի վզին պինդ չարել:

— Տղեր մեզ ելեկար-յուսի մեղեննա՛ն,

Մենք էլ ենք ազում տղերի մեզ նման,

Մենք էլ ազում ենք շուրս առջ մեր գյուղին,

Մեր գամին, նյուղին...

Դու՛նքի սոյլերով, մոնջ ամար ստան,

Հասել են տեղը Սերգան ու Մարիչ

Հազիվանակ տարած.

Մանարի նամար նիւթեր են գորում,

Լուսավարութ յան նուրբ աշրերում.

Մեղաների պես աշխույժ ու աննպաս,

Մրջյանների պես յետնազով գութիկոս,

Յեկել են գործի առավաններն ախ.

Վորք կիր ու իսր, գորք մի գերան

Ունայտու յա խուլ տրտնաներով,

Անթափանցելի լեռանց՝ լանջերով,
 Վարար գետերով
 Երկար-կայանի Նյուֆերն են կրում,
 Հիմքի՞նք քարերը յերգելով շարում,
 Յեզ թշվառ գյուղում, ուր սուաջներում
 Մթին խավարի ժխորն եր չուում՝
 Այսր ցերեկվա արևի նման
 Ելեքարաշարժի նաևանչն և խուում,
 Ուր գինամոյի արագ պտույտից
 Մաղնիսի կոկոն ծաղկունքն են կայծում,
 Ուրախ, կարկաչուն
 Մափանարուքյամբ՝ նոր ստավանդներին —
 Այն խուուն, զեղուն սակզողներին —
 Կնչցեներ գոչում
 Այն գյուղի ձեթի նրազներն անում,
 Վոր մի ժամանակ թախծում էին լուս,
 Այսր փոփոկել են ջանի շիթերով
 Յեզ կալ ու կանաչ, անտառ ու խրճիթ
 Վողողվել զուր լույսի հույլերով,
 Խավարը յերկն —
 Գարնել և ցերեկ...
 ՀՅ, նակատներին ստավանդների այն
 Լույսեր են իջել մովսրանման՝
 Բացվել և գյուղի աչքը մաքերի,
 Լողին ել քնար՝ ազատ յերգերի.
 Հասկացել և գյուղն լույսի գորուքյան.
 Կնչցեն Խորնուրդներն, իր իշխանություն...

X

Ամառի գաշտում, տարածության մեջ
 Փշրի մի խիտ անտառ և բուսել,
 Գնջուկը ախուր խորում և խեղճ-խեղճ,
 Վոր լուսնի նա հող — հողն սկսուե...
 Հնուս ներքեում երևն Արազվան
 Մունչում և զու սոյուծի նման,
 Իսկ ինքը լուսնի մի սովակի ջուր,
 Վոր գունն աչքին ազատի գաշտի
 Այրող յերաշտից.

Աս գաղափարս եւ ժրելի նման,
 Ազգում եւ անկէ նա արմատանս
 Անաստը փշի-
 Աս զորոշում եւ, շարաթորչակով
 — փշի անաստը նիւթքից արմատելչ
 Աս ջրանցքներով աճն շրջապատելչ...
 Եւզան գաշտի մեջ ամբարին եւ իւնեմելչ
 Անրկու սեւից ելչ, հազարից տվելչ...
 Դիմելչ են անս փոթորիկ նման
 Վաչքի հարեակման.
 Աս աստվածները զոգնարութեան
 Հարը աշքերում՝
 *Փշյա զորքի զեմ կրեմ են սկում...
 Անրկիս յե... ել շիտ փառ ու թուփ.
 Դաշար հաշիկ՝ մով եւ աշնուփ...
 Կանգնել կեմ ամբին մեծ կանաչներք
 Արբան պարակում.
 Արբն են զազում թաղալ հասանցով,
 Եւրամին գաշար առատ զտուղում,
 Արբն են զազում, զոր հոգն աշուհետ
 Աղբի իր կշարձով:
 Անզ փառք եւ առիթս աստվածն աստուան —
 Կանուր նմանին,
 Վոր պարզը աղիք յեղեմ եւ զարնել
 Մի հերթաթային.
 Անզ փառք եւ առիթս աստվածն աստուան —
 Կանուր նմանին,
 Վոր հար-յետանգով արճափրքներին
 Դարմիւլ եւ հրու:
 Մ, զեղեցիկ եւ, ու զեղեցիկ եւ
 Բասթիյանը մեր,
 Անզ մարդը նրա աստվածը անմեռ.
 Մի մեծ բնականուր արհեստանոց եւ
 Տիեզերքը մեր,
 Անզ մարդը նրա հարաշարժ թեւս.
 Եւրեքքն իր աւեմ իւրի, ջրի առկ
 Աշտարից հետս մարդուն հպատակ.
 Անզ թուլ ինչ մահվան գառապարտով եւ

Մտիկ որերում՝

Այսոր մտերանա համախաբհային
Կրնմատարներում:

Յեզ թող փնտք լինի, փնտք լինի մարզուն,
Վոր հասկացել է կարեկախները՝

Կերտող զարուք յան:

Յեզ թող աթորից կնչցնն մարտաբզներն,
Իբ իշխանության,

Ուր կյանքն է սլուում՝

«Հաղթանք, հաղթության...»

ՉՄՈՐԱՐԱՆ

Յեզ խորտաբզներում բազմել են ա՛ն
Յերկկա Սաքուն, Իվանն ու Քեզուն:
Հողանուսրի պես կաշտացած ձեռքեր,

Ակազան զեմքեր,

Խունն հակառոզ զնախն են զարկել
Յերկկա իրենց բանակայներին,

Յերկկնք նմանվել սեն ստավաններին:
Կործում է յոսանգը մատարի նման —

Արյան բորբոքում

Ու կյանքը կերտում կարող զրմինոզ
Հաննարեզ վազու:

Անում են նրանք ու բարզավանում

Կազմինների պես է զարկ ապիս նոր

Կյանքի կառուցման:

Աստվաններն են այն,

Վորնք մեզկային բանվորի աբյան

Հյութերից պոկված,

Նրանց մաքերի, նրանց վառ վազու:

Հուշերից յերկնած:

Ո՛ր, գիտեմ, գիտեմ, նուս չեն որեր,

Մենզ ստավաներ,

Յերբ ալ ստաղերի վրայով համրա,

Ուզիննք քարած՝

Կառք հրաման մեր յերկրազնդին

Ո՛ր կերպ պատ... յա գար:

Սերք մեծ արեկոյ ձերմայրն զսման՝
 Եւր հրաշքներքի կրանայ աշխարհ,
 Եւր աշխարհներքի Եւր սերունդներին
 Լույս ապառ հաւար -
 Տխտան կոզից յա նրանք Լազիկեցին,
 Արզնէր աւ իւզար յերազա աւ ծարսօ
 Ի շիք գարեուցին -
 — Աստղածներն եջին,
 Արջուկն կամեցան,
 Այգուկն խոսեցան...

1927

.

Յ Ե Ր Կ Բ Ա Ս Մ Ա Թ Ե Կ

(Սրտի պոեմ)

1

Ժառանգորդի յի անցել այն արից—ուղից չի կես գար—չերբ յեմի մանուկ յիջը տարեկան՝ իննպես տասնամյուր մանուկների կես, առաջնորդութեամբ վարժուհիների, խումբ-խումբի յեղից—կառնկների շարք—կցում ելինք մենք քաղաքից Յ1 դուրս զեպի Չուպի գաղտնի այն լույս, չի ու բացթայտ կ' իտյարզես գառնուկների պես թափել խոտերը խաղկների կես իննամյուրի գրկամ՝ կարծիք գառնկիմ ազատ ողի մեջ կ' յերգում ելինք, կ' զնգում ելինք:

Զխումն մէջ տարի—ուղից չի կես գար արտնից առաջ վարժուհիները շատ լավ գիտեին, թե վարժան կրթիչ և ոգտակար և մեզ՝ մանուկներին յերկես յմերձ շնորհման զաշտը տանել նարյուրով, յերգել ու խոստու ազատ ողի մեջ ազատ բնութեամբ, ուր պիտի կոփվեր մեր միակցութեամբ ապագա շքութեան:

Յես՝ գառնուկի պես ներման մի մանուկ, ինքնուրեք կամքով, այլ և բնութեամբ աննաշտին մեկը, յերգեցիկ յմեր նարյուրների մեջ միշտ լուսնում ելի մի բունով գառվել ու զերազանցել իմ շնկերներին. աշխատեալ արգեն մանուկ բնութեամբ իմ բարտառ ու մրցող:

Ու դրամ ելի արժամ նշյումով ձայն մանկական, ոչ առաջադրար, բարձր մյուս յերգող մանուկ և յերգից, վարանց գարձանքը, վարանց նախաննք շարժում ծիծաղով ու զնգում նորից:

— Ըն... դուք ծիծաղում, ծաղրում եք յերգու, նախանում ումեզ ձայնս կնկրթ... ու յես ներստովում, խամբում եմ ինքս ինն, յես Յում իջուրից, տալ պնում մտիկ ըլլակի յեղին, իբր լուր իմել ուղում տալակից, ու արժամ-նշուն ձայնով մանկական ակելի վառված յերգում եմ մեմակ յերգն իմ սիրամ՝ Վեգամն առաջամ:

Յնում եմ ինչպես խումբը կանց տառով վարժուհու մեքի մի մեզ շարժումով, ինչպես վարժուհին վաղ՝ պնանջ գառով և ուշը շարից զեպ ըլլակի նոր, ուր յես թափվում ջլջլան ամի քով, ինքս ել մի աղբյուր, ջլջլում ելի, ու յերգում ելի պգում, թե ինչպես իմ շնկերներն այն նարյուրակի կրտսից տղամ յես-յես ես նայում, զրեզան ձայնս այլերներն

պոստ գնաւում, գործում... ու սեկ էլ սուս բարի գործունին տեսնում եւ
խնայեա ին իր գրկին առած, փոքրիկիս գրկած, ինչպէս գտանակի՞ ե՛ նախ-
բարում ե, ե ինքն գորգաբարում, խոսկանիս նեա խոսում, ՔՐԻՏՏԸՐՈՒՄ ե
աշխարհս գրկում՝ յետ գտնում կրկին նրանց խոսնում ին — ախ նարբու-
րակին — ինչպէս նովիք փախած գտանակին:

11

Ներշնթային եր պարզ մանկութեանն իմ ե արկամայից պատանեկու-
թեանս... Գարտիպում՝ ապում, գուրք, գարգուս յերգով եւ ապրել յերգով
եյ սեպեր Գարնան սիրենի Քարմ պտակները շաշգիլու մամին նոցիս յեր-
գեյ ե նրանց նիկներէ առաջին շնչի նեա, թափէլ խոտերի, Նընրակներէ
կանտը շարէ իմ յերգը մամուկ, նրանց առաջին մարտի մամին:

Գարտ ու վաղակ գարնան Նրերի ու առանների նեա յերգով ե մրցել-
մարցիլ իմ մայր պատանեկանս, ե կույտի կուրծքը թողցոյլի նեա, կու-
կանի նեան, յերք գուր ե ջցփել կարմիր Քափիշյա նոգուտի առկից՝ առա-
ջին անգամ յետ եւ վաղունեկ աշխ խենթ պայքարը իմ Քարմ ու Նանկ
պայծառ յերգերով:

Անդգամ ես յետ նեց, մասոց ընկերներ, մասոց նառնիկ նարեր ու
կույտի, մասոց կրծքերից շատ նառաչանքներ եւս պահանջիս նառել, յերանի
ափել իմ անայ լալիքին, իմ նշան յերգին պատգամներով ի, բարեմանքնե-
րով ել շատ ել արտառել, գոր անտառակից գարշերի յետ մի... Ե՛, Քարմ
մարցիկին, թուրց ու սիրան, եւս մզ չի սիրի...

Կամ Նանկ սիրար անրիմ, անտարտ սիրելու կարտ, սիրուց յետոցոց,
անպարտ իբրտոց, խենթ ու անարտա, արշանը Նանկ շն գործում ե իրեն
ել ընկեր. փրփրուց արշան, նար ու անտառակ, կարմիր գիմու պետ — եւս մզ
չի սիրի...

Անուշ, Նանկ մայր թափել ջնարի, Ներմութեամբ յեցան, պատգամներ-
ների թուրքերից թերած, նարկով, կտրեմ...

Անզ յետ ինտուց, մզ փորքան սիրել, մզ փորքան կարմրեց պատակ
սիրանքից, մզ քանի գիշեր անքան անցրեց ու Յայ առնեմքան սիրու կրու-
կից... Ան միայն յերգիլ ե յերգիլ ելի... զետ նոգով մամուկ ե անտառակից,
Նանկ, գարշերի:

Չարպի կանաչ գուտերը մարգուտ ե աշխերի շատ ու վարդերը, մեր
Մանուս գուր փայտ Նոգաղի սրնեմոց Նուրը, Քափիլի գետերը ե ապրտար-
ները լիտցան արգեն մամուկ, գրեգան յերգոց թուլմակի աննոց յերգերից:
Վարդերի նեան շատ շառապանոց, կրակ բունկոց կույտի աշխեր շատ կար-
մրեղիցն աշխ ու վառուց պատանեակ մայրից. Ե՛... սեր եր կիլ... Նանկ
պատանու, Նանկ աղկիս, յերգու ել մի նեա, ափեց ու անցով, մասոց սր-
տառ Նարպայն

անրին մի խոց ավելացավ. ջանել արյունը վերք չան և սիրում, վերք չան և անում, խոցեր ստանում— չուտ էլ ձուտանում...

III

Անցավ մանկություն, պատանեկություն՝ նստավ իմ որը խոր գիտակցության, նոր առնական. խլիբուաց իմ մեջ գառ մանկությունից խորացած վոզին, պատանեկությունից զտված իմ արյուն. և յերգս Նորից, Նորից տարածվեց... Այս անգամ զնչ թե հոգին ու ջրին, զաշտին, ազրյունին յես նվիրեցի, զնչ էլ զաշնան նես իմաստ ստացած, արյունը չեռոզ ու սեր վորսնոզ վարդարույր կույտի՝ — այլ կյանքի սուսա խնեւոյթնորից զուրկ շարքուշ բանվորին — կյանքի զինվորին:

Տեսնում էյի յես սիրելոց նա գուրկ և արկից զուրկ, ամբողջ որերով ճուր ու մրի մեջ կեզտում շաղախված՝ ժամանակ չունի արեին նայի. բնությամբ հրեզի, ժամանակ չունի կնոջը նայի, զավակին զրկի, սիրի, փայփայի... այլ ամբողջ որը ձուայլ շենքերի, գործարանների կամարների տակ՝ թուշի, յերկաթի, նամաս պողպատի նես և նա կոզում, վոր հաց վաստակի և ընտանիքը սովից ազատի...

Իբրև գործատեր այդպես և ուզել. բանվորը պիտի վոջը որը բանի, վոր տղատարի բանեմք նա չը գրողի. բանվորը պիտի կիտարցը թա, վոր նրա միտքը այլ նեւոյթներից զերծ, ազատ թա. նույնիսկ բնության զեղովը հրեզել կարող և միայն իր կինը շուայլ, աջկնիչ շվայտ... ու մեկ էլ ինքը ու իր ընտանիք սղան ստանակ. իսկ բանվորը... զնչ. էտուրք անտաններն ձվ սովեց այդքան զգալու շնորք...

Նո, յես զգացի անարդարությունը մարդկանց որենքի և այն պեզայի նրանց կարգերի կազմը թունալի... Տարերքի նույզը. բնությունը նազթ, մարդկային ձայնը, արյունը ջանել նույզեր են մնում աննտաի նոզում...

Իմ մեջ մի ձուլվեց անցյալի բուր որչը խոսացած, ձիւքը հրաշունչ և հրարուրի պես ժայթքեց իմ նոզու լավան բորբոքոյ, խոսքը կործանող, յերգը խիստ, դաման — շանթ ու նուր ցանոզ...

Նաբմանց նա նենց ստաջին անգամ նոր իր շանթով պորտարույնների գոռ պալատներին, և նըրհուայով ստաղայվեցին այն քարի պալատներ, ուր բույն էր գրել սարգի վոնմակը շուր վաստայններով:

Ջարկեց նա վոսկուց ձուլված գաներին և խորտակվեցին թազ ու պսակներ. թազ ու թազուներն. ու մաքրեց նունը յերգիս նստանքի և այլ նստանքում լայն ու սովերիչ զուրեց, ստարավ նստակը ձովի որը վարակող սիզը փոսերի ու ձանրենների:

Ու նստավ նրան յերգս նոզթական — այն մեծ շարքային, վորի անունն էր տղատա սրբազանն...

ԲԱՅՆԵՎԱԿ Ե ԵՄԻ ԿԱՆԱԸ

ՆԱԽԵՊԱՆՔ

Յեկե՛լ եմ...

Յեկե՛լ եմ, վոր մի շնչուս յերգեմ յերգդ այն գիշ-հնչուան,
 Վոր ևուխցին պոետներդ յոթնարյուր յոթ սրբա միջուան

Յեկե՛լ եմ, վոր վաղջուանեմ այն վայրերին զո սիրտսուն,
 Ուր դարերով յերբեմն միայն ձգրիզներն եյին խոսում...

Յեկե՛լ եմ...

Յեկե՛լ եմ համբույր տալու այն յերաշտած կուտ հոգերիդ,
 Վորոնց միջից առատորեն կաթ ու մեղր և այտոր հասում

Դու, Շիր-Կանաւ, վոր հազարանց քրտինքների միջից բտար,
 Նրանց քրտինք գետեր շինած դարձար խորուարզն աշխատանքի,
 Դու, վոր հազար հազարների ժլուպների յերգը լսած՝
 Առատության հիմնը շուրթիդ հիմք ես դնում մի նոր կյանքի՝
 Մեծ վաղջույնի և հրեմանքի յերգն եմ բերում զո դաշտերին
 Յե՛վ հիացմունք բուրբ ազգի. բուրբ յերկրի պոետներին:

I

Բայշեկի և Շիր-Կանաւը — մի սոզան հեքյաթային,
 Շուրթը նրա ջուր և խում պաղ սկունքիցն Արփայայի.
 Դուխը հաղթ թաղել և խոր հանաչագույն, զուլալ գետում,
 Պոչը նևու կապսի ծոցում, ալիքներ և նետուն նետում:

Մեծ ու մեծ և Շիր-Կանաւը. կամարան, գեղեցկավով,
 Փաթաթվել և, վիճց և զրկել Շիրաւարթը յերկու թաթով.
 Մի խանդավառ կարտա ունի, Են ծաբավը սիրած յարի,
 Վոր կարծես թե սեր ու խանդի կարտուել և հազար տարի:

Հույզեր ունի սրտի խորքում խորհրդավոր իր հորձանքով,
 Վաղ իրանքը զոգունքի մեջ — ապրուեների մի կրքոս ծով:

Մեզ ամենքին իր յերթի մեջ ամ տեսնում եւ ու հանաչում՝
 ներհաշումով, շում եւ մեկ ամենում ե՛ր գողջեցն, գողջեցն...

II

Բայցեիկ ե Շիր-Կանաչը... այն գոչքերը յերկ ու բարբառ,
 Վարանք իրենց մեզմտ սրից այրի ե ին՝ — մերկ-անապատ՝
 Այսօրից յետ հազնեյու յեն սիրտկարտու հարսերի պես
 Քուր-գարգազմտ խառ ու հանաչ, թափիչ մետաքս, զատ ու գարբար:

Մի հետաջ գոչարուամով, արծաթափայլ գրափչուՅյամբ
 Հնուս նուս նուսաներն եւ ձգվիչ ցանցերն Շիր-Կանաչի,
 Այսպես գրկեր, այնպես ձմում հոգի շարթը ազանաթյամբ,
 Վար հասես թե հոգն ե անքում պինդ համրույրից սիրահարի:

Վն մի թից հոգ, վն մի աման ե վն մի գյուղ խոչկանց գառնից
 Չգում եւ գոր չի տանջվիչու աշունանե բարկ յերաշարից:

Բայցեիկ ե Շիր-Կանաչը, հոգը քաղց ամեն մարդի,
 Մեծանոցի, ներազմիս՝ բարեկամի ու անարդի:

III

Բայցեիկ ե Շիր-Կանաչը... Բարու զամակ այս հերտին,
 Մեր այս գարու հարազատին սվ չի տեսի՝ թնց դա տեսնի,
 Միջանամբար պայթյուններին, հարձակումի տեղաններով,
 Արփաշայի մեռ սիրերն գրո՛ւ ամոց ուսաններով,
 Դիրքերից — գիրք, նոստաններ, մի թաննելլը գոցոց մյուսին,
 Այլաուսանքի հերտաները մասի շարժով նրան ասին. —
 Ուր մեք մեկնես՝ այնտեղ հրաշք, այնտեղ մի գյուղ թնց կանաչի,
 Ուր չերտու, ուր ել հանես՝ մի նոր սերունց այնտեղ անի.
 Ով մարտով ե՛ր թնց հազնուս, ով յարամուց՝ թնց կշտանու...
 Այսպես ե մեր Շիր-Կանաչը, մի գյուղերից պոսլ ե նա
 Ով գարգիման, ե՛ր սրտարուխ, ե՛ր յայնաշարթ, ե՛ր հյարսակը —
 Բեփր տեղը, յերգը բերնին, խոսքը շարթին, յիտառս սեր:

IV

Բայցեիկ ե Շիր-Կանաչը... ե գյուղերը գիրկն ասած՝
 Մանցի ե իր արշունաուար յերակներով համաուարած.
 Մեկը պիտի հազարներին մասին հոգս — մի գեկամար —

Լազարնե՛րը խանգով զառժամ պիտի հոգան մեկի նամար...
 Զրևն Կապուռ սարին կանգնած հովականչի մեն և առլիս,
 Քե՛ն էջ, լսե՛ր, հրևա ջրիս մենն և գալիս, մեզ և գալիս...
 Կանգ և սուկ Գուլիզոնը և սիրահար կույսի նման
 Քրքջում և ու սպասում, զոր գան զրկեն, սիրեն իրան.
 Անճամբեր և Որթաքլիսան, բարախում և սիրաը նրա,
 Ծնծու՛թյունից շունչը պահած քիչ և Քուսմ հնա, պոսա.
 Սերազում և Քոփառլվան, աչքով անում Առնախբանին,
 Լասկանում և Լաջի-Նազար ու կանչ անում հարեանին:

Այսպես մեկը մենում մյուսին, ափեսում և հեռու տեղից —
 Դյուզաբայանդը՝ Քափանակին, Քափազուղը՝ Իլիխարին.
 Այսպես մեկը անա մյուսին ափեսում և յերկու զերստից,
 Քե գալիս և Շիր-Կանալը բայլելիկը Լայաստանի:

V

Ուրիշ փանձ ու սամթ ել ունի մեր բայլելիկ Շիր-Կանալը.
 Նա Շիր-գալտի մեջքը զրկած Կապսի մտախց. ինչպես նալը,
 Զրքնկեցով նորից պիտի թափվի ծոցը Արփաշայի.
 Կոր պայքարի միջից խի ուժը հիզրո-ֆիկացիայի:

Սերգիշներից զձը մեծն եր այն, զոր յերգել և ուժի մասին,
 Շիր-Կանալը փրփուր խասով շիր-առյուծ և, բաշը՝ լուսին.
 Լույս թևերի փազաքշանքով պիտի ցանցի զողջ գյուղերին
 Սեզ զինաման կայծակ-փնջով այրի ներհը մաթ հյուզերի.
 Գրախ տեսնեն, զոր լուսաշաղ ասեղները կլեքարունի
 Միաք և ցնցում, գյուղին ասում, զոր անելիք ինքն ել ունի.
 Շիր-Կանալը շիրի նման հոնդացող մի պատանի —
 Ալիքները փրփուր խասով լույս ապագան Լայաստանի:

VI

Մեր բայլելիկ Շիր-Կանալը ուրիշ փանձ ու սամթ ել ունի.
 Ձիավորի սանձը մեռչին հսկա ուժով կլեքարունի
 Գրախ շարժի ու փոթորիկ գործարաններ ու ֆարբիկներ,
 Զրազացներ, սպոցարան, ալեկոժի հոգ ու ցանձեր:

Այն յերկիրը, զոր գարերով քարացել էր ու ցամաքել՝
 Այսուրից յես պիտի յերգի աշխատանքի հզոր յերգեր:

Եստե և բացել համբ բացով Շիրակն իր գարգի մասին,
Իսկ աշտարից նա լի թուրով թույ ամենից բարձր խոսի:

Եստե և ասանջիկն ու ասկացիկն անհարազատ մարդոց մեջքին,
Իսկ աշտարից թույ նովանի ու տիրանա իր նոր կյանքին:
Ու կասանջիկեր նա ել նարից, թե չձեզեր հույժ պատանին՝
Թե չհասներ Երբ-Կանաչը — բայլլենիկը Հաշտատանին:

ՎՅՈՒՄՆԱՆ

Մասնաց լինեմ յես ախ որին, մասնաց լինեմ յես ախ ժամին,
Անքր ինն նարից կոխնակի՞ն աչքի պալու Երբ-Կանաչին,
Տեսա նրա ցերեկունքը յես, ցեղութիւնը աստի առաջ,
Այժմ նրա բաց ու բացչին, արան ու հանդը, ծառ ու կանաչ:
Վիշխաների թափուս անասա, ծառուղիներ-ձագկանոցներ,
Վարանց բայլից կրկնա նարից շունչով յան իմ նային ի եր,
Անձ գիշերը հազարաշյուս աստանեղով յույսի փշեր՝
Ինն կերևա նեռա տեղից մի աստղագարզ ի երյաթ գիշեր,
Անձ կր ասչին ֆարքիկներին գուզակները ու բախ կանչով,
Վազխանեղով գյուղ ու բազուր ալ բացերի նախ հանանչով:
Բայլլենիկ և Երբ-Կանաչը՝ մեծ գովտիկը Հաշտատանին,
Նրա գորգին շունչ մեռ բին յույսի սպրչուր մի ախտանին:

1924, Երևան

Այնպիսի ֆիկցիոն — Թորոնտոյն
 Երեսնամյակ — Կոմունիզմ
 (ՅԼԻԼ)

ՎՈՒՆՈՎԱՍԻՆՑ

(Նվեր Սերգո Խանյանին)

ԱՆՆՈ՞ՒՄՆՔ

Դու հզացար ու ծնվեցիր ճորձաքի այն սրերում,
 Յերբ Իլլիշի հայրենիքն եր յերկունքի մեջ զաշարվում.
 Յերբ սով ու ախի, ստոնամանիք մահասարսուս բներով
 Մուրում եյին յերկրիդ վրա, հողը ծածկում գիւրով,
 Դու ծնվեցիր պատերազմի սարսափների ժխորում,
 Յերբ հարավը վայրագների մահաթույն եր քեզ խորհում.
 Յերբ ծարավը մարդ-բորենու ցամաքների, ծովի աեր՝
 Ողակներով պաշարումի ծառանում եր քեզ խեղդելի:
 Դու ծնվեցիր խլրատումի, սազնապների այն ժամին,
 Յերբ Մսկովին զավ եր նյութում անզամ ներքին թշնամին,
 Յերբ մարտի կոչ կայծակնեցինք հարամու դեմ անդուք,
 Յերբ Վոլխոն Իսկ խոսվարկու ժայթքեց մի որ իր բողոք՝^{*)}
 Ու ծնվեցիր սոսոզ զավակ, նման հրաշք-մանուկի,
 Հագիդ կարմիր աթլաա շապիկ — նախատիպար Գալիբի.
 Ու անեցիր պարթև հասակ — փորձանքների բովերում՝
 Հուշակդ մեծ, աշխարհ ու մի՛ն, ցամաքներում, ծովերում...

ԱՆՆՈՒՆ ՄԱՅ

I

Վոլխոմարոյին այցի յեկա մի մուխ նմա իրիկուն,
 Յերբ մանուկ իր բարուրներում նոր եր մանկ անուշ քուն.
 Փակ կոպերն իր հազարայա սեւեւել եր լայն գետին՝

^{*)} 1922 թվի գարնան, Վոլխովը սաստիկ նեղկոց ու մեծ սփերուներ գտնականջ
 Վոլխոմարոյի -կղերական աշխատանքներին

Դեւորաբալլ ու վառկենուս սաստիկ պատկ անկատարին
 Լեւու յիմ զեւ... բայց զնայցրամե կաթնաբուրս յերթ ու պար:
 Աստղացանցը իմ զնայցրին բայել է լաջն աննայարի,
 Ա. բայլում են կրակները, պարազում են աշուն ու աշուն՝
 Դեար սաստի, ինքս զաւսած չրի կաթիլ մի նստուն:
 Կրակները ձայնում են ինձ կարմիր լուզով նայարանց,
 Լեւոյ խնամաւ ինձ կանչում են՝ վար աջելիմ յու նրանց:
 Վայիտ սպի ու ժպիտով սպին նրանք ինձ վաղու յի,
 Բարեր յեր այլ պատասխան պոռնաւորախ զողզումն:
 Ա. մասնչա լուրերին այն գյուխական իմ ողակից,
 Եար լիսիւք մի աղաղակ պոռնիկոց կրօքիս վանդակից:
 Ա. բախտցան, յերբ ինձ տեսան, վար կովկասից եմ յեկած՝
 Ճանաչեցին,՝ վար ստար չեմ — նարագաւ եմ յու իրանց...

II

Դեար մի նար լաջնաբերան — մեջք է սպիկ տխուհի,
 Կրակազոպ լիւնների պես պատեր շարել ընտանի:
 Անտառներ են շարժվել տեղից ու նախում են ոտք մեջ՝
 Լազարացանց վերելքների լարերին՝ յիտ մի անվերջ:
 Անբխատարց անտառների թարթ, նրախալի փայտերից
 Ազն է արել ինկարու յրով, սքր նախիչ բարալից:
 Ա. վերամբարձ շենքերն այն կամարանուզ գաներով՝
 Եկել մեջքին, մյուսի ուսին ընտեր բարձել ընտերով:
 Անրկաթները միլիոնավար կեռ նախիլով լլայիկոց
 Մազցել են, իրար նույնի ջեմնա, սվազ, գրանիտ:
 Բեռաններ են մնվել աշտեղ խարունկ գետի նստակից՝
 Անկեղ, թափվել գետի շերտի ու նրձում են խոշանքից:
 Նազված գետը յերկու թեւով ջրամբարի սեզմած ծով:
 Ստացապար նրան խեղզել գիթիտարի կուս զանգվածով:
 Վալիով գետը իր նստակով մեջքից ջազոք է մնել՝
 Բեռանների, ամբարտակի, վիտպակի նականեր...

III

Կրկնազոներ է մնել գետը, ջնայխարճիկ մի նար ջեղ:
 Վար նրաչրի կաթիլ շարել, խիզախում են անեն տեղ:
 Վայիով գետը կրկնազոներ է անել ընդուն իր գրկում,
 Վարանք բովվել ու կաթիվել են կաթիլների խարու յիտ:
 Կրկնազոներ լիւններ ընդել — գետի տիկից բարափներ:

Քարտեզներ են նորից մենի, կերտել զեօր զույգ արհեր,
 Ի՞նչ է լլառը... տարերջների հավաքածու անզրտակ,
 Վոր քմայքով հուսակվել է որակներով շար ի շարը,
 Ամեն մեկը կիկլոպներից աշտակ դիչեր ու ցնրեկ
 Հազար տանեա՞ յնանոց վառնած՝ սակզնել է մի նոր շնրը,
 Տղամարդ ես, արքի Վոլխով, փոխի նրա հուճը խոր,
 Այնպիսի տուր նրան ուղի — նավը յերթա նավով նոր,
 Տղամարդ ես, արքի աշտակ, զույգի սանձը այս զեօր,
 Հնազանդիք նրան ախպես — զուլի տա ընդ մինչ զեօրիս
 Ան կերտել են կիկլոպները հրաշքների այս հանգես,
 Վոր ստուժ են այցնուլին՝ նենց ինչ տեսար՝ յես եմ, յես...

IV

Վոլխովաբույժ — Խորհուրդների իշխանության հռչակապ,
 Վոր կապել է, իբրև զույգի Վոլխով զեօր յերկու արհ,
 Նստել է նա զեօր մեջքին — զուկն շնճի պալատում,
 Ինչպես արև նահանջավոր լույսերի տանն իր մեղրում,
 Ջեռք է սակն ութսուն հազար միս ուժի քիլովատ —
 Թաղիներով կաթմակնաթիս սակն է նկատում կենիպարույ,
 Տակերը խնձի պիտի շարժեն զործարաններ, թրամներ
 Ան փոթորիկն առատության յեղջուրների հիմնարկներ,
 Նավթ, քարածուխ ել շնն տեսնի միանները քաղաքի,
 Զուրը հիմա ներմակ զուկի՝ տեղն է իրել ամենքիս
 Սեփ այս ամեն, այս ամենը լուսեցանցով պտակված,
 Արժարաններ, գյուղ ու քաղաք լույսերի մեջ կրակված,
 Վոլխովաբույժ — Խորհրդային իշխանության հռչակապ,
 Վոր ձուլել է քաղաքների ու գյուղերի յերկու արհ,
 Տուրքիները նրա արև ութ որակն ընտանած՝
 Հաղթանակի յերգ շուրթերին — նվաճումներ կատարած:

ՍԵՐՄՈՐԻ ՄԱՅ

1

Անտառները, վոր ցանցաշյուս նախում եյին յիվերում,
 Անհետացել, վերացել են, այլևս չեն յերևում,
 Նրանց տեղը այժմ յերկ, խոյանում են նոր շնճեր,
 Վորանց նստած զեօր սրաին տարածել են խոր հիմքեր,
 Փուն ջրերի համերգներն են աշտակ թնդում ամեն սր,
 Սառ ջրերի ախրներն են հուղվում իրենցով բախավոր.

Ու կանչեմք և ճշտակեցաք նազմ կայանք գետափին,
 Ուր Նրբոր սքշտվում են ու շափ առջիւ, ծափ-ծափին,
 Անկնչ զնվկնչ են Նրբոր տառքրինների մաս, նուզկնչ,
 Փրփրեչ են և ուզում են ամբողջ ծափով ներս խուճկ,
 Ջրի վաղրից պարտվում են տառքրինները — արևներ,
 Գետախնդի անկ թափից տանում ասկի թաքրները,
 Բարեններք մի վաղրիչանում նանձնվում են մեծ կայան,
 Անխնայրացի մեծ կայանով՝ գործարանից — գործարան,
 Ու բախտիլյան, ափտումք կանչերն են նմազում,
 Մի կանչի զիս նվճում յարեր գաշտերն սնցնում նանրբով:

11

Հնգրուշներ զնկնչկաշին մի շնորքի յե նման,
 Անթի մտամո՞ նրան գարնե՞՝ յերգե՞նանի կտաւ ձայն,
 Կնճաղի սիրաչ նրա ախրան սիրուն և անուշ,
 Վար — յչ յերգից վաղերովս գազաղները կտանեն ու յե՝
 Անխնայրացի ախրան տանջվում յերկունքների նու յրբից՝
 Նրա խնկոցը անանկ այժմ, ո՞, յես ինչպէս կուզեյի,
 Զողովս շարք նրբանքներով ու գրանով կառաղի
 Անքր խշրտում, խոշանում և զեղ տառքրիններ մտաղի,
 Նրա անն մի կախիլում նմն ետ զզում բանձորի,
 Վարք կարծես գաշտելում և մտանալը նոր արի
 Զուրն իր խննթ վարարաներում, զարաննի խաղերում
 Կուտակեչ և վտակի-բու յսեր տառքրինների նաղերում,
 — «Աշխատարայն ետ մեծ Հյուսիսի — թայսի, շարժման յես նմայր
 Տաղմաղների ու ցամախ մե՞ջ աչարս տարած նաղթանակ...»
 Զուրք խուտեմ, զրնզում և, կարծես յերգում սիմֆունի՞
 — «Անկ թուզ լինի, լինի — ինչպես կուզի կամքը Անինի...»

111

Բանի-բանի՞ Աշխատարայնի կառուցելու ունենք գործ,
 Ուս տառլին շարք միայն կրկնազների շանկ փայլ,
 Աշխատարայն զիս շատ ցանցեր, նման վտակ բանարի,
 Պիտի կուպի ամբողջ մեջբով մեր Միության Շ. Մ.-ի.
 Այնժամ կիջնեն ու կփայլեն արևները բյուրավոր
 Մեր մտայնած նպաս վրա, վար թաղնեչ եր գարեբով:
 Ի՞նչ եր յերկ... — աննարյա սքառք ու բանա, բանության,

Մեր բազմատանջ սրտի վրա իջած մի մուկ զսունություն...
 Այսօրը մեր՝ շնորհարհիկ, մի գյութական նոր աշխարհ,
 Այսօրը մեր՝ յերջանկության նոր արշալույս մեզ համար.
 Գու չմա նայում ասեղությամբ ու զզվանքով յերեկին.
 Յերբ այսօրը արզնն յեկել, չոքել և թո սան շեմքին.
 Վոյխովսարոյը մի հիմնաքար Մեծ Գալիթի շենքերից —
 Վոյխովսարոյը կարմիր գրոշ, ժոր պարզեցինք այս որից,
 Վոյխովսարոյը հիծքը զարկեց այն հիասքանչ բարիքի,
 Վորի անունն և կոմունիզմ — խորուրդը մեր գալիթի:

IV

Վոյխովսարոյը զեկրեա գրեց, ժոր ամենքը իմանան՝
 Թե այսօրից բանվորը թող իրա յերկրին տիրանա.
 Վոյխովսարոյը միլիոնների ձեռքով կերտած մի տրանս՝
 Ձե պատկանում առաջվա պես մի նորելի, մի ցեցի,
 Վեչ ել միայն Ուսուստանի բանվորության, գյուղացու,
 Այլ մեր ամբողջ Շ. Շ. Պ. -ի Յորհրդային Միության:
 Վոյխովսարոյը մի հսկա սիրտ, ունկնդիր իր բարախման,
 Արյունատար թիւերով իր յեանդ մզո գործարան:
 Ո՛վ ել լինի, թե զս այստեղ, կտեսնի նա մի արևան —
 Վոյխով գետի ժեռ ափերի գրանիտիցն և կերտած.
 Մի բանվոր և նա վիթխարի պատվանդանին իր կրթնած՝
 Աչքը հասած հեռուներին մեր համատար Միության:
 Ձեռքը հոր մեկնել և նա մյուս արևանին պողպատի —
 Գեղի լինին — ժոր կանգնած և մն մյուս ափին մեծ գետի.
 Աւ կարծես թե ասում և նա՝ — շե թող լինի, թող լինի —
 Ինչ ժոր սասց, ինչ պատվիրեց, ինչ ավանդեց մեզ լինին...:

ՉԻՐՅԱԲԱՆ

Ձկա լինին... (Վոյխովսարոյը մի ժարմացում լինինի),
 Վոր պատվիրեց Վոյխովսարոյը շինել ինչ ել ժոր լինի...
 Ձկա լինին. սակայն... սակայն... կան լինինի զտվաներ,
 Վոր շարունակ ժարմացնում են նրա թողած պատգամներ:
 Հրեն Մտալին... պողպատ ձեռքով յերկրի զեկր ձեռքն առած՝
 Դեպավորում, վարում և մեր կարմիր նավը զեկ պատռ.
 Աշակերտը մեծ ուսուցչի արժանավոր և զգալի —
 Արթուն պահակ մեր Միության՝ հսկող ամեն ժամանակ:

Մեր չրկիքը նուրից նստաւ աստից-աստի մի աստու
 Մեն գուշիքի նստաք աշխեր աւ նշառիք եւ միկրամ...
 Դե, Վրլիտիտայի, զորքն անցիք չույ-միկրամի զո պոզպուս:
 Քնց սուկանան զո յասանից թաղաքննր աւ գյուղեր : աւ:
 Վերանա Քոզ սոյր լիւի, մեքնույի աւ նայի —
 Մեզ պոշարոյ չրկիքննրին աշ լիւի մի աստու:
 Սենն նայր զո անիլի մի-մի զամոյ զնկամար —
 Ապապաշի ապին զուցնոյ վազի մարդկու թլան զո նստաք...

(ՍԵ, վոյս 1, Նախապոյոյ)

11

Ան մեր թաղիչից յես տեղ եմ հասեր,
 Ընտեղից զայի Իժանենց առնէր.
 Այ ապա, սենց էլ շնոր եր տեսելի—
 Ես սեռն ու ետքան հարստութիւնք

Դիչերենէր յոս՝ բարբոցի նման...
 Գարստոցները զնց են լոյ տալիս.
 Լնցա մեր թուիք, մեր զազեր լինեն—
 Մեր զեղի գլուր միտա ու զայիս

Բն ըսենց զարծոցք յերկիր եր տեսելի .
 Դի՛ք նախ ու սաղաթ, զի՛փունք էլ սեւսե.
 Ետեղ սաշիններ, ետեղ թորքաներ,
 Բնդի տեղ կարած նախի զա՛փոցներ...

Մինք՝ զրմբուս, մեկնէր փշշուս,
 Մի՛ք բարձրանում, մյուսք բաշանում,
 Լնցա կորկոտի տինց յինի բանում,
 Լնց էս իմանում Քառփունն ու փշշուս

Ես զի՛ք զմբուս ու, ընդունակ ու մեղ.
 Սե՛ստ փոր կանաչ ձուս ու խոտ շիտ՝
 Յա՛քք ննց էս ու... ու չգիտեմ յես
 Ես հարած յերկիր էլ ընչի՛ յեկա...

Զայից՝ նախի հաս, փեննից միշտ սաղաթ,
 Կարցն էլ ընտեղ յերեւոյ շանցում.
 Ի՛ժանն առում ու անտեղան առնումսի
 Մանկից ափէլ ըտեղ չեն առնումս:

Սերեռն էս սն են բազաւք մեծ,
 Կարեւոյ բաշէքում, առում են, փակիլի.
 Արածսն ու թափածս... էլ սրանից նես
 Ս՛ֆ կ'հաճաւսա մարդկանց սուս խորքին:

Սերեռն էս սն են հարստա Քաղուն,
 Կորք զափում են մեր Գարստանում...
 Այ հարսն ըլի էս տեսակ հարք.
 Քիչ ու ձուս—մե նրեա զա լոցա...

Սիրելի Քյունի,
 Գարավազիբա խնթրեմ ընթուանի.
 Հինց նոր վերջացած մեր աշխատանքը.
 Ասցի՛ գրեմ քեզ այս նամակը:
 Միտն թեղամազ չլինես, Քյունի,
 Ենթե նամակս փա գրած լինի.
 Գրում եմ չաքած սպաղսկոննիկին,
 Վոր գողցաւո՛ւտ ա մե, մախավկից.
 Աթուն, գիտաս թա առ ինչ գազան սո...
 Հարածի ասեմ, թե ստասանի չարի ..
 Դե պատմեմ լսիր ընչի նման ա.
 Մեր զեզի ձեզին, մեծ զեռի սերին
 Տեսիլ ես են մեր նազացի սեզ...
 Հինց նրա պես ա մեր մախավկիք ..
 Միտն նա՛ փեռից
 Աս զի՛ֆ՝ արկաթից.
 Դե, ել ինչ գրեմ,
 Շատ յերկարացավ
 Աս ի՛մ նամակը.
 Հա, Յանես ընկավ.
 Մեկ էլ գրեմ եմ քեզ իննը տանիթ,
 Վոր թո՛ք եմ արել ես ամսի միջին.
 Մեր հարսին ասա, թող չնեղանա,
 Վոր գալս ընկավ ձեռու՛յս վերջին.
 Ասում եմ, մի ջիչ չոր ու չիթթ ասնեմ.
 Վոր մեր ազգըր քիչ ժշտեղ անեմ.
 Դե, Յաս բարով, յեկա, քնեցի.
 Վ. ր առաջադ աթնանամ փեցին:

Քյունի, առջմ ես սիլամեմ, սչարուկ ա տարին...
 Եանի զե կարամ ասեմ թե մի գալի ..
 Հալլաթ պիտի կյառ — կյալլ ա բարի...
 Ամեմ իննցիք.
 Ասեղ ասնա հարս ու ազլիչ չկան,
 Վոր ամեն շարսթ կիրակնաուտին

Վե՛նե՛նք չգտնու՛մ, զիտքը կրկնա՛մն,
 Դրա սեղ ըստեղ ժայռիկ շատ շատով
 Եկարանու՛մ են, խելքի՛ խով գտանու՛մ:
 Են՝ զուր քարաշյու՛մ կրակն ու ծածու՛մ
 Դամար-յերկա՛թը...
 Հենց ես խնայու՛մ, թե՛ ժայռն էլ եղպե՛ս
 Ի՛նչ խամ յերկա՛թ ա... Թակե՛ս՝ կզտանու՛մ
 Ի՛նչ քան պետքու՛մն
 Ի՛նչ նար, մի գտնա՛մն:
 Կգաս, կտեսնես մեր կշեքաբիշնին...
 Դիմի՛ մի՛ մազի՛սու՛լ ա...
 Ես մի՛ մազի՛սու՛լ սոց են գա՛մազը
 Զրեզգանի՛ պես համ պլպլում ա,
 Հնու՛ սառլես խաղըս
 Ախ, Թյունի՛ տիպիկը են յերբ կլինի՛
 Ի՛նչ ժողովուրթը խնայու՛մ քրտնա՛մն
 Ես շարիս ու յուսի՛ սածի՛ գրտնա՛մն:

Վ

Են՝ զուր ձեզ-ձեզին՝ ստա՛մ-տանը
 Ի՛նչ զերցակները նորայ են սառլես,
 Ենպես էլ յախ մեր սիգիտակները
 Կրակց պես ուրախ զու՛տս են սառլես:
 Հազար մի գ-ազու՛ն ա՛ման ձե՛ն-ձե՛նի,
 Հենց ու մեր նախրի՛ պտուտնչը կնի՛...
 Դե, Թատ յարով, սիրելի՛ Թյունի,
 Գարգապիս խնդրե՛մ քնպու՛մի:
 Ես ու զերջացրի՛ ի՛մ աշխատանքը,
 Բարով ստանա՛ս զու՛ ի՛մ նամակը:
 1912 - Քիզլի

ՄԱՐՏԻՆԻ ՄԱՍԻՆ

1

Սերկես յեղբայրներ— Ի՛նչան ու Թյունին
 Ապրում են կրտս նազի՛նանքերում:

*) 1920 թվին արևմտյան Մակեդոնիկոսի կուսակցության արևելաքուսիական և սուսուլյուս-
 թյունյ կուսակցության յերկուսիցիսում ամեն ինչ ուսցի սուկունն մի պատմիկը
 — ամբարե՛ ժողովուրդը կրտսուրս պատե՛մ 1912 թվին գրած, — նամակով կուսարում եմ նայ-
 րե՛նակներին աշխատանք պատմիկը: 2-2

Կառուցման տենդրա այս մեծ որերին
Նրանք յերկուսն էլ նանկ են տնուս:

Ուանը գյուղում յերբեմն դամբի՛
Հիմա դարձեւ է հմուտ մի գարբին:
Քյանին Քնկտայում անվան իլիլի՛ —
Որբնակելի մի հարվածային:

Յերկուսն էլ քայլած պաղպղոյի համարժ
Քանի՛ անգամ են նեղվել նրանք բանու:
Ուանն անգամ խկ ջշվել է Տնմբով,
«Քախում» նստել Քյանին անընդհատ:

Յեզ այժմ նրանք յերկուսով բովում
Հեղափոխության զտոզ կրակում՝
Դարնել են մի-մի հերաներ զովված
Նազթանանքերի բանվոր աշխարհում:

Յերկուսով նրանք նստեա ու խուսն,
Վանց գլուխը ջաշ պաղպառու ծառեր,
Մատազ սերնդին կանաչ ու ջղուսն
Սեսել ունին զեռ վտակի շնու բուսեր...

11

Գառաւում է, վոք ազատ որերին,
Յերկու յեղբայրներ իրար են գալիս:
Հիշում են անցյալն իր մում որերով,
Կարծես թե իրար հաշիվ են տալիս:

Ուանն ասում է. — «Գիտես, Քյանի ջան,
Քնկուզ իմ յանը վաթսուսն հինգ գառով,
Բայց մեա եմ արել իմ գնդանի տակ
Մեանեմ, զանց վոք մի յարու մի, պառուփ»:

Բնդի մարդու պես, վոք կորուստ ունի,
Մինչև չի գտնում՝ չի հանգստանում,
Ենպես էլ յնա եմ, մինչև վոք մեռցիս
Դարը չեմ պրծնում — ջուսն չի ասնում:

Ելիք չեմ գտնիս ու Հանելի պես
 Ազնիք սրտով վեր թափում առին:
 Ողբով եմ նոր կրանքը կտանեմ ախպես՝
 Վար ել նա շքա գագառն անցյալի:

Են՝ մեթ անցյալի խոնքի ու բշտի:
 Վար բանեմ յեկով մեր Քաղի՞լ՝ գրագուս:
 Հիմա մնաց եմ ես սրբան, թն֊քի
 Կա Լաստուս Մա Մովհեսի Լոզուս՝...»

111

Քիտնին էլ յեղբոր ես մտաբանմին
 Գտառախումով ե նա յնպես իր ներքին:
 — «Հն, Սան ախպեր, ախպորս սեւեւ,
 Եսա թու յս յանցինք անցյալի թաւն...»

Են առիք զման ու նա շքանանն...
 Նուրք միշտ անլոր, գտառիկ մեր մտան:
 Մաին ու մարերք, կամ յերաշտ առին
 Մեր սրբան արտեր զմեջ մուգրան արքին...

Իսկ յորք ջիբերս մանում եր մեկուց
 Մի ջանի գրոջ կամ շանի բխտի՞
 Են էլ յս բխտիմն, յս Քաղի՞լ ընդ
 Ելում եր մեւքնեա, յե֊փ անում զխտի:

Հիմա փառք յինի Մովհեսի կարգին,
 Չափողք մերք, Լողք գրագաղչան:
 Մենք տերք սպաս մեր աշխատանքի—
 Մանամք չենք Մաւ Լարանա Լոզին:

Եսա ես աշխատում՝ առին եմ ազնի,
 Մաքր֊բուսմանք մեր մեջ շանի տեղ:
 Էով ես աշխատում— առում ես յով էլ
 Լարայությանն ե տիրում ամեն տեղ:

Հիմա փառք յինի Մովհեսի կարգին,
 Ե՛լ սպասիմքյան կոթիլներ շիան:

Ամենքս լծված կտուհւոյի կառքին՝
Զգտում ենք զեղի մեր լազ աղաղան:

Ետեկցը ծրի ուսում են անում,
Բեզար ես՝ զնա հանդատյան տունը:
Քե պտտովեցիր՝ սովից չես մեռնում —
Քեզ համար բաց և սղելի զուար:

Գեղին — արագասոր, բանվորին — ավտո,
Ի՛նչ լազ և ասել լինինն իմաստուն:
Դեռ հըլա զու տես սրանից նետ
Վճնց ենք շինելու Սոցիալիզմի տուն...

Մեկ էլ, Ոհան ջան, սխալուքս ասեմ,
Մի բան չեմ ասնում մինչև այսօր էլ:

Յերբ միտս ա զայլես ցելի ու բաթթազում
Զորի մեջ կորած մեր Քայիշ գյուղը՝
Հենց եմ գիտում թա ջանելու եմ թազում:
Յըրիզ ա գայիս բյալլես հըլուղը:

Զեթի նրազի ու ջոս լամպի տեղ
Շուտով կժպտա Իլլիշի լամպան:
Աս ուրախ որին, ասում են, անգամ
Այլիս ա յեկել մեր Քյուրթին անբան:

Հիմա մեր գյուղում յաժաշ հա յաժաշ
Տափի սակերից աներ են մեզում:
Ու մեր նախարպան Վանին հնամաշ
Զնքմա ու ֆրենշ ա հիմա հաղնում:

Թառթառը շուտով լույսերի աղբյուր,
Գործարան ունինք Յեզլախում զաիշ:
Սիրտս թնդում ա, ա՛յ Ոհան սխալեր,
Մեր ես - բերի նվաճումներից:

IV

Ապա անցնում են յերկու յեզրայրներ,
Իրենց հին պաղպղ ախտատանքներին:

Քերթնում են անցած արերի զրքեր,
 Ա խանգով հիշում գործերն անցյալի

— «Մեան միայն սն, առում է Քյանին,
 Վնայ եր հանումյան շարաչից նստ
 Վերսուեր շարիչքում, շեխին, աներին
 Բարազի գալիս մեր գաղաղ գրամով:

Նիշում, Մանգան... յու չեմ մտառել
 Ամեն մի խոսքը նրա են հասի.
 Վաղի պես խոսքեր ... էն գոր առում եր'
 «Չկն յերես չի առանց պատահի»:

Առում եր' «Դիտեր, գիտեր ընկերներդ,
 Կենցաղն է թերում մեզ պատակցության...
 Անով պատահությանը մինչև այսօր էլ
 Դատակարարի կոխի է միայն...»:

Բն թանանցելի Միլրոջը-Մելիք,—
 Գրազ ու չազարի գերվիշն են շըլիկ—
 նրա թանազար սուր նշառաներից
 Գաշնակ ու Նշակ գալիս ելին առլիս»:

— Հն, հն, Քյանի յան, յով ապխտաար
 Ներքը ունեցանք... Այժման, Ային.
 Բազզան Գնանի, Ա գնչ, Ազնուսին,
 Մարին Ազանդար ու Կեցխովելին...»:

V

Այսպես յերկուսով խոսում են, գտաում,
 Ա գերջը գալիս աչապիտի նանդի.
 Վոր մամանակ է իրենց գնալ տան,
 Հիմեկ մի կոխող—գուշ ու բամբակի

— «Ա խոսարս տան, խոսում է Մեան,
 Բարգիին նառալ ու մեր յերսուն առերին.
 Գյաղը կանչում ա, հիմա էլ նրան
 Գեղան մենք լինենք գուշ — նախաապիտ:

Մեր Ջրարեղջի հանդ ու գյուղերին—
 Առատ էր ջրով, պարարտ էր հողով—
 Կանուխտա ու պեռք... Դե, նրանց սերին
 Հախտ ու զանաանջ գյուղ—սնով ու տեղով:

Կուլակների զեմ կոզելու զնանջ,
 Մեր փորձով լինենք ուշաթին ջրուսդ.
 Գնանք թունել ջան, մեր գյուղն թափել
 Մի թիչ ել —յետեղ, բնում, զանջ լնլիչ...

1921—Քիզիլ

ԼՆՆԻՆԻԿԱՆ ԳՈՍԵՏԵ

(Նրազննակ)

Ի Ս Ա Ն Ի

(ԱՍՏՆՆԱԿԱՆ)

Արժարաշեն կուս պատերով ու սյուներիով նուանի
 Կանգնել է նա — գու Բասկին — ժանս պահակը կրանի.
 Անն սյունը նրա տխրան — գրանիտե մի կոթող.
 Անն նախառ մետաղանու, նարիեթներ են գյուլող:

Քն բարձրանաու նրա տանիք ու գմբեթը գերածբարձ՝
 Կուսկանաու թե քանիսի՛ նյութիկ է նա մահ ու բաց.
 Ա կասկաստ փող՝ էյուլյուս, ու կմայիթի սրտոց թույն.
 Քն իմանանս նրանարկուսի նրա յեղևն պատմության:

Ասում են թե տեղը նրա նպար գալուց էլ տասը
 Մանձպուտի, նանիներին յեղել է գալը մի անանց.
 Ա Պյուսրը ցար, խենթ ու խելառ, իր ըմպչող սնարկու.
 Կամեցել է աշտեղ գառնալ մեծ տանարին նրանարկու:

Անծայր յերկրի փող՝ ծայրերին ազել է խիտս նրանան,
 Վար աշխատող մեռք ուզարկի ամեն մի գյուղ ու ազան.
 Ա թափվել են աշտեղ նորտեր, նիմք են փորում, նալը թաց.
 Բայց նանիքը թաց է ու թաց, յերախը՝ լին, աչքը — բաց:

« — Վար աչգգեւ է, թող գերանը աչքոց նանի, անգգան,
 Ասում է ցար Պյուսրը նամա ու կատաղում այս անգամ.
 Գերանների անտաններ է սրի քաշում անխնա,
 Բերում միտմ նանը նրա, փոր նանիքը շորանա:

Բայց նանիքը թաց է ու թաց, յերախը լին մեծացած՝
 Զուրք յեղել ու խեղդել է արանքները նրա բաց:

« — ՅնՔն, նահի՛ն, ջեզ զնս թիչ են գերաններն անասորի,
 Քոզ վորհորդ նիմա փակեն զոսկորները ժարզկային... » —
 Ան ժարզիկ են նորից փտում մինչև կոկորդ ջրի մեջ,
 Ան ախտեզ ել շիրիմ գտնում նազարներով ջրանեզմ:

Ան գոցվում է աչքը ազան ու նահի՛նն է ցամաքելի,
 Չէ վոր ախքան դիակներ է նա կլանել ու նազեր

Ո՛ր, Իսակի նիմզո անասկ ու աննասակ յերախով
 Ամբոցել է բանվոր ժարզիանց արյան թաներ շաղախով:
 Այժմ նախը նրանց արյան, վորդես նյան բողոքի,
 Արձագանքով անդրյերկրյան կասսանի ջո նազին:

Նրա նամար զու որեցոր իջնում ես խոր զեպի ցած, *)
 Յնքը լսում ես անենք ու լաց նազարների ժաւացած:
 Նրա նամար լին ասում եմ, պիտ խորասկզնու զու աննեա,
 Քեզ չի ոզնի վոչ մի Պյոտր... ու կրանն ել նրա նեա...

*) Իսակի ասուարի նիմքը կատուցած լինելով նահի՛նների վրա, շտրեմի վնջի նվա-
 յական անդուժյան որեցոր իջնում է ցած: Ծ. նոյ.

Պ Ե Տ Ր Ո Ւ Կ Լ Ե Կ Ե Ն

ԹԱՐԻՄՆ ԶԵՄՈՒՄ

Արդիս մի բիծ սև անցյալի — գոնիքների կատափնառան
 Պայ շրերում յայն նեկոյնի գարանն է փոխ սրտում,
 Ո՛վ ե ասի նրան ասիքան զբիծառու գամանի զեմք,
 Վեր ստարազը, այն զմեք արքան... Այն Պրտաբը, կատազի զն

Ու կանցնել է զա՛ննի պես Քառասնը բանասերկամի,
 Մակտարն էլ զցեղ մի սաք — նշանաբան գլխառամի,
 Կարծես յարժան նիզ ազնեցից մեր յայտացոյ նկես մի նես,
 Վոր Քաչում է զեղի յիսնիկը ու անկերում կարչում աննես:

Ու նկում է ժանդարմն պես աչքը նստած են մյուս ասին,
 Ուր Պարսուն է ձեռնաչին — ջարերի փորշն այն սարսափի,
 Վեչ ին սպաս միտքը նստեաց յառաջիկա զաշինների
 Մա՛թ արինն ժանդ ջարերի մի ազնա կամ փարևանք յերի:

Պետրոպոլի փոկ, զու նման ես նկես զանցի մաթ զբշերին,
 Բա փառ ընկած յառաչներով, քա արնուկայ նաք աշերբով,²
 Անեն յայց ջարի զազուց, կամարանուց մի գամբարան,
 Անեն սյունց մանգարնների ու ջարերի յոկ նեմարան:

Այսուկ, քարն քա ժանդակում կարաս յայտի, ապաստել յան
 Քառանցինն ձագկանառակ Չերնըշփակի ե Կաչրանցյան,
 Ու քանիտք ինչպարժամ ժանդաչին սայ... մի պես,
 Քայն ընկեցին ու կախեցին... ու մարմեցին նրազի պես:

Անց ից... չեր, վոր Ամբարան նեց սուսնին ապաս սրին
 Պատերից սակ նայնեց սակերն ու զազխանեց նեկանեկերին
 Պետրոպոլի փոկ,

Այց յառաջում մեր զբիծն եր ընդդիմ քա բյուր գոնիքների,
 Այց կատաղիված մեր զասումք մանուգա յեր զա՛ննիներին:

ԶՄԵՆԱՅԻՆ ՊԵՆՏ

(ՅՈՐՈՐԻ ԾՐԱԿՄԱՆ)

Զմեռային զու գու պայտա, վոր ձգվել ես աչքդն հպարտ,
 Վոր զհշատիչ բազեյի պես քեներդ գորչ գուել ազատ՝
 Բո փառքը չե, վոր պիտ յերգեմ, վոր էլ չուքդ յես գովերգեմ,
 Այլ անցածդ աննպարհը անա պիտի նշավակեմ,
 Անփառունակ, զոռոզ պալատ,
 Բո ծոցում ել թույն են շնչել քանի՜ զավեր, քանի՜ զոներ
 Մինչ վոր վերջին շունչը փչեր Նիկուլայն ախտար վերջին.
 Ո՛ր, և քանի՜ կարիճներ կանել ես զու մահավճիտ,
 Բանի՜ լուսե մաքի ջաներ կանգել են քո լուկ մի շնչից:
 Նրանք, վորանք պատվով տարել զրոշը մեծ պազափարի,
 Նրանք, վորանք զոներ շարել ազատության աննպարհին,
 Յեզ Ռըլին և՛ Կեխովսկի և՛ Մուրադյով-Ազոստուն այն,
 Վորանք ընկան փոսած թոկից հրապարակուժ լայն Սեկուսի,
 Յերբ Նիկուլայ առաջինը զարանակուժ վազրի նման
 Պատերից տակ մոնչուով զողը բռնած սովով հրաման.
 «— Դեկտեմբերյան ցնզվածներին քի կախողան տանել զատի...»
 Վոներն չեր քո առաջին, Ռոստանների զու զարչ պայտա,
 Բայց սա զարևով փառքը վերջին քո տերերի նախկին անպարտ.
 Յերբ հիմքից տակ արյունաներկ սարերն անզամ գրանիտե
 Մուրադյովի նեա միտսին հառաչիցին ու առաջին՝
 «Դժբախտ յերկիր, խեղճ Ռուսիա, ուր կախելն իսկ կարգին չգիտեն...»:
 Վերջին նախեր ու զոներդ զոներնների մեջ բյուրավոր
 Այլ հինգ թիֆն եր, զաժան պայտա, հունվար ինչը—սուսուժի որ.
 Յերբ Նիկուլայ արյունաբուժն յերեկեցով պատշգամբիդ
 Աւ արնաչերտ մի գիծ թողեց—վերջին գիծը անցած անճրեղ.
 Սերբ Պուտիլով հացի կամար զոտքի յերազ... իսկ ցարն անզուժ
 Ծորենի տեղ շրմուսաններին՝ արիճներին մաղեց կարելու...
 Բայց և այլ նույն պատշգամբն մաղթանքներով անքից ուղվի
 Բուլբ նրանց, վորանք յերան են սև տարին պատերազմի:
 Վոներների զու վորչ պայտա, մի տեղ զնզակ, մյուս տեղ արճանը
 Սրտուժդ ան ու ծոցիդ մահ... հիշատակից արգաստանքը

Այսպես անս յերևը նր՛վաց, յերևը նրևչ ու բնակեաց
 Անուք ու մնչքով նենակ-պակ, բարսան նեցուկ արամ իրաչ՝
 Անկը Գրակոն, մյուսը Անրբեր, իսկ յերբորդը Անիոննի թույն,
 Գիշը ցերեկ ման են նյութել — մի համերաշխ յերբորդություն —
 Կար հանգցնեն խափար շնչով ինչքան չույս կար են մեծ յերկրում,
 Ինչքան կրակ ազնիվ ու վե՛ն խառվարկու հուր արտերում:
 Անս ինչու մեծ նեղայի մրմուռ ջրերն ախուր, վրդով
 Քաթմում են միշտ ու մրմնջում մեծ հանճարի են մեծ արամով
 Անս ինչու նրա ափից ազատ յերզով ու բերկրանքով
 Գուտիլովը կրակ մալնից հուր-աչրերից հոխուրտանքով,
 Անով պայտար Մոսանների, ուր ախում եր ման ու շիրիմ,
 Այդ սրվանից գոսակարգի գարնով մուղեյն հազտաարիմ,
 Անով պայտար, ուր թնգում եր կախաղանի գատաղնիս՝
 Այստե խրոխտ իր հակասին կրում ե հազմ գրուց կարմիր:

Պ Յ Ի Տ Ի Լ Ե Վ Վ Ջ

(ՅՈՒՐԵՐ ԶԵՆՍՆԵՆ)

Նեղ հարկը ու բույրը
Միջոց մեկը մի գործարար
Գուանդիկա—կարծիք հեղ—
Կարծիք սեռն ալին նրան։
Է. Է.

Պ առերգիկա, կարծիք հեղա, զոր գարուց անց մի կյանք ունեն,
Մեր պոետից պարտաբար ջերմ զոգնուխա պիտ ընդունեն,
Վոզնու յն անցած համապարհիկ—հազարների արնով ներկված,
Փառք ու պատկ հազմ —յարբից, պոետների գովքում յերգված,
Պարտապազվածակ, Իսակիի ու Պարտարի գեմ հանդիման,
Ինչպես խորխա նին բուլլեիկ՝ կանգնելի ես դու սարի նման,
Գերիկ տակ աշխատանքի ներսանքին հազարաշատ,
Անեն մեկը մի—մի տխուրն պողպատանու, խիղախ, ուժաու
Հեռվից խաղաղ քաղաք ես մի—գրազ չդարչ մուշապատ,
Կարծես մի սար մեխիք հազած, կամ թե նրանած մի անտպատ.
Մինչ սրտից մեղ քանի՛ կոխի, թագնված հուք կու յիրտուն—
Աշխատաւոր հազմ բանակի, խենթ հոգմերի մի պատմություն
Մխերից մեղ հուք ու մխար, հոնգում ես սոչումի պես,
Մուշանքը են Սերեքին ծառայել են խեղդել կարծես,
Մոնչում են մարզ, մեքենա, մրցում են կիրք, պայքար ու աննչ,
Ո՛վ—ու՛մ արդյոք, պիտի հազմի այս տեսելի քառսի մեջ
Սերկնած ամպերը են զորտուն, թե՛ կարծակներ մեղջ հայթում,
Կապար-յերկիմքց ե սին պայթում, հրարուխնձը լավա ժայթում.
Շողինների սնի փշշոց, հազմ մուրների ծանր անցոց,
Թե՛ բակերումը գետի վշտոց, հեղեղների թափ ու շփոց...
— Այդ ցատու՛մի ու գայրույթի քա լեղուն ե աշխուհա կերտում
Սերկաթները կուռ քառաթով զրե՛ծ ու զոխ քա մե՛ն սրտում...
Ու հնչումը են բունակալ ժամա Սերեքի ել շարտար,
Սեղ մի գիշեր բոցերից մեղ յերեսը զառ աչավ-աչավ՝
Ռուսերը զառած, կամքը լարած կրակների միջից յելար.
Սեղ մանչաց անպանդիկ շփորը հազմ ցնցոց ալխար,
Ու սուսերի սիմֆունի մեղ մեղեց մի զնն սրանչ պոետ.
Հն՛ջ ընկերներ հիտա թողեք իմ յերգերում նրան զովհե

Լ Ե Ն Ի Ն Ք Ր Ա Յ

(ՎՍՏՈՐՈ՞՞ ՏՐԱՄՆԱՆ)

Լենին-Քաղաք,

Վոր մեր յերկրի նեղալըճման ընդզգումքի յես մարմնացում,
 Ուր այս յերկրի պատմությունը անել, սնվել և ջո ծոցում՝
 Ունիս արդյոք կանալ, փողոց, վոր արյունով չլինի ներկված,
 Ունիս անուն մի ներսոսի, վոր չհիշի այսոր ներկադ:

Միտել քաղաքն այս աշխարում, ուր ամենից, ամենից շատ
 Տեսել ես նոր ու անընդհատ կոխվ, պայքար ու բարբրիկադ—
 Ո՞ր, և վորքան թույն ես ըմպել տիրոջ որենց ու կարգերից—
 Զո՛ւ անկումն և զեղիության, վոտերներն ու կրքերն:

Բայց և ինչպե՞ս Մացել ես անխոցելի, անպարտի պես,
 Վորիդ առաջ խոնարհվում և այսոր աշխարհն մի մարդու պես.
 Այ իմ նունել զեղեցիունն, Մացել ես անապական,
 Եե՛վ ջո խաղաղ վեհության մեջ—վորպես գայիք մեր ապագան:

Դրան համար չափչփում եմ փողոցներդ խենթի նման
 Ու չեմ գտնում իմ կարոտին, զմայլանքին վե՛լ մի ստեման.
 Ազանն պես ծծում եմ յես ողբոջ խոնավ ու ներս սանում,
 Կարծես թույնից նիկոտինն արքենում եմ—չեմ կշտանում:

Ի՞նչ կա ջո մե՛ջ, Լենին-Քաղաք, այդ թե՛լ հմայք ու բույր ունես,
 Վոր զեղատես աղջկա պես, յերբ նայում ինձ—փայլում եմ յես.
 Կա մի չքնաղ խոր վեհության լուռ նեմոյանիզ վուրսաններում,
 Խորհրդավոր գրավչության ջո համակարգ փողոցներում:

Կախարդիլ են գիշերներդ և՛ մայիսին և հունիսին,—
 Մի-մի փերի սքանչելի—լույս չզարչում արշալույսի.
 Վո՛չ արև կա, վո՛չ ել լուսին, բայց և լույսի մի վերմ կարոտ
 Ազում և քեզ և չգիտես, գիշեր և այս, թե առավում:

II

Լեներն-Կազար:

Սես խենթի պես չափշփում եմ փողոցներից ազանաբար,
 Գրասպաններից յերկարակից, սկզբները զանգակազուստ-
 Գաշտաներից ևակամներին պանակաշուններ կան ևաշունը,
 Կարենք կասես նակա չամբրուս, ճից քնարի չարքի լինին:

Սեզ մայիներից աչգրանիս, և պատերը արշան գունքի,
 Սեզ արևը կամաշաշին, արևմուտքը կաս արշունի-
 Նրանից չե, արգյոք, վոր գու շնտ ես ձեռն աշս վաշրերում
 Երկար, ըմբաստ մարտիկներին— բանվոր մարդկանց կարծիք արշուն:

Նրեն թո մեծ ու չախարանակ ազնկայի Զնամնեկան,
 Աշտակ թանթ իմաստ խորին, վատ ևաշերի գրվողներ կան-
 Դիմանն աշտակ ցարի անունն թարին գրեց — տաղանադիր,
 Ետքի նանեց Գուգարին, *) վոր իմանա ամբողջ յերկիր:

Ազատաբխան կոչ ամենեց յերկրին աշտակ Կարդը կազակ-
 Սերք ևապրեց լիրք ազալի պիզի կզակին նշան ազատակ-
 Ազաշունն եր գու մի նար, թե դիմանալ աշս ունիմին
 Եւ չի կարող վոչ մի բանվոր, աւղաթ, անպամ կազակ նիմի:

Սեզ Գուգարն, վոր կքված եր իրա պշտա ազանակին,
 Ինչն էլ խաշոր մի ազանակ — ցնցվեց զազոզ են ազատակից,
 Բայց և նարից արևմուտքում ու ցարացում սեզն ու սեզին-
 Ձե վոր սա ձանր մի ազատակ եր Բոմանների ամբողջ ցնդին:

III

Փետրվարից մինչ ևակեմբեր զգում ելինք մենք մեզ — յնպես,
 Ինչպես իր նար տանից քվում մի խորթ զավակ, անունկի պես-
 Ինչպես ևզից ու արմատից սեկնան արամ կանաչամ ձուս,
 Ինչպես ամբողջ ձանկված արե, վոր գրկվեց և չաշից պաշտուս:

Բայց, զե, դիտես, բանվոր ախպեր, ևակեմբերի ևաշու զավակ,
 Կոր չաշերինն անկարող և ևանպեստ մեռն զուսուց ու ևավար,
 Մինչ չբանդի նա իր շղթան, մինչ բանաբխունք շղաղարի:
 Իր ու գիշեր կապարարի, մինչ վոր կամքն իր կատարի:

*) Գուգար — իրավիչակ փոքրամեծ ևաշուամ Անթրանից յերկարի արևան պատ-
 ժանգանին ևակեմբերյան Անտաթիսաբխունից ևնաու Ե. Ենչ.

Ու մի որ ել Պուսիլովը հազարաչառ մարտիկներով
Գրկնց, ևուզից Որուխովին ու Կարմային կուս շարքերով.
Ու չքացավ Պետրոզրազը Հոկտեմբերյան մի գիշերում...
(Մնացել է այս անունը մեզիկ հերեմակու լոկ հուշերում):

Գնդակը չեք հրաչք գործող այդ գիշերին Հոկտեմբերի,
Վնչ ել սվինն ու գնդացիք զոչ վորտաը գուս ուսուրբի.
Հազթանակնց այդ գիշերին յերկրի կամքը, յերկրի պոսթիկում,
Վոր խոսացել, կուսակիցի եր բանվոր մարդկանց ցասկոս սրտում:

IV

Լենինգրադի փողոցներով ալ ու շքեղ կարմիր ու վառ
Քայլում եմ յես աննայն որ, վորպես գյուխվում մի սիրահար.
Յեզ վոր կողմից անցնում եմ յես—այ՛տեղ մարդկանց ծփում է ծոզ,
Յեզ ուր նայում—համակվում եմ համակրանքի խոր ակնածով:

Զգում եմ, վոր թեև այտեղ չեմ մասնակցել Հոկտեմբերին,
Բայց իմ հոգին կոխվ տենչող՝ մասնակցել է այդ մեծ որին.
Զգում եմ, վոր թեև այտեղ յես չեմ թափել կաթիլ այրյուն,
Բայց կյանքումս նրա համար այրել եմ զողջ իմ խանդ, ափուն:

Հրեն անցավ կամսածուկան կուս ու կարմիր թաշկիրնակով,
Շտապում է նա գործարան, կուսուս վառված հուր-կրակով.
Կերեի վոր այսօր պետի նրանք ևուին Նեկլրտարային
Հարյուր հազար քիլովատի քայլերդ զնկող մի մեծ տարբին:

Դուսթել է ինձ մուկ բրտնդից կարծես կերտած են տխտանք,
Ո՛ր, գիտեմ, նա հանդիսա չունի թե զավարում թե իր տանը.
Նոր գյուտեր է նա հորինում, վոր յերկիրըն տպաս շնչե,
Հոկտեմբերի նակաթը վես այսպես ծածկում ծագիկփնջով:

Կաշիե բանկոս ուսին քաշած անա առույզ մի ծեքունի,
Խորշտեմբերով զեմքը նախշած, ի՞նչ էլ շեշտված գծեր ունի.
Յես կարգում եմ նրա գեմքին պոսի՞ր այն կոսթիկերի,
Վոր վարել է նա անկուսկած շատերի նեա Հոկտեմբերին:

Լինին՝ քաղաք, սիրուն քաղաք, սիրուն եւ ընդ խնայքի նստան,
 Այն շնորհալու իմ կարտաին, զմայլանքի վոչ մի ստանան-
 Սիրուն եւ ընդ վոչ մի ստանան, վոր սիրն եւ զու կամ շքեղ եւ,
 Սիրուն եւ ընդ նրա նամար, վոր տնտեսով տաննուայ եւ .

Նրա նամար, վոր քո զգրում զաշխարհէ եւ ներս սարգիլէ՝
 Անդ Դեկարրիսա, Սալուշինեց, Նարսուպոլսի ու Սալլէնիկ-
 կարակոզով ու Նեղահ, Ալեքսան ու Սալտուրին,
 Պերսոպոլսա ու ժեյարով, Ա. Սելլանով, մեծն Լեւոնն .

Նրա նամար, վոր ստեղծել, կերակւ եւ սեւ զատի նամար
 Մի սքանչելի, մեծ ոչտեմ, մեջը շարած նակնիմ, զոնար,
 Վոր հուզիլ եւ քո մեծափառ Նեփալի նա ու մեծաջեղ,
 Ա. վարդիբով սոյա նոր կյանքին, ել սփելի զու վեհայելի .

. . . Վոր նակարին քո սիրունի
 Վեհայելի ե զրա՝ տեսնել քանդորական վորջ աշխարհ
 Անտամեմ լողի Սիւնիանին . . .

Ք Ի Ֆ Ի Լ Ի Զ

(ՍՊՈՅՈՍ)

Ո, Քիֆիլիզ սիրուն, ոչխի նարազատ, յերկրորդ նայրենիք.
Յերբ զուրբ զրի առաջին անգամ հոգ զեղանի՝
Ինչ զողջուն ավեց զողանջն ուրախ միաբարչերից,
Յեզ հիացք բերող թոխիքը նարպիկ կանդուկաորներից:

Յու այն ժամանակ ժազերս քամուն ավոզ մի շահել,
Լայնեզը ֆեարի զլիարկը քաշած՝ զլիխ սեաներ՝
Անհզ յերազման, սե կրեզգիշին շարփով սեաթոյր՝
Փողոցներուզ մեջ կտարածնի շահելության բուր:

Ազմկալից եր ամեն ինչ այնտեղ — փողոցն ու շահան —
Յեզ կատառ, զվարթ թարախը զլիխն կինտոն իսկ անգամ,
Մեծն Ազամյան աշտակ եր, — բեմից առաջին անգամ,
Ներշնչեց իմ մեջ զողին համարաի և զեղեցիության:

Ո՛ իմ նայրենիք խլրտուկների, յես շեմ մտանալ,
Քե ինչպես մի որ դասի ժամանակ կազոն*) ևն խիզախ՝
Դառույճ միեց զեկան եկզարիտի սիրտը բոնակալ,
Այդպիսով ուղեց բուրսայից վանել սարկության վախ:

Յու այն ժամանակ բուրսային մտիկ զեզատան բանվոր —
Ուր ներքին նարկում սրվակներ եյի շվանում զողջ որ՝
Մափանարեցի կազոլին հերոս իմ մութ նկուղում,
Ու հանդուզն միաք կացազով անգամ իմ խենթ ուղեզում:

*) 1886 թվին Քիֆիլիզի սեմինարիայում ուսանող Լազո Լազիզենն գաղտնիով սպանեց
Բուրսայի լեզուր մնալողուլիտ Չուզնովիան, նրա սպանության ցուղացականության Լամար
Սա Քիֆիլիզի անդրանիկ, հեղափոխական անդեկիշ սկան եր վրաց նարգուլիցիներէ կոչ-
միջ:

Աստուած էյի... Չգտանիմ արդար զեզտասանը վաղ,
 Ան վերջ՝ սամ աշտպես նարաստեթյանը կնդեքիչ տիրոջ,
 Չէ վոր չես ունեմ գլխիս ան զլիտարն անարբիտաների,
 Անվ վիզս կապամ փրփուտն վզնոց կրեպղիշիներ...»

Ան աշտ սրից կը, վոր իմ պատանյակ սիրտը խլրղուն
 Ապրից մի անուշ, մի լավ զգացմունք... կարծես թե կապն —
 Դս իմ վրեժն կը, վոր լուծից մաւով զստան անբարբի...
 Չէ վոր չես ետ զպրոցից բշխամ նման զո՛ն էյի:

II

Ան չերկրորդ անգամ, իմ սիրուն թիֆլից, չես զիրկից ընկա —
 Յուցարարների նո՛ս մի քաղցմություն չեկել կը շուկա... *)
 Նանկարն անվեներ Աստուծոյն ընկեր — զեպոյն քանվոր —
 Նանկից զբաւանից մի կարծիք փոխեիմ — չիլտի կտոր:

Կապից այն ծայրից նստա ու նստաստուն իր զավագանի
 Ան սրը նանկի ժողով փոստիկան Գլխով զապանի,
 Աստղին անգամ թիֆլիցը տեսով զբոշակ կարծիք,
 Ան ներ քանվորն էլ աստղին անգամ մեր զբոշակակիր:

Անվ զբոշակ սպում զեւ նոր կը փոփել բարձր ու նոյնքա,
 Անք պայքից նանկարն անրոզ՝ շուկայում մարտելոյց նազի.
 'Կապից փոստիկանն, նկարից շարքերը զբոշակ խելու՛,
 'Կարպետը սակաւն շիրջիցից իրեն յետով կովելու:

Նստա զավագանի են փշա ծայրով այնպես նարգամից
 Իր ախտանին վոր փոստիկանն զանգը նարնատեց...
 Աշտպես թիֆլիցը աստղին անգամ մաւով պայքարի
 Արան նստանքի ու քանության զեւ նիկոյա ցարիս

Նէյ, սան է չեկել ամեն մի սրը փոստուան կյանքիս
 Ան չեմ իմացել ինչպես եմ նստել փոստի նստակիս.
 Նէյ, սան կը սրը, չերք փոստիկանն ու ժանգարտը ցարի
 Ինն նարչաք թվին մեր զեւ կատարի չեան պայքարի:

*) Սոցալտակի նախկին կոչւելու լուրջորքը Մ. Ն.

III

Յերբորդ անգամին սիրտս նրզենց ժտեց իմ արշաւն
 Անդրանիկ լերքի փոթորիկը խենթ Ռուսթավելիում.
 Կամոն յնզննդար բազմել էր նստաւս զույլ նազք ուսերի —
 Իրեն ուզեկցող նազարների մեջ խոսում էր — նստում...

Յերթը կանգ առավ Դալիցիինի զորչ պալատի դիմաց,
 Ուր Կամոն սզում ձեռքերը նսնում, աղաղակում էր.
 — «Ձեռն մարտիչ, պալաշ, նայ զպրոցների կայանքը իւրած...»
 Կնշում էր ցատկոտ բառնցքը սեղմած Կամոն մեր ընկեր:

— «Ճիշտն է որ բընկի կնստի ժողկորի նման,
 Թաշտեց, թշվառ, քեզ թուխ կզատնա, մահ ու գերեզման...
 Դպրոցից քշած նայ մանուկների աչքի արտասուք
 Գնդակի նեղեց կզատնա, նիվնոյ, վոր շամփրի ծո կուրծք»:

Ու նազարավոր մարտիկների մեջ զգացի այլ որ,
 Վոր ինձնից անում, կերտվում է այտեց պայքարի զինվոր.
 Վոր յես մի ալիքն այն մեծ նստանքի՝ կործանող թափով,
 Վորին տարերքը առաջ է մղում երչ ու սարսափով:

Մեծ յերախտիցով ու ակնածությամբ կիշում եմ նիմի
 Իմ սիրուն թիֆլիզ, ինն նարյուր յերեք թիֆն իր գրեւով.
 Յերբ բիրտ կողակի մաթրախը կաշվե դաղեց մեջքն իմ,
 Թավալեց գետին ու կոխով անցավ կրծքիս վրայով:

ՂԵ, այլ վե՛ն որից կուտակվեց սրտումս թուխը մազմալից,
 Վրե՛ծն անողոք — գազանների գեւ... և նենց այլ որից
 Դրեցի խիզախ յերգն իմ անդրանիկ — «Ամբոխն իմ ալխարն...»
 Բայց ցննդորը «քաջ» զամբուլդ նետեց իմ — ստաղին գոհար:

IV

Յես չեմ պարծենում, խոստովանում եմ, լոկ նամեստազին,
 Վոր Դոււմաչի տակ մեծ գործազուլի մեծ նախորդակին՝
 Կարմիր նինգ թվին զինվորի սվին յերք թեա խածեց՝
 Այլ որից իմ մեջ բողոքի, ցասման մի վնիւ մազեց:

— «Թեխո արշաւը թոյ նետազայում դառնա նսող գետ,
 Յե՛վ ձուլվի այլ որ մյուս ընկերների թափված արշաւն նետ.
 Յես պիտի գառնամ նրա փողհարն իր մարտիկներով,
 Նրա մունետիկն չեփորս մազկած կարմիր լենթերով...»

VI

Յես չեմ պարծենում, հիշում եմ միայն այն փունջը չքեղ,
 Վորոնց հետ ինձ ել վիճակվեց ծագվել, բուրեղ միտանդ.
 Անա՛Ֆիլիպեն արծվի աչքերով, խոհուն նակատով,
 Լեզափոխական գրունների մեջ, դիտ՞ճ... մի հետ եր,
 — Այո, մի հետ եր:

Անա Զախարի Զոգրիաշվիլին, վոր թևերի տակ
 Քաղցրա՛ ունեք տերբորբիտաների ամբողջ զուճարտակ. —
 Կոճիան խելանեղ, Մասունը խիզախ և Սալսական խնձի՞ *)
 Լողունը Նրա՛ — Ե՛րեսնանարկերում անգուլ աշխատանք...
 — Այո, աշխատանք...

Յե՛վ Յուլիպին Սնչան անձնվեր, Սնչան անձնվեր,
 Վոր մո՛խ նման թռչախայց դաման վառվում, հաղվում եր...
 Տիտանի յեր մի... ու Ե՛րնույա՝ ի համարը վերջին
 Չե՛քի մեջ մեռավ, վորպես խճապեր վերջին իր շնչին —
 — Մահու իր շնչին:

Յե՛վ Սերգոն ազնիվ և Սերգոն արծիվ Լեզափոխական՝
 Կայծակի խոսքով, խանդ ու աճյունի սպրյուր եր միայն,
 ԼՔյ, ո՞վ ըմպել է, նա սաքացի է, յերբ Նրա շուրթից
 Քուր-խուրձ ցայտել են բոցեղեն կայծեր — կարմիր ու հուրթի
 — կարմիր ու հուրթի:

Անցել են արզեն տանյակ տարիներ, ժամանակ վճրջան,
 Լիճա պատկերել չեմ կարում անգամ որս յերեկվան.
 Որս, վոր կանցնեք արագ ու պայծառ արևի նման,
 Յերբ այլվում էյինք թիթեռների պես ելիտիցը Նրա,
 Լույսիցը Նրա:

Ո, չքնաղ Քիֆիլիզ, Լեզափոխական, իմ ծնող զվարթ,
 Վոր ինձ աճել ես այնքան կարմիր կաթի, այնքան կարմիր վարդ.
 Շաղառ շիթերից աննող Նյութով մինչ հասակս ծեր
 Բո կրճի՛ն ժարված ամբացել եմ յես, անել, մեծացել:

Ու զրա համար յես չեմ ել հիշում, վճեց անցա կյանքիս
 Այսոր՞ա ուրախ վաթառն յաթ գարունն վաղի հասակիս.
 Ու զրա համար քեզ պատիվ, Քիֆիլիզ, քո այն զավակից,
 Վոր բյուր շարճերից Լեզափոխական յեղավ գինակից:
 1933, Քիֆիլիզ

*) Եռերկի, Զորբնան, Կիլիկիլիս Ման եղ:

ԿՈՐԺԻՐ ԱՍՏՆՔԱԿ

1

Նամակ եր գրել նկատ մի տեղից —
 Կարձեռ Նազարի իջնան գրողից,
 Թե պնեւ, թե նեղ չեմ նսնաւում,
 Բայց ներ յերգերսն եմ միայն շնչում.
 Կար եմ, միայնակ, աննայր, ասուց մայր,
 Կերակ պատիրս նեւ սպրում եմ զժգար.
 Ազբտս եւր... գրտ մասնն չեմ խաւում,
 Բայց գարց ե գտեւի, վար շունեմ սոււում.
 Ազում եմ փախեւեմ, գամ նեղ մտ թխփչիլ.
 Կանե աշգրիտով բացփի աշքիս լիս.
 Մեղ շնտ եմ խնդրում, իմ նարը արեք,
 Ինն զեպի սոււում, զեպի լույս տարեք...
 Այսպես եր գրողից նա Նամակ գրել —
 Ա. տակը Աստղիկ ըստարայրել.
 Նամակն ել, գիտեք... գրել ե խորով
 Ա. աշքում արտից — զտանամորով.

11

Հիացա, յերբ վար տեսի յես Նամակ
 Ետմար մի գրողից աշգրիտի նամակ.
 Ատի, աղջիկն ունաւում իրա մեղ —
 Թաղարամ ունի փունի կայն ունեղ.
 Հիւնցի թե վննց են մեւ արերին,
 Անքր գամակները շքամբերների
 Ասում տանելու չունեյն միջոց
 Թափաւում եյնն փողցից-փողց.
 Հիմա զպրայի լույս գուները բաց,
 Զգում են ախտեղ նրանք աշքարաց.
 Ինչպես մարամից յեղնիկը մարամ,

Ինչպես պատանին բանաստեղծ գառած...
 Գրեցի զոր գա ու նուր բերի
 Տևարակը իրա ժամանակորի.
 Գրեցի, ինքս նուազս գործով,
 Իսկ գործը աշտը... զհակը էլի՛ մեզ...

III

Վերագարնա յես մի քանի որից —
 Տեսնեմ Աստղիկը յեկե՛լ և գյուղից.
 Կանոն նման նստաւ. կարելի՛ն նստակով —
 Մի ծպտուն աղջիկ ամուր կրակով.
 Յերեսը նրա խուսը և ու յայն,
 Վտնց յի յունուկ ու կարմիր թշեր,
 Գրա նստար էլ անունը նրա
 Այդ որից գրինք Լուսնյակ դիեսը
 — Վարանց ես իջել, Աստղիկ, մե՛ծ տանը...
 — Մտնո՞ւմ բանվորի մեր գյուղից յեկած,
 Միտնա սեղ յունեն, շնու՛մ եմ գասնը,
 Պատասխանում և աղջիկը շիկնած.
 Ու կանոնի՛ն և նա ի՛մ դեմ նանդիման —
 Նրա աչքերում կարգում եմ պանանջ.
 — Գյուղ չեմ գասնալու մինչ բանֆակ չերթում —
 Այտակցից աչիս ինձ չկու նանանջ...

IV

Մինչ կերթաւ բանֆակ, տասն եմ, Աստղիկ,
 ժամանակագոր կապրես մեր տանը.
 Ու ծառու՛մ եմ. Բնչ նստա ու կարելի՛ն
 Աղջիկերը ունի ես Լալապատանը...
 Կապոցը մեռելն էքսը յեկել և
 Աւտակագորգից կնոջս սննչակում,
 Բերել և նա իր սետրը յերկերի,
 Վարանց մասին ինձ գրել էր նամակում
 Կարգում եմ նրա մեռագորքը յես
 Ու հիանում եմ, հիանում աշուպես՝
 Վոր անմիջապես մեռա եմ տանում
 Հնարասի փողն — Լուսնոզկոմ գառնում.
 — Յեկել և գյուղից մի աղջիկ փանեմով,

Ուզում ե՛ս ծանկ լաշխանի քանձանի,
 Մոզքում եմ տեղ տաք նրան տղանուզի,
 Ու նշանակիք անտանիս թաշակի:

Մի քանի որից կուսկյակ զիւրից
 Ունի թաշակ եւ նանրակացարան:
 Իսկ յես կարգում եմ նրա նաշիքը —
 Մասնում՝ շամեր սրան գործարան:
 Նաշիքում նրա աննշք ջուռն է:
 Ուզում ե՛ս քանկ գործարաններում:
 — Այ ընչիս են պետք այս անկի կուներ,
 Արատգրութիւնք յերբ շին ծառայում...
 Ու Ասազիկը մեր տեսնեմ մի որ էլ
 Սեկեյ ե՛ս ժամա մոյրտով ջանկի:
 — Ետրնամորիցիք, ասում է, զուք ինձ,
 Լնաց նոր եմ գալիս մեր գործարանից:
 Հիմա կատանայ ու ծաքնւար եմ յես,
 Կորանց յերազեյ, ձգտեյ եմ ախալե՛ս...
 Ուրիւնցի մանկ այն որից զավագ,
 Սերք գոր կարգացի մեր նոր Ասազիւս..

11

Կար մի ժամանակ, յերբ կինը գրազում
 Կատարում էր լակ ասնու աշխատանք:
 Իսկ Հիմա տեսեր, գի՛նց է զազգազում
 Սերկաթի ձաքը նրա բազկի տակ...
 Իսնը Ասազիկի թե ախալու գնա՛
 Այսորից տեսնը — բախտավար է նա:
 Թե գործարանում իր սրինակով,
 Թե աշխատանքի բարձր գորտով
 Խանգաղուտեյ է իր ընկերներին,
 Մըցումի կանչեյ կանանայներին,
 Ու տեսեր գի՛նց է գործը ընթանում,
 Կարծես նազար ձևը մի տեղ են քանում,
 Անն թե ուր է զազանիքը ծածկված
 Մեր ամենայն անզուտայ վերելքի:
 Կին ու աղանարչ սխառեյ լծված
 Հիմերին են լեցնում մեր նորաւներին...

VII

— Յերեկը՝ բանֆակ, ապա գործարան,
Ախտեղից ել տուն — հանրակացարան...
Ու վորքան ուրախ, աշխույժ, կենդանի
Ե անցնում ախտեղ ժամանակը մեր...
Մենք ջանն աղջիկ վանց մի ընտանիք,
Ապրում ենք ինչպես հարազատ ջուլքեր.
Շարել ենք արզեն պատի լրագիր,
Ինչ ել կարգել են թերթի խմբագիր.
Ազատ ժամերին ամեն յերեկո՝
Յերեկույթներ ենք կազմում համերգով.
Կարգում ենք Լեմին, խմբով, միասին,
Այսպես հոգ առնում մեր կրթման ժառին.
Կույնկախվը մեր կամուսնուհի
Այսպես և ահա գարչում կամքն իր...—
Ասում և Աստղիկն մեր ծաղկափթիթ,
Ու շուրթին խաղում բախտավոր ժպիտ:

VIII

Կայտառ ու ջանել Լուսնյակ զիւներ
Հիմա ըջիջի յե մի քարտուղար.
Լսեք, թե ի՞նչ են ստում հուշերը
Նրա տղերքում զո՞ւար ու ջուհար.
— Յերանի որին,— գրում և Աստղիկ,
Յերք ինձնեմերի կառնեմ կուչում յե.
Պիտի նշանց տամ, վոր կնամարդիկ
Գիտեն աշխատել ազամարդու պես...
Այսպես և վառվել Աստղիկի սերը
Իրենց դպրոցում Իջևան գյուղի,
Սլանով փակել իրա հուշերը —
Բնակիչն ախ խոնավ ժութ էյուղի.
Իսկ հիմա հասած ժուրագին արզեն
Բանվորունի յե նա մի գիտակից.
Դեհ, թող իմանան կարմիր գծից զեն,
Ինչպես են կանայք մեզ աշխատակից:

IX

Անցել են արևը, անցել ստորիններ,
 Աստուծոյ մէջ տեսնեմ մի որ ելլ
 Անկէլ է մեզ մտա խոնարհ ու լքնմբոս,
 Ասում է՝ — Կրճա յես մի կանուներստ,
 Մտել եմ արդեն յարձրացալ յի դպրոց,
 Որ տանն նոր որ — նոր խաւարի ննաց,
 Իսկներ եմ մի, տասն է նամեստ,
 Որ գիտութեան նետ արժում ենք արժեստ,
 Հարգանային եմ, ու բրնձաղի պես —
 Ինձ մեր գաղտնում կուզում են վարպետ...
 Ասում է ժպտում, ուզում է գնաց,
 Իսկ յես իր կրճրին տեսնում եմ մի նայ,
 Մի գլուխի նամար Աստուծոյ իրքն վարձ՝
 Աստուծոյնով պարզեաւարժամ...
 Փախարկող կամարից գու վարպետ ասալ
 ժրաջան աղիկի կուտոյ միշտ կանաչ...

X

Կիտարի վարժի անակի պես նայ
 Ես աստ ասալ մի գլուխի նամար,
 Ազնայու իրմուղը գալում իրի տեղ
 Տայիս եր նանարի քոն լիլ ու ջերի,
 Ասեն մի ամիս քանի մի անգամ
 Քիտարը գաղտնոյ նամում են նոյնց
 Աստուծոյ ջերիք տեսնելիկան,
 Եւր նրան փրկեն փառում տեղից,
 Անկ ամեն անգամ նրա շահելուն
 Բանի հազարներ գուր կուլ է գնում...
 Անկէլ է Ազնայ Աստուծոյ մի որ
 Չեսին մի գործիք — անուր թուրքին
 Ասում է՝ աս յի մի սեղալլաստար
 Ջրուղի նամար կուզումն իր նրքին...
 Այլ որից ֆիլարը տան մի ամիս
 Բանի հազարի պուտ եր տայիս...

XI

Գնե՛ղ վերադառնալ, արակառք վարել —
 Ի՞նչ կա, սրանից դուրսին առավել.
 Չե՛, ձգտե՛լ. ձգտե՛լ վերելքից ել վեր.
 Ու բարեունքները հասնել. գրավել...
 Ու Ասաղիկը մեր ավարտած գուշը —
 Ակազիմյա ե հիմա ել ուզում.
 Ուզում ե ջիվիան ուսումնասիրել
 Ուս-ավիտարիսն այնպէս ե սիրել...
 — Պետք ե պաշտպանել թշնամիներից
 Սա՛մանները մեր մեծ Աս-Սա-Սերի...
 Հիմա հասկացա, թե ի՞նչու դուրդից
 Քսան հինգ թվին գրել եր նա ինձ
 Թե պահա, տվեք միջոց գամ Քիֆլիս.
 Ուզում եմ բացվի խափար մաքիս լի...
 Չկա մի ամբողջ — լինի ղիթիտարի —
 Վարին բուլեթիկն ուզի — չսիրի...

XII

Նամակ ստացա կենին — քաղաքից...
 Նամակը զարնյալ իմ խինթի Ասաղիկից.
 Դրում ե՛ պահա, ջիվիան ավարտել
 Ու պատրաստվում եմ հետանալ արդեն,
 Վանապարհվում եմ հետո Արևելք,
 Ընկեր ել ունեմ — յերջամիկ ենք մեր.
 Հեղինակ եմ յես այժմ նոր գյուտի —
 Այդ ել թող թնա մեր մեղը զազանի —
 Դե, թաք բարե... թե լինի սահն
 Պատմիր, մեզ պահա, այն գյուտի մասին,
 Թե չե գրածդ այգղես չի կրում
 Անող փաստերի սեռը պատկերում...
 Փուլք չե... մասս չեմ դնում կոնակին,
 Նա զանգահարել կարող ե ուժգին...
 Հանկարծ ձայնը այն հասնի Հեղինային —
 Ապա թշնամու գորտոց սկսան՝ին...

1911, Քիֆլից

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հափշտակված զու ինձանով, կը շուտ սիրով ստացարժան,
 Ներսէս Լամբրաւիչներ, զրկախաւանանն սպասուած եւ փոխադարձ,
 Փոփոխուած եւ զարգացուցիչս, տիրանալու իմ սրտին,
 Կարտուած եւ թարմ, կուտական ճառագ սիրոյ թողչանքին:

Բայց սառն ինձ, ճանձիմ եւ զու վշտերի նմա զարաւոր,
 Աւարտանչ եւ ներսի պէս գինակից զեմ բանաւոր,
 Անկ փորպէս մի փոխկրտ սարակչ, շնա վնասեղ նեղ ժամին,
 Ձեռ խաւափելչ նաւ գտանեղից, փոր զու շատս զու կյանքին:

Անգուշ գործից տառախացած ջուշց տուր ձեռքից կուտերը,
 Ան կնձանամ՝ տիրում եւ զու սրցյոյր սպնիթ աշխատանք,
 Ասան զանն, տանջիվելչ եւ զու մինչն սրտից խորքերը
 Զարբաշ, թշուառ ճարգիանց նամար ե ինչ ե թա նպասակ:

Դու յուսած ես... նաւս, սրբինն իմ շերտ սիրաց կանուցի,
 Աշխարհային գաշելքներդ, զնան, կրկին նարդիք,
 Արբիք ընկած ձգիքն կանանց տառնց խզնի խաշիմացի,
 Գնան գտակին ինձ տիրանալ անկարող ե ինացիք:

Ա, չեթի յու յերբիցե թա ձեռքերը տեսնեչի
 Քերպած, նշանված, արշաւնչիւս — աջ գինակից ինքնազու —
 Թե ինձանից, փորպէս պարզե, փոխարեն յուս տանջանքի
 Պանանջիչիք սեր, փոխախաւանք, պանանջիչիք անզամ զու՝

Թե տեսնեչի փոր նեղանքով տառն եւ զու ժանց գտակին,
 Աւարք գտատակով փոխարժան փերտպանուած աջ կյանքի —
 Տեսնեչի թեղ փերտնձված կամնում եւ ճարտակ
 Գինակից զեմ ե նար կյանքի արշաւախար փոզնանն՝

Այն ժամանակ յես քնզանով նշարտացած քաղաքի,
 Քա զբկանքով, տառապանքով իմ կույս կուրծքը կայրելի,
 Կը շանայի թեթևացնել վիշտ ու նոցող վիթխարի,
 Անվ նոցեմաչ դարզիչ նամար քեզ իմ կյանքը կտայի:

Բայց դու մեզստ կյանքի զավակ, նամայքնելի սիրանար,
 Ձեռ աշխատել, ապրել ես զուր, կյանքը ստար քեզ նամար,
 Դու ախպես ել փաշխայված ես, բախտախնդիր ստանակ,
 Կարիք անարդ... քեզ նամար յես պահած ունեմ լոկ զզվանք...

ՎՈՂՉՈՒՆ ԶԵՆ

Նվագ

Վոզնանձեւ եւ ձեզ, ով մեր գոթանի շարքաց ներաներ,
 Վեր թե գորտի, թե սառց տրի նանանդների սակ
 Ուժով խրճեւ եք ուղակ, կոչա նախից
 Ձեր նաչն ու գառաակ

Վոզնանձեւ եւ ձեզ, ով աշխատանքի անխանջ նախաներ,
 Վեր գիշեր զերեկ նազիվ շնչելով լեւնանանքերում,
 Քրտնոց եք միտւմ խամբար, անխնայ
 Նազի զերտերում

Նանկարն շարքայոջ չքի վշտոցը բազեց մատիկից,
 Վաշքիյան՝ եւ սնու կամարը աննազի սառցալվից ուժգին,
 Ձանի գիտնն եւ բոցում անդրնոցում,
 Վոչքում անտեկին

Եւսցց ե՛ ննչքում եւ ու բացվում կուրքը նամաւ, չերկ սարի
 Սեղ չաղկեմեանն մազում եւ միջով նազմեանն անցքով,
 Սեղ արդարաւ թինն գիտամբում եւ
 Վոզնապարանքով

Վոզնն յն ձեզ, զոզնն յն, նաչակապ խելքի, մաքի սառցաներ,
 Քչմաւ ամբաթի գոսք նանատակներ, ուղեցույց սառցեր,
 Վեր շարիքի գեւ միշտ կոչ եք անում
 Անվերջ՝ մարտ սղեր

Վոզնն յն եւ նոցա, գորանք սազուրվում ուզնիվ գառաակով,
 Նաքում եւ, մաշում նանդխաւ շինացոց աննաչաւթյան մեջ,
 Ձեզ, սփռով տրին չքում յնդրաչքներ, սրտով գոզոչնան
 Արնանք եւ գոզնոյն

Վաղնուճում եմ նեղ, յերկաթի կրծքեր,
 Վոր մինչև զազազ անընդհատ զարժում
 Ու չեք ել նազում խուլ ժխորի մեջ —
 Արնասանոցում

Վաղմույն ե նայա, զորոնք գաճում են
 Միակ սփոփանք աշխատելու մեջ,
 Չուժի, բրլունդի, մաքի զինվորներ,
 Ձեզ վաղմույն անվերջ:

ՔՐԻՍՏՈՍԻԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂՈՒԹՅԱՆ

La morte di Lotario

Հինա շինութեան բարձր սանդղին
 Վաղ սառնափայտից նա աշխատում էր
 Կարիքն ու նոցար իր ընտանիքի
 Նրա թեանցը կրկնապատկում էր:

Սերկուր աշխատեց... և արեցակը
 Մաս էր կեսարին՝ լաշերու ժամին.
 «Ետապիք, լաշի յ ժամանակը»:
 Ասաց նա սրբախ իր նարեանին:

Հանկարծ սայթառեց բարձր սանդղից,
 Տապալվեց զեանն խորզված զհանգի,
 Մարդիկ սարսափած ախ զժրախա զեղբից,
 Կանգնել — զհասում են ապուշ նայացրով:

Նորա համակված կեզ զսպանցութեամբ,
 Հետաքրքրված նուազ սրբանով,
 «Ահա սա ևն սառն սնանութեամբ յամբ
 Եւ անցնում, զեղբր ժառանգման տալով:

Եւ միայն կինը ու բազմած վարդեր
 Չեն ժողանալու աշխատափորին,
 Թույլատեսութեամբ պիտի անիծեն
 Բիրտ ու բարազած խելան ժարգիտին:

1902

ԲԱՐՈՒՆԸ

Mans

Շըլում են հա՛ անխփները ու պըտըտում փոկները,
 Յե՛վ համերաշխ բանվորների լսում են զի՛ յերգերը:
 Ամենուրեք իրարանցում, շուկ, ագուկ անընդհատ...
 Հանկարծ այդ խուլ միտքի մե՛ջ պայթեց մի նի՛շ հուսանատ,
 Կարծես այստեղ ժանացու վերջ տաավ վայրի՛ մի գազան
 Ու կատաղի մոնչումով լսեցրեց վող՛լ զործարան:

Թշվառ, արդյոք կարձկ էյիք յերբեկեց գուշակն,
 Վոր հաց տվող բազուկը հազի՛ շար մեքենան կողկեր:
 Տեսե՞ք, տեսե՞ք, ժ, այն ԲՆ՛շ և նրա ուսից բաժանված...
 Ճըլում են հա՛ անխփները, պըտըտում են փոկները,
 Բայց համերաշխ բանվորների ագուկն և գազարած,
 Ու լսել են, ել չեն հնչում նրանց ուրախ յերգերը:

Յե՛վ արցունքը զլորվելով խառնվում է ջրախերին,
 Ես սե որը վճ՛շ տառլին, վճ՛շ կլինի և վերլին:
 Մատրները հա՛ վողըում են պատահաբը սե որվան,
 Ու զործում են նախկին Թափով, անցքը տալով ժողացման:
 Միայն յես եմ, յես եմ միայն, վոր աչքերիս տառլեց
 Չի՛ հեռանում այն բազուկը, այնպես սպիտակ, արնալից...

1962

ԱՆԻՎԵՐՍԱԼ

Mano nell' ingranaggio

Ո՞ր անմեղ տեղից բանի զուր տանջանք
 Բերում ես զու մեզ, տեսչոք սև կյանք-
 Ձե, էլ չենք տեսնիլ ժրխիվարություն,
 Ձե, չի պահպանու մեզ թշուառություն:

Տեսա թա մի որ — թե՛ր աշխարհ
 Ջարդեղ էր, կախել արագ մերենան.
 Անտ՝ թե կակիծ, խաչ նաւաշանքներ,
 Անձ արյունաղից սև տեսարաններ

Ելին պաննախառ մեռած զոցիներ,
 Ի՛, յերանի թե իմանար զուր էլ,
 Գանի առատությունը, գլանք աննամար
 Տանում է ճարգը սև հացի նամար:

Քեզն հաշմանդատը աթմ թնչ անի,
 Կարիքի հոգը արդյուք կտանի...
 Հարբուարը նարան նա չի մաս գալու,
 Այս կրակ-ցամփին յանուսն ապրու:

Ու պիտի մտքա... աբիլ լիլը չկա,
 Քեզն հաշմանդատը անառան ու անանք,
 Անձ աթ գլխակից աթ գորք աշխարհ,
 Կորք աթանկ էր զնան աթխանկ:

Փ Ո Ղ ՈՅ Ի Տ Ղ Ա Ն

Birichino di strada

Տեսնում եմ նաեւ, ինչպէս ժարդալուտ լախ փողոցներով
Քրն և զալխ փողոցի ազան ամբողջ որերով,
Սոված, կիտաներկ, արձամարելով իր սև վիճակը,
Զե խորչում կնդախց, զնչ զողությունից ժանուկ նաւակը:

Ո՛վ գիտն, զուցե նրա ծնողներն ընկած են բանտում,
Կամ զործարանում քրտինք թափելով նայ են աշխատում,
Միակ պարապը ինքն և զոր կա, աղբում և ազատ
Փողոցի ազան, զորպէս ամբոխի զորդին նարազատ:

Քարեր և նետում անցուղարն տնոյ անասուններին,
Նրանց տանջանքով հրեմում և սրտանց ժանուկ վաշքներին.
Ու մի վաշքյանում սուկաց իմ նոզին, յերբ միտս բերի
Սրա պես անխնամ ժանկանց վիճակը — անթիվ զորբերի:

Յես խզում եյի փողոցը նեւոված, անխնամ ժանկանց.
Արդբք, իմանամ, թշվառ ժանուկներ, փողոցում ծնված,
Ի՞նչ և սպասում ձեզ ապագայում, — զորպիսի՞ վիճակ,
Աշխատող մեզու, թէ՛ բոտ կՅաք, յերբ տանք նաւակ:

Զարտանջ, հյուսող բուժարաններն են զուցե ձեզ կանչում,
Կամ տաժանակիր սև աշխատանքը նեւովից սպասում...
Ա՛խ, ինչպէս ցավում, ինչպէս տանջվում և նոզխ ձեզ նամար,
Ա՛յ անտուն, անանք ժանուկ թաշնիկներ, փոքրիկներ կայտառ:

Յես արտասովում եմ, մաշվում եմ անզերջ ներ զառն վիճակով,
Մոր պէս փաշխախել, տաքացնել ուզում ձեզ իմ շնքով կրծքով.
Ո՛ր, յես ել ձեզ պէս ժանուկ նաստիկում տարել եմ շրկանք,
Լսել անեծքը անզութ վիճակի, կրել բյուր տանջանք...

ԺԱՅՆԿԸ

Լուծ.

Սուր, ցանարաց,
 Դասարկ խրիթիւս
 Ետփարն է սպաս,
 Ար սպաս բույսով
 Կիսափառ սով
 Կրակն է պարս:

Այնպէս նասուկն
 Ընկած մի գիտկ
 Լանցասանուս է,
 Մի սե ցնցարի,
 Կարգես մանկան բոց
 Լարան մանկուս է:

Այց մեկի գիտկն է
 Աշխատագորի—
 Ասով աւ արի,
 Բայց մար Երան
 Խից գոթանից,
 Չրկից գոթանից:

Բերքի գալտերի
 Չմութա խտերից,
 Այցու բերքերից,
 Արկից Կոթրած
 Անասի բույրից,
 Աւ փայլ սաստերից:

Վշտից ջարացած
 Անկյուն ե բաշխել
 Եկզն կրնը ջանել:
 Քիչ հեռու՝ կայտատ
 Մանկիկն ե խաղում,
 Ուրախ ազնկում:

Անգիտակ դարդին,
 Յամ, հոգս ու վշտին,
 Կամ դաման մահին
 Խաղում ե մենակ,
 Միամիտ, անհոգ,
 Վարդես մի թռչնակ:

Ես աշխարհ յեկամ
 Հարզի մեջ — դո՞ւստ,
 Մոր ցամառ գրկում...
 Մնանց ամբոխի,
 Քեզ Քնչ ե ազատում
 Հոգսի աշխարհում:

Թխվն ու բանը՝
 Փայլուն ու սրված,
 Դուրմանը սրնված,
 Կիզոց արև՛ը,
 Վարտ աննրև՛ը,
 ԹՔ բուքը ստում:

Նանեա ցանքսերի
 Ջերմ ու տենդն անվերջ,
 ԹՔ հոգնածուխուն
 Անուսության մեջ,
 Զոր, ցամաք սև հող,
 ԹՔ հյուզն զոնարաց:

Դեռ վիշտ չգիտես,
 Բայց ժամանակը
 Սև սր կրիքի,

Մեզ իբր բներով
 Անուն չեմքերից
 Քնդ վայր կրեքի

Ի՞նչ պիտի լինեա՞
 Զինովք ժաշկոյցին
 Ընդհարաններէ,
 Զն՛ խաղաղ թյանց
 Արշաւաթաթաթի
 Գտահարպաների.

Ի՞նչ պիտի լինեա՞
 Թույլ վախ և յանկ
 Զարիքով թեման
 Խաղաղութի թեման,
 Եղև և սարակ
 Արշաւաթով խեղցում.

Թե ազատ, խելզախ
 Անբախի զամանկ,
 Հետո ժաշկոյցով,
 Վարի վառ սրտան
 Ապրում և անուն
 Վն՛ ազատութեան.

ՀԵՐԱՆՈՒՆԱՆ ԼՈՍՏՐԱՆ

Եզիկ քաղա

Այրում եմ յես նշուտ, ուժեղ բազուկները բանձորի,
 Յե՛կ հաղթանդամ վես հասակը, ալ գու՛նը թուխ աշուրի,
 Գնալիս արիկ յերջանկության նա ինձ հույզ և խոստանում,
 Սերը նրա կրքոտ, անզուտոյ հուր-հոսանքի նմանվում:

Նա հուրքը ունի—ժայռից սուրբ, անմասնից արտերին,
 Իր անաղարտ սրտի համար սիրելի յի շատերին,
 Զու՛նի վտակի, բարձր կոչում և վո՛չ հազին թանկ շորեր,
 Ինչև ապա ցանկանում ենք նրան մերը համարել:

Վարձնան աչք թա՛մ կրճրում անզուտոյ կրքով սունական
 Սերն և շնչում, աղբում, հուզվում, վարդես վաջի մի գազան,
 Նրա գրկում կետապցի է՛ յաւարանքը խումանին,
 Համեստությանն ալլում կրճրից չի կարմրել աչք ժամին

1907

Մ Ա Ր Ն Ա Ն Ե

Տառնա

Յևս մտածում եմ՝ նա աշխարհ կգտ
Իմ ստալի, ուժեղ ընտելյան խորքից,
Մեզ իմ մայրական սուսու հյուսիսից
Փարթևում ու կարոզ նա կյանք կտանում:

Մեզ նա կյուրացնի ինձներից սանն բուն,
Մեզ միտքս սլաք է՝ սիրտս կրակ,
Մտա՛մ կգտնեյա, տե՛նչը մշտական,
Մարտիչ կյանքի գաղափարական:

Մեծ մարզ կգտանա, ինչպես սխտանցի,
Ինքս լինե՛լ մեծ, բայց ուժ չունեցա:
Մեզ այն բարերություն նա շուտ կտանի,
Ուր չես յերբեմն հասնել կամեցա:

Մեզ մինչ կենդան եմ, նրա հայտ մե՛զ
Մեա պիտի տեսնեմ փայլը իմ գոգու...
Հարապատ գնիր... և իբրև մի մայր
Մերձանկախունից պիտի՝ հրմխմ անվերջ!

1903

—

ՎԵՐՔՈՒՆ

O, bimbi, bimbi atesti.
 0', մանկի՛նք, մանկի՛նք, լսե՛ք 7:

Վարժուհի չե՛ նա, ու նեղանամբույր նրա հայացում
 Աղբում և հողին համբերություն ու սովորում
 Նա չի սպասում զ՛նչ գովասանքի, զ՛նչ վարձատրության:

Անձնվեր սիրով աշխատում է նա նեուս վայրերում,
 Ու նըվիրվելով մանուկ սերնդին ամբողջ էլ յայնքամբ՝
 Մաշում է կյանքը, նեաուս ձախին պարտականության:

Մտն ու խոնավ, վարդես գերեզման, իր կացարանում
 Կյանքի նրապույրը փոխաբեկելով զուկվորության,
 Աղբում է մենակ, կարոտ Յաշով բախտավորության:

Ուր ջանք սիրս պատանեկական վառ ցնորքնիրով
 Յնվ զ՛նչ մի անգամ չե՛ փայլել նորան. և ուր գանուկյամբ
 Բարի մզիւղ վաստակած գեմքին կմաքի շուտով:

Մարան աչքերում կխոսի ա՛յն ժամ զարմացքը սուտան՝
 Դժգույն շուրթներում կլավի մբուսնջ վերջին վայրկյանում.
 «Մանուկ սերնդին, 0", սարեք սոտա՞...»:

ՎԵՐՔԱԿ

Verba

Չքնաց, հրաբանչ, վարդա ջնարքը թախտա պահախ,
Թեկն, պալին, իրա կուսական լերակ զգեստաւ,
Նա նմանաւ եր նամբ սփինքսին մեծ անպատախ:

Թափիչ վարակը թափման ասերին աշխատան
Նամբարաւ կէին ա շոյաւ նարա մարմնը փարթաւ,
Նարա ծիծաղք սիրա զիցունա յերդին եր նման:

Ա սիրաւ եր նա զպանի վեր սիրով մանջ սիրունորի,
Անի անպատասխան ա նամբ սիրա կրակն անզուայ
Աի որ զուրա մայքից նարա կույս-կրծքից, վարդա մի գերի:

Անի նազանց... նազանց... ա մառչ մի որ թայ նկատմերքան
Մանով շիրիմբ բացով իր բերան, կրանց նարան...
—Այցդեա ե մեանաւ սասնց արեի շքնայ վերքնան^{*)}:

1892

^{*)} verba—բայքի

ՋՅՈՒՆՇ

Novicata

Լախտաժալ ախ գաշտերում,
 Մութ կիրճերում, շափիչներում
 Լուս, հնազանդ, կար, քեթե
 Ձյունն և ճազում,

Չարաննի խաղ ու պարով,
 Կանաթի տակ պտույտ գարով,
 Իհրում և ցած փափուկ ու ծուռ
 Ինչպես փետուր.

Հազար մի ձև և շնորհում
 Կտուրներին ու ցանկերին
 Յեզ ծառերին ու սարերին
 Հանգստանում:

Յեզ ամեն ինչ անդորրության
 Գրկի մեջ և նա պարփակում,
 Կողմ աշխարհը ժողացության
 Ե յենթաբերում:

Միայն խաղաղ այդ ժամերին
 Իր անցյալն և սիրտը հիշում
 Յեզ Կուստիսը սիրտ ժախն
 Խորում, ճաշում...

1903

ԳԵՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

...Ա՛ր՝ լռելի աշգրիտ սպորտ նստեմ,
 Մենք նախանձում ենք փայլուն գինեկից,
 Կապույտից դու գին, թեև հյուսանայ —
 Լպտառ յերգերով սաղարթած լողից,
 Ախ, մեզան էլիք դու բախտի նստաք,
 Կարգես մի գամակ նին փարթառուսթյան,
 Բայց ամուց, շատ փայլ կայ ու մաշ յեզար
 Մազիկ նստակում պատանակուսթյան,
 Քեզ ինչ եք պահառ... Ես չմտք թափանցիկ,
 Սրտի ներսուսթյան, թե կարտի միտք,
 Կառ՛ սիրելու ընդունակուսթյան,
 Սիրտի յերգերի սակեմագործուսթյան...
 Դու թուշում էլիք անտարակի թափով,
 Լնամուք փայլեր լեզրում սյանում,
 Դու սասում էլիք խորին զգմանքով
 Տիրուց կարգերը իրենց սրենքով,
 Մեզ ուժեղ միտքը բարեք խաներին
 Անրի՛կ զգացմանց սաղարթենքով
 Դու Լպտում էլիք գեղի յերկնայինն,
 Բայց իզուր... կյանքում նրանց չպատր,
 Մեզ մզ կյանի... սիրտը աչա նարցին
 Անտար կյանքը պատասխան չունի...

ԱՍԵՆՆԵ ԱՌԱՂ-

Փխաղարույուն Ռոբերտ Բյուճից

Չքով՞՞ր, յնչի՞ր զու աշխատանք,
 Լպարտ ու ազնիվ ամենից առաջ,
 Քե սարուկ տեսնես շուռ տուր յերեւոյ,
 Ըստ ասելի յե ամենից առաջ:

Լարուստ իշխանի նվաճող ուժից
 Տես, չվախենաս—ամենից առաջ,
 Լարատուք թանջ չի՞ վոր ընկեր է
 Անազնավ յան—ամենից առաջ:

Քոզ ցամաք հացը լինի կերածոյ,
 Վերնաշապիկդ կոշտ վուշից կարած.
 Ուրիշը թեկուզ թավիշ է հազած,
 Բայց սրիկա յե ամենից առաջ:

Ամենից առաջ, չքով՞՞ր յնչրայր,
 Տխաղտը չի՞ վոր հնչյուն է գտտարկ,
 Բայց թե ազնիվ ես կուճենաս միտ հարզ,
 Ազնի՞քն արքա յե ամենից առաջ:

Ան ալի հարուստ, զուտ ու փքված,
 Մեզ ի՞նչ ոգուտ թե վստիւնն է թաղված.
 Քոզ հպարտանա իր հարատուք յամբ,
 Բայց վոր հիմար է ամենից առաջ:

Ամենից առաջ, ամենից առաջ
 Մեզ—աշխատանքի վորդկերանց համար—
 Նրանց ժաղավեն ու շուքը տիմար
 Միծաղելի՞ յե ամենից առաջ...

Գ ր Ե Ե Ը Կ Ե

Գ. Վեպակներ

Յերազ տեսա՛ թե զարկված եմ կովի մեջ,
 ու արնաբամ չեզած վերքերից,
 Կամայ ընկնում... գլորվում եմ իմ զիբքերից,
 Անկ գրտոջը ցողված իմ շերտ արյունով—
 վաչք եմ գցել իմ շեռքերից...
 Անկ դու, բույրիկ, այդ նեղ ժամին վրա հասար,
 Երանե իսկույն փրկեցի՞ր,
 Ամբոխի մեջ նարից նպարս պարզեցի՞ր,
 Տեսա չես ընդ կարյանն ի պես խոշորով,
 Չգտում եյիք զեղբի սուսն՝ ամբոխի նեւ
 գրտն ստելով,
 Մինչ վաք ընկար, վարպետ ե չես...
 Անկ գրտոջ ներկվեց քո շերտ արյունով,
 Ա՛հ, չես տեսա՛ ինչպես նարից անվնաս,
 Երկաթե, լիսուն ամբոխի մեջ մեր գրտոջ
 նարազաս,
 Ընկերները մի վաչքիչանում արնուս շեքերից
 եւ սանում,
 Նարից կովի մեջ նեւովելով ե՛ր ցողբովում եւ
 ե՛ր մեռնում...
 Անկ պես յերկնք ծածանվում եր մեր գրտոջ
 ժարտականն,
 Բաշի նման մերթ բարձրանում,
 մերթ ընկնում,
 Անկ նրա աչ թեքերի մեջ իմ արյան նեւ
 սանականն,
 Տեսնում եյի, պես չք ստամ ջո արյունն եր
 շողջողում...

1907

Մ Ի Մ Ա Ն Ե Յ Ն Յ

Յն. Տարաունից

СМЕЯ НЕ ЖАДО ГОРЬКА!

Միծաղելուց միք վախենալ,
 Մենք շափազանց շատ լռեցինք,
 Միծաղելը նշտ մոռացինք,
 Լավ է խնդալ, քանց մունջ մասլ—
 Միծաղելուց միք վախենալ:

Միծաղեցնք բարձր, ուրախ,
 Յեզ մասցեք մանուկի պես.
 Մարերի մեջ արշալույսին
 Քող վոր թնդա ներ զի ծիծաղ.
 Միծաղեցնք ազատ, անվախ:

Միծաղեցեք վշտի միջից,
 Լացի ծիծաղն է ցանկալի.
 Իսկ յերբ բազղը ցնորալից
 Մի որ զա նեզ ստի, խարի՛
 Միծաղեցնք վշտի միջից:

Ձեր թշնամու վրա սրտանց
 Միծաղեցնք կովի ժամին,
 Իսկ թև մունեք վերջից խոցված՝
 Միծաղեցնք ասիպես սրտանց,
 Վոր սարսուղի ներ թշնամին:

Ձեր ծիծաղը այբող թույնով
 Տանջանք կազգի նրանց սրտին.
 Միծաղի տակ ներ թշնամին
 Կը կծկըվի մինչև զետին.
 Միծաղեցնք այբող թույնով:

Հոգեհանգիստ կատարեցիք
Նրանց զբաւ հազի միմազով.
Բով և զարբան տխրեցիք մենք:
Քայլենք փորձման հանապարհով.
Միմազեցիք հազի միմազով.

1911

ԵՄԻ ԿԵՐԱՐՆԻՑ

(Մի կտավով)

Անա իմ առաջ կայաբանները,
 Վեր կառուցվել են անապատներում.
 Պողպատ բեյերի սուր սակզները,
 Վեր գծել են բարկ ավազուտներում.
 Դեպի թանգազին զուհու, խնկերի ուղիներ տանող,
 Ու ջիճի յեթերում տիրում է միայն արևը այրող...
 Անա և նա նազթի շարվան,
 Մույլ շերտերը հարուստ հանքերի,
 Ազմուկն ու ժիտըն հաշվեառնների,
 Վերին նանաչ է ամրող Յեվրոպան...
 Ո՛ր, զուհի, վեր նա գանձում է աննազ
 Յեվ ջաղաքներում արբած, խելանեղ,
 Թշվառ գյուղերում, մաշող գործի տակ,
 Արևի յերկրում, սգում, ամեն տեղ.
 Ո՛ր, զուհի՛ք թռչող, զուհի՛ք սավառնող,
 Վուհի՛ք աչքածակ, բռնակայ, ուժեղ,
 Ո՛ր, դու վրիժառու մտաղ փայլվում,
 Մըրհի՛ միջից թափանցող, շողում...
 Ո՛ր, զուհի՛ շարժում. նենգ, խուլ, հարահում...
 Ո՛ր զուհի՛, վորից ծծում է աննազ
 Կարիքից տքնած ամրող այս աշխարհ.
 Դու լույս—լույսերի,
 Ազբյուշ հույսերի.
 Հանքերի դու զարգ.
 Յեվ սարուկդ մարգ.
 Ո, Վուհի՛ք... զուհի՛ք...

Պ Ի Ր Ա Ն Ա Յ Ր Ը Ն Ա Ն Ա Ն Պ Ա Ն Ա Ն Ե Ր Ի Ն

Վ. Ալեկամկոտիսկուց

Ուրախ ե հոգիս ձեր թոխընէքի վորսնուեանքին,
 Սիրտ հիմեանքին այրող սանձանքի,
 Ամեն վաք մեզնից անցել է ուղին սառապանքանքի,
 Ամեն վաք մեզնից կոզող է կյանքի:

Ձեզ նեա հրճմանքը չես լի բաժանելով ընկում եմ հիմա,
 Աղբում ձեր խոնով, այրվում ձեր հոգեզով,
 Կովի ծարավը չերզով ու շուքով ծարում եմ անա
 Խանջացած հոգուս անուշ չերազով:

Ձեր ընտանիքը ինձ պատուպարեց, ե աշխատանքի
 Երգերը գառան հոգիս հրաշխեց,
 Կրճերիս մեջ նորից արթնացավ ուժը բարբախող կյանքի
 Անվ չերազներս ծագկեցին նորից:

Ջանկութեանը անգին է, անգին, ե ուրախ չերզով
 Անա վազմանում եմ ձեր մտերմութեան,
 Թող մեր սրտերը ձուլվեն միասին կայծակնող խոսքով՝
 — Կեցցե՛ մեր չերզի ներպաշնակութեան:

Կ Ո Ւ Ս Տ Ո Մ Ս Ե

Ա. Քեզմեկուց

Սան շատ խելանեզ, զառամի մայրեր,
 Վորոնց նեա վորքան լինենք անբարիշտ,
 Մեր Կուչերի մեջ նրանք մի որ ել
 Կապրին գուցե խորթ, բայց գորովագութ միշտ.

Հիշեցի մի որ Սանջրուտաների
 Մայրերին յես ել, հրացան ուսերին
 Չեռքերին պլակատ.

Իսկ նա սարսուտ եր
 Յերբ յես կամակոր իր մանուկ վորզին
 Չեյի խմուտ կաթ.

Մանջր տատ—

Միշտ նույն կինը սիրատուն.
 Կաթնտա ե չուրթզ թե մազ յերեսիդ՝
 Նրա զեմքին միշտ սարսափն ե խոսում,
 Միշտ մտածում ե նա վորզու մասին:

Մանջր տատ...

Նա միշտ տխուր ու տխուր,
 Նոզուց ե ցաշում ծնող կարագատ,
 Չի ել կասկանում, թե արդյոք քեզ ձեր,
 Քեզ ձեր են ցաշում ուղիներն ազատ:

Հիշում եմ, վորքան ցավ պատահուեցի
 Յես նրան մի որ ջանել կասակից.
 Յերբ չեղբորս նեա նեառնարեցի
 Յարի պատկերը իմ աղեղնակից:

Հիշում եմ, ինչպես

Նախարարեցի մի որ հացագուլ:
 Իսկ հացագուլս տեկց լուկ մի ժամ.
 (Այս եր տես իմ ավագ գործագուլ—
 Մի փաթ ծխախոտ խլելուն համար):

Ու մայրս նորից կաթ ու ձուակեց...
 Ու մնկ էլ տեսար, բերնից կթողնի.
 Գրանս, զազակս, բուշեիկ եմ յես,
 Բայց թե կոմունիստ... թող աստժամ շունի:

Կամ հույսի մի շող յերեսին հանկարծ՝
 Կեստի մեր տան անկյունում—մի տեղ—
 Ու կարկատելով շորերս պատռած
 Կփնթփնթա մեզմ...

— Եկապիտալը կորզացիր,— չվաստակեցիր.
 Չես էլ վաստակիլ հաճատա զու ինձ.
 Կուսակցութեան մեջ վորքան Քացրի՝
 Բնով ե, թնջ հիմա, Բնջ շահ նրանից:

Վերազարնիք տուն, սիրելի վորդիս,
 Կորցրիք իզուր զու յի՞նչ տարի.
 Կգաս, մենք սապուն կեփենք միասին
 Դեն ձգիր առսը ու տունդ արի:

Մի ուր էլ թագուն, յեղբորս շանքով
 Մայրս զողացավ կուստոմն իմ շերից,
 Թողցրեց նրան մեր տան պուճախում,
 Իսկ ինքը փայլեց ուրախութիւնից:

Բայց յես հանգուկս առա հազի կրծքիս
 Նրա զլուխը սեղմեցի ուժեղ.
 Մայր, զու շտամ ես բարախը սրտիս,
 Ասա, ախ ի՞նչ ե խլրտում ախտեղ:

Ու տեսա, ինչպես հեռանում ե նա...
 Դե, ինչ հասկանա պատաղը ախ կույր.
 Կերնի նա ինձ՝ կընդունի հիմա
 Մի ինչլառի տեղ, խենթ ու կոմունիստ:

Դժվար ե գտում մի մեր հասկանալ
 Մեր մեծ պայքարի վսեմ նպատակ,
 Վոր կուստոմը յես կրում եմ համառ
 Վնջ թե շերունս... ալ շերս կրծքիս տակ:

2. Գրքացանկը նկարագրաբան թյան
պատկեր VII

ՇՐՋԱՆԻՑՆԵՐ

Սերգեյի կոչք 3
Իմ աշխարհը 6
Անու նորից յեւ 8
Գրեւորք 9
Սպասելիներէն 10
Սերգէի նկարագրաբանութիւն 22

ԱՅԻՆՆԵՐԻ ՇԵՐՈՒՄ

Նախաբան 13
Սիրտանունքի յերգ 16
Գրքի յերգ 17
Նախ ից առ աշխարհ 18

Սիրտանունքի նկարագրաբան

I Նվաճանքաւ 19
II Ինչպե՛ս թի՛քե՛ն ի 20
III Ա՛ն զո՛ւրից 21
IV Ա՛ն զո՛ւրի առի 22
Նախաբան 23
Սիրտանունքաբանութեան 28
Սիրտանունքի նկարագրաբան 32

ՎԵՐՈՒՄՆԵՐԻ ՇԵՐՈՒՄ

Սերգեյի աշխարհ 28
Նախաբան 29
Լուսարարքն 32
Նախաբան 33
Լուսարարք 33
Գրեւորք յերգիս 36
Սերգեյի յիշատակ 38
Գրեւորք յերգ 39
Իմ յերգ 41

ԻՆՎԵՆՏԱՐԱՆ ԵՐԳՆԵՐ

Մէկ էջ, մէկ էջ 43
Նկարագրաբան 46
Գրքի յերգ 48
Անու նոր առաւ իմ 50
Գրեւորքներէն 50
Սպասելիցան յերգ 51
Սպասելի ժամեր 52
Նախաբան 53
Նախք յան 54
Սերգէի նկարագրաբան 55
Սպասելի իմ 56
Նկարագրաբան յաշխարհ 57

ՎՈՒՄՆԵՐԻ ՇԵՐՈՒՄ

Մեծանք յերգ 61
Նախաբան 62
Բանագրի նկարագրաբան 64
Սպասելի յեւ յեւ 65
Նախաբան 67
Սիրտանունքաբանութեան նկարագրաբան 68

ՎՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱԽՆԵՐՈՒՄ

Ն. Բ. Անիկեան 73
Նախաբան 74
Սիրտանունքաբան 75
Նախաբան 76
Սերգեյի նկարագրաբան 76
Սերգեյի նկարագրաբան 80

ՔԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՇԵՐՈՒՄ

Իմ աշխարհ 83
Նախաբաններէն 83
Նախաբան յերգ, սրբ 86
Նախաբան 87

Ներքին նորոգում	89
Սեյֆերը	90
Լուսառու քաղաքաբնակ	91

ԳՍԼԱՆ ՄՍՏՈՒՆՆԵՐ

Գարնանուսույն	10
Յն այն իմ սիրում	100
ճակեր	101
Օսկեր, զու մի լաւ	103
Նարմը գարնան	104
Սերունդան սրբ լիլիկան	105
Լոկո սիրուն	106
Նարուն մի թախմակ	107
Նարուն	108
Բռ սերը կարգույր	109
Ո, թո՛ւ լավ եր այն գրեկը	110

ԳՐԱՆՎՊՈՒՆՆԵՐ ՄՍՏՈՒՆՆԵՐ

Լուսառու ու գնչուսի	113
Բրդի շուք	114
Նարմակ նարուն—սիրասուսիրանց	116
Գարնան թաղանջ	117
Նարմը ստանեմ	118
Գնդակի վերջ	120
Լոկո սարսուղ	121
Գրանի	122
Ուսուր ու կարգուսը	124

ՇՐՄՈՒՄՈՒՆՆԵՐ

Նարմեր	129
Նարմը իւրեանիս նարմանից	
I Բարուն	130
II Գարնան	131
III Սերուն	132
Ռիտ-գետ	133
Նարմանում	135
Անում ներս	136
Այն սաստիսուն	137

ՆԱՆՆ ՆՈՒՄՆԵՐ

Նարմը	141
Ուսուր գարնանուսույն	142
Փոթորիկը նաև	143
Օսկերու կարասուն	144
Արցունքից նաև	145
Մի-մի	146
Սերունք նրան	147
Նարմը իմ ճակեր	148

Փնայթ ըն	149
Մի սուր	150
Նարմիկ ու սարմիկ	151
Նարմիկ ճիւղուր	152
Ինկերաց սուր	153
Իմ կամակ	154
Սերնուրց լարսուսու	154

ՔՆՆՆՆԵՐ

Նարմ սասուն	157
Նարմը սարմեր	171
Նարմարուսույն	197
Նարմանիկ խուսուն	219
Սերց թուսակ	224
Քաղնիկ & Շիր-կանուղ	228
Նարմարուց	232
Քարուղ	238

Անկերասուն պահից (Գրանիկանի):

I Բարմի	247
II Գարնարուկուր	249
III Նարմանի սուսուն	250
IV Քուսարուկուր	252
V Այն գրեկին	253
VI Անկերաց	254
Քուսարուր	255
Նարմը սասունիկ	263

ՏՐՊՈՒՆՆԵՐ ՔՆՆՆՆԵՐ

Անկերանի եր զու—Այն Նարմից	271
Նարմի՛ն ձեզ	273
Քիմկարուրի ճակեր	275
Քարուղ	276
Ոսկի սուր	277
Փարսի սուր	278
Փասուսը	279
Նարմանուսուր կարուր	282
Մանկը	283
Նարմակ	284
Նարման	285
Նարմ	286
Քաղնիկ—Նարմիկ	287
Անկեր սասուր—Նարմուր Նարմիկ	288
Նարմուր—Ն. Արանիկ	289
Անում ճակուր—Ն. Անկերուց	290
Միտարուր—Ու. Նարմանից	292
Մի կամակ—Ու. Արանիկ	294
Քարուսուրուր կուսունիկ—Ն	295
Անկերանիկան	295
Նարմուր—Ու. Նարմանիկ	296

